

Teorija **in** **P**raksa

Iz vsebine:

VLADO BENKO

Enotnost načel in interesov

VLADIMIR STIPETIČ

Kmetijstvo in stabilizacija
gospodarstva

FRANC UREVC

Odgovornost
v samoupravnem sistemu

DRUŽBA IN RELIGIJA

»Razvoj narodov« — poslanica
papeža Pavla VI.

6-7

LJUBLJANA V JULIJU 1967

186613
+

Teorija in praksa — revija za družbena vprašanja
Izdaja Visoka šola za politične vede v Ljubljani

186613

Urejuje uredniški odbor:

**Roman Albreht, Vlado Benko, Adolf Bibič, Stane Kav-
čič, Dragana Kraigher, Stane Kranjc, Boris Majer, Lev
Modic, Mitja Ribičič, Zdenko Roter, Rino Simoneti, Maj-
da Strobl, Mitja Švab, Zvonimir Tanko, Joža Vilfan,
Boris Ziherl**

GLAVNI UREDNIK:
Stane KAVČIČ

ODGOVORNI UREDNIK:
Stane KRANJC

Lektorja: Mojca Močnik in Jože Snoj
oprema: ing. arch. Branko SIMČIČ

UREDNIŠTVO:
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 10 39, 31 13 77
UPRAVA:
Ljubljana, Titova c. 102, tel. 31 13 77, int. 232

Letno izide 12 števil. Celoletna naročnina 30 N din (3000 starih dinarjev),
polletna 15 N din (1500 dinarjev), posamezen izvod 3 N din (300 dinarjev)
Za tujino dvojna cena

Tekoči račun 501-3-386/2
Visoka šola za polit. vede — za revijo »Teorija in praksa«

Tiska ČP »Delo«, obrat Blasnikova tiskarna, Breg 12—14
Rokopisov ne vračamo

Teorija in Praksa

Letnik IV. 1967 št. 6-7 revija za družbena vprašanja

VSEBINA

- VLADO BENKO: Enotnost načel in interesov 883
- VLADIMIR STIPETIČ: Kmetijstvo in stabilizacija gospodarstva 889
- MIHA RIBARIČ: Poslanci in volivci 904
- KOMUNISTI IN NAS ČAS:
- JOZE SUSMELJ: Zakaj pomisleki in dvomi 920
- POGLEDI, GLOSE, KOMENTARJI:
- VLADO VODOPIVEC: Nedomišljenost koncepta ali pomanjkljivosti v ureničenju? 931
- VLADIMIR MURKO: Zakaj nered v sprejemanju finančnih predpisov? 938
- STANKA SILVESTER: Osebna potrebnja v Sloveniji 943
- SONJA TRAMSEK: Obiskovanje kulturnih prireditev 941
- VPRAŠANJA POLITIČNEGA SISTEMA:
- BOSTJAN MARKIČ: Ustavne spremembe in družbeni razvoj 956
- SAMOUPRAVLJANJE
IN ODGOVORNOST:
- FRANC UREVC: Odgovornost v samoupravnem sistemu 964
- MNENJA:
- VINKO TRINKAUS: Dileme o direktorju 977
- ODMEVI:
- JOZE RUDL: Se o problemu Črne 989
- LJUBO BAVCON: Ali naj bo politična policija nosilec politične moči? 997
- DRUŽBA IN RELIGIJA:
- »Razvoj narodov« — poslanica papeža Pavla VI. 1000
- ZNANOST IN DRUŽBA:
- BOGDAN KAVCIČ: Neopozitivizem v sociologiji 1032
- SOCIALISTIČNA MISEL PO SVETU:
- J. H. WESTERGAARD: Institucionalizacija konflikta 1047
- MEDNARODNI ODNOSI:
- DRAGINJA ARSIČ: Socialistične države Vzhoda in dežele v razvoju 1056
- MEDNARODNO DELAVSKO GIBANJE:
- DUSAN BILANDZIČ: EGS in zahodnoevropsko delavsko gibanje 1067
- BREZ OVINKOV:
- MICA ČERNIGOJ: Brezbrižnost do kulturne dediščine 1082
- Z. R.: Sprenevedanje ali kaj drugega? 1085
- A. K.: »Ukinjamo proizvodnjo marksizma« 1087
- A. J.: Ali gre res za papeža? 1089
- PRIKAZI IN RECENZIJE:
- RUDI RIZMAN: Mednarodno sodišče za vojne zločine 1092
- Birokracija in tehnokracija (Peter Jambreč) 1094
- Beleške o tujih revijah 1099
- BIBLIOGRAFIJA KNJIG IN ČLANKOV 1102

CONTENTS

VLADO BENKO: Uniformity of Principles and Interests	883
VLADIMIR STIPETIC: Agriculture and Stabilization of Economy	889
MIHA RIBARIC: Delegates and Voters	904
THE COMMUNISTS AND OUR TIME:	
JOZE SUSMELJ: Why Hesitations and Doubts	920
GLOSSES, VIEWS, COMMENTS:	
VLADO VODOPIVEC: Incomplete Concept or Shortcomings of Realization?	931
VLADIMIR MURKO: Why Disorder in Acceptance of Financial Regulations?	938
STANKA SILVESTER: Personal Consumption in Slovenia	943
SONJA TRAMSEK: Visiting of Cultural Events	951
PROBLEMS OF POLITICAL SYSTEM:	
BOSTJAN MARKIC: Constitutional Changes and Social Development	956
SELFMANAGEMENT AND RESPONSIBILITY:	
FRANC UREVC: Responsibility in the System of Selfmanagement	964
OPINIONS:	
VINKO TRINKAUS: Dilemmas about a Director	977
ECHOES:	
JOZE RUDL: On the Problem of Crna	989
LJUBO BAVCON: Should the Political Police be a Bearer of Political Power?	997
SOCIETY AND RELIGION:	
»Development of Nations« — the epistle of Pope Paul VI.	1000
SCIENCE AND SOCIETY:	
BOGDAN KAVCIC: Neopositivism in Sociology	1032
SOCIALIST THOUGHT IN THE WORLD:	
J. H. WESTERGAARD: Institutionalization of Conflict	1047
INTERNATIONAL RELATIONS:	
DRAGINJA ARSIC: Socialist States of East and Developing Countries	1056
INTERNATIONAL LABOUR MOVEMENT:	
DUSAN BILANDZIC: European Economic Community and West-European Labour Movement	1067
STRAIGHT AWAY:	
MICA CERNIGOJ: Indifference to Cultural Heritage	1082
Z. R.: Sailing Under False Colours or Something else?	1085
A. K.: »We Are Abolishing the Production of Marxism«	1087
A. J.: Is It Really about the Pope?	1089
REVIEWS, NOTES:	
RUDI RIZMAN: Internations Court for War Criminals	1092
Bureaucracy and Technocracy (Peter Jambreč)	1094
Notes on Foreign Reviews	1099
BIBLIOGRAPHY OF BOOKS AND ARTICLES	1102

СОДЕРЖАНИЕ

ВЛАДО БЕНКО: Единство принципов и интересов	883
ВЛАДИМИР СТИПЕТИЧ: Сельское хозяйство и стабилизация народного хозяйства страны	889
МИХА РИБАРИЧ: Депутаты и избиратели	904
КОММУНИСТЫ И НАШЕ ВРЕМЯ:	
ИОЖЕ ШУШМЕЛЬ: Причины обдумываний и сомнений	920
ВЗГЛЯДЫ, ЗАМЕТКИ, КОММЕНТАРИИ:	
ВЛАДО ВОДОПИВЕЦ: Недоработанные концепции или же упущения в процессе осуществления?	931
ВЛАДИМИР МУРКО: Почему беспорядок в принятии финансовых предписаний?	938
СТАНКА СИЛВЕСТЕР: Личное потребление в Словении	943
СОНЯ ТРАШМЕК: Посещаемость культурных мероприятий	951
ВОПРОСЫ ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЫ:	
БОШТЯН МАРКИЧ: Внесение изменений в Конституцию и развитие общества	956
САМОУПРАВЛЕНИЕ И ОТВЕТСТВЕННОСТЬ:	
ФРАНЦ УРЕВЦ: Ответственность в системе самоуправления	964
ВОЗЗРЕНИЯ:	
ВИНКО ТРИНКАУС: Дилеммы о директоре	977
ОТЗЫВЫ:	
ИОЖЕ РУДЛ: Еще раз о проблеме Чрны	989
ЛЮБО БАВЦОН: Быть ли политической полицией носителем политической мощи?	997
ОБЩЕСТВО И РЕЛИГИЯ:	
»Развитие народов« — послание папы Павла VI.	1000
НАУКА И ОБЩЕСТВО:	
БОГДАН КАВЧИЧ: Неопозитивизм в социологии	1032
СОЦИАЛИСТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В МИРЕ:	
И. Х. ВЕСТЕРГААРД: Институционализация конфликта	1047
МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ:	
ДРАГИНЯ АРСИЧ: Восточноевропейские социалистические страны и страны на путях развития	1056
МЕЖДУНАРОДНОЕ РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ:	
ДУШАН БИЛАНДИЧ: ЕГС и рабочее движение в Западной Европе	1067
БЕЗ ОБИНЯКОВ:	
МИЦА ЧЕРНИГОЙ: Невнимание к культурному наследию	1082
З. Р.: Притворство или что-то другое?	1085
А. К.: »Прекращаем производство марксизма«	1087
А. И.: В папе ли дело?	1089
ОБОЗРЕНИЯ И РЕЦЕНЗИИ:	
РУДИ РИЗМАН: Международны суд по военным преступлениям	1092
Бюрократия и технократия (Петер Ямбрек)	1094
По страницам иностранных журналов	

Enotnost načel in interesov

Zaostritve, katerim smo priče nekaj mesecev in tednov na koordinatah mednarodnega živoljenja, kot da znova zastavljajo svetu tisto usodno vprašanje, ki ga je spremljalo ves čas hladne vojne, to je, kako rešiti mir. Naj gre za pesimistični ali skoraj alarmantni ton generalnega sekretarja OZN U Tanta o »preddverju« tretje svetovne vojne ali pa za očitno zaskrbljeno oceno sedanjega svetovnega položaja, kakor jo je podal v svojem govoru v skupščini predsednik Tito, slej ko prej gre za težnje mobilizirati javno mnenje v svetu in pri nas za odpor proti tistim silam, ki skušajo ohraniti stare in osvojiti nove pozicije hegemonizma, izkoriščanja in diktata. Ne gre zgolj za takšne očitne manifestacije zaostritve, kakršna je hujša in s tem tudi nevarnejša faza eskalacije ZDA v Vietnamu ali pa konflikt na Srednjem vzhodu, marveč tudi za tista manjša, a za to nič manj pomembna znamenja čedalje večje napetosti in nestabilnosti, ki jih ugotavljamo na nekaterih evropskih območjih (Grčija), v okrepljeni kampanji proti Kubi in navsezadnje tudi v tem, da se spet uporabljajo sredstva psihološkega pritiska in propagande, na katera smo bili navajeni v času, ko je hladna vojna dosegla vrhunec (primer Svetlane Alilujeve). Zategadelj je prav, da postavimo kot temo današnjega dneva vprašanje, na kateri točki je danes svet in kje smo mi.

Kadar poskušamo opredeliti temeljne značilnosti mednarodnih odnosov po drugi svetovni vojni, nam rabi za izhodišče teza o spremembi v odnosih med družbenimi in političnimi silami na svetu, do katere je prišlo zaradi tega, ker se je povečalo število socialističnih držav, in zaradi rezultatov antikolonialne revolucije. Polarizacija sil, ki je bila splošna tendenca razvoja in specifični pojav v prvih povojnih letih, je nedvomno omejevala razmah naprednih družbenih in političnih sil vse dotlej, dokler se ji niso uprle na platformi politike neuvrščenosti in aktivne miroljubne koeksistence. Obstoj neuvrščenih držav vsekakor ni edini vzrok, da je začela odmirati bipolarna struktura povojnega sveta. Čedalje večja vloga posameznih držav znotraj blokov in njihova prizadevanja, da bi se osamosvojile v odnosu do tako imenovanih

supersil, okrepljena vloga mednarodnih organizacij in spremenjena vloga orožja vsekakor sodijo v sklop tistih dejavnikov, ki so pripomogli k razslojevanju blokov, k temu, da so se zmanjšale možnosti za politično nadvlado supersil in da se je mednarodna skupnost začela usmerjati k reševanju problemov v zvezi z urejanjem povojnega sveta, krepitvijo miru, razorožitvijo in premagovanjem razlik med razvitimi in nerazvitimi območji na svetu. Toda tako kot so teze o politiki nevezanosti in aktivne miroljubne koeksistence kot edini realni alternativi za konsolidacijo mednarodne skupnosti za napredni razvoj družbenih odnosov iskale potrdilo v uspehih te politike v obdobju med beograjsko konferenco 1961. in kairsko konferenco 1964. leta, tako se opirajo tiste teze, ki uspešnost takšne smeri razvoja mednarodnih odnosov v dolgoročnem smislu zanikujejo, na čas po letu 1964, ki da pomeni krizo koncepcije ali pa vsaj dejavnosti te politike.

Kako bi mogla analiza današnjega mednarodnega položaja odgovoriti na tako zastavljene ocene?

Če si ogledamo na eni strani razvoj v Evropi in na drugi razvoj v tako imenovanem tretjem svetu, se nam vsekakor pokaže podoba dveh protislovnih gibanj. Na tistem kontinentu, kjer se je začela hladna vojna in ki je bil glavni poligon spopada med obema supersilama, se čedalje bolj sproščajo procesi ekonomskega sodelovanja in političnega umiranja. Gre za posledice tega, da je prišlo do jedrskega ravnotežja med Sovjetsko zvezo in ZDA, reinterpretacije nacionalnih interesov vzhodnoevropskih držav glede na dejavnike ekonomskega, političnega in vojnoprategškega značaja, pa seveda tudi čedalje večjega sproščanja v pobudah vzhodnoevropskih socialističnih držav. V nasprotju s tem stanjem pa nam območja Azije, Afrike in Latinske Amerike — torej prav območja, kjer se je politika nevezanosti najbolj uveljavila — pričajo o ofenzivi imperializma in novokolonializma, ki uporabljata vse vrste sredstev, od odkritih in prikritih intervencij, lokalnih vojn in protigverilskih operacij do ekonomskega izsiljevanja, diverzij in zarot. Slišati je sicer mnenja, da takšno stanje neposredno ne ogroža svetovnega miru, toda če bi tudi tezo o nedeljivosti svetovnega miru jemali kot navadno geslo, bi lahko trdili, da ustvarja takšen položaj izrazito nestabilnost v svetu kot celoti predvsem zagradelj, ker ta območja — to še posebej velja za Azijo — niso samo prizorišča soočanja med imperialističnimi silami po eni strani in protikolonialnimi silami po drugi, marveč tudi med velikimi silami, konkretno Sovjetske zveze, ZDA in Kitajske.

Bilo bi nerealno trditi, da so novo osvobojene države, ki so izpostavljene tolikšnemu pritisku imperialističnih sil, ob vsaki priložnosti in vseh okoliščinah našle ustrezna sredstva, da bi se mu uprle. Neodjenljiv odpor proti politiki lokalnih vojn, krepitev dvostranskih ekonomskih odnosov, prizadevno delovanje v OZN, skupno reševanje najbolj žgočih ekonomskih problemov, kolektivne akcije itd. bi nedvomno mogla biti takšna sredstva, ki bi jih rabile v odporu. Toda glede na stanje, kakršno je, glede na objektivne in subjektivne dejavnike v teh deželah bi pomenilo vsekakor idealizirati stvar, če ne bi videli, da so med njimi razlike v taktičnih prijemih, da so nastale polarizacije in diferenciacije v »tretjem svetu« in v krogu nevezanih, in to ne samo zavoljo zunanjih vplivov in politične ter ideološke penetracije imperialističnih držav, marveč predvsem zaradi logike ekonomskega razvoja, njihovega notranjega in zlasti razrednega strukturiranja. Odtod kriza v dejavnosti nevezanih držav, ki bi jo kot tako pravzaprav morali anticipirati že v njeni »zlati dobi«, kolikor je nismo idealizirano obravnavali.

Vse te spremembe v svetu, ki dejansko pomenijo hudo nevarnost za takšno razmerje sil, kakršno je nastalo z dejavnostjo neuvrščenih držav, niso mogle iti mimo Jugoslavije kot neuvrščene, socialistične in evropske države. S tem v zvezi se zastavlja vprašanje, kakšen je naš odgovor nanje oziroma kje smo, kaj hočemo, kaj moramo in kaj zmoremo. Ali bi lahko trdili, da nas takšno soočenje s stvarnostjo potiska na pozicije tako imenovane realne politike in realnih interesov, ali pa, da bi nas zanemarjanje in neupoštevanje realnih možnosti pa poudarjanje, denimo, »ideološkega« obravnavanja mednarodnih problemov moglo zapeljati v idealizem?

Do soočenj med »realisti« in »idealisti« dejansko prihaja v vsaki zunanji politiki, vsekakor manj v organih, ki so zadolženi za njeno oblikovanje in uresničevanje, zato pa temveč tamkaj, kjer je le-ta izpostavljena javnemu obravnavanju in kritiki. Tako kot danes čedalje več razpravljamo o naših notranjih vprašanjih, premagujemo mite in tabuje, bi vsekakor mogli tudi zunanjo politiko obravnavati v smislu soočenj med »realisti« in »idealisti«.

Temeljne provine, ki jih uporablja realistična šola, so nacionalni interes držav, uresničevanje nacionalnih interesov na temelju moči, ki jim je na voljo, in ravnotežje sil, ki nastaja kot rezultanta dejavnosti držav. Kot drugi oziroma nasprotni pol pa idealistična šola zavrača ozko tolmačenje in izvajanje nacionalnih interesov in se zavzema za takšno podobo mednarodne skupnosti, ki je zgrajena na mednarod-

nem redu, v katerem so splošna moralna načela in spoštovanje mednarodnega prava vogelni kamni.

Če bi potemtakem oceno današnjega trenutka naše zunanje politike in njenih perspektiv obravnavali v kategorijah prej omenjenih šol in če bi kot hipotezo postavljali soočenje med realisti in idealisti v naši zunanji politiki, kot da gre za neko dilemo, potem menim, da bi to bila napačna dilema. Zdi se mi namreč, da za našo sedanjo kakor tudi prihodnjo mednarodno dejavnost velja kot formula tisto, kar je pred desetletji zapisal Čičerin za leninsko zunanjo politiko, namreč, da ne more biti soočenja med politiko načel in politiko realnih interesov. »Pri nas gre za celoto enih in drugih. Naše življenjske interese zagotavljamo s tem, ko uresničujemo naša načela.«*

Če so temeljni postulati v naši zunanji politiki prizadevanja, da bi se vzpostavile in razvile vse oblike mednarodnega sodelovanja, ki krepijo mir, vzajemno spoštovanje in prijateljstvo med narodi in državami, spoštovanje nacionalne suverenosti in enakopravnosti, neovmešavanje v notranje zadeve, reševanje mednarodnih sporov na miren način, socialistični internacionalizem, načela politične in nacionalne samoodločbe, pomoč narodnoosvobodilnim gibanjem, ustvarjanje možnosti za pospešen ekonomski razvoj nerazvitih dežel in miroljubno koeksistenco (ki pa ne pomeni priznavanja ekonomskega, političnega in razrednega statusa quo v mednarodnih odnosih), potem ne izražajo ti postulati zgolj v načelih izraženi odnos naše socialistične družbe do procesov v svetu, marveč tudi življenjske interese te družbe, in so kot taki dolgoročnega značaja. Uresničevanje teh načel, ki imajo svoj temelj v družbenem bistvu Jugoslavije, njenem geografskem položaju, zgodovinskih izkušnjah njenih narodov itd., bo toliko bolj uspešno, čim bolj bo napredovala naša socialistična in samoupravna družba. V tem so tiste možnosti zunanje politične ekspanzije naše države in to ji v mednarodnih odnosih daje tisto specifično težo, ki presega vlogo dejavnikov kvantitativnega značaja. Takšno specifično težo pa bo ohranjevala predvsem tedaj, če bo kar najbolj prizadevno sodelovala s tistim delom sodobne mednarodne skupnosti, s katerim se v pogledu teh načel identificira v celoti ali vsaj pretežno. Vsakršno oddaljevanje od tega sveta, od sveta neovrščenih in nerazvitih, bi zmanjševalo našo specifično težo, bo ustvar-

* G. V. Čičerin, Statji i reči po voprosam meždunarodnoi politiki. Socekgiz, Moskva 1961, str. 286.

jalo možnosti za izvajanje večjega pritiska na nas, in to z vseh strani.

Položaj v mednarodnih odnosih danes, in to predosem, ko ga obravnavamo z vidika dveh protislovnih tendenc, ki se v njih pojavljata, to je določenega napredka v miroljubnem sodelovanju v enem delu sveta in kopičenja protislovij v drugem delu, nedvomno zahteva, da se v političnih stališčih prilagajajo vsi tisti dejavniki, ki se pojavljajo v svetovni politiki, tako tudi Jugoslavija. Za nas je ta trenutek toliko bolj občutljiv, ker uresničujemo družbeno in ekonomsko reformo. Toda če v takšnem kontekstu ugotovljamo, da se krepe in razraščajo evropske razsežnosti naše politike, je seveda nikakor ne moremo razumeti kot odmik od tistih smeri, ki so načrtane z našimi načeli in našimi živiljenjskimi interesi. Ko težimo za tem, da bi dali svoj delež evropski konsolidaciji, se zavedamo tega, da Evropa nikoli ne bo mogla postati oaza miru in stabilnosti, če ne bodo razrešena tista vprašanja, ki danes pomenijo razvoj in napredek drugih kontinentov. Že samo dejstvo, da obstaja še vrsta nerešenih evropskih vprašanj, ki bi mogla povzročiti občasne krize in ki dajejo dejavnikom zunaj Evrope možnosti za destabilizacijske posege, priča da mir v Evropi ni avtomatsko zagotovljen. Ne kaže poleg tega pozabljati, da je Evropa spričo svojega ekonomskega in vojnega potenciala dejavnik največjega pomena glede na razmerje med silami v svetu nasploh in da ne bi bilo napak predvidevati, da bi se pritiski v njej povečali, če bi imperialističnim silam uspelo zagotoviti si kontrolo v Aziji in drugod. Zato bi moralo vse tisto, kar se danes pozitivnega dogaja v Evropi — in kar je nedvomno tudi rezultat idej politike nevrščenosti — rabiti za okrepitev pozitivnega pritiska v tej smeri, da bi se razreševala najbolj pereča vprašanja, s katerimi se danes spopadajo narodi Azije, Afrike in Latinske Amerike, to je vprašanja razvoja, agresij in intervencij. Kot socialistična, nevrščena in evropska država ima Jugoslavija za to ugodne možnosti tako glede socialističnih držav Vzhodne Evrope kakor tudi nevrščenih držav. Evropska dejavnost naše države naj ji takšne možnosti zagotovi tudi nasproti drugim dejavnikom, in v tem je njen dolgoročni pomen.

Dogodki na Srednjem vzhodu in njihov razplet so nam razbili mnoge iluzije, prinesli grenka razočaranja pa tudi nova spoznanja. Toda kakorkoli so boleča in nas bolj kot kdajkoli doslej spominjajo na leta pred II. svetovno vojno, ko je zmagovala politika sile, aroganca držav »osi« in kompromisi z njimi, tako nam vendarle ne bi smeli podirati ti-

stega, kar je načrtano z našimi principi. Politika miroljubne koeksistence in s tem tudi politika neuvrščanja sta nedvomno doživeli nov resen udarec. Toda prav tako je tudi jasno, da rezultati, kakršni so bili doseženi z močjo izraelskega orožja in s pomočjo imperialističnih sil, v dolgoročnem smislu ne obetajo stabilizacije in miru v tem delu sveta, odnosno sožitja med Arabci in Izraelci. To pa prav tako velja za širše mednarodne razsežnosti, prisotne v konfliktu na Srednjem vzhodu.

Nedvomno je, da imajo supersile na voljo orjaške vojne potenciale, ki jih na ta ali oni način rabijo v medsebojni konfrontaciji. Usodno pa bi bilo, če menijo, da bodo z njimi zagotovile svetovni mir. Rešitev pred prepadom, ki smo mu s konfliktom na Srednjem vzhodu vsaj za korak bliže, je le v praktičnem uveljavljanju principov miroljubne koeksistence.

In možnosti za to? Izjava predstavnikov socialističnih držav v Moskvi 9. junija 1967 govori o tem, da je »zdaj bolj kot kdaj prej potrebna odločna skupna akcija vseh miroljubnih in naprednih sil — vseh, ki jim je pri srcu svoboda in neodvisnost narodov«. Menimo, da morejo na takšni platformi sodelovati ne samo neuvrščene in socialistične države, temveč tudi tiste — zlasti majhne države — ki se v zadnjih letih vse bolj oddaljujejo od blokove politike: Napad na Srednjem vzhodu — z Izraelom kot udarno pestjo imperalizma — konec koncev ni bil namenjen samo neuvrščenim državam, marveč tudi njim.

Kar zadeva nas, ne gre samo za vse tisto, kar naj uresničuje naša državna politika.

Resnost mednarodnega položaja zahteva bolj kot doslej mobilizacijo naše javnosti, da se opredeljuje ob vseh vprašanih mednarodnega življenja, zlasti pa ob tistih, ki jih moramo označiti kot intervencije, agresije in grožnje s silo v vseh oblikah. Pripravljena mora biti na nove krize in večje pritiske — tudi na nas — ki jih bo vzpodbujal cenen uspeh Izraela. Toda takšna mobilizacija, takšna ideološka ofenziva, takšen napad — med drugim — tudi na pozicije ekvidistance do pojavov in sil v mednarodnem življenju je vnaprej obsojen na neuspeh, če ne bomo še naprej odpravljali vsega, kar je preživelo, neučinkovito, kompromitirano v našem notranjem življenju. Tudi v tem vidim zvezo med notranjo in zunanjo politiko in pogoj za enotnost načel in realnih interesov.

VLADO BENKO

VLADIMIR STIPETIĆ

Kmetijstvo in stabilizacija gospodarstva

Uvod

Namen tega dela* ni v celoti oceniti obstoječe ali manjka-
joče pogoje za stabilni razvoj jugoslovanskega gospo-
darstva. Cilj je mnogo skromnejši: sestavek naj bi opo-
zoril na specifični činitelj, ki je po avtorjevem mnenju v
preteklosti deloval na nestabilnost jugoslovanskega gospo-
darstva (oziroma stopnjeval obstoječo nestabilnost) in ki ga,
kakor kaže, še do danes nismo popolnoma obvladali. To je
neskladnost med razvojem kmetijstva in potrebami po kme-
tjskih proizvodih, zaradi katere so se v preteklih desetih
letih nenehno zviševale cene kmetijskega blaga, in to absolut-
no (v nominalnem znesku) in relativno (merjeno s količino
industrijskega blaga in storitev, ki jih je možno kupiti za
določeno količino kmetijskih dobrin).

Toda trditev, da je ta neskladnost vplivala na zvišanje
cen, vključuje to, da avtor smatra, da povečanje množine
denarja samo po sebi ne more dati zadovoljujoče razlage za
rastoče gibanje cen v preteklosti, temveč da je inflacijski
proces rezultanta številnih sil, med katerimi ima tržna ne-
skladnost med agregatnim povpraševanjem in agregatno
ponudbo zelo pomembno vlogo.¹ Hipoteza, ki s tem implic-
itno stopa v to analizo, je dobila potrditev pri mnogih
sodobnih teoretikih. Omenili bomo T. Balogha², W. Fellnerja,
M. Gilberta, B. Hansena, F. Lutza in druge izvedence OECD
(nekatero izmed najbolj znanih svetovnih avtoritet na tem

* Prispevek je za tisk prirejen referat, ki ga je imel avtor na posvetovanju
o pogojih stabilizacije jugoslovanskega gospodarstva.

¹ Kot poudarja to dr. M. Vučković v članku »Inflacija«. Glej zbornik I. Peri-
šin (ur.): »Inflacija«, Zagreb 1965, Informator, str. 15.

² T. Balogh: »Priroda inflacije u kapitalističkim zemljama i problem njene
kontrola«, cit. zbornik »Inflacija«, str. 136.

področju, pri nas pa I. Perišina, ki poudarja, da je pojmovanje inflacije kot popolnoma monetarnega pojava »danes večidel premagano, in smatram, da je monetarni činitelj le eden izmed činiteljev, ki vplivajo na inflacijski proces, in da je bistvo inflacije mnogo bolj zamotano.«⁴

Pri dokazovanju svoje teze bo avtor prisiljen uporabiti tudi misli iz svojih že objavljenih del, kjer so le-te bile obširneje razložene in dokumentirane.⁵ Bralca bomo zato na takih mestih opozorili na ta prejšnja avtorjeva dela.

I

V zadnjem času posvečajo teoretiki in analitiki gospodarskega razvoja čedalje pogosteje pozornost v gospodarskem razvoju medsebojnemu odnosu kmetijskega in nekmetijskega sektorja. Grozeča senca lakote, ki se je spustila nad človeštvo v zadnjih letih (zaradi stagnacije kmetijske produkcije v gospodarsko nerazvitih deželah Azije, Afrike in Latinske Amerike, zaradi povečanja uvoza hrane v teh deželah), je vnovič jasno pokazala, kako bistvenega pomena je v procesu gospodarskega razvoja ustvariti skladni razvoj kmetijstva in drugih gospodarskih dejavnosti. Ugotovili bi lahko, da v svetu prav gotovo ni nobenega pomembnega teoretičnega ali agrarno-ekonomskega časopisa, ki bi v zadnjih nekaj letih ne bil prinesel članka ali študije z namenom, da pojasni te probleme.

V ameriški in angleški literaturi so ta dela posebno številna. Ravnanje se po kvantitativnem modelu R. M. Solowa⁶ je nekaj avtorjev poskušalo pojasniti položaj kmetijstva v gospodarskem razvoju. J. E. Meade⁷ je raziskoval dinamiko gospodarskega razvoja na podlagi dvosektorskega modela: prvega sektorja, ki proizvaja potrošne dobrine, in drugega, ki proizvaja proizvodna sredstva. Nekaj avtorjev je njegove ugotovitve razširilo na odnose med kmetijstvom in nekmetijskimi dejavnostmi.

³ W. Fellner, M. Gilbert, B. Hansen, R. Kahn, F. Lutz in P. de Wolf: »The Problems of Rising Prices«, Paris 1961; prevod v cit. zborniku, str. 91 in 102—110.

⁴ I. Perišin: »Monetarno-kreditna politika«, Zagreb, Informator 1964, str. 95.

⁵ Posebno: »Jugoslovansko tržište poljoprivrednih proizvod«, Beograd 1964.

⁶ R. M. Solow: »A Contribution to the Theory of Economic Growth«, »Quarterly Journal of Economics«, februar 1956, in druga dela istega avtorja v »American Economic Review«.

⁷ J. E. Meade: »A Neo-classical Theory of Economic Growth«, London 1961.

Tolley in Smidt⁸ sta obdelala dvosektorski model (kmetijstvo: nekmetijske dejavnosti) v zaprtem gospodarstvu, poudarjajoč, da prehod kmetovalcev v nekmetijske dejavnosti prinaša večje povečanje produktivnosti kakor povečanje povpraševanja. Po njunem mnenju je vzrok temu dejstvo, da se povpraševanje po hrani hitreje veča, kakor se veča dohodek (nizki dohodkovni koeficienti elastičnosti za hrano!). Tolley je dve leti pozneje poskušal skupaj z B. F. Johnstonom⁹ svoje ugotovitve prikazati kot koncept agrarne politike.

Na Japonskem je M. Inage¹⁰ obdelal odnos kmetijstva do sekundarnih in terciarnih dejavnosti v procesu gospodarskega razvoja. Y. Mundlak¹¹ je na konferenci Mednarodnega ekonomskega združenja, posvečeni problemom kmetijstva, ki je bila v Rimu 1965. leta, posvetil posebno pozornost ekonometrični analizi cen, dohodkov in prihrankov v kmetijstvu, ki obstaja v dinamičnem gospodarstvu.

Okoli leta 1965 se že začnejo pojavljati dela, ki poskušajo na konkretnem statističnem gradivu o razvoju kmetijstva potrditi ali teoretične modele ali nekatere njihove postavke. L. R. Vincent¹² dokazuje na podlagi analize razvoja francoskega kmetijstva, da je možno z analizo časovnih serij s štirimi znanimi spremenljivkami (povpraševanje po kmetijskih proizvodih, potreba po delu za dano proizvodnjo, proizvodnja sama in aktivno prebivalstvo v kmetijstvu) ugotoviti vrsto relevantnih ekonomskih parametrov in enačb.

V Italiji je na podoben način ravnal di Cocco¹³, ki je prikazal sistem enačb, s katerim lahko posamezne odnose spreminja v odnose do drugih eksogenih ali neznanih spre-

⁸ G. S. Tolley in S. Smidt: »Agriculture and the Secular Position of the U. S. Economy«, »Econometrica«, oktober 1964.

⁹ B. F. Johnston-G. S. Tolley: »Strategy of Agriculture in Development«, »Journal of Farm Economics«, maj 1965.

¹⁰ Mitsuha Inage: »Economic Growth and Agriculture. A study of a two-sector Growth Model«, »Rural Economic Problems«, november 1965.

¹¹ Y. Mundlak: »Les conditions de commerce de l'agriculture dans un contexte de croissance économique«, Conference sur les problèmes économiques de l'agriculture dans les sociétés industrielles et leur repercussions dans les pays en voie du développement, Rim 1965.

¹² L. R. Vincent: »L'exode agricole en France depuis 1900. Sa liaison avec les taux de productivité et les élasticités de consommation«, »Etudes et Conjoncture«, februar 1965.

¹³ E. di Cocco: »Evoluzione strutturale dell'agricoltura in una economia in rapido sviluppo economico e linee per la politica delle strutture aziendali e fondiare«, Milano 1964.

menljivk. Korak dalje je naredil Lenchi¹⁴, ki je z namenom, da prouči koristi in omejitve modela, prenesel Tolley-Smid-tov model na dejansko italijansko gospodarstvo v razdobju 1959—1962. Kljub dokajšnjim omejitvam v uporabi metode so po njegovem mnenju že doseženi rezultati ohrabrujoči, ker dopuščajo globljo analizo številnih spremenljivk, ki vplivajo na proces gospodarskega razvoja, in ker se lahko uporabijo tudi za planiranje kmetijstva.

Tudi v socialističnih državah so raziskovanja te vrste čedalje bolj pogosta. V ČSSR je bila posvečena vlogi kmetijstva v ekonomskem razvoju cela številka časopisa »Zemědělska ekonomika«; v njej razpravlja vrsta avtorjev o uporabi dvosektorskega modela za razvoj kmetijstva.¹⁵ Na Poljskem je Herer¹⁶ v svoji knjigi o pomenu kmetijstva v gospodarskem razvoju obdelal (za primer je vzel Poljsko) sestavljeni odnos med kmetijskim in nekmetijskim sektorjem.

Teh nekaj primerov med mnogimi podobnimi deli priča o živem zanimanju, ki vlada v zadnjem času za obravnavanje odnosa med kmetijstvom in gospodarskim razvojem. Namen tega sestavka je naši javnosti (na ta način) prikazati neki nov, doslej ne dovolj znan svet teoretičnih problemov, in sicer zato, da bi olajšali nadaljnjo analizo naših problemov.

II

Podrobneje bomo pojasnili pogloblitve, do katerih pridemo s teoretično analizo dvosektorskega modela tako, da bomo analizirali model ekonomskega razvoja v deželah, kjer obstaja agrarna prenaseljenost; ta primer sta obdelala Ranis in Fei¹⁷. Menimo, da je ta model nekoliko primernejši za analizo našega položaja, ker izhaja iz gospodarskih razmer, ki so do neke meje podobne razmeram, ki so vladale v našem kmetijstvu.

¹⁴ Francescho Lenchi: »L'analisi quantitativa dello sviluppo economico in relazione all'agricoltura«, »Rivista internazionale di Scienze Economiche e Commerciali«, Milano 9/66.

¹⁵ Časopis »Zemědělska ekonomika«, 1/1966, je številka, ki obravnava skupno temo: Kmetijstvo v gospodarskem razvoju. Zlasti zanimivi so članki V. Jenička (»Uloha zemědělství v ekonomickém rozvoji«), J. Havlíčka (»Kritika a tempo dlouhodobého rozvoje zemědělství«) in J. Dupala-S. Hrábe in J. Havlíčka (»Přístup ke konstrukci modelu dlouhodobého vyvoje čs. zemědělství«).

¹⁶ W. Herer: »Rolnictwo a rozwoj gospodarski narodowej«, PWE, Varšava 1962.

¹⁷ Gustav Ranis-John C. H. Fei: »A Theory of Economic Development«, »American Economic Review«, september 1961, str. 535—565.

G. Ranis in J. C. Fei sta razvila ideje A. Lewisa¹⁸ o dvo-sektorskem modelu razvoja, pri čemer se razvoj industrijskega sektorja spodbuja z izkoriščanjem cenene delovne sile iz prenaseljenega kmetijstva. Ugotovila sta, da Lewis v svoji analizi ni obdelal rasti kmetijskega sektorja, kar v praksi (seveda) lahko pripelje do prezgodnjega pojemanja ali celo zaustavljanja gospodarskega razvoja. Zaradi tega sta poskušala postaviti teoretični model medsebojnega odnosa razvoja proizvodnje v kmetijstvu in v drugih dejavnostih, katerega namen je stabilen in uravnotežen gospodarski razvoj; pri tem sta težišče modela postavila na analizo dotlej zanemarnega kmetijskega sektorja.

Ob predpostavki, da se razmere ne spremenijo, je A. Lewis¹⁹ smatral, da pride do preobrata v gospodarskem razvoju v deželah z »neomejeno« ponudbo delovne sile takrat, ko se spremeni krivulja ponudbe dela zaradi:

— poslabšanje pogojev menjave za industrijske proizvode (»škarje cen« se čedalje bolj razpirajo v korist kmetijstva),

— izčrpavanja presežka dela v kmetijskem sektorju.

V bistvu pride do poslabšanja pogojev menjave za kmetijske proizvode zaradi relativnega pomanjkanja kmetijskih proizvodov v primerjavi z industrijskim blagom. Do tega pride, kadar se začne zmanjševati povprečni presežek kmetijskih proizvodov, ki ga je povzročil odhod kmetovalcev, kar vpliva na hitrejše povečevanje realnih dohodkov v nekmetijskih dejavnostih (merjeno s količino industrijskih dobrin, toda ob istočasnem poslabšanju pogojev menjave za kmetijske proizvode). V nadaljnji fazi, ko agrarna prenaseljenost postopoma izgineva in se večja tržnost kmetijskega sektorja, začno naraščati realni dohodki kmetijskih proizvajalcev, kar avtomatično pripelje tudi do povečanja dohodkov v nekmetijskih dejavnostih (ker je količina dela sedaj omejena).

Preobrat se lahko zakasni zaradi dveh dejavnikov, ki se v praksi tudi vedno pojavljata:

a) povečanje produktivnosti v kmetijstvu (ki povečuje količino kmetijskih presežkov, ne večja pa še dohodkov), in

b) številčno povečanje prebivalstva (ki s povečanjem števila delavcev odlaga izčrpavanje presežne delovne sile).

¹⁸ A. Lewis: »Development with Unlimited Supplies of Labour«, »The Manchester School of Social and Economic Studies«, maj 1954.

Isti: »Unlimited Labour«, Further Notes, Manchester School, jan. 1958.

¹⁹ A. Lewis: »Development with Unlimited Supplies of Labour«, »The Manchester School of Social and Economic Studies«, maj 1954, str. 19–26.

Sum o veljavnosti hipotez in modela, ki sta ga predložila Ranis in Fei za gospodarski razvoj nezadostno razvitih dežel, je izrazil japonski ekonomist H. T. Oshima.²⁰ Po njegovem mnenju je predpostavka o zaprtem trgu za kmetijske proizvode (ki jo implicitno vsebuje Ranis-Feiev model) nevzdržna, ker je treba upoštevati v modelu tudi zunanjo trgovino. Oshima poudarja, da je uvoz cenejših kmetijskih proizvodov omogočil Japonski in drugim deželam, da so preprečile poslabšanje možnosti zamenjave za industrijske proizvode.

Dalje meni Oshima, da bi začetek tretje faze, če ne bi bilo uvoza, nujno prinesel *začetek hiperinflacije*, čemur se v odprti ekonomiji lahko izognemo. Takrat lahko kmečko gospodarstvo živi v sožitju z visoko razvito industrijo in namesto tržnega gospodarstva imamo lahko dualistično gospodarstvo. Po Oshimovem mnenju kaže že Ranis-Feiev model, da je nujno nepretrgano in hitro večanje produktivnosti v kmetijstvu, ki tem bolj učinkuje, čim manjši je uvoz kmetijskih proizvodov. Kljub tukaj omenjenim (in drugim) pomanjkljivostim meni Oshima, da je velika zasluga Renis-Feievega modela, da je opozoril na pomen kmetijske proizvodnje v akumulaciji kapitala v deželah z nizkim dohodkom, in da je kot takšen dragocen prispevek k teoriji gospodarskega razvoja.

Ranis in Fei sta takoj odgovorila Oshimi²¹; trdila sta, da pomeni njegova ugotovitev o nujnosti hiperinflacije, potem ko je dosežena točka preobrata, to, da je »slabo razumel njuno koncepcijo«; onadva namreč menita, da označuje ta točka položaj, ko je treba začeti s *subvencioniranjem* kmetijstva, z ustvarjanjem agrarnega protekcionizma, kot so to tudi storila mnoga danes razvita gospodarstva.

V nekaterih svojih postavkah spominja Ranis-Feiev model tudi na naš jugoslovanski položaj. Tudi naš gospodarski razvoj je izhajal iz agrarno prenaseljenega kmetijstva, v katerem je bilo 25—40% prebivalstva preveč, mejna produktivnost dela pa je bila enaka nič (po definiciji)²². Sorazmerno

²⁰ H. T. Oshima: »The Ranis-Fei Model of Economic Development: Comment«, »American Economic Review«, junij 1963, str. 448—452.

²¹ G. Ranis & J. C. H. Fei: »The Ranis-Fei Model of Economic Development: Reply«, »American Economic Review«, junij 1963 str. 452—454.

²² Presežek kmetijskega prebivalstva v kmetijstvu v obsegu 25—40% je bila svoj čas ocena domačih in tujih avtorjev. Od tujih avtorjev omenjamo: D. Wariner »Economics of Peasant Farming«, London 1939) in P. N. Rosenstein-Rodan (»Problems of Industrialization of Eastern and South-Eastern Europe«, 1945); od domačih avtorjev, ki so ugotovili agrarno preobljudenost v tem obsegu, omenjamo R. Bičanića (»Agrarna prenapučenost«, 1940), J. Tomaševića. (»Peasant«, »Politics and Economic Change in Yugoslavia«, Stanford 1955) in druge.

stabilen gospodarski razvoj je trajal več kot desetletje, pri čemer je prehajanje iz kmetijstva v nekmetijske dejavnosti potekalo zelo hitro.

Čeprav se je produktivnost dela v kmetijstvu zelo povečala (okoli 5,4 % na leto v dvajsetih letih po vojni)²³, zaradi česar ni nastopila Ranis-Feieva »točka preobrata« v razvoju, smo imeli od leta 1960 jasno izraženo težnjo zboljševanja pogojev menjave za kmetijske proizvode na domačem trgu²⁴. Hitrejše zviševanje odkupnih cen za kmetijske proizvode²⁵ je povzročilo, da so se stalno zviševali življenjski stroški, to pa je stalno vplivalo na nominalno povečevanje osebnih dohodkov tudi preko ustvarjenega povečanja produktivnosti dela oziroma je ustvarjalo zahteve po povečanju osebnih prejemkov tudi v tistih delovnih organizacijah ali dejavnostih, kjer ni prišlo do povečanja produktivnosti dela. Po drugi strani so cene kmetijskih proizvodov, ki so se petnajst let zviševale, že dosegle takšno raven, da so se vse pogosteje pojavljale zahteve po agrarnem protekcionizmu (zahteve po subvencioniranju ali omejevanju uvoza cenejšega sladkorja, svinjskih polovic, sira, jabolk, sadja, riža, jajc in cele vrste drugih proizvodov).

Po našem mnenju je postal neuskklajeni razvoj kmetijstva in drugih gospodarskih dejavnosti poleg deficitnega financiranja, stalno večje zadolžitve federacije, poleg pritiska, ki ga je izvajal na cene deficit plačilne bilance, in drugih razlogov, o katerih tukaj ne govorimo, eden vgrajenih činiteljev nestabilnosti našega gospodarskega sistema. In nasprotno: ena izmed predpostavk bodočega stabilnega razvoja jugoslovanskega gospodarstva bi bil skladnejši razvoj kmetijstva in drugih sektorjev narodnega gospodarstva.

Zato moramo pogledati, ali so bila, in če so bila, kako so bila uničena sorazmerja skladnega razvoja kmetijstva in drugih dejavnosti in kje so vzroki za ta neuskklajeni razvoj. Izognili se bomo ocenjevanju za čas, ko so posamezna ali zapovrstna dobra ali slaba leta vplivala na stabilnost ali pa so povečevala nestabilnost na trgu s tem, da so povzročila znižanje ali zvišanje življenjskih stroškov za nekaj poenov.

²³ Letna stopnja povečanja 4,2 % na leto ob povprečnem letnem zmanjševanju aktivnih oseb v kmetijstvu preko 1,1 %. Nekaj več o tem v poglavju III.

²⁴ Glej o tem podrobneje v mojem delu: »Konkretizacija i realizacija programski prihvaćenih dokumenata o našoj politici u poljoprivredi«, »Ekonomski pregledi«, 1/1966, str. 1—54.

²⁵ Po podatkih iz dela SZS: »Godinu dana privredne reforme«, Beograd 1966, je bila mesečna stopnja zvišanja odkupnih cen kmetijskih proizvodov med letoma 1961 in 1966 1,8 %.

Čeprav so nihanja cen kmetijskih proizvodov lahko izredno pomembna (posebno, če gre za cene sadja in zelenjave), je vendar vpliv teh v bistvu kratkoročnih dejavnikov sorazmerno malo pomemben; zato ga v naši analizi ne bomo upoštevali.²⁶ Ustavili se bomo pri dolgoročni neskladnosti, ki obstaja med povečanjem kmetijske proizvodnje in agregatnim povpraševanjem po kmetijskih proizvodih.

III

Letna stopnja povečevanja jugoslovanske kmetijske proizvodnje v celotnem povojnem razdobju 1947—1966 je 4,27 % (eksponencialni trend) oziroma 4,12 (linearni trend). Če vzamemo srednjo vrednost (4,2 %) kot stopnjo rasti, tedaj se je vsako leto povečala kmetijska proizvodnja na prebivalca za 3 %.

Posebej je treba poudariti, da je bilo to povečanje kmetijske proizvodnje ustvarjeno pretežno v drugem desetletju našega povojnega razvoja. V prvih desetih letih (1946—1955) je stopnja rasti kmetijske proizvodnje komaj presegala naravni prirastek prebivalstva (znašala je le 1,67 % na leto)²⁷, zato se je nad Jugoslavijo zgrnil moreč pritisk čedalje večjega primanjkljaja hrane. Šele v drugem povojnem desetletju se nam je po zaslugi uspešno sinhroniziranih akcij na mnogih področjih (nova politika v kmetijstvu s socialističnimi posestvi, zadruga in kooperacija, stimulacija osebnega dela, cene, investicije in drugo) posrečilo zabrisati sledove slabega starta in doseči prej omenjeno stopnjo rasti za celotni povojni razvoj. Pri tem je kljub temu, da je proizvodnja še nadalje zaznamovala precej velika letna nihanja, vendar koeficient variacije v drugem desetletju našega povojnega razvoja občutno manjši kakor v prvem (11 % v prvem desetletju, 7 % v drugem).

Tako prikazana stopnja rasti nam sama po sebi še ničesar ne pove o tem, kakšen je pomen teh rezultatov: ali pomenijo uspeh ali neuspeh naše ekonomske ali agrarne poli-

²⁶ Naše mnenje se v tem pogledu sklada z mnenjem študijske skupine izvedencev OECD (W. Fellner, M. Gilbert, B. Hansen, R. Kahn, F. Lutz in P. de Wolf), ki so ga le-ti navedli v poročilu »The Problem of Rising Prices«, Pariz 1961, sezonsko zvišanje cen kmetijskih proizvodov razporejajo v »posebna zviševanja cen«, ki imajo lahko le omejene učinke. (Glej naš prevod v knjigi I. Perišin (ur.): »Inflacija«, Informator, Zagreb 1965, str. 100.)

²⁷ Glej podrobneje pri: V. Stipetić: »Poljoprivredna proizvodnja na današnjem področju FNR Jugoslavije 1929—1953«, zbornik »Ekonomske probleme«, izd. ekonomskega inštituta FLRJ, Beograd 1957, str. 97.

tike!? Če bi sodili, opirajoč se na mnenje širše javnosti (ki oblikuje svoje poglede na ta problem na podlagi vesti o uvozu pšenice in maščob, jabolk in južnega sadja, sladkorja in zelenjave ter na podlagi stalnega zviševanja stroškov za prehrano), potem bi morali reči, da so ti rezultati nezadovoljivi, ker je kmetijstvo, po mnenju državljanov, poglavitni in osnovni vzrok vseh naših tegob. To popularno, zelo razširjeno prepričanje zajema tudi strokovne in druge kroge, vendar je stvar preobsežna, da bi jo tukaj obravnavali.

Zato se kot strokovnjaki ustavimo ob mnenjih strokovnjakov o razvoju našega kmetijstva, da bi tako natančneje ovrednotili dosežene rezultate.

V službeni publikaciji FAO »O stanju prehrane in kmetijstva za leto 1960« je navedena analiza o stopnji večanja kmetijske proizvodnje v 48 deželah za razdobje 1952—1959; za te dežele je FAO takrat računala indekse kmetijske proizvodnje. Samo v petih deželah je letna stopnja večanja kmetijske proizvodnje presegala za 4—6% prirast prebivalstva. Te dežele so bile: Grčija, Izrael, Japonska, Mehika in Jugoslavija. FAO je to obrazložila takole: »Čeprav se število prebivalstva v teh deželah, razen v Izraelu in Mehiki ni posebno povečalo, je bila stopnja večanja proizvodnje v teh deželah vendar tako stabilna, da bi bilo deželam, ki imajo podobne razmere, zelo v prid, ko bi proučile ukrepe, ki so jih te dežele uporabile za to, da so povečale svojo kmetijsko proizvodnjo.«²⁸

Štiri leta pozneje je oddelek za ekonomske analize ameriškega ministrstva za kmetijstvo izvedel primerjalno analizo razvoja *rastlinske* proizvodnje v 26 deželah v razvoju za obdobje od 1948 do 1963.²⁹ Zelo temeljita analiza, v kateri je sodelovalo 10 znanih agrarnih ekonomistov, je ugotavljala z multiplo korelacijo in drugimi metodami hitrost in vzroke povečanja proizvodnje in je prišla do tehle osnovnih rezultatov:

— Samo 12 od 26 dežel v razvoju, ki so jih upoštevali v analizi, je uspelo ustvariti letno stopnjo večanja rastlinske proizvodnje, ki je bila večja od 4%. Med njimi je (v zgornji polovici) tudi Jugoslavija.

— V večini teh dežel je bila ekspanzija površine pomembnejši činitelj povečanja proizvodnje kakor pa pove-

²⁸ FAO: »The State of Food and Agriculture, 1960«, Rim 1960, str. 15.

²⁹ »Economic Research Service — U. S. Department of Agriculture; Changes in Agriculture in 26 Developing Nations, 1948 to 1963« (»Foreign Agricultural Economic Reports, št. 27), Washington D. C., 1967.

čanje donosa. V Jugoslaviji je činitelj »širjenje površine« tako nepomemben, da ga lahko pustimo ob strani.

Med vsemi analiziranimi deželami je dosegla Jugoslavija največje povečanje donosa na enoto površine (intenzifikacijo površine).

Nekoliko kasneje je organizacija FAO ocenila razvoj kmetijske proizvodnje v drugem povojnem desetletju.³⁰ Pri raziskovanju razvoja kmetijske proizvodnje v razdobju 1954/5—1964/5 v 55 deželah (za katere računa zdaj FAO indekse kmetijske proizvodnje) so analitiki ugotovili, da se je kmetijska proizvodnja povečala v 19 razvitih deželah (od 24 analiziranih), vendar »se je le v treh deželah (v Grčiji, Izraelu in Jugoslaviji) povečala za več ko 3% letno na prebivalca.³¹

Visoke ocene razvoja kmetijske proizvodnje v Jugoslaviji, navedene v teh treh virih, potrjuje tudi zgodovinska analiza stopnje rasti kmetijske proizvodnje v drugih deželah (tabela 1).

Stopnja rasti, ki jo je Jugoslavija dosegla v dvajsetih letih po vojni, je zelo visoka, ne glede na to, ali jo merimo s stopnjami rasti, ki smo jih v preteklosti dosegali mi ali drugi. Razen tega so te stopnje rasti visoke tudi v primerjavi s hitrostjo razvoja kmetijstva v drugih deželah v povojnem razdobju. Na svetu sta samo Izrael (s širjenjem površin in namakanjem) in Grčija (predvsem z namakanjem) hitreje razvijali svojo kmetijsko proizvodnjo. Med evropskimi socialističnimi državami, ki so dosegale najhitrejši razvoj kmetijstva na svetu v drugem povojnem desetletju³², je samo Bolgarija imela nekoliko hitrejši razvoj kakor mi, medtem ko je stopnja razvoja v Romuniji in v ZSSR na približno isti ravni kakor pri nas. Vse druge dežele so imele občutno nižjo stopnjo povečanja proizvodnje, in še manjša bi bila, če bi jo izrazili s povečanjem proizvodnje na prebivalca (Brazilija in ZAR imata npr. zelo visok prirastek prebivalstva), zato njihovo povečanje proizvodnje na prebivalca občutno zaostaja za jugoslovanskim.

³⁰ FAO: »The State of Food and Agriculture, 1965«. »Review of the Second Postwar Decade«, Rim 1965.

³¹ Ibid. str. 16.

³² Po podatkih FAO (»The State of Food and Agriculture, 1965«, Rim 1965, str. 16) je bila letna stopnja večanja kmetijske proizvodnje v desetletju od 1952 do 54 do 1962—64 za ves svet 2,7 (na prebivalca 0,7); Zahodna Evropa 2,9 (na prebivalca 1,6); ZSSR in evropske socialistične države 4,1 (na prebivalca 2,6); Severna Amerika 1,6 (na prebivalca zmanjšanje proizvodnje za 0,1 %); Oceanija 3,5 (1,2); Latinska Amerika 2,9 (0,2); Daljni vzhod 2,8 (0,6); Bližnji vzhod 3,3 (0,8); Afrika 2,5 (zmanjšanje proizvodnje na prebivalca za 0,1).

Razpredelnica 1

Dolgoročne stopnje večanja kmetijske proizvodnje v deželah, upoštevanih v analizi

Dežela	Razdobje	Stopnja rasti
Avstrija	1952/3—63/4	3,5
Grčija	1952/3—63/4	5,7
Italija	1952/3—63/4	2,1
Indija	1952/3—63/4	2,9
Brazilija	1952/3—63/4	3,8
ZAR	1952/3—63/4	3,5
Bolgarija	1950—1963	4,8
ČSSR	1950—1964	1,5
Madžarska	1949—1963	2,6
Poljska	1949—1963	2,4
ZSSR	1950—1964	4,0
Romunija	1950—1964	4,4
ZDA	1890—1915	1,9
	1915—1940	1,0
	1940—1960	1,8
Japonska	1894—1938	2,1
	1952/3—1963/4	2,2
Švedska	1886—1915	1,5
	1926—1951	2,3
Izrael	1952/3—1963/4	8,6
Hrvatska	1885—1913	0,9
Jugoslavija	1920—1940	2,3
	1947—1966	4,2

Viri osnovnih podatkov: AN ZSSR: »Ekonomika socialističeskikh stran v cifrah, 1964«, Moskva 1965; Jugoslavija — naš obračun; FAO: »The State of Food and Agriculture, 1965«, Rim 1965; V. Stipetić: Kretanje i tendencije u razvitku poljoprivredne proizvodnje na području NR Hrvatske«, JAZU, Zagreb 1959.

Zdi se nam, da ti podatki pričajo o tem, da so pri nas dosežene stopnje razvoja kmetijske proizvodnje zelo visoke in da so popolnoma upravičena stališča mednarodnih izvedencev, ki pri primerjalnih analizah navajajo za zgled Jugoslavijo.

Zato moramo pojasniti vzroke navideznega protislovja med našim nezadovoljstvom in tujimi pohvalami povečanja

³³ Glej podrobneje v moji knjigi: »Jugoslovensko tržište poljoprivrednih proizvodov«, Beograd 1964, str. 34—48.

naše kmetijske proizvodnje. Vzrok tega moramo iskati predvsem v neskladnosti med agregatno ponudbo in povpraševanjem po kmetijskih proizvodih.

Agregatno povpraševanje po prehranskih proizvodih se je večalo pri nas (kot tudi drugod po svetu) iz treh razlogov:

a) zaradi večanja števila prebivalstva (pri tem je bil naravni prirastek prebivalstva v prvem desetletju našega povojnega razvoja večji kakor v drugem; toda to se je več kot izravnalo zaradi prihajanja velikega števila tujcev v deželo). Zaradi tega menimo, da je povečanje povpraševanja konstantno in znaša 1,25% na leto;

b) zaradi višanja osebnih dohodkov, zaradi česar se izboljšuje prehrana prebivalstva. Po raziskovanjih zveznega zavoda za gospodarsko planiranje in V. Tričkovića³⁴ so dohodkovni koeficienti izdatkov za hrano bili konec petdesetih let (1957) nad 0,70 (delavsko-uslužbeni 0,585, kmetijski pa 0,859), s tem da so glede na gibanje teh koeficientov pri večanju dohodkov verjetno bili tudi nekoliko večji v prejšnjih razdobjih. Da bomo izračunali povečanje povpraševanja, ki izvira iz tega vira, bomo vzeli podatek dr. A. Bajta³⁵, da je bilo letno povečanje realnega družbenega proizvoda v Jugoslaviji 7,2%, kar da letno 6% povečanje na prebivalca. Glede na to, da se je investicijska potrošnja večala hitreje kakor druge oblike potrošnje, sem mnenja, da je bila letna stopnja zviševanja osebnih dohodkov okoli 5,6%. Če predpostavljamo, da je bil povprečni dohodkovni koeficient elastičnosti izdatkov za prehrano 0,65 za celotno povojno razdobje (kar je verjetno potencialna velikost), dobimo, da je povečanje osebnih dohodkov vplivalo na približno 3,65 odstotno povečanje povpraševanja po prehranskih proizvodih (razdobje 1947—1966).

c) ker se je moral izvoz kmetijskih proizvodov hitreje povečevati kakor uvoz, je bilo nujno, da se čedalje večji del proizvedenih količin pošilja v tujino. Letna stopnja povečevanja jugoslovanskega izvoza kmetijskih proizvodov je v tem razdobju znašala več kot 10% (to pomeni dva in polkrat

³⁴ Zvezni zavod za gospodarsko planiranje: »Rezultati regresione analize tendencija kretanja potrošnje u zavisnosti od dohotka radničko-službeničkih i poljoprivrednih domačinstava, anketiranih u FNRJ 1955—1957 godine«, Beograd 1960, DAM, zv. 2; V. Tričković: »Strukturne promene u ličnoj potrošnji s posebnim osvrtom na rezultate ispitivanja porodičnih budžeta«, »Ekonomist«, 3/1960.

³⁵ A. Bajt: »Jugoslovenski društveni proizvod i njegovi činioци u razdoblju 1947—1964 godine«, »Ekonomski pregled«, 6—7/1966, str. 342 (srednja vrednost njegovih stopenj p_1-p_2).

več kot povečanje proizvodnje), medtem ko se je uvoz kmetijskih proizvodov večal precej počasneje (stopnja rasti manj kakor 6%). Zato je morala kmetijska proizvodnja zagotoviti povprečno vsako leto dodatnih 0,8% svoje proizvodnje, da bi se pokrile potrebe našega rastočega izvoza kmetijskih proizvodov. Danes izvozimo približno 1/7 celotne finalne kmetijske proizvodnje!

Če sumiramo postavke pod a, b in c, bomo videli, da se je letno povpraševanje po kmetijskih proizvodih večalo z letno stopnjo 5,7%³⁶, kar se očitno ne sklada s povečevanjem proizvodnje, ki se je večala z letno stopnjo 4,2%.

Temu poprečnemu izračunu za celotno povojno razdobje je moč oporekati, ker to ni homogeno razdobje niti glede hitrosti večanja kmetijske proizvodnje niti glede večanja posameznih sestavin povpraševanja. Ker pa so se osebni dohodki začeli hitreje večati ravno v fazah, ko se je hitreje večala tudi kmetijska proizvodnja (po letu 1953), je verjetno, da je hitrejše povečevanje povpraševanja izzvalo tudi večjo ponudbo (čeprav z določenim time-lagom), kakor tudi nasprotno (ker je povečanje ponudbe kmetijskih proizvodov v posameznih letih povečevalo dohodke tudi v nekmetijskem sektorju zaradi ekspanzije potrošnje).

Ob koncu moramo poudariti, da je neenakomerna hitrost večanja proizvodnje v posameznih razdobjih povzročala tudi neenakomerno zvišanje cen kmetijskih (in drugih) proizvodov, kar lepo kaže tale razpredelnica:

Indeksi večanja kmetijske proizvodnje in zviševanja cen

Indeks proizvodnje prehodno petletje = 100		Zvišanje cen na drobno v 5 letih	
		splošna raven	kmet. proizv.
1952—56	100	11 %	38 %
1957—61	148	19 %	28 %
1962—66	120	80 %	132 %

Vir:

J. Sirotković-V. Stipetić (ur.): »Ekonomika Jugoslavije«, II, Zagreb 1967; za cene SZS: »Jugoslavija 1945—1964«, str. 233 in »Indeksi«, 2/1967. Zvišanje cen je računano tako, da je prvo leto v petletju enako 100.

³⁶ Stopnja povečanja bi bila verjetno večja, če bi vanjo zajeli tudi (nekoliko hitrejše) večanje povpraševanja po neprehhranskih proizvodih, kot so koža, bombaž, volna in druge surovine kmetijskega izvora, v katerih smo tako deficitni.

Kot vidimo, so se cene kmetijskih proizvodov stalno hitreje zviševale kakor splošna raven cen. Njihovo zviševanje je bilo bistveno manjše v razdobju 1957—1961, ko se je kmetijska proizvodnja pomembneje povečala. Toda počasnejše naraščanje kmetijske proizvodnje v razdobju 1962—1966 je spet povzročilo izreden skok cen kmetijskih proizvodov, ki ga je hkrati spremljalo veliko, čeprav nekoliko počasnejše zviševanje splošne ravni cen.

IV

Zdi se nam, da ni potrebno, da bi tukaj posebej poudarili ugotovitve naše analize. Iz nje (po našem mnenju) namreč izhaja, da je v povojnem razdobju obstajala neskladnost med agregatno ponudbo in povpraševanjem po kmetijskih proizvodih, ki se je na jugoslovanskem trgu kazala v težnji naraščanja cen kmetijskih proizvodov, ki so se stalno zviševale hitreje kakor cene drugih proizvodov, zelo pogosto pa je prišlo do porasta cen kmetijskih proizvodov, še preden so porasle cene ostalega blaga.

Te posledice lahko odpravimo samo z zdravljenjem osnovnih vzrokov: z odpravljanjem neskladnosti med agregatnim povpraševanjem in ponudbo v tem sektorju. Prej smo ugotovili, da je naša stopnja večanja kmetijske proizvodnje visoka in da so potrebni veliki napor, da bi se povzpela nad sedanjo raven. To ni nedosegljiv cilj, vendar pa zahteva skrbno analizo činiteljev bodočega večanja proizvodnje. Jasno je, da je visoka stopnja povečevanja dokaz, da je splošna smer razvoja kmetijstva pravilna. Toda to še ne pomeni, da ne bi bili mogli doseči z bolj izpopolnjenimi ukrepi tudi dodatne proizvodnje preko že dosežene stopnje. Ker prihaja faza, ko se bo presežek delovne sile v agrarno preobljudenem kmetijstvu postopno izčrpal (v nekaterih krajih se je že začela), bomo lahko dodatno proizvodnjo dosegli samo tako, da bomo ta činitelj nadomestili z drugimi, predvsem z večjimi naložbami v moderno kmetijsko tehnologijo. Toda to sproži vrsto sistemskih vprašanj na področju razširjene reprodukcije v kmetijstvu, ki jih bomo morali rešiti. V ta sklop moramo všteti tudi razmišljanje, ali obstoji potreba po agrarnem protekcionizmu v sedanjih prehodnih razmerah.

Ob koncu moramo poudariti, da je neskladje med agregatno ponudbo in dejanskim povpraševanjem po kmetijskih proizvodih, ki se je razraščalo več let, pripeljalo do takšnega stanja, v katerem prehrana jugoslovanskega prebivalstva za-

ostaja za že doseženo ravniyo razvoja proizvajalnih sil in narodnega dohodka. Odloženo povpraševanje, ki je zaradi tega nastalo, preprečuje, da bi se cene kmetijskih proizvodov stabilizirale tudi po klimatsko izredno ugodnih letih, kakršno je bilo leto 1966. Vsekakor pomeni takšen položaj latentno nevarnost za stabilnost gospodarstva, ki jo lahko odpravimo le z učinkovitimi ukrepi za hitrejši razvoj kmetijske proizvodnje.

(Prevedla Nada Sfiligoj)

V povprečnem državni in v svetovni ravni je kmetijska proizvodnja v zadnjih letih v povprečju ravnala na približno 2,5% svetovne proizvodnje. V povprečju je kmetijska proizvodnja v povprečju ravnala na približno 2,5% svetovne proizvodnje. V povprečju je kmetijska proizvodnja v povprečju ravnala na približno 2,5% svetovne proizvodnje. V povprečju je kmetijska proizvodnja v povprečju ravnala na približno 2,5% svetovne proizvodnje.

Kaže da operativna volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Kaže da operativna volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Kaže da operativna volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Kaže da operativna volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Kaže da operativna volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Kaže da operativna volitev. Ki o njih najbolj govorijo.

Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo. Tovrsta volitev. Ki o njih najbolj govorijo.

MIHA RIBARIČ

Poslanci in volivci

V predvolilni dejavnosti so v razpravah o rezultatih in nakopičenih problemih na posameznih področjih družbenega življenja — v gospodarstvu, šolstvu, zdravstvu, kulturi, komunalnem in sploh političnem sistemu, v družbenopolitičnih organizacijah — imele svoje mesto tudi izmenjave pogledov in izkušenj ter ocene dosedanega dela, položaja in vloge poslancev. Aktualnost »temo poslanec« se z nedavno opravljenimi volitvami vsekakor ni izčrpala, ampak prej ravno narobe.

Kaže, da opravljene volitve, ki o njih globlje politične ocene v času pisanja tega prispevka še nimamo, vendarle že omogočajo zavzeti trdnejše stališče glede nekaterih vprašanj. Še bolj pomembno pa je, kako bo vplivalo spoznanje dosedanjih izkušenj iz dejavnosti poslancev na njihovo prihodnje delo, na dejavnost republiške in zvezne skupščine pa tudi občinskih skupščin. Če so zadnje volitve (vključno z vso predvolilno aktivnostjo) polovice poslancev že na prvi pogled kaj jasno pokazale, potem so mi razen splošne manifestacije socialistične, samoupravljalvske usmerjenosti, pripravljenosti uresničevati gospodarsko in družbeno reformo, pokazale naslednje: med najbolj interesantnimi volilnimi izkušnjami je predvsem ta, da je za *poslanca najpomembnejši njegov stik, njegova povezanost in sodelovanje z volivci.*

Prav odnos poslanca do volivcev pa je tisto vprašanje, ki je bilo v raznih predvolilnih razpravah o dosedanjem delu poslancev v središču pozornosti. V mislih imam predvsem mnenja in stališča poslancev samih. Izražali so jih v razgovorih, ki so jih prirejale organizacije socialistične zveze. V teh pogovorih je bilo ugotovljeno, da se *poslanci ne uveljavljajo dovolj kot zveza med volivci in predstavniškimi organi.* To ugotovitev je treba razumeti tako, da bi bili poslanci lahko že v sedanjih družbenih razmerah veliko bolj povezani z volivci, ne pa da gre za primerjavo dejanskega stanja z nekim abstraktnih idealom, ki ga še dolgo ne bi bilo mogoče doseči.

To pa ne izključuje tudi določene nestrpnosti, da bi hitreje razvijali sprejeta ustavna načela. Poudariti je treba, da smo v praksi že dosegli pozitivne primere povezovanja poslancev z volivci, z občinsko skupščino in s samoupravnimi organi. Kljub temu bi bilo težko reči, da je že v večji meri uresničeno ustavno določilo, po katerem je poslanec »odgovoren volivcem enote, v kateri je bil izvoljen, in jim mora poročati o svojem delu in delu zbora, katerega član je« (200. čl. zvezne ustave). Pri tem se zastavlja vprašanje, ali je treba iskati vzroke za tako dejansko stanje v organizacijskih prijemih, kadrovske izbiri, preobremenjenosti poslancev s poklicnim in poslanskim delom, ali gre za objektivne okoliščine, ki so posledice splošnega položaja in velikih nalog, ki jih je treba izpeljati v gospodarski in družbeni reformi, ali gre za skupne učinke vseh teh in še drugih faktorjev. Odprto je tudi vprašanje, kakšen je pomen posameznih elementov in kateri med njimi je najbolj pomemben.

I

Eden izmed poglobitvinih problemov, s katerimi se srečuje poslanec, je *vprašanje odnosa med konkretnim interesom volivcev, delovnih organizacij njegovega volilnega območja, občinske skupščine po eni strani in splošnim interesom nacionalne skupnosti v republiki in federaciji po drugi strani*. Ob tem se pred poslancem vedno znova odpira vprašanje »linije«. Poslanci se dostikrat vprašujejo, ali so njihova stališča, do katerih so prišli na podlagi poznavanja problematike v lastni volilni enoti, v lastni občini, v delovnih organizacijah določenih dejavnosti, na podlagi poznavanja razporeditve in želja občanov, v skladu z interesi širše družbene skupnosti. Primerjajo svoja stališča s stališči, do katerih so prišli na enak ali podoben način drugi poslanci. Ta stališča pa se med seboj razločujejo zaradi različnih interesov njihovih temeljnih nosilcev. Menim, da je utemeljeno predpostaviti, da večina poslancev ne želi uveljavljati konkretnih interesov svojih volivcev (pri tem je posebno vprašanje, kako volja volivcev organizirano prihaja do izraza) na škodo skupnega interesa in v nasprotju z njim. Poslanec mora poiskati pravo rešitev tako, da konkreten interes sooči z drugimi konkretnimi interesi in splošno družbenopolitično usmeritvijo. »Prava« rešitev mora biti sinteza različnih interesov, ki sicer izvirajo iz iste socialistične samoupravne osnove, ki pa jih je prav zato v samoupravnem sistemu tudi mogoče in treba ne-

prestano usklajevati. To pa se bo poslancu lahko uspešno odlegalo le, če se bo čutil odgovornega in če dejansko tudi bo odgovoren svojim volivcem. Skupna podlaga te odgovornosti morajo biti tako za poslanca kot volivce interesi izgradnje socialistične družbe v celoti.

Nekateri poslanci so v predvolilnih razgovorih ugotavljali, da imajo marsikdaj občutek, da jih ocenjujejo kot zagovornike ožjih interesov, čeprav da so oni z uveljavljanjem t. i. ožjih interesov želeli le prispevati k oblikovanju skupnega interesa. Pri tem prihajajo poslanci v dilemo, ali so njihova stališča z vidika širše družbene skupnosti pravilna ali ne, kje se konča interes občinske skupščine, ki jih je izvolila, oziroma volivcev, in kje se začne interes širše družbene skupnosti. V tako dilemo lahko seveda prihaja le tisti poslanec, ki ima stike z občinsko skupščino oz. z volivci. Marsikdaj pa poslanec ob pomanjkanju takih stikov zavzame stališče bolj na podlagi splošnega poznavanja družbenih tokov kot pa konkretnih stališč volivcev. Zato nastopa manj kot zastopnik volivcev in bolj kot enkrat izvoljeni posameznik. Pri tem se seveda zastavlja vprašanje, če je poslancu sploh mogoče zares poznati splošnost, ne da bi poznal konkretnost. Splošno družbeno usmeritev lahko uresničujemo le, če izhajamo iz konkretnega družbenega dogajanja, iz konkretnih interesov delovnih ljudi, kar mora vsak poslanec neprestano tudi sam opravljati. Ugotavljanja skupnih interesov ne more prepustiti komu drugemu, npr. politično izvršilnemu organu ali forumu družbenopolitične organizacije. Če mora vsak poslanec usklajevati razne interese in oblikovati skupen interes, to seveda ne pomeni, da je pri tem delu, ki ga mora sam opraviti, tudi zares sam. Tu ima predvsem veliko nalogo in odgovornost organizacija socialistične zveze kot najširša opora samoupravljanja tudi ali celo predvsem na tem področju. Poslanec pa je res sam v odgovornosti za svoje delo pred volivci. Ta odgovornost se z aktivno vlogo socialistične zveze in drugih družbenopolitičnih organizacij nikakor ne zmanjšuje. Z aktivno vlogo predvsem socialistične zveze se funkcija in odgovornost poslanca sploh šele lahko realizira.

V predvolilnih pogovorih so bili posamezni poslanci mnenja, da ima poslanec avtomatično vedno prav, kadar stoje za njim občinska skupščina in volivci. Po takem mnenju bi bil poslanec enostavno glasnik volivcev, ki naj bi mehanično prenašal njihova mnenja in stališča v skupščino. Potem se postavlja samo še vprašanje, kdo naj v skupščini uskladi taka, po vsej verjetnosti med seboj največkrat različna stališča. Sam od sebe se ponuja odgovor v dveh smereh. Ali naj

to opravlja neki organ, ki je nad poslanci in zunaj aktivne udeležbe poslancev (ki naj nato tako ali drugače predlagano rešitev sprejmejo ter ostanejo »čisti« pred svojimi volivci, ker so pač zastopali njihova stališča, potem pa sprejeli nekaj, kar je prišlo od »zgoraj«) ali pa naj se poslanec ne zadovolji s tem, kar je enkrat slišal od volivcev oz. naj se postavi v tak položaj volivcev, ki bi ga le-ti zavzemali pri zastopanju svojih interesov proti drugačnim interesom. In prav to nalogo mora opraviti poslanec. Neprestano mora spoznavati interese svojih volivcev, jih uravnavati z vedno znova porajajočimi se drugimi interesi in vso to stalno spreminjajočo se sedanost soočati z že obstoječimi, že sprejetimi, že oblikovanimi skupnimi interesi. Le-te tako tudi vedno znova pomaga dopolnjevati, spreminjati pa tudi na novo formulirati.

Mnenje o avtomatično pravilnem ravnanju poslancev, kot je zgoraj nakazano, ni v skladu z ustavno določitvijo pravic in dolžnosti poslancev. Če občinska skupščina zahteva, ji je poslanec dolžan poročati o svojem delu in o delu zbora, katerega član je. Na zahtevo občinske skupščine je poslanec dolžan v svojem zboru le razložiti njen predlog ali njeno mnenje o vprašanih iz pristojnosti zbora (200.čl. zvezne ustave), imperativnega mandata pa nimamo. Pri tem, ko poslanec zastopa interese svojih volivcev, je samostojno odgovoren in ureja probleme tako, kot je po njegovem prepričanju pravilno za volivce z vidika skupnosti, z vidika dolgoročnih interesov volivcev, da bodo le-ti v organizirani družbi tudi organizirano, to je v obstoječem političnem sistemu, uresničevali različne interese na medsebojno usklajen način, toliko in tako usklajene, da bodo sploh lahko uresničljivi.

Značilen poudarek v predvolilnih razpravah je, da je *največja nevarnost, da poslanec zdrсне s splošno sprejete družbene usmeritve, če ni dobre povezave z volivci*. Poslančeva družbena odgovornost se lahko uresničuje le, če se uresničuje odgovornost volivcem volivne enote, v kateri je bil izvoljen. V predvolilnih razpravah so poslanci kritizirali naziranje, po katerem poslanec odgovarja vsem volivcem, kolikor je pod takim naziranjem razumeti podcenjevanje interesov poslančeve volivne enote v tem smislu, da je treba le-te v vsakem primeru podrežati nekim splošnim interesom, ki se oblikujejo zunaj posameznih interesov. Ob taki abstraktni odgovornosti potem poslanec ne odgovarja nikomur.

V predvolilnih razpravah večkrat ponovljena zahteva, da mora biti poslanec pri glasovanju prepričan, da je prav ravnal, bo lahko toliko bolj uresničevana, kolikor trdneje bo po-

slanec zasidran med svojimi volivci. Tako prepričanje poslanca je glede na njegovo osnovo, glede na njen obseg in kvaliteto, gotovo stvar nadaljnjega razvoja. To prepričanje bo moralo čedalje bolj temeljiti na raznovrstni povezavi poslancev z volivci, delovnimi organizacijami, samoupravnimi skupnostmi, občinskimi skupščinami, družbenopolitičnimi in drugimi organizacijami — posebno s socialistično zvezo — in na medsebojni povezavi poslancev tudi zunaj formalnih skupščinskih okvirov, moralo pa bo vsebovati čedalje manj elementov »generalnega zaupanja«, po katerem je že predlagatelj stvar dobro postavil.

II

Pri tem se odpira vprašanje *odnosa med splošno družbenopolitično usmeritvijo in njeno realizacijo*. Gre za to, kdaj pomeni splošna družbenopolitična usmeritev poslancu podlago za njegovo lastno kreativnost in kreativnost skupščine kot celote s socialističnih pozicij, kdaj pa lahko sklicevanje na tako podlago pomeni demobilizacijo poslanca, s tem pa, dolgoročno gledano, tudi zanikanje same podlage.

Načelno je politika družbenega razvoja postavljena v programu zveze komunistov, v ustavi, na kongresih in plenurnih zveze komunistov in socialistične zveze, v skupščinskih resolucijah in drugih aktih družbenopolitičnih organizacij in predstavniških organov. Lahko in celo moramo predpostavljati, da poslanec kot političen človek, ki se je opredelil za določen program, osnovna stališča za družbeno akcijo pozna in da bi se torej moral ob konkretnih predlogih hitro odločiti. Na podlagi sprejete resolucije zvezne skupščine o temeljih gospodarske politike v letu 1967 bi, na primer, poslanec lahko hitro oblikoval svoja stališča do predlaganih konkretnih ukrepov za izvajanje nalog, postavljenih v resoluciji.

Različna mnenja nastajajo prav ob vprašanju, kako daleč seže načelno stališče oziroma bolj splošno stališče glede na konkretno oz. manj splošno stališče. Taka mnenja niso zgolj akademskega značaja, kot bi bilo morda lahko na prvi pogled videti. Podlago takim razmišljanjem tvori povsem konkretna praksa zlasti v zvezni skupščini. Nekateri so mnenja, da si je treba priti v sistemskih vprašanjih na čisto in je potem delo poslanca tako rekoč avtomatično oz. če poslanec potrebuje za stališča o sistemskih vprašanjih povezavo z volivci, ta povezava ni tako pomembna, ko gre za konkretizacijo sistemskih rešitev. Drugi pa poudarjajo, da se poslanec laže

orientira v predlogih konkretnih zakonov, če je razjasnjeno načelno stališče, vendar mora imeti kljub temu čas, da ta zakon preuči in se posvetuje z volivci. Načelno stališče lahko zakon tako ali drugače formulira, poslanec pa mora imeti čas in možnost zakon preštudirati! Formulacija sprejetega koncepta ni samo tehnično opravilo ali zadeva, v kateri lahko prevzame popolno odgovornost politično izvršilni ali celo upravni organ. Priprava stališča skupščine o kaki zadevi mora itak biti ves čas stvar skupščine, stvar povezave poslanca z volivci — v kakršni koli organizirani obliki se le-ti pojavljajo, ne glede na to, da je v posamezni fazi teh priprav lahko neposredno bolj poudarjen ta ali oni odbor, skupina poslancev, politično izvršilni ali upravni organ ali zbor kot celota ipd.

Kolikor dalj časa mine od sprejema kakega koncepta, toliko več lahko nastane razlogov za njegovo dopolnitev ali celo korekturo. Te okoliščine ne moremo spregledati. Gospodarska gibanja lahko potekajo drugače od predvidevanj, določeni problemi se lahko zaostrijo, situacija se pokaže v drugačni luči. Vse te spremembe terjajo, da poslanec presodi, ali je kak konkreten predlog v skladu z že sprejetimi izhodišči ali pa je treba kakšna stališča tudi spremeniti. Predvsem stvar poslanca je, da pretehta, ali mu za tako presojo zadostujejo že opravljene konzultacije z volivci ali pa je potrebno določena vprašanja razjasnjevati v ponovnih stikih z volivci. Razreševanje tega vprašanja seveda ni stvar samo vsakega posameznega poslanca, ampak organiziranega pristopa poslancev tudi v tem pogledu. Pri tem bodo lahko odigrali pomembno vlogo tudi klubi poslancev, organizacije socialistične zveze in sredstva javnega informiranja. Stopnjo večje ali manjše učinkovitosti ali neučinkovitosti povezave poslanca z njegovo bazo pa mora seveda izpričevati razpoloženje in mnenja volivcev, ki jim morajo vsi naštetih faktorji omogočati, da pridejo do čimvečjega izraza.

V predvolilnih razpravah so imeli poslanci vrsto ostrih kritičnih pripomb na dosedanjo prakso upravnih in politično izvršilnih organov, ki so pogosto zadnji trenutek predlagali skupščini vrsto zakonskih in drugih aktov, tako da so decembrska zasedanja postala že pojem. *Po ocenah dobršnega števila poslancev je praksa hitrih postopkov ena izmed poglavitnih ovir pri njihovem delu.* Težave čutijo zlasti tisti poslanci, ki niso člani odbora, ki je zadevo obravnaval. Z obsežnim gradivom, ki ga prejme nekaj dni pred sejo, se poslanec težko spozna, konzultiranje z volivci in zavestno opredeljevanje pa poteka potem seveda precej dvomljivo. Po-

slanci se pri tem lahko znajdejo v položaju, da presojuje zadeve po »zdravi pameti« ali pa da se zanesejo na mnenje skupščinskih odborov in avtoriteto predlagateljev. Ne glede na to, da je težišče skupščinskega dela v predhodnih pripravah in da je sprejemanje odločitve na seji zbora le končno dejanje, ki na neki način sklepa te priprave, mora biti z metodo skupščinskega dela zagotovljeno, da vsi poslanci z občutkom polne odgovornosti sprejemajo odločitve. Delitev in organizacija dela seveda zahteva večje angažiranje nekaterih poslancev po posameznih vprašanjih, s tem pa ni nič manjša odgovornost drugih, ki so bili morda v teh pripravah manj aktivni, pa jih to ne sme ovirati, da ne bi z nič manj bistvenih argumentov in z nič manj odgovornosti nastopili pred svojimi volivci.

V poslanskih razpravah je bilo poudarjeno, da vprašanj skupščinske prakse ni mogoče le abstraktno postavljati ali jih imeti celo samo za vprašanja procedure. Ob tem je bilo opozorjeno, da je bilo pri nekaterih reformnih ukrepih (revalorizacija osnovnih sredstev, devizni režim, kreditni sistem), ki so bili sprejeti konec lanskega leta v zvezni skupščini, že pol leta zamude, zaradi česar so nastajale škodljive posledice, sicer pa je tekla o teh vprašanjih javna diskusija že leto ali dve. V poslanski razpravi o načelni politiki in konkretni realizaciji je bilo rečeno, da so poslanci sprejeli te predlagane ukrepe v prepričanju, da je predlagatelj — zvezni izvršni svet — pravilno formuliral zakonske predloge na podlagi jasne načelne koncepcije. Pri zavzemanju svojih stališč so poslanci upoštevali, da splošna situacija, ki je v nekem smislu izjemna, katerikrat še vedno zahteva hitro urejanje stvari in kasnejša dopolnjevanja. To je treba upoštevati tako pri ocenjevanju dosedanjega dela skupščin kot pri njihovem prihodnjem delu.

III

Za poslanske razprave v predvolilni dejavnosti je značilno tudi to, da je precejšen del teh pogovorov pravzaprav razprava o tem, kaj sploh je poslanec. V tej zvezi je zanimivo navesti resda osamljeno mnenje, da je treba izhajati iz družbene delitve dela med parlamentom in politiko. Po takem mnenju so poslanci emanacija neke politike. Naloga »politike« — organizacije socialistične zveze in zveze komunistov — je, izražati teren in splošno družbeno usmeritev, poslanec pa je lahko samo glasnik, instrument tako pojmovane politike; poslanec ne more biti politik, poslanec ne more

vsega braniti, zastopati pred volivci; poslancu ni treba samo-iniciativno pred volivce, gre pa, če ga pokličejo; predlog zakona naj dobijo politiki, pa naj rečejo, kaj zastopati; parlament ne more voditi vsega skupaj; ob reformi gre za tipične politične akte in je zato treba delati skupaj s SZDL in ZK; politika je nad parlamentarnim mehanizmom. Tako skrajnje stališče »specializacije« je seveda v nasprotju z našim družbenopolitičnim sistemom. Pomembneje pa se mi zdi to, da tudi to stališče, tako kot vsa druga v predvolilni razpravi poslancev, opozarja na velik pomen družbenopolitičnih organizacij, na dejstvo, da brez družbenopolitičnih organizacij poslanec ne more sodelovati z volivci, ne more poznati terena. Tako stališče je po svoje tudi izraz zadrege, v kateri se znajde neprofesionalni poslanec, ki potem enostavno ne vidi izhoda za opravljanje svojih velikih nalog drugje, kot da pglavitno odgovornost za svoje delo in delo skupščine prevrže na družbenopolitične organizacije. V takem gledanju je zato videti tudi določeno kritiko ne samo dosedanje prakse skupščin kot takih, ampak tudi družbenopolitičnih organizacij, ki jim politični sistem in življenje nalagata marsikdaj veliko večje naloge, kot pa se jim jih ob sedANJI organiziranosti posreči dejansko opravljati.

Zanimivo je navesti nekaj ugovorov poslancev na zgoraj nakazano misel o delitvi dela s politiko. Na prvem mestu je ugovor, da poslanec ne more sprejemati stališč brez povezave z volivci. Nato sledijo misli: da se poslanci upravičeno čutijo odgovorne, če ima nepreizkušena odločitev negativne posledice; da poslanci odločajo o vsem; da pomeni taka delitev dela s »politiko«, iti na linijo neodgovornosti, da poslanec ne more biti človek, ki je pripravljen prenašati mnenje in stališča, kadar koli sodelovati, a čakati na poziv; da poslanec prevzema tudi dolžnost, imeti čimveč stikov tako neposredno z volivci, »da ga le-ti vidijo«, kot tudi bolj kvalificiranih stikov (z občinskimi skupščinami, samoupravnimi organi delovnih organizacij, samoupravnimi skupnostmi, družbenopolitičnimi in družbenimi organizacijami ter društvi itd.).

Ob vsem tem velja reči, da gre deloma tudi za delitev dela med skupščinami in družbenopolitičnimi organizacijami, vendar v smislu ustavnih načel, ki določajo vloge enih in drugih in katerih izvajanje lahko samo krepí in mora krepiti vlogo delovnega človeka pri opravljanju javnih zadev kot njegovih lastnih zadev. Postavljenih ustavnih načel tudi ne moremo tako razlagati, da bi videli med skupščinami in družbenopolitičnimi organizacijami neko konkurenco, ki bi se

razreševala v prevlado ene ali druge strani, vse to pa na račun zmanjševanja vloge delovnega človeka in v prid prilščanja in odtujevanja oblasti delovnih ljudi mimo samoupravnega sistema s strani sil nad delovnim človekom in zoper njega.

IV

Povezava poslanca z njegovo volivno enoto je potekala do sedaj na občinski ravni — kolikor je seveda sploh potekala — bolj v obliki priložnostnih srečanj poslanca s posameznimi vodilnimi ljudmi v občini, z občinskim političnim aktivom ali delavci na posameznih področjih kot pa sistematično, z obojestransko povezanostjo poslanca in volivcev. Gotovo je dosedanji sistem dela republiške in zvezne skupščine zelo omejeval možnost, da se poslanec posvetuje z občinsko skupščino ali celo s širšim krogom zainteresiranih organizacij in volivcev. Prav tako pa je res, in to so poslanci v predvolilnih razpravah tudi sami poudarili, da bi tudi pri dosedanjem sistemu dela lahko veliko več napravili za povezavo z volivci, če bi za to dali več pobud tako poslanci kot organizacije socialistične zveze (ne samo v občini, ampak tudi v republiki) in občinske skupščine. V potrditev te misli naj navedem le dejstvo, da se klubi poslancev v občinah, ali za več občin skupaj, in v republiki niso in niso organizirali, čeprav je bilo večkrat ugotovljeno, da bi bilo to dobro. In celo tiste oblike, ki so že obstajale, so že lep čas od tedaj zamrle.

Stik poslanca z volivci na občinski ravni se seveda šele gradi. V dosedanjem obdobju je bilo v mnogih primerih verjetno bolj pomembno, da so poslanca v občini sploh videli, kot pa da bi si delali problem iz tega, kako daleč je ta poslanec v občini razvil svoje sodelovanje z volivci. Ponekod so še tako pod vtisom prakse, da zlasti zveznega poslanca redko vidijo, da se je odgovornim občinskim političnim funkcionarjem zdelo dovolj, če pride zvezni poslanec v vsej svoji mandatni dobi enkrat ali dvakrat na razgovor v občino (v okviru tega prispevka mi ni mogoče podrobneje obravnavati vrste tudi čisto praktičnih ovir, ki jih mora premagovati zlasti zvezni poslanec, ki opravlja stalno funkcijo v federaciji). To je najbrž bolj redek pogled, ki ga je po mojem razumeti kot spoznanje odgovornih ljudi v občini, da na podlagi dosedanjih izkušenj pogostnejših stikov s poslancem enostavno ni mogoče pričakovati. Tako mnenje se povezuje še z drugim, namreč, da je sploh nepotrebno, da bi prišel po-

slanec v stik z najširšim krogom svojih volivcev. Potrebo po takih stikih, po možnosti, da se lahko vsak volivec obrne na svojega poslanca, da ga neposredno spozna, zavračajo nekateri z ugotovitvijo, da so ljudje pač navajeni starih predvojnih poslancev, ki so se v kočijah vozili okoli njih. Zanimive so ob tem navedbe nekaterih poslancev, da jih na zborih volivcev sprašujejo o stališčih predstaviških organov, izvršnega sveta, uprave, ki da jih poslanec ne more razlagati, in da postavljajo volivci poslanca v položaj, ko mora odgovarjati na vse, o čemer vprašujejo volivci kot o nepravilnem. Tudi ta zadrega naj bi bila argument, da se poslanec neposredno pred volivci pravzaprav ne more pojavljati. V poslanskih razpravah pa je bilo zastavljeno tudi nasprotno vprašanje, ali ni za volivca poslanec človek, ki predstavlja pred njim organizirano družbo, organizirano splošnost, ki nosi odgovornost za vse, kar se dogaja, ki ga zaradi tega ljudje morajo videti in biti z njim v stiku.

Zgoraj nakazana razmišljanja se potem povezujejo s precej razširjenim mnenjem, da je treba krepiti stik z volivci predvsem prek občinske skupščine, biti povezan z občinskimi političnimi organizacijami, imeti še kak razgovor z volivci, vendar pa da naj bi se obračun dela polagal v občinski skupščini. Stališču o prvenstveni povezanosti poslanca z občinsko skupščino kot osrednjim organom družbenega samoupravljanja v komuni ni kaj ugovarjati, če je pot takim sodelovanjem razumeti enega od zelo pomembnih stikov poslanca z volivci. Če pa je pod takim sodelovanjem poslanca z občinsko skupščino mišljeno, da ima občinska skupščina položaj monopolnega posrednika med poslancem in volivci, potem menim, da bi bilo tako stališče v nasprotju z enim od temeljnih izhodišč našega skupščinskega sistema, ki temelji na položaju delovnega človeka v družbenem delu in ki zahteva, da mora biti poslanec stalno povezan z interesi delovnega človeka, kar pa izključuje vsakega monopolnega posrednika med poslancem — med skupščino in delovnim človekom. Nekateri sodijo, da je ustavno določilo, da mora poslanec poročati volivcem, nerealno, češ da poslanec tega fizično ne zmore, in da je zato treba razvijati zvezo poslanca z volivci prek občinske skupščine, v morebitnih neposrednih stikih z volivci pa bi poslanec le preverjal zahteve, ki jih pred njega postavlja občinska skupščina. Najmanj, kar je, je stališče o taki vlogi občinske skupščine zelo dvomljivo tudi z vidika poslancev zborov delovnih skupnosti, ki imajo svojo utemeljitev prav v tem, da je poslanec prek svojega delov-

nega mesta neprestano povezan s sfero materialnega in duhovnega ustvarjanja. To omogoča in zahteva, da poslanec spoznava družbene tokove v neposrednem stiku z delovnimi ljudmi in pri tem, stalno vključen v delovni proces, sodeluje v skupščini. Stališče o primarni povezanosti poslanca z občinsko skupščino namesto neposredno z volivci bi bilo po mojem mnenju lahko zelo problematično, z vidika našega ustavnega sistema, kolikor bi izražalo dolgoročno tendenco, nadomestiti stike z volivci s stiki z občinsko skupščino in spreminjati poslanca iz delegata občanov in delovnih ljudi v delegata občinske skupščine, ki je odgovoren predvsem ali celo samo še občinski skupščini, namesto da bi bil odgovoren volivcem.

Vendar mislim, da je treba videti v zahtevi po okrepitevi stikov poslanca z občinsko skupščino predvsem reakcijo na sedanje stanje, ko prihaja poslanec šele do občinske skupščine oziroma njenih predstavnikov. Veliko manj pa je v tem želje, da bi se ta stik poslanca na ravni občinske skupščine tudi ustavil. Do sedaj je bilo malo primerov, da bi občinska skupščina zahtevala od poslanca poročilo o njegovem delu in delu zbora, katerega član je. Ponekod pa so poslanci poročali na zahtevo občinske skupščine dvakrat do trikrat letno. Zdi se mi značilno, da se s tem niso zadovoljili in da so to prakso razširili na razprave poslancev neposredno z volivci. V teh primerih, ugotavljajo, so bili volivci, ki so se teh pogovorov udeležili, zadovoljni.

Pravkar navedeni primer ni edini, ki kaže, da v nekaterih občinah ne samo da intenzivno razmišljajo o večji povezavi poslanca z volivci, ampak da so v tej smeri tudi praktično delovali. V neki občini so, na primer, prišli do sklepa, da je treba izdelati *program dela*, ki bo za poslanca vsakega zbora posebej predvideval, katerih posvetovanj in razgovorov bi se moral v občini udeležiti in s čim sta občinska skupščina in socialistična zveza pri tem še dolžni pomagati poslancu. Tak program naj bi sprejel splošni zbor v občini (občinska skupščina, družbenopolitične organizacije). Po tej zamisli udeležba poslanca v življenju njegove volilne enote ne more biti samo program njega samega, odvisen od tega, ali se bo spomnil in kdaj se bo spomnil na sodelovanje z volivci, ampak program skupnosti. Izvedba take zamisli zahteva seveda še večjo iniciativo socialistične zveze, kakor jo je imela doslej, in, samo po sebi razumljivo, veliko večjo aktivnost samega poslanca.

V

V zvezi s praktičnimi ukrepi za večjo povezanost poslanca z volivci so poslanci ugotavljali, da je treba v prihodnje kolikor mogoče odpraviti prakso, da ima poslanec od prejema gradiva do zasedanja zbora največkrat tako malo časa, da lahko opravi kvečjemu razgovor s predsednikom občinske skupščine ali načelnikom na določenem področju, ti ljudje pa mu posredujejo svoje mnenje, kolikor se jim posreči preučiti gradivo. *Vse pomembnejše stvari bi morale iti v široko javno razpravo*, za katero mora biti na voljo dovolj časa. Vsi predlogi zakonov in drugih skupščinskih aktov najbrž ne bodo mogli skozi tako široko razpravo, kot je bila tista o financiranju izobraževanja. Širina razprave bo pač odvisna od pomena predloga. Vprašanje je tudi, ali je treba vztrajati na tem, da razpravljajo in podajajo mnenja občinske skupščine kot celote; podobna vprašanja se odpirajo glede udeležbe samoupravnih organov delovnih organizacij in drugih skupnosti in organizacij. Kar se tiče občinske skupščine, nekateri predlagajo, naj bi vsaj svet občinske skupščine dal svoje pripombe. Kolikor bi svet ugotovil, da sam ne more obravnavati zadeve, bi lahko povabil k sodelovanju predstavnik gospodarstev in drugih delovnih organizacij, samoupravnih organov itd. Svet bi lahko prepustil stvar tudi občinski skupščini in ji predlagal obravnavanje zadeve. Predloge zveznih predpisov naj bi po isti zamisli obravnavali ustrezni odbori republiške skupščine, po potrebi pa tudi zbori. Tako predhodna obravnava ne bi bila omejena le na republiške upravne organe oz. ne bi bila vloga le-teh tako poudarjena na škodo osrednje vloge skupščine, kot je po mnenju nekaterih sedaj. Pri sklepanju o družbeni teži konkretnega predloga in širini razprave, kolikor se taka stvar seveda sploh da vnaprej predvideti, morajo razen skupščine in poslancev, ki o zadevi odločajo, zagotovo sodelovati zlasti socialistična zveza in druge organizacije ter javno mnenje sploh.

VI

Mimo odnosa poslanca do občinske skupščine je odprto tudi *vprašanje odnosa republiške skupščine kot celote do občinskih skupščin*. Praksa kaže, da povezava posameznega poslanca z občinsko skupščino ne zadošča in da se mora tu pojaviti tudi sama skupščina. Resolucija VI. kongresa SZDL Slovenije ugotavlja v zvezi s tem: »Sodelovanje občinske skup-

ščine z republiško skupščino na področju zakonodaje in drugih področjih bo treba še bolj pospeševati, tako da se bodo občine bolj neposredno in učinkovito udeleževale skupnega življenja v republiki. Republiška skupščina je za okrepitev svojega sodelovanja z občinskimi skupščinami že imela en posvet. V marsikateri občini menijo, da bi bilo treba to prakso nadaljevati. Taka mnenja se povezujejo z ocenami, da ne bi bilo prav, ko bi ostali samo pri sedanji praksi, to je pri organiziranju sestankov predsednikov občinskih skupščin s predsednikom republiškega izvršnega sveta. Nekateri celo mislijo, da republiški izvršni svet kot politično izvršilni organ prek teh sestankov spreminja predsednike občinskih skupščin v podaljšek izvršilne oblasti, predsedniki pa postopoma postajajo forumi (ta praksa seveda ni izključen faktor, ki daje predsedniku občinske skupščine poseben položaj, pač pa, po teh mnenjih, prispeva k ustvarjanju takega stanja). Kaže, da kritika v občinah v dobršni meri ni naperjena zoper posvete predsednikov na republiškem izvršnem svetu kot take, pač pa bolj zoper to, da bi šla edina pot neposrednega povezovanja občinske skupščine z republiško skupščino prek njenega politično izvršilnega organa. V neki občini so prišli na misel, da bi bilo razen sodelovanja občinske skupščine neposredno z republiško skupščino tudi koristno, če bi člani republiškega izvršnega sveta na sejah občinskih skupščin razlagali predloge pomembnih družbenih aktov republike. Taka zahteva je najbrž nerealna, če bi jo dobesedno razumeli. Če pa jo razumemo kot zahtevo po večji komunikativnosti republiškega izvršnega sveta in njegovih članov, kot predlog, da bi le-ti pogosteje osebno nastopali v množičnih komunikacijskih sredstvih, na radiu in televiziji, v tisku, potem pa lahko tako zahtevo ocenjujemo kot zelo realno. Ni mogoče trditi, da do sedaj že ni bilo nekaj napravljenega v tej smeri, gotovo pa bo treba v prihodnje še veliko več napraviti.

VII

Organizirana povezava poslanca z volivci bo prispevala tudi k temu, da se bo poslanec tudi v skupščini bolj počutil kot del organizirane celote. Nekateri poslanci imajo namreč sedaj občutek, da se v skupščini pojavljajo kot posameznik proti organizaciji, ne pa kot avtonomni del v skupnem odločanju predstavniškega organa. V prihodnje bo treba gotovo veliko več napraviti za to, da bodo lahko poslanci med seboj izmenjavali mnenja tudi zunaj formalnih sej skupščine — od-

bora ali zbora. Poslanci si namreč dostikrat želijo v povsem sproščenem razgovoru izmenjati svoje poglede. V ta namen bi najbrž prišli prav *klubi poslancev*. Pa tudi v skupščini sami kaže prirejati »generalne« razprave, ki naj prispevajo k oblikovanju osnov skupščinske politike. Nekateri pogrešajo v skupščini dinamično medsebojno izmenjavo mnenj. V tej zvezi lahko ugotovimo, da je prišlo prav v zadnjih mesecih že do precejšnjih premikov. Ob znani ostavki izvršnega sveta smo že lahko opazili nekaj dinamike. K temu vtisu je verjetno prispevala tudi okoliščina, da je šlo za poskus novitete. Sicer pa je lahko le povezanost skupščine z življenjem porok za to, da bo pri poslancih čim manjkrat nastajal vtis, da je »skupščina čitanje referatičev, ki bi jih lahko poslali po pošti«, kot je morda malce zlobno v predvolilni razpravi pripomnil neki poslanec.

Omembe vredna je tudi *problematika poslanskih vprašanj*. Precej poslancev je v predvolilnih razpravah izražalo občutek, da predstavniki izvršnega sveta in republiške uprave nimajo vedno pravega odnosa do njih kot članov najvišjega predstavniškega organa v republiki. Ta vtis se jim je porajal prav ob poslanskih vprašanjih, na katera so dostikrat dobivali zelo nejasne odgovore, predvsem pa so bili odgovori zelo zakasneli. Poslanci so povedali, da so zlasti nezadovoljive odgovore dobivali na vprašanja, ki zadevajo materialno, finančno plat. Pod pojmom zadovoljiv odgovor si poslanci verjetno največkrat predstavljajo take odgovore, ki bi že obveščali o ukrepanju za ureditev perečih vprašanj. Nekateri so v predvolilnih razpravah še posebej opominjali na pomembnost poslanskih vprašanj kot instrumenta za povezovanje konkretnih interesov s splošnimi interesi. Vsekakor zasluži tudi ta problematika, ki je tu le navržena, globljo obravnavo.

VIII

Pomembno mesto je zavzemala v predvolilnih razpravah poslancev *problematika poslanskega profesionalizma*. Poslanec, ki je redno zaposlen v delovni organizaciji, ima precejšnje težave pri opravljanju svojih poslanskih dolžnosti. Dvojna obremenitev, na delovnem mestu in v vlogi poslanca, ovira le-tega tako pri udeležbi na sejah skupščine, študiju gradiva, spremljanju dogajanja in vzdrževanju stikov z volivci. Glede profesionalnih poslancev prevladuje mnenje, da se ti poslanci lahko bolj posvetijo svojim nalogam, ker imajo za to več časa. Neprofesionalni poslanci imajo včasih vtis, da

so v podrejenem položaju, ker niso tako dobro seznanjeni z zadevami kot profesionalni, ker imajo na voljo manj argumentov in teže posegajo v razpravo. Iz večine razprav izhaja, da bodo morale delovne organizacije pokazati več razumevanja za svoje neprofesionalne poslance in jim izboljševati pogoje za nemoteno in učinkovito opravljanje njihove poslanske dolžnosti. O tem bi kazalo sprejeti ustrezna določila tudi v statutih delovnih organizacij. Ponekod so poslanci ugotavljali, da je pri obstoječi praksi lahko poslanec le direktor ali vodilni član delovne organizacije. Za te opravljanje poslanske funkcije ne predstavlja tolikšnega problema, ker si laže vzamejo čas za opravljanje poslanske dolžnosti. Pri tem je bilo v razpravi poudarjeno, da se je zoper take pojave treba odločno boriti in si prizadevati za ustvarjanje pogojev tako v delovnih organizacijah kot v metodi skupščinskega dela, da delovno mesto ne bo predstavljal tolikšne ovire za opravljanje poslanskega dela. Tako profesionalni kot neprofesionalni poslanci morajo biti s svojim delom tako rekoč stalno med volivci. Mislim, da je zato utemeljeno predpostaviti, da se bodo v prihodnje razlike med profesionalnimi in neprofesionalnimi poslanci zmanjševale. Pravzaprav v smislu našega sistema bistvenih razlik med obojimi poslanci ne bi moglo biti, ker imajo vsi isto osnovo v interesih delovnega človeka, profesionalnih poslancev pa ne želimo spreminjati v profesionalne politike, ampak naj bi se vsak po preteku mandata praviloma vrnil na svoje delovno mesto.

IX

Ob vsem že povedanem je skoraj odveč ponavljati, da ima po mnenju poslancev osrednjo vlogo pri njihovem povezovanju z volivci organizacija socialistične zveze. Poslanci so ugotavljali, da bi morala biti *socialistična zveza* faktor organiziranega pristopa poslancev do volivcev; da je stik poslanca z volivcem brez organizatorja — socialistične zveze, brezpredmeten; poslanec se mora udeleževati posvetov, pogovorov, vendar naj bodo organizator družbenopolitične organizacije, zlasti socialistična zveza, skupščina, delovna organizacija določenega področja; dosedanje pobude socialistične zveze za organiziranje razprav o raznih vprašanjih, npr. o financiranju izobraževanja, so se pokazale kot zelo koristne; poslanci so brez socialistične zveze povsem prepuščeni sami sebi, zlasti če živijo zunaj središč itd. Teh nekaj ugotovitev poslancev po svoje opominja na potrebo po veliko večji aktiv-

nosti organizacij socialistične zveze pri povezovanju poslancev z volivci. Kolikor bolj se bodo — lahko predpostavljamo — uveljavljale naše skupščine kot kreatorji politike na svojem območju, toliko jasnejša bo tudi vloga družbenopolitičnih organizacij v političnem sistemu, obenem pa je maksimalna dejavnost družbenopolitičnih organizacij — zveze komunistov in socialistične zveze — pogoj za tako uveljavitev skupščin družbenopolitičnih skupnosti na vseh ravneh.

Zakaj pomisleki in dvomi

(Ob anketi »Srednješolci in ZK« v Novi Gorici)

Ko analiziramo odnos mladih do komunistov, organizacije ZK, moramo upoštevati dejstvo, da je za mlade značilno nenehno nezadovoljstvo z okoljem, v katerem žive. Od tod zelo kritičen odnos, ki v njem brez predsodkov, večkrat celo krivično in s pomanjkljivimi argumenti, žigosa tudi take nepravilnosti, ki se zde odraslim nebitvene, celo normalne. Večkrat nimajo predsodkov niti o dejstvih, na katera je ponosna starejša generacija.

Kritičnost, mladostna zaletavost, je za mlade v vsaki dobi, ne samo sedanji, objektivna nujnost, ena izmed značilnosti, ki je tesno povezana z mladostnostjo.

Vendar takšno opredeljevanje kritičnosti mladih še ne pomeni, da njeno vrednost zmanjšujemo in da podcenjujemo njen pomen in namen, da imamo njihova razmišljanja za nepomembna, nezrela, dekonstruktivna. S takimi stališči delamo dvojno škodo: zmanjšujemo interes mladih za družbena vprašanja in njihovo aktivnost preusmerjamo na druga področja ter ustvarjamo odpore, dajemo jim povod, da tudi mladi odklanjajo naša stališča. Sami pravijo v anketi: »Družba je do nas, mladih, zaprta. Starejši so prepričani, da mladina ni sposobna presojeti družbenih dogajanj. Prepričani so, da smo puntarski in da ne upoštevamo in spoštujemo pridobitev naše socialistične družbe, vendar so prav oni krivi za to. Z nami ne najdejo stikov in ne preostaja nam nič drugega, kot da se za družbene in politične zadeve ne zanimamo ter si poiščemo 'razvedrila' drugje« (citat iz ankete).

Mladi se ne izogibajo kritizirati komuniste. Največkrat so, kot nosilci različnih družbenih procesov, komunisti celo osrednja tarča njihove kritike. Mladi ocenjujejo komuniste ne samo v javnem, temveč tudi v zasebnem življenju. Konkretnega komunisto ali komunisto iz svojega okolja primerjajo z v njihovi predstavi preveč idealiziranim likom.

V anketi* smo hoteli preučiti, kako dijaki ocenjujejo, vrednotijo komuniste, ki jih poznajo. Zavedali smo se, da ne

bomo dobili resnične podobe o komunistih, temveč le sodbe, ki jih o njih imajo mladi. Iz teh sodb pa odseva tudi njihov odnos in deloma odnos okolja, v katerem žive, do zveze komunistov. Ko skušamo odgovoriti na vprašanje, kako dijaki ocenjujejo člane ZK, moramo upoštevati, kolika je prisotnost članov njihovih družin v tej organizaciji, kar bistveno vpliva na njihov odnos do ZK. Med delavskimi družinami ni v 69% primerov družin nobenega člana ZK, v izobraženskih v 27%. Tudi v 75% primerov kmečkih družin ni nobenega komuniste; in še ti, ki so in ki so večinoma bratje ali sestre dijakov, niso zaposleni v kmetijstvu, stanujejo pa še pri starših.

Omenjena struktura ne vpliva samo na funkcioniranje in vlogo ZK, temveč mimo drugih faktorjev tudi na zaupanje, ki ga posamezne kategorije, sloji imajo v ZK. To je občutljivo vprašanje, zlasti če politična organizacija v konkretnem okolju postane izrazitejši predstavnik le določenih družbenih skupin. Ta ugotovitev v splošnem velja tudi za kmete kot sloj s specifičnimi družbeno ekonomskimi značilnostmi, ki ga je socialistični družbeni proces marsikdaj puščal ob strani ali pa je nanj pritiskal v različnih oblikah. Čeprav se je odnos do kmetov v zadnjih letih bolj normaliziral, opiraje se vedno bolj na ekonomsko in ne toliko na politično oceno, je med kmeti še vedno nezaupanje v ZK in njeno politiko. To nezaupanje se kaže tudi pri njihovih otrocih, ki v veliki večini (92%) odklanjajo sprejem v ZK, in v njihovem odnosu do članov ZK. Upoštevati pa moramo tudi, da je med temi dijaki kmečkega porekla veliko vernih (71%).

Članov ZK je veliko več v tistih družinah, v katerih je eden izmed članov družine na vodilnem delovnem mestu (med vodilne smo šteli tudi nižje vodilne). V takih družinah samo v 20% primerov ni nobenega člana ZK, narobe pa med nevodilnimi v 70% primerov družin ni nobenega člana ZK. Posledica tako tesne povezanosti članstva v ZK z vodilnostjo na delovnem mestu je tudi ta, da nekomunisti radi enačijo odločitve vodstvenih organov z odločitvami partijskih organov, kar večkrat negativno vpliva na odnos posameznika do organizacije. V takih primerih je želja po vstopu v ZK med nevodilnimi majhna, ker prevladuje med njimi mnenje, da je to organizacija vodilnih, in ker ne vidijo v njej možnosti za uveljavljanje in zagovarjanje svojih stališč. Mnenje, po katerem »so v ZK samo taki, ki so na položajih«, se prenaša

* Gre za anketo »Mladi o ZK in veri«, ki jo je Centër za sociološke raziskave v Novi Gorici po naročilu ObK ZKS opravil konec lanskega in v začetku letošnjega leta med dijaki zadnjih dveh letnikov srednjih šol v Novi Gorici in Tolminu. Anketiranih je bilo 554 dijakov.

tudi na mlade in vpliva na njihovo ocenjevanje komunistov. Čim večjo in odgovornejšo vlogo v produkcijskem procesu in družbenem življenju opravlja kaka skupina ljudi, tem več je med njimi članov ZK. Posredno lahko sklepamo, da se za članstvo v ZK bolj zanimajo tisti, ki zasedajo višje delovno mesto oziroma ki želijo napredovati na delovnem mestu. Ne moremo pa odgovoriti na vprašanje, koliko je pričakovanje kakih ugodnosti (bodisi ekonomskih ali prestižnih) v preteklosti vplivalo na to, da je kdo postal član ZK. Če je ta faktor vplival, je bolj vplival na izobraženstvo kot pa na delavstvo, ker so delavci zaradi skromnejših možnosti napredovanja na delovnem mestu in uveljavljanja v družbenem življenju sploh v manjši meri lahko pričakovali kake beneficije od članstva v ZK.

Ugled komunistov v očeh dijakov

Komunisti kot posebna družbena skupina, ki v celoti predstavljajo najnaprednejši del družbe, so v okolju, v katerem žive, izpostavljeni bolj kritični oceni kot nečlani. Zlasti preprosti ljudje pričakujejo od komunista, da bo drugačen od njih samih; da bo bolj človeški, bolj delaven, bolj aktiven.

Ugled je rezultat moralno človeških, delovnih in družbenih vlog, ki jih komunist opravlja v okolju, v katerem živi. Ko okolica ocenjuje komunista, ga ocenjuje kot celotno osebnost. In prav zato, ker je komunist, sodi o njem še bolj kritično.

Predpostavljamo lahko, da se večina članov ZK po aktivnosti bistveno ne razlikuje od drugih delovnih ljudi. Aktivnost posameznika v samoupravnih organih in v družbenopolitičnih organizacijah je z razvojem samoupravnega sistema vedno manj povezana s članstvom v ZK. Če sprejmemo predpostavko, da v sedanjem družbenem življenju vsak dan bolj izginja razlika med člani ZK in nečlani, kar zadeva aktivnost, potem je verjetno, da komunisti kot posamezniki zaradi članstva v ZK v družbi ne uživajo večjega ugleda. Uživajo lahko tak ugled zaradi drugih svojih lastnosti, ki so tudi pogoj za članstvo v ZK. Tudi ugled organizacije ZK kot celote se v zadnjih letih sam po sebi ni zmanjšal (je pa relativno nazadoval). Razlog za tako relativno nazadovanje družbenega ugleda je treba iskati v dejstvu, da sta se povečala zavest in družbeno angažiranje v samoupravnih in ostalih družbenih odnosih ostalih delovnih ljudi. Hitreje je rasla zavest »nekomunistov«, kar je vplivalo na to, da se je

zmanjšal idejni razmik med člani in nečlani. Socialistična misel, ki je bila v začetku omejena le na ozek krog ljudi, večinoma na komuniste, se je razširila na večino delovnih ljudi, kar pogojuje zmanjševanje razlik med zavestjo komunistov in nekomunistov.

Ko smo dejali dijakom, naj ocenijo, koliko se člani ZK razlikujejo od nečlanov, smo poudarili, naj ocenijo tiste, ki jih poznajo, in naj jih primerjajo z ostalimi ljudmi v njihovem okolju. Dobili smo naslednje odgovore:

- 9% — člani ZK se v pozitivnem smislu razlikujejo od ostalih;
- 43% — le nekaj članov ZK je boljših od tistih, ki niso člani ZK;
- 44% — med člani ZK in nečlani ni bistvenih razlik;
- 1% — člani ZK so slabši od ostalih;
- 3% — med poznanimi ljudmi ne poznam nobenega člana ZK.

Vidimo, da je razdelitev vrednotenja komunistov skozi oči mladih pomaknjena v pozitivno smer, saj 52% dijakov priznava komunistom (čeprav ne vsem) večji ugled v okolju, v katerem žive.

Podobne rezultate smo dobili v raziskavi o vlogi in delu komunistov v delovnih organizacijah. Komuniste — člane delovnih kolektivov — smo vprašali: »Kako bi vi ocenili, ali uživajo člani ZK v vašem podjetju med delavci — nekomunisti večji ugled zato, ker so komunisti, ali pa ni pomembnih razlik glede ugleda med komunisti in nekomunisti? Komunisti so takole odgovorili:

- 7% — večina komunistov uživa večji ugled;
- 9% — nekako polovica članov uživa večji ugled;
- 28% — le nekateri posamezniki uživajo večji ugled;
- 51% — ni razlik glede ugleda med komunisti in nekomunisti;
- 5% — niso odgovorili na vprašanje.

Lahko trdimo, da ni bistvenih razlik med odgovori dijakov in odgovori komunistov. Ob primerjavi rezultatov si lahko ustvarimo realno sliko ugleda, ki ga komunisti uživajo. Rezultati nam tudi povedo, da samó članstvo v ZK ne povečuje ugleda posameznika.

Bolj pozitivno vrednotijo komuniste dijaki iz tistih družin, ki imajo enega ali pa več članov v vrstah ZK. To pomeni, da družinsko okolje, v katerem dijaki živijo, že zaradi

svoje pripadnosti ZK ugodneje vrednoti članstvo v ZK, kar vpliva na večjo naklonjenost dijakov do te organizacije. Do nje tudi nimajo takih predsodkov kot dijaki nevčlanjenih staršev.

Člani ZK v družinah Ugled komunistov	noben ni član	eden je član ZK	več jih je v ZK	Skupaj
večina kom. ima večji ugled	3 %	14 %	15 %	9 % (28)
le nekateri imajo večji ugled	40 %	46 %	50 %	43 % (148)
ni razlike glede ugleda med člani in nečlani	51 %	40 %	35 %	44 % (144)
komunisti so slabši	3 %	—	—	1 % (5)
ne pozna komunistov	3 %	—	—	3 % (9)
SKUPAJ	100 % (177)	100 % (71)	100 % (86)	100 % (334)

Mnenje dijakov o razlogih za vstop v ZK

Odnos dijakov do organizacije ZK se kaže tudi v njihovem mnenju o razlogih za vstop v ZK ljudi, ki jih poznajo. Seveda ne moremo pričakovati, da se njihova ocena najvažnejših razlogov vstopa v ZK sklada z resničnimi motivi, zaradi katerih so se ljudje odločili vstopiti v organizacijo. Hoteli smo zvedeti le subjektivno sodbo, ki bi nam pomagala razkriti odnos mladih do zveze komunistov.

Organizacije ZK upoštevajo pri sprejemanju v ZK predvsem naslednje poglobitve lastnosti: delavnost, moralne kvalitete in družbenopolitične kvalitete. Torej mora biti človek, ki hoče biti sprejet v ZK, predvsem delaven, družbeno aktiven in moralno neoporečen. Vsak, ki je hotel biti sprejet v ZK, je moral iti skozi to »rešeto«, in marsikdo, ki ni ustrezal vsem tem zahtevam, ni bil sprejet. Teoretično bi lahko pričakovali, da so člani ZK samo tisti, ki zadoščajo tem zahtevkom, in da za ostale ni mesta v organizaciji. Vsakodnevna praksa pa nam potrjuje, da obstaja, glede na gornja merila, velika diferenciacija med komunisti, kar zadeva aktivnost, zavestnost, delavnost in druge komponente, ki

ustvarjajo ugled komunista. Da prihaja do take diferenciacije med komunisti, je več razlogov. Osnovne organizacije pri sprejemanju v ZK nimajo enotnih meril, njihovo delo je prilagojeno okolju, v katerem delujejo. Iz tega okolja sprejemajo splošnim kriterijem najbolj ustrezne ljudi, ki pa bi v drugi osnovni organizaciji morda niti ne prišli v poštev za sprejem. Pri dosedanjem sprejemanju v ZK je bilo med merili najpomembnejše družbenopolitična aktivnost, večkrat pa so bile zanemarjene moralne kvalitete oziroma le-te niso bile enakovreden faktor ostalim kriterijem. V nekaterih osnovnih organizacijah je za sprejem zadostovala že nevernost, ateistično prepričanje. Taki načini sprejemanja so, v celoti gledano, zniževali kriterije sprejemanja, s čimer je trpel tudi ugled zveze komunistov. To, da so se nekateri ljudje vrinjali v ZK, ker so v njej iskali le zadovoljevanje osebnih interesov (karierizem, večja možnost napredovanja itd.), je povzročalo pri tistih, ki zaslužijo, da bi bili sprejeti v ZK, nezaupanje in razočaranost. Prav zaradi takih nedelavnih moralno dvomljivih članov ugled ZK ni rasel vzporedno z doseženimi uspehi. Ljudje, ki so poznali take »komuniste«, jim za dosežene uspehe niso pripisovali nobenih zaslug, pa čeprav so bili formalno člani ZK.

Osnovne organizacije so doslej izključile iz vrst ZK zelo malo članov. Sprejetih pa je bilo tudi malo novih članov, kar pomeni, da je bila ZK premalo odprta, saj ni skrbela za zadosten pritok novih članov, za osvežitev z mladimi, niti ni doslej dovolj »čistila«
svojih vrst. To pa predvsem za to ne, ker je v prejšnjih letih pomenila izključitev iz ZK večkrat tudi izključitev iz javnega, političnega življenja, pa tudi druge neprijetnosti, povezane z delovnim mestom. Samo za primer naj navedemo, da je od leta 1962 do 1966 bilo v novogoriški občini izključenih le 118 ali povprečno letno 0,85% (24) članov od približno 2900 članov.

Tisti, ki hoče sedaj postati član ZK, mora zadostiti relativno visokim kriterijem, če hoče biti sprejet. Nasprotno pa tisti člani ZK, ki ne ustrezajo več tem merilom, čeprav so jim ob sprejemu zadoščali, niso izključeni iz ZK. Zanje je dovolj, da plačujejo članarino in se udeležujejo sestankov. Njihove moralne kvalitete in družbenopolitična aktivnost pa so le v izjemnih primerih predmet razprav na sestankih osnovnih organizacij.

Te ugotovitve ne moremo posplošiti, je pa del članov ZK, ki ne zaslužijo več, da bi bili v organizaciji. Preprosti ljudje svoje negativne predstave in slabe izkušnje, ki so jih imeli

s poznanimi »komunisti« čisto povšalno razširjajo na dajanje manj ugodnih sodb o komunistih nasploh. Le-teh ne ocenjujejo po delovnih, poštenih, aktivnih, temveč bolj po tistih, ki teh lastnosti nimajo in ki so izrabili članstvo v ZK za doseganje svojih lastnih interesov.

Dijakom smo zastavili vprašanje takole: »Našteli ti bomo nekaj razlogov, motivov, zaradi katerih so ljudje postali člani ZK. Kateri od teh razlogov po tvoji presoji najpogosteje učinkuje tako, da ljudje vstopajo v ZK?«

Vsak dijak je imel možnost, da obkroži tri po njegovem mišljenju najvažnejše razloge.

Dobili smo naslednje odgovore (razvrščeni so po številu anketirancev, ki so se odločili za posamezen odgovor):

81% — ker bi kot član ZK lažje napredoval v službi, na delovnem mestu (zaradi kariere);

42% — ker je že samo okolje, položaj na delovnem mestu, zahtevajo, ga sililo, da postane član ZK;

35% — zato, ker misli, da bo s članstvom v ZK avtomatično pridobil večji ugled v okolju, v katerem živi;

34% — njegov svetovni nazor se ujema s tistim, ki ga ima za idejno osnovo ZK J;

20% — ker meni, da bi kot član ZK lahko več in bolj organizirano prispeval k uveljavljanju naprednih stališč in sil v svojem okolju in družbi sploh;

19% — ker je s članstvom v ZK hotel javno pokazati in poudariti svoje protiversko prepričanje;

15% — drugi so menili, da zasluži članstvo v ZK, in so ga predlagali, čeprav on o tem ni mnogo razmišljal, vendar se tudi ni upiral postati član ZK;

8% — ker so v ZK tudi njegovi znanci, prijatelji, sodelavci in sorodniki;

6% — zato, ker je vedel, da so komunisti, ki jih pozna, dobri, napredni ter pošteni ljudje, ki zaslužno uživajo ugled, in ga je njihov vzgled pritegnil v vrste ZK.

Dijaki (najbrž tudi ostali nečlani) najtesneje povezujejo vstop v ZK z večjo možnostjo napredovanja v službi, s kariero. Kar 81% dijakov se je odločilo za ta razlog. Brez temeljite empirične analize ne moremo objektivno oceniti, koliko ljudem je članstvo v ZK v prejšnjih letih pomagalo pri napredovanju v službi, niti ne moremo oceniti, koliko ljudi je vstopilo v ZK, misleč, da jim bo to omogočilo kariero. Bolj pozorni moramo biti na mišljenje skoraj večine dijakov, ki menijo, da so ljudje vstopali v ZK zaradi lastnih interesov, egoističnih tendenc. Taka miselnost ne samo, da škoduje

ugledu zveze komunistov, temveč tudi odvrta mlade od vstopanja v to organizacijo, zovečuje pa željo po včlanjenju pri tistih, ki bi radi na račun članstva v ZK laže prišli do cilja. elja po napredovanju je pozitivna tendenca, toda izrabljati organizacijo kot sredstvo za doseg tega smotra, je moralno zelo dvomljivo.

Kot drugi razlog navajajo dijaki za vstop v ZK — »ker je že samo okolje, položaj na delovnem mestu, zahtevalo, ga sililo, da postane član ZK«. (42% je takih odgovorov.) Ta razlog je v bistvu tesno povezan s prvim. Odločitev za vstop ti dijaki ne iščejo v samem človeku, njegovi naprednosti, aktivnosti, položaju na delovnem mestu, temveč v okolju, ki je vplivalo na včlanjanje v ZK. Omenili smo že, da je med družinami vodilnih 80% komunistov, med družinami nevodilnih pa le 30%. Koliko je pri vodilnih vplival položaj na delovnem mestu ali pa je bila posledica vstopa v ZK napredovanje na delovnem mestu, bi težko odgovorili. Vpliv položaja na delovnem mestu pri odločitvi za vstop v ZK ne moremo šteti kot nepotreben. Pri posameznih je bil najbrž celo odločilen, ker so si s članstvom v ZK povečali svoj vpliv in imeli tudi večjo možnost odločanja. V razmerah povojnega življenja, v boju za zmago socializma, pa je bil kader, ki je izšel iz KP, pa čeprav marsikdaj strokovno nedorasel zastavljenim nalogam, najbolj primeren, da zasede vodilna mesta. Od tod pri dijakih zmotno mišljenje, da je za napredovanje na delovnem mestu potrebno članstvo v ZK.

Kot tretji razlog za včlanjanje v ZK so dijaki navedli mišljenje, da vstopajo ljudje v ZK zaradi avtomatične pridobitve večjega ugleda v okolju, v katerem živijo. Tudi v teh odgovorih se kaže domala negativen, podcenjevalen odnos dijakov do članov ZK. Čeprav so se dijaki te trditve močno oprijeli, je v resnici zelo malo takih ljudi, ki so računali, da si bodo s članstvom v ZK, brez ostalega svojega dela, avtomatično pridobili večji ugled.

Šele na četrtem mestu je razlog za vstopanje v ZK ideološko svetovnonazorsko prepričanje. To je, naj so ga dijaki ocenjevali kakorkoli, med poglavitnimi razlogi pri večini tistih, ki so se odločili za vstop v ZK, pa čeprav so nekateri od teh lahko pričakovali tudi koristi od članstva.

Tudi naslednji razlog za vstopanje v ZK: »Ker meni, da bi kot član ZK lahko več in bolj organizirano prispeval k uveljavljanju naprednih stališč in sil v svojem okolju in družbi«, se je po ocenah dijakov uvrstil šele na peto mesto. Zanj se je odločil komaj vsak peti dijak. Tudi za ostale po-

zitivne razloge vstopanja so se dijaki zelo mološtevilno odločali. Zanimivo je, da je razlog, po katerem vstopajo ljudje v ZK zaradi ugleda, poštenosti komunistov, najnižje ovrednoten, komaj 6% dijakov se je odločilo zanj.

Drugačen odnos imajo do ZK tisti dijaki, katerih družinski člani so člani ZK. Ti so navajali pozitivnejše razloge za vstopanje v ZK kot tisti dijaki, ki v njih družinah ni nihče član ZK. Družbeno okolje, v katerem žive ti dijaki, ima bolj pozitiven odnos ne samo do organizacije ZK, temveč tudi do socialistične družbene ureditve. To vpliva tudi na njihov odnos do ZK, konkretno na mišljenje o razlogih za vstopanje v ZK.

Razlogi odklanjanja članstva v ZK

Dijake smo v anketi vprašali tudi: »Zakaj po tvojem mnenju nekateri ljudje, ki sicer zaslužijo, da bi bili sprejeti, nočejo stopiti v zvezo komunistov?« Vprašanje je bilo odprto tako, da je vsak lahko zapisal svoje mnenje o razlogih, zaradi katerih po njegovem mnenju nekateri ljudje nočejo vstopiti v ZK. Razloge smo sistematizirali, razvrstili po sorodnosti odgovorov.

	Stev. mnenj	%
— zaradi članov, ki ne zaslužijo, da so v zvezi komunistov	66	21 %
— ker verujejo ali pa se nočejo zameriti verni okolici	64	21 %
— ker ni nobenih razlik med člani in nečlani (svoje mišljenje lahko povedo tudi, če niso člani)	32	10 %
— bojijo se zameriti okolju, v katerem žive, ki ni naklonjeno članstvu v ZK	30	10 %
— nočejo prevzeti nase odgovornosti, ki bi jo imeli kot člani ZK	24	8 %
— zaradi neizpolnjenih obljub, razočaranja in krivic	23	7 %
— zaradi neplodnosti sestankov ZK	15	5 %
— ker dvomijo v pozitivno vlogo ZK, ne strinjajo se z njenim programom	14	5 %

	Štev. mnenj	%
— zaradi razširjenega mnenja, da stopajo ljudje v ZK samo iz koristoljubja in karierizma	12	4%
— ker so premalo seznanjeni z vlogo ZK	12	4%
— organizacija ZK je preveč odmaknjena od delovnih ljudi, v njej so le tisti, ki so na visokih položajih	9	3%
— ker se nočejo vmešavati v družbenopolitično življenje	7	2%

308

Največkrat so dijaki prepričani, da ljudje odklanjajo sprejem v ZK zato, ker so v ZK ljudje, ki ne zaslužijo članstva v tej organizaciji: »Ker vidijo, da so v ZK taki, ki tega ne zaslužijo.« »Ker so jih slabi vzgledi tovarišev, ki so v ZK, razočarali.« »Ker vidijo, kakšni so vladajoči v organizaciji na določenem področju (velja za kraj, v katerem anketiranec živi).« »Nočejo vstopiti v ZK, ker je v njej le nekaj odstotkov pravih članov.« itd. Taka mnenja je izrazilo 21% dijakov. Podobno vprašanje smo postavili tudi komunistom delovnih organizacij v anketi o vlogi in delu komunistov v delovnih organizacijah. Tudi v tej anketi vsak peti (19%) komunist pravi, da ljudje odklanjajo sprejem v ZK zato, ker so nekateri komunisti slabi delavci, brez ugleda, ker, skratka, kvarijo ugled vseh komunistov v podjetju.

Rezultati obeh anket nam pričajo, da neuglednost nekaterih komunistov nadvse razdiralno vpliva na ugled vse organizacije ZK. Od teh ljudi organizacija ZK nima koristi, le njen ugled zaradi njih trpi. Vendar je vprašanje izključitve takih članov iz ZK, gledano s humanega stališča, prepleteno z vrsto okoliščin. Mnogi izmed teh sedaj »neuglednih komunistov« so vstopili v ZK v najtežjih dneh revolucije in povojne graditve in so svojo vlogo v tem obdobju zadovoljivo opravili. Izključitev takih ljudi iz ZK bi pomenila zanje zanikanje in omalovaževanje vsega delovanja v ZK, pozabljanje na njihove zasluge.

Drugačen problem pa predstavljajo tisti komunisti, ki so vstopili v ZK šele v zadnjih letih in katerih motivi za vstop so bili večkrat špekulantski, ki v organizaciji ZK niso pokazali nobene aktivnosti, temveč so ji s svojo dvomljivo moralnostjo in delavnostjo rušili ugled. Do takih so organizacije ZK preveč tolerantne. Njihov problem postavljajo na

dnevni red le poredkoma, pa še takrat pride izključitev le redko v poštev, zadovoljujejo se le z manjšimi kaznimi.

Po številu odgovorov je enakovreden temu razlogu (zaradi članov, ki ne zaslužijo, da so v ZK) verski razlog, svetovno-nazorska opredeljenost, ki onemogoča sprejem v ZK, pa čeprav ima posameznik vse ostale kvalitete za vstop v organizacijo. Verski razlog lahko vpliva tudi posredno na vstop (vernost staršev ali ostalih članov družine). Dijaki pravijo: »Nekateri odklanjajo vstop v ZK zaradi staršev ali sorodnikov, ki so pobožni!« Tudi v prej omenjeni anketi — med komunisti v delovnih organizacijah — je 23% komunistov mnenja, da nekateri ljudje odklanjajo sprejem iz verskih razlogov.

Z razvojem samoupravnega sistema, z ločitvijo partije od države, se vedno bolj širi krog aktivnega vključevanja vseh ljudi v družbeno dogajanje. V povojnih letih je bila tesna povezanost med članstvom v KP in možnostjo družbenopolitične aktivnosti. Samoupravljanje in razvoj komunalnega sistema pa sta možnosti vključevanja v družbenopolitično dogajanje skoraj izenačila. Nečlanstvo v ZK ne omejuje ljudi pri uveljavljanju stališč, predlogov in zahtev. Prav zato so dijaki tudi menili, da ni nobenih razlik med člani in nečlani ZK ter da svoje mišljenje lahko povedo, tudi če niso člani ZK. To ni samo mnenje dijakov, temveč postaja vsak dan večja realnost, kar mora ZK tudi upoštevati. Dijaki pravijo: »Ker vedo, da z vstopom v ZK še niso naredili prav nič pozitivnega in dobrega, če pa imajo namen koristiti socialistični družbi, ji s pravilnim delom tudi brez članstva v ZK lahko koristijo!«

S tem razlogom je tesno povezano mišljenje, češ da nočejo prevzeti nase odgovornosti, ki bi jo imeli kot člani ZK.

Podoba odnosa dijakov do zveze komunistov ne bi bila vsaj deloma popolna, če ne bi zvedeli, koliko dijakov bi bilo pripravljeno vstopiti v ZK. Za vstopi v ZK, če bi jih predlagali, se je odločilo 21% anketiranih dijakov, 42% pa se jih ni moglo odločiti, ali bi vstopili ali ne.

Ne vemo, če vsi tisti, ki so se odločili za vstop, ustrezajo vsem merilom, toda tisti, ki jim, bi morali biti sprejeti v ZK.

Podatki iz ankete nas silijo, da pomislimo, ali so zveza komunistov in ostale družbenopolitične organizacije dovolj storile, da bi približale organizacijo ZK mladim. Prav bi se bilo zamisliti tudi ob dejstvu, da je v anketi 90% dijakov povedalo, da ne poznajo dovolj vloge in nalog zveze komunistov.

JOZE SUSMELJ

Nedomišljenost koncepta ali pomanjkljivosti v uresničevanju?

(Prispevek k razpravam o učinkovitosti samoupravnega prava)

Današnji problemi gospodarjenja so potisnili v ospredje mnoge nove in nekatere stare sociološke probleme samoupravne organizacije. Posvetovanja in simpoziji, razprave v družbeni in strokovni publicistiki, članki, komentarji in glose v dnevnem tisku odpirajo vrsto novih dilem, dajejo ocene in predloge, včasih in neredko pa oživljajo razprave o vprašanjih, glede katerih se nam je zdelo, da smo jih že razrešili in da so za nami. Tako nastaja mavrica mnenj stališč in pogledov o samoupravljanju in posameznih vidikih samoupravne organizacije, ob kateri je lahko marsikomu, ki je imel morda pred leti o vseh teh vprašanjih vendar že določeno predstavo, čedalje manj jasno, kakšen naj bi bil sodoben in racionalen »model« samoupravne organizacije, kaj je za to organizacijo bistveno in kako in v katerih smereh naj bi predvsem potekalo njeno dograjevanje.

Zamisel in predlogi, s katerimi se srečujemo, in iskanje kar najboljših rešitev, ki naj bi delovnim organizacijam pomagale, da se hitreje konstituirajo kot moderni in racionalni gospodarski organizmi, so rezultat resnih znanstvenih in strokovnih naporov. Taka prizadevanja ne bi smeli omejevati naše včerajšnje predstave in koncepti, zlasti če jih je praksa ovrgla, pa čeprav so postali zakonsko pravilo. Toda nestrpno in ihtavo iskanje novih »modelov«, ki naj zamenjajo dosedanje, predlaganje radikalnih sistemskih sprememb, utemeljevanje potrebe po novih mehanizmih, ko se veljavni sistem, »modeli« in mehanizmi v praksi niso verificirali, ko se srečujemo s pomanjkljivostmi nerazvitega in nedograjenega sistema, s pomanjkljivostmi realizacije in težavami dopolnjevanja sistema, je neprepredljivo in nas potiska vedno znova nazaj k razpravam o načelih, namesto da bi se ukvarjali s podrobnostmi.

Te razprave, ocene in kritična razmišljanja zadevajo posredno ali neposredno v pravni sistem, v katerem predstavlja ob državni zakonodaji sorazmerno novo kategorijo samoupravno pravo delovnih organizacij. Področja samoupravnega prava ima vsa znamenja nerazvitosti in nedograjenosti samoupravnega sistema in ugotovitve o deficitnosti njegove vsebine in oblike držijo, kakor držijo ocene, da je pravni nered ali pravna praznina kot posledica te deficitnosti eden izmed temeljnih vzrokov, zaradi katerih se delovne organizacije z mnogimi težavami prilagajajo novim gospodarskim situacijam, samoupravljanje pa ostaja neredko geslo, za katerim se bohotijo birokratske, tehnokratske ali anarhistične manipulacije. Po nedavni oceni zveznega sekretariata za delo so npr. statuti delovnih organizacij v 90 % rutinski proizvod domačih ali zunanjih pravnikov, sestavljeni ob uporabi nekaj vzorcev brez sodelovanja neposrednih proizvajalcev in zato nefunkcionalni in neuporabni.¹

S strokovnimi analizami in študijami podprta ugotovitev o neučinkovitosti samoupravnega prava, ki je še zelo redko kje zares samoupravni dogovor neposrednih proizvajalcev, pa navaja k različnim ocenam vzrokov tega stanja. En del pravnih teoretikov daje prav kritikom iz gospodarskih organizacij, oboji pa trde, da je razširjanje področja samoupravnega prava nepremišljeno prehitevanje, kar da je najbolj trdno in zanesljivo jamstvo stabilnega pravnega reda, racionalne in ekonomične organizacije in jasno določenih pravic, dolžnosti in odgovornosti še vedno čimbolj popolna državna zakonodaja. Ocene in kritike te vrste so zlasti že ves čas prisotne, kadar je govor o samoupravnih normativnih aktih s področja delovnih razmerij.

Ob takih kritikah, ki dokazujejo v bistvu vizionarnost ter neuresničljivost koncepcije o omejevanju državnega prava in uveljavljanju avtonomnega prava kot enega od vidikov samoupravljanja, pa se pojavljajo še druge: vzroki nezadovoljivega stanja so v nejasnih in nedomišljenih konceptih zakonov, ki spodbujajo in krepijo neustrezne samoupravne »modele«, v zakonodaji, ki v besedi razglša zahtevo po samoupravnem pravu, pa v isti sapi samoupravno pravo iniciativo omejuje in duši s hipertrofijo podrobnih zakonskih norm, ali pa v popolni odsotnosti družbenopolitične in strokovne akcije, ki prepušča nastajanje avtonomnega prava stihiji, namesto da bi ob sorazmerni dobri zakonodaji pomagala delovnim organizacijam pri usposabljanju, da najdejo v okviru

¹ Prim.: »Ekonomska politika«, 1967, št. 771, stran 10.

pravnega sistema sebi ustrezne, izvirne pravne rešitve in jih v statutih in substatutarnih aktih sprejmejo ter jim priznajo veljavnost zakona.

Kakor je funkcionalna, po vsebini in obliki dognana in precizna zakonodaja, ki ne dopušča dvoumnosti in subjektivizma, med temeljnimi pogoji pravne stabilnosti in urejenosti medsebojnih odnosov, s tem pa tudi pogoj dobrega gospodarjenja, je iluzorno pričakovati, da kakršna koli zakonodaja lahko sama po sebi rešuje in odpravlja tudi protislovja, ki nastajajo v samoupravnem razvoju. To je mogoče presegati le z objektivnim odkrivanjem vzrokov, z novimi spoznanji in z zavestno akcijo, katere odraz so tudi ustrezne pravne rešitve. V samoupravni demokraciji takih rešitev ni mogoče delovnim organizacijam vsiljevati od zunaj, temveč so lahko samo posledica prizadevanj organizacij samih ob uporabljanju političnih, znanstvenih in strokovnih zmogljivosti družbe. Spričo tega ne more biti odrešujoča pri odpravljanju nezadovoljivega stanja pot v čim bolj podrobno državno zakonodajo, temveč samo nadaljnje omejevanje državne zakonodaje in utrjevanje ter dograjevanje samoupravnega prava.

To so bili tudi načelni vidiki pri pripravi nekaterih temeljnih zakonov po sprejetju ustave, ki so se, v nasprotju s prejšnjimi, omejili samo na tista pravna izhodišča, katera naj zagotavljajo enakost družbenoekonomskega položaja delovnim ljudem, medtem ko naj bi podrobno kvantifikacijo pravic, dolžnosti in odgovornosti določili samoupravni normativni akti delovnih organizacij. V tem smislu je bil zlasti temeljni zakon o delovnih razmerjih ob izidu 8. aprila 1965 ocenjen kot najbolj moderen in samoupravljaljski, ki odločno prekinja tradicijo etatistično birokratskega zakona. Pričakovani rezultati te usmeritve, ki naj bi začela proces nastajanja samoupravnega prava, naj bi bili: večja opredeljenost pravic in dolžnosti, več notranjega reda, manj možnosti za birokratske in tehnokratske deformacije, večje spoštovanje demokratsko sprejetih norm, v končni posledici večja delovna produktivnost in večja zavzetost za modernizacijo proizvodnje itd.

Toda večine teh pričakovanih rezultatov ni bilo in dobri dve leti po izidu zakona ugotavlja vrsta študij in analiz,² da samoupravno pravo niti nima »avtoritete« zakona, da je po

² Prim.: Znanstveno-raziskovalne naloge inštituta za javno upravo in delovna razmerja v Ljubljani o začasnih sklepih, statutih in o uveljavljanju pravic iz leta 1965 in 1966.

vsebinsi deklarativno, da omogoča vsakovrstni subjektivizem in da so splošni akti slaba konfekcija, s katero delovne organizacije formalno izpolnjujejo zahtevo zakona po splošnih aktih, ki pa je v praksi komaj uporabna. Za tako stanje je seveda vse prej kot pametno obtoževati delovne organizacije, ki so po svoji najboljši volji in vednosti pripravile in sprejele svoje splošne akte, kakršni pač so, še raje pa sprejele ponudbe mnogih proizvodnih in storitvenih pravnih centrov in na ta način prišle do njih. Obseg pravne proizvodnje pa je čedalje večji, in kakor je nedavno ocenil prof. dr. Djordjević, smo prišli do prepričanja, »da že prav vsak inteligenten Jugoslovan ve, kaj je to, in je sposoben pripravljati in oblikovati pravne norme in akte«.³

Za oblikovanje samoupravnega prava seveda ni dovolj, da pravico določanja samoupravnih norm deklarira ustava, obveznost pa predpiše zvezni zakon.

Najbrž danes že lahko ocenimo, da ni bilo nekaterih bistvenih možnosti, ki brez njih ni mogoče pričakovati nastajanja učinkovitega samoupravnega prava. Te so na strani temeljne zakonodaje in v družbeni akciji, odgovornosti in pomoči delovnim organizacijam. Kako je bilo s temi možnostmi, je mogoče videti na primeru samoupravnega prava s področja delovnih razmerij.

Temeljni zakon o delovnih razmerjih, katerega koncept ima kvaliteto modernega zakona, ki spodbuja nastajanje samoupravnega prava, je bil in je še preobremenjen tudi s kvaliteta druge vrste, ki so učinkovale v nasprotni smeri.

Zakon je bil sprejet v zvezni skupščini 6. aprila 1965, veljati je začel dan po objavi v »Uradnem listu SFRJ« (8. aprila 1965), določal pa je rok enega leta, v katerem naj bi delovne organizacije svoje splošne akte prilagodile načelom in določbam zakona. V prehodnem razdobju naj bi delovne organizacije posamezna vprašanja medsebojnih odnosov, ki jih zakon določa samo z načeli in okvirno, dopolnjevale in urejale z začasnimi sklepi. Tako je v trenutku nastalo pravno stanje, ko je stari pravni red nehal veljati. V veljavo pa so stopila pravna načela, ki so terjala nujne dopolnitve v samoupravnem pravu. V praksi pa se je zgodilo, da delovne organizacije ali začasni sklepi sploh niso sprejele ali pa samo za nekatera vprašanja (npr. dopusti, odpovedni roki), z njimi pa so v največ primerih prevzele določbe zakona, ki

³ Po »Ekonomske politike«, 1967, št. 771, stran 10.

je nehal veljati.⁴ Sicer pa so se opirale na temeljni zakon, ki je zaradi svoje okvirnosti dopuščal vsakršen subjektivizem. Pokazalo se je, da je rok, določen v TZDR, nerealen, in že takoj na začetku leta 1966 je bilo jasno, da tega večina delovnih organizacij ne bo zmogla opraviti v tem času. To pa ne samo zaradi tega, ker je priprava splošnih aktov zahtevno politično in strokovno delo, ki ga ni mogoče opraviti brez cele vrste pogojev, temveč ker so nekateri drugi zakoni (temeljni zakon o podjetjih, temeljni zakon o zavodih, zakon o prehodu na 42-urni delovni čas, temeljni zakon o varstvu pri delu) določali iste ali še krajše roke za izdelavo splošnih aktov, poleg tega pa se je v tem razdobju začela še gospodarska reforma in je izšlo veliko predpisov, ki so nalagali delovnim organizacijam zahtevne in nepredvidene, izredne naloge.

Ko je bilo nato v zvezni skupščini predlagano, naj se rok podaljša, je zvezni sekretariat za delo na temelju pripomb na zakon že začel pripravljati zakonski predlog za spremembe in dopolnitve TZDR, ki naj bi jih zvezna skupščina sprejela skupaj s podaljšanjem roka. Predlog, obsegajoč okrog 50 členov, je bil sprejet v skupščini julija 1966, veljati pa je začel 15. julija 1966, rok pa je bil podaljšan do konca leta 1966.

Že samo dejstvo, da je bil zakon, obsegajoč 150 členov, po dobrem letu, ko niti še ni mogel biti zares verificiran v praksi, kajti do tega časa niso v večini delovnih organizacij bili sprejeti niti splošni akti niti ni mogla na pomanjkljivosti ali neustreznosti zakona opozoriti sodna praksa, spremenjen in dopolnjen v eni tretjini, kaže na to, da je bil prvotni tekst nedomišljen in ohlapen, posamezne rešitve neustrezne in premalo proučene. Res, da je bil velik del sprememb in dopolnitev stilističnega in pravno-tehničnega značaja, del pa je bil tudi vsebinskega (npr. ponovna uvedba suspenza, samovoljna zapustitev dela, razglašanje in razpisovnaje prostih delovnih mest). Ta okolnost ne more omiliti ocene, da je bil prvotni tekst zakona pripravljen v strokovnem pogledu pomanjkljivo in nesolidno. Teh negativnih lastnosti novela k zakonu ni odpravila. Po splošni oceni pravnih teoretikov in praktikov se v zakonu, ki izhaja iz realnih načel o enotnosti delovnih razmerij, samoupravnosti in demokratičnosti pri določanju in odločanju o medsebojnih pravicah in dolžnostih,

⁴ Prim.: Raziskovalna naloga inštituta za javno upravo in delovna razmerja v Ljubljani: Začasni sklepi delovnih organizacij na področju industrije in rudarstva SRS, Ljubljana 1966.

prepleta dvoje temeljnih pomanjkljivosti. Po eni strani nedoslednost glede na koncepcijo in večkrat preveč podrobno poseganje v vprašanja, katera lahko ustrezneje rešijo samoupravne norme, po drugi strani pa terminološka, pravno-tehnična in stilistična ohlapnost, ki dopušča različna tolmačenja ali zahteva še vedno avtentične razlage. Zaradi teh lastnosti je mogoče v kaj kratkem času pričakovati zahteve po naslednji noveli, ki prav tako verjetno ne bo poslednja. Ob taki nestabilni in neizdelani zakonodaji, v pričakovanju vedno novih sprememb in še pod pritiskom pravne hiperprodukcije, ki nepopustljivo narašča, je mogoče samo pritrčiti oceni, da se samoupravljanje komaj lahko ukvarja s svojimi normami, ker je v situaciji, da mora v svojih normativnih aktih nenehno kaj spreminjati in popravljati. (»Ekonomska politika« št. 771, 1967).

Vzroke za deficitnost samoupravnega prava je potemtakem treba iskati v nestabilnosti, nedognanosti in neizdelanosti predvsem zvezne zakonodaje. Samoupravno pravo, ki je odvisno od takšne zakonodajne fluktuacije, kot smo jo spremljali v zadnjih dveh letih, je v nenehni nevarnosti, da bo kot »samoupravno« pravo stagniralo.

Seveda gre tudi za vsebino in področja samoupravnega in »državnega« prava. Ustavna razmejitev je najbolj splošna in daje zgolj globalno orientacijo (primerjaj člen 91 Ustave SFRJ). Toda mimo ustavnih določb, ki razmejujejo področje samoupravnega prava in zakonodaje širše družbene skupnosti, je odvisno predvsem od stopnje razvitosti samoupravnih odnosov in razvitosti zavesti, kaj je v interesu širše družbene skupnosti, da predpiše še enotno z zakoni, kaj pa je področje samoupravnega prava. Toda ne glede na to je v pogojih, ko je zakonodaji pridržano še relativno široko področje, bistveno predvsem, da je zakonodaja usmerjena na ustvarjanje pogojev za hitrejši razvoj samoupravnih odnosov s tem pa tudi usposabljanje delovnih skupnosti, da se uveljavljajo kot samostojni ustvarjalci svojega lastnega prava.

Drug vzrok pa je v pomankljivi, nesistematični in ne dovolj koordinirani družbeni akciji, ki naj bi delovnim organizacijam pomagala do učinkovitega samoupravnega prava. Za področje Slovenije ni mogoče trditi, da take akcije sploh ni bilo. Dela v zvezi s pripravo samoupravnih aktov s področja delovnih razmerij so se v obliki posvetovanj, seminarjev in z ocenjevanjem lotili še v času, preden je bil zanje sprejet zakon, še bolj intenzivno pa potem, ko je bil sprejet, mnogi politični in strokovni organi od republiških do občinskih. O samoupravnih normativnih aktih delovnih razme-

rij so večkrat razpravljali skupščina SRS, republiški svet sindikatov in republiški odbori, občinski sindikalni sveti in druge družbenopolitične organizacije na svojih plenarnih zasedanjih. Poleg tega so sodelovale pri tem delu delavske univerze, ki so organizirale strokovne seminarje, strokovni sindikati, inštitut za javno upravo in delovna razmerja, gospodarska zbornica in še drugi. Toda vse te akcije so bile le večidel kampanjske, med seboj premalo povezane in nesistematične, poleg tega pa so se omejevale, razen v nekaj primerih, na načelno pojasnjevanje, medtem ko so delovne organizacije pričakovale in zahtevale konkretnih, za svoje razmere uporabnih napotkov.

Snovanje samoupravnih norm v bistvu ni manj zahtevna politična in strokovna naloga kot oblikovanje zakonskih tekstov. Toda medtem ko so skupščinskimi organom pri tem delu v pomoč razni strokovni organizmi in komisije in ko se o teh tekstih razpravlja v različnih strokovno-političnih telesih pred samo razpravo v skupščinah, pa velikanska večina delovnih organizacij nima podobnih komisij in organizmov, če odštejemo tiste komercialne zavode in podjetja, ki se v konjunkturi iskanja samoupravnih aktov ukvarjajo kar s tekočo proizvodnjo in te za drag denar ponujajo delovnim organizacijam. Velika večina delovnih organizacij nima niti pravnikov, čeprav tudi ti sami ne zmorejo opraviti tako zahtevne naloge. Tako ni nerazumljiv odpor delovnih organizacij do pripravljavanja samoupravnih normativnih aktov, niti ni nerazumljiva njihova pripravljenost, da si vzorec takšnega akta naroče pri najbližjih pravnih manipulantihi, ne glede na njegovo vsebinsko in formalno ustreznost, samo da zadoste nalogi, ki jim jo nalaga zakon.

V učinkovito strokovno pomoč bi lahko bil delovnim organizacijam le kvalificiran strokovni center, ki bi v neposredni razpravi s posamezniki v delovni organizaciji in potem, ko bi se spoznal s konkretno problematiko podjetja, pripravil in predlagal delovnim organizacijam domišljene v vsebinskem in formalnem pogledu popolne rešitve. Tak strokovni center bi zlasti lahko uspešno pomagal delovnim organizacijam, ki nimajo strokovnega kadra in ki ga še dogledni čas ne bodo imele.

Pri tem seveda ne mislim na ustanavljanje kakega novega zavoda ali vsaj tega ni razumeti tako, kot da je to edina mogoča oblika konkretnega strokovnega svetovanja in pomoči. Verjetno bi ob sodelovanju sindikatov in gospodarske zbornice tako nalogo prevzele lahko po eni strani delavske univerze, po drugi strani pa inštitut za javno upravo in

delovna razmerja. Toda pogoj bi bil, da bi bila organizacija strokovne pomoči sistematična, med seboj koordinirana, predvsem pa konkretna, to pomeni, da se ne bi omejevala samo na splošne analize in ocene, temveč da bi delovne organizacije lahko prišle do aktov in norm, ki bi izhajale iz njihovih posebnosti in njihovih razmer. Glede take organizirane strokovno politične akcije je bilo doslej narejenega še vse premalo in v tem je najbrž drug temeljni vzrok deficitnosti samoupravnega prava, ki ga ugotavljamo.

Po vsem tem ne gre v sedanjem trenutku iskati vzrokov za neučinkovitost avtonomnega prava v nedomišljenosti konceptijskih rešitev in v neustreznosti »modelov« samoupravne organizacije, temveč predvsem v pomanjkljivi realizaciji in v nezadostnem prizadevanju za dograjevanje samoupravnega in pravnega sistema.

VLADO VODOPIVEC

Zakaj nered v sprejemanju finančnih predpisov?

Med osnovna ustavna načela sodita načelo, da je »vsakdo dolžan držati se ustave in zakonov« (63. čl. zvezne ustave) in da se (152. čl.) »zakoni in drugi predpisi in splošni akti objavljajo, preden začnejo veljati«. Zvezni predpisi začnejo veljati najprej osmi dan od dneva objave (po 3. odst. 152. čl. iz posebno utemeljenih razlogov tudi prej), predpisi in drugi splošni akti pa ne morejo imeti učinka za nazaj (154. čl.) razen na podlagi izrečne določbe.

Da bi se torej mogli občani, pa tudi delovne organizacije, držati takih predpisov, jim mora biti zagotovljena ustrezna možnost, da se z njimi pravočasno in na čim lažji način seznanijo. Ali so pri nas zagotovljene te možnosti?

V našem tisku je izšlo v zadnjih letih več člankov in dopisov, ki izražajo dvome o tem in obenem tudi iščejo rešitve (dva moja članka: »Nekaj misli o objavljanju predpisov«, »Pravnik«, 1965, str. 152, itd.; »Analiza novih občinskih prispevkov in davkov občanov v Sloveniji, »Gosp. vestnik«, 1965, zlasti št. 96; »Delo«, 20. decembra 1966 in 20. januarja 1967). Medtem ko izhajajo ustrezni zvezni in republiški predpisi v

zveznem in republiških uradnih listih in navadno tudi čez nekaj časa v posebnih komentiranih izdajah, ki vsebujejo tudi razne razpise, objavljene npr. v »Biltenu službenih ob-
jašnjena Saveznog sekretarijata za finansije«, ter sodbe vr-
hovnih sodišč v upravnih in računskih sporih, pa občinski
predpisi pogosto niso tako dostopni, kot bi morali biti.

Težavno je že dobiti pregled vsakokratnega seznama vseh
veljavnih uradnih glasil, zlasti še po odpravi okrajev, med
katerimi so vsaj nekateri imeli uradno glasilo za vse občine
svojega območja. Zato je celo v Ljubljani prav redka sicer
za to poklicana institucija, ki bi imela vsa ta glasila, zlasti
še, ker izhajajo nekatera kot priloge krajevnih časnikov
(tednikov) in je včasih nemogoče naročiti samo uradno gla-
silo, marveč je treba obenem naročiti časnik, ki sicer knji-
žnice ali gospodarske organizacije ne zanima. Objavljanje
občinskih predpisov pač včasih zagotavlja izhajanje krajev-
nega časnika s pomočjo ustrezne dotacije ali v drugi obliki.
Namesto da bi se objavljanje občinskih predpisov skoncen-
triralo, kakor bi to bilo zaželeno, zato da bi bili z njimi se-
znanjeni številni interesenti tudi zunaj območja dane občine,
pa se število uradnih glasil še povečuje; posamezne občine
med letom nehajo objavljati svoje predpise v prejšnjem okraj-
nem uradnem glasilu, se selijo od glasila enega prejšnjih
okrajev k drugemu in je tako treba še veljavne predpise po-
samezne občine iz zadnjih treh let iskati kar v treh ali štirih
glasilih. Pri tem se ne znajde več niti specializiran pravnik,
kaj šele navaden občan ali gospodarska organizacija. Problem
so tudi objave predpisov raznih komunalnih skupnosti soci-
alnega zavarovanja, všteti kmečko zdravstveno zavarovanje.

Zdaj je stanje takšno, da izhajajo v nekdanjem »Glasniku
ljublanskega okraja« poleg predpisov (5) ljubljanskih občin
in mestnega sveta le še predpisi občin Grosuplje ter Hrastnik
in Zagorje, ki sta prej objavljali predpise v »Uradnem vest-
niku Zasavja«, kateremu so ostale zveste le še Trbovlje.
»Uradni vestnik Gorenjske« še objavlja predpise (5) gorenj-
skih občin, vendar imata občini Kamnik in Domžale svoji
občinski glasili: »Uradni vestnik občine Kamnik« in »Uradni
vestnik občine Domžale« — kot prilogo »Občinskega poro-
čevalca«. »Uradnemu vestniku Dolenjske«, ki je po novem
letu dobil naslov »Skupščinski Dolenjski list«, se je poleg do-
tedanjih izdajateljev (Črnomlja, Metlike, Novega mesta, Rib-
nice in Trebnjega) priključilo ne le Kočevje, marveč celo iz
prejšnjega celjskega okraja občine Brežice, Krško in Sevnica.
Razen tega je pričel l. 1966 izhajati še »Uradni vestnik občine
Velenje« (kot priloga »Šaleškega rudarja«). Zato se je precej

zmanjšala pristojnost »Uradnega vestnika Celje«, ki je bil nazadnje edini glasnik za ves prejšnji okraj. Nekdanjemu mariborskemu okrajnemu vestniku, ki se imenuje sedaj »Medobčinski uradni vestnik Maribor« in obsega le še občine Dravograd, Maribor, Radlje, Ravne, Slovenj Gradec in Slovenska Bistrica, so se že prej izneverile druge občine; tako izhajata »Uradni vestnik občin Ormož in Ptuj« ter »Uradni vestnik Pomurja« (Gornja Radgona, Lendava, Ljutomer, Murska Sobotna). Tudi na Primorskem je nekdanji okrajni uradni vestnik razpadel v več naslednikov. Že delj časa ne izhajajo v njem predpisi občine Idrija, ki se zadovoljuje s tem, da v tromesečniku »Idrijski razgledi« objavlja posebno rubriko o delovanju občinske skupščine, kjer so navedeni naslovi občinskih predpisov in kratka vsebina, ne pa celotno besedilo, ki bi tja spadalo. Od nekdanjega (koprskega) »Uradnega glasnika za občine Ajdovščina, Ilirska Bistrica, Izola, Koper, Nova Gorica, Piran, Postojna, Sežana in Tolmin«, se je v l. 1966 v 5. številki ločila Nova Gorica, ki je ustanovila »Uradno glasilo občine Nova Gorica«; temu je pozneje uspelo pritegniti še občini Ajdovščina in Tolmin (ki sta se ločili od koprskega glasnika s št. 10/1966), nove »Primorske novice« (namesto »Uradnega glasnika«) pa imajo podnaslov: Uradne objave občin Ilirska Bistrica, Izola, Koper, Piran, Postojna in Sežana.

Res so uradna glasila namenjena predvsem občanom in delovnim organizacijam na območju občine, toda ne smemo pozabiti, da zanimajo predpisi tudi celo vrsto prebivalcev in delovnih organizacij, ki živijo oziroma delujejo na območju drugih občin in celo republik, imajo pa v prvih občinah svoje nepremičnine ali opravljajo gospodarsko dejavnost (obrt, trgovino, gradnje) ali pa v teh krajih živijo družinski člani njihovih delavcev. V tem primeru mora izplačevalec osebnega dohodka izločati prispevke iz tega dohodka občini ožje družine, sicer po stopnjah, ki veljajo v izplačevalčevem kraju. Mnogo težavneje je izvedljiva zahteva neke slovenske krajevne skupnosti, objavljena izjemoma tudi v republiškem »Uradnem listu«, da morajo odtegovati izplačevalci takim delavcem z njihovega območja tudi krajevni samoprispevek. Torej bi morala prizadeta delovna organizacija imeti naročena vsa že tako nepregledna uradna glasila ne le slovenskih občin, marveč tudi iz drugih republik, da bi lahko ugotovila, koliko in kateri krajevni skupnosti svojih več tisočev delavcev naj izplačuje ta samoprispevek.

Na splošno moramo sicer ugotoviti, da se je v zadnjem času zboljšalo izhajanje teh uradnih glasil. Še vedno se do-

godi, da jih prejme naročnik šele nekaj tednov po natisnjem dnevu izida, medtem ko naj bi predpis veljal 8 dni po lažnem datumu objave ali celo takoj!

Tehnika izdelave občinskih finančnih predpisov se je sicer v zadnjem času tudi zboljšala, še vedno pa so v njih številne nepravilnosti ali pa so premalo podrobno izdelani, kot npr. odlok o prispevkih in davkih občanov občine Logatec (»Uradni list SRS«, 10/1967). Zelo slaba je tehnika nekaterih predpisov o krajevnem samoprisevku, kjer ne razlikujejo niti pojma dohodka od dohodnine, izključujejo pritožbo zoper njegovo odmero (protiustavno!) ali jo dopuščajo na republiški sekretariat za gospodarstvo, predpisujejo kar 100-odstotno stopnjo samoprisevka za kmete in 10% na dohodke iz delovnega razmerja (nasproti prejšnji zvezni maksimalni stopnji 3%), medtem ko zvezna zakonodaja bedi nad vsakim odstotkom stopnje prispevka iz delovnega razmerja.

Nerodno je tudi neprestano spreminjanje predpisov o občinskih davščinah, zlasti njihovih stopenj, četudi je v temeljnem zakonu o prispevkih in davkih občanov določeno, da se predpisujejo stopnje praviloma za več let. Tudi občani imajo pravico poznati svoje davčne obveznosti za več let naprej, da se lahko po njih ravnaajo pri planiranju svojega gospodarjenja. Razen tega povzročajo pogostne spremembe tudi občutno delo in stroške, npr. letos v Sloveniji odprava 4 proizvodnih okolišev ter spremembe oprostitev.

Vprašanje je, ali nismo šli zlasti v SR Sloveniji predaleč z drobljenjem davčnih predpisov po občinah. Že naša omejena študija v »Gospodarskem vestniku« je pokazala, da isti predmet obdavčitve obremenjuje neka slovenska občina 160-krat bolj kot druga. Za isto davščino ima neka občina (nizko) proporcionalno stopnjo, sosednja pa visoko progresivno, četudi je temeljni zakon priporočal občinam, da pri izdajanju predpisov le-te usklajujejo. Pravi trenutek za tako usklajevanje je bil najbrž zamujen ob uvedbi novih davščin. Razlike v stopnjah imajo razne nevšečne ekonomske, finančne in celo politične posledice (npr. odhajanje zagrebških obrtnikov v posavske občine) in povzročajo občutek neenakopravnega obravnavanja občanov.

Četudi ima vsaka občina pravico samostojno urejevati vse pripadajoče ji davščine, bi bilo najbrž bolje, ko bi se tudi v Sloveniji ravnali po zgledu sosednje SR Hrvaške, ki je s svojim zakonom o prispevkih in davkih občanov enotno uredila dolgo vrsto vprašanj, ki jih naš republiški zakon prepušča občinam. Gre za stvari, kjer res ne more biti razloga, zakaj naj bi jih vsaka občina urejala bolj ali manj po-

polno z lastnimi predpisi. Razlike bi še bile nekako razumljive, če bi se dale zagovarjati s posebnimi cilji ekonomske, finančne, socialne in druge politike, toda zakaj naj bi imela vsaka občina drugačne predpise o odpisih prispevka iz kmetijstva zaradi elementarnih nesreč, amortizacije osnovnih sredstev, družinskih olajšav zaradi večjega števila nepreskrbljenih družinskih članov, katere skoraj vsaka občina definira drugače, medtem ko je ta in druga vprašanja uredil hrvaški zakon enotno?

Kot vzrok nepopolnosti občinskih predpisov navajamo tudi naglico pri njihovem sprejemanju. Saj so občine (po spremembi temeljnega zakona o prispevkih in davkih občanov — 52/66) mogle in morale izdati nove predpise do 28. februarja 1967 — toda šele po sprejetju republiškega zakona o spremembah, ki je bil sicer sprejet 23. februarja, objavljen 24. februarja, dostavljen naročnikom 1. marca. Zato je vprašljivo, ali so res občinski odloki o spremembah pravilno datirani. Spet nastane vprašanje prehodnih določb. Tako določa logaški (popolni) odlok, da velja od dneva objave v »Uradnem listu SRS«, uporablja pa se od 1. januarja 1967, medtem ko določa cerkniški (tudi popolni) odlok, da začne veljati z dnem objave (9. marca 1967), uporablja pa se od 1. januarja 1967 dalje, razen 21. in 25. člena, ki se uporabljata od 1. marca 1967 dalje. Tukaj ne moremo načenjati vprašanja o težavah, ki bi nastale z naknadnim izterjevanjem oziroma vračanjem morebitnih razlik zaradi spremembe davčnih stopenj.

Sploh se moramo v finančnih zadevah čimbolj izogibati prehodnim režimom, da ne bi nastajale take težave kot npr. pri vprašanju bolnih za prvih trideset dni in prispevkov zavarovancev k stroškom zdravstvenih storitev, ker povzročajo taki prehodni režimi obilo nepotrebnega dela, nejasnosti in stroškov. Vse take spremembe je treba pripraviti s predpisi različnih stopenj pravočasno, tj. tako, da se lahko novi režim prične uveljavljati v celoti in dokončno z določenim dnem.

Splošna dostopnost občinskih predpisov bi se dala zagotoviti tako, da bi bile vse občinske skupščine dolžne vse finančne (in druge) predpise objavljati v republiškem »Uradnem listu« ali vsaj v njegovi prilogi, kakršno imajo npr. v Črni Gori. Hvale vredno je, da vsaj občine Cerknica, Litija, Logatec in Vrhnika objavljajo svoje predpise v republiškem »Uradnem listu«. Zasilna rešitev bi bila vsaj v tem, da bi ta list spet objavljajal vsaj naslove občinskih predpisov, tako kakor jih je včasih. Tako bi interesenti vsaj vedeli, katera po-

membna pravna vprašanja so (kje in kdaj) bila urejena z novimi predpisi, kajti že samo zasledovanje sprememb zahteva precej naporov, če hoče biti interesent na tekočem: saj ni verjetno, da bi dobili kmalu še komentarje predpisov, veljavnih za posamezno občino.

Tudi pošta naj bi objavljala tako, kakor je to bilo predpisano prej, vsaj svoje tarife v zveznem (ali republiškem) »Uradnem listu«, kajti objavljanje samo v »PTT Vestniku«, ki ima nizko število naročnikov, ne more zadovoljevati zahtevam po pravočasni obvestitvi občanov o spremembah, npr. o znižanju pisemske tarife za nekatere socialistične države. Drugje imajo poštno tarife objavljene na vsakem poštnem nabiralniku, pri nas pa menda na nobeni pošti več.

Tukaj smo načeli le nekaj problemov v zvezi s sprejemanjem in objavljanjem raznih finančnih predpisov. Gre za širše vprašanje, o katerem bi bilo treba še obširneje razpravljati, da bi našli res popolnoma ustrezno rešitev, ki bi odpravila marsikatero sedanjo pravno negotovost.

VLADIMIR MURKO

Osebna potrošnja v Sloveniji

Opredelitev pojma osebne potrošnje

Osebna potrošnja je tisti del družbenega proizvoda, ustvarjenega v določenem letu, ki se uporabi za individualno zadovoljitev potreb prebivalstva v tem letu.

Sklad osebne potrošnje prebivalstva lahko enačimo z vsoto vseh osebnih prejemkov prebivalstva na določenem področju in v določenem času. Sem spadajo:

1. osebni dohodki zaposlenih v gospodarstvu,
2. osebni dohodki zaposlenih v družbenih službah in pri državnih organih,
3. prejemki iz socialnega zavarovanja,
4. drugi osebni prejemki v družbenem sektorju,
5. denarni prejemki kmetijskega prebivalstva,
6. naturalna potrošnja kmetijskega prebivalstva,
7. denarni prejemki preostalega prebivalstva v zasebnem sektorju (obrt, gostinstvo, itd.).

Vendar pa niso vsi osebni prejemki v celoti namenjeni za osebno potrošnjo. Del teh prejemkov prebivalstvo prihrani (ali kot denarne vloge v hranilnicah, ali kot gotovino doma), iz dela osebnih dohodkov je treba plačati razne davke, take, kazni, carine, en del pa gre za zasebne investicije (zasebna gradnja stanovanj, delež oziroma naplačilo pri nakupu stanovanja itd.).

Razvoj osebne potrošnje pa lahko spremljamo tudi z drugimi kazalci, kot so: potrošnja nekaterih živil na prebivalca, opremljenost gospodinjstev z različnimi stroji, struktura življenjskih stroškov, delovni čas, ki je potreben za nakup določenih proizvodov.

V pričujočem sestavku bomo skušali najprej prikazati razvoj nominalnih osebnih dohodkov prebivalstva, nato probleme, ki nastajajo pri preračunavanju nominalnih osebnih dohodkov v realne, na koncu pa bomo obravnavali še kupno moč osebnih dohodkov, izraženo z delovnim časom, ki je potreben za nakup določenih proizvodov.

Razvoj nominalnih in realnih osebnih dohodkov prebivalstva

V prvem povojnem obdobju smo v naši ekonomski politiki posvečali vso pozornost predvsem razvoju proizvodjalnih sil in s tem v zvezi potrebi po naraščanju akumulacije, ki sta odločilno vplivala na oblikovanje skupnega fonda potrošnje oziroma sta strogo določevala meje, v katerih so se lahko gibali osebni dohodki zaposlenih in s tem tudi celotna osebna potrošnja prebivalstva. Šele po letu 1956 je ekonomska politika začela bolj spodbujati razvoj osebne potrošnje, predvsem pa osebnih dohodkov zaposlenih, ki so pogoj za hitrejši gospodarski razvoj.

Medtem ko so poprečni osebni dohodki na zaposlenega v družbenem sektorju znašali v letu 1956 okoli 12.600 din (Statistični letopis SR Slovenije, 1964 str. 358), so v letu 1960 znašali že okoli 22.100, do leta 1966 pa so se povzpeli na približno 82.400. Vendar pa so velik del teh povečanih dohodkov absorbirale višje cene življenjskih potrebščin, ki so se v času od 1956 do 1966 skoraj potrojile (indeks cen življenjskih potrebščin je v 1966. letu 298, če vzamemo leto 1956 kot 100).

V letu 1966 torej lahko s poprečnim osebnim dohodkom 82.400 dinarjev kupimo toliko življenjskih potrebščin, kakor smo jih v letu 1956 s približno 27.700 dinarji ($82.400 : 2,98$), ali z drugimi besedami, realna vrednost osebnih dohodkov se je povečala v teh 10 letih za okoli 120% (indeks 220) oziroma

poprečno na leto za okoli 8,2%. To pa je zelo visoka stopnja rasti, saj na primer v zahodnih evropskih državah smatrajo že povečanje realnih osebnih dohodkov za 4—5% na leto za visoko. Vendar pa pri tem ne smemo pozabiti, da je tako visoka stopnja povečanja osebnih dohodkov v Sloveniji v veliki meri posledica nizke začetne ravni osebnih dohodkov v letu 1956, ko višina osebnih dohodkov v Sloveniji ni bila v nikakem sorazmerju z doseženo ravnijo proizvodnje in produktivnosti dela.

Povečanje realnih osebnih dohodkov pomeni povečanje kupne moči prebivalstva v tem smislu, da je treba delati manj časa za nakup določenih proizvodov, kar kaže spodnja razpredelnica.

V razpredelnici so prikazane cene posameznih proizvodov iz skupin hrana, industrijski proizvodi in storitve v letih 1956, 1964 (leto pred gospodarsko reformo) in pa v letu 1966 (prvo leto, v katerem so v celoti delovali ukrepi gospodarske reforme). Obenem so prikazani tudi poprečni osebni dohodki zaposlenih na mesec in na uro. Iz teh podatkov je potem izračunana kupna moč osebnega dohodka glede na posamezen proizvod. Primer takega računa: poprečna cena bele moke je bila v 1966. letu 201 din za 1 kg, poprečni osebni dohodek na uro pa 396 din. Za to, da je delavec lahko kupil 1 kg bele moke, je moral delati približno 30 minut $\left(\frac{201}{396} \times 60 \text{ m.}\right)$.

Poglejmo najprej, kako se je spremenila kupna moč osebnih dohodkov od leta 1956 do leta 1964. Vse prikazane predmete lahko razdelimo v štiri skupine:

1. živila iz kmetijstva (goveje meso, mleko, krompir),
2. industrijsko predelana živila,
3. drugi industrijski proizvodi,
4. storitve.

Res je, da je v vsaki skupini le majhno število proizvodov, vendar pa je tudi ta prikaz dovolj nazoren. Kupna moč dinarja za nakup živil iz kmetijstva, izražena v potrebnem delovnem času, se je v obdobju 1956 do 1964 povečala, saj je bilo v letu 1964 treba delati okoli 20—30% manj časa, da je delavec lahko kupil isto količino teh živil. Pri tem lahko vzamemo goveje meso kot zgled za potrošnjo vseh vrst mesa in mesnih izdelkov, mleko kot zgled za potrošnjo mleka in mlečnih izdelkov (sir, maslo) in krompir za zgled pri potrošnji sočivja. Precej bolj se je povečala kupna moč, izražena v industrijsko predelanih živilih (moka, sladkor, olje),

Realna kupna moč osebnega dohodka od dela, izražena z delov

Predmet	E M	Cene (v Sdin)		
		1956	1964	1966
Bela moka	kg	84	120	201
Sladkor	kg	145	195	266
Goveje meso s kostmi	kg	243	767	1 304
Mleko	l	32	78	140
Krompir	kg	14	45	98
Olje	kg	280	364	501
Tkanina za moške obleke (česana preja)	m	4 773	7 108	10 759
Moški nizki čevlji iz boksa z dvojnimi podplatom	par	3 429	5 077	6 717
Kavč tapeciran	kos	40 237	60 549	82 361
Električni štedilnik	kos	38 272	52 832	60 895
Električni likalnik	kos	1 710	2 067	2 535
Britje		28	110	202
Delo moške obleke		3 418	12 921	20 843
Vstopnica za kino		43	108	157
Poprečni mesečni OD		12 592	47 195	82 400
Poprečno število opravljenih ur		206	205	208
Poprečni osebni dohodek na uro		61	230	396

za katere je bilo treba delati v letu 1964 samo okoli 30—40% časa, ki je bil potreben za to v letu 1956. Podobno velja tudi za druge industrijske proizvode (tkanine, čevlje, opremo za gospodinjstvo), medtem ko je kupna moč, izražena v storitvah, praktično ostala enaka kot v letu 1956. To pa je spet razumljivo, ker so pri tej vrsti storitev osebni dohodki delavcev glavna postavka v ceni in je torej normalno, da se cena storitev giblje bolj ali manj vzporedno z gibanjem osebnih dohodkov.

Kakor smo prej ugotovili močno povečanje realnih osebnih dohodkov, tako iz teh podatkov spet lahko sklepamo, da se je povečala realna kupna moč osebnih dohodkov, le da tu ne gre za globalni prikaz, ampak za več parcialnih pregledov glede na premike v cenah posameznih proizvodov. Ti prikazi pa navajajo še k neki ugotovitvi, namreč, da se je kupna moč

Razpredelnica 1

nim časom, potrebnim za nakup določenih proizvodov

Kupna moč osebnega dohodka			Indeksi	
1956	1964	1966	1964 1956	1966 1964
1 ura 24 min	31 min	30 min	37	97
2 uri 25 min	50 min	40 min	34	80
4 ure — min	3 ure 15 min	3 ure 18 min	80	102
32 min	20 min	21 min	63	105
14 min	11 min	15 min	79	136
4 ure 40 min	1 ura 33 min	1 ura 16 min	33	82
79 ur 10 min	30 ur 10 min	27 ur 10 min	38	90
57 ur 10 min	21 ur 32 min	16 ur 58 min	38	79
670 ur 37 min	256 ur 47 min	208 ur — min	38	79
637 ur 50 min	224 ur 3 min	154 ur — min	35	69
28 ur 50 min	8 ur 46 min	6 ur 24 min	31	73
28 min	29 min	31 min	104	107
56 ur 58 min	54 ur 48 min	52 ur 38 min	96	96
43 min	27 min	24 min	63	89

Viri podatkov:

»Statistični letopis Slovenije«, 1964.

»Letni pregled cen«, 1964, 1965 in 1966 (Zavod SRS za statistiko).

»Mesečni statistični pregled zavoda SRS za statistiko.

visokih osebnih dohodkov povečala bolj kakor kupna moč nizkih osebnih dohodkov. Zakaj? Pri nizkih osebnih dohodkih gre velik delež izdatkov za osnovne življenjske potrebe, to je za najnujnejša živila, pri teh pa so se cene najbolj zviševale in se je zato kupna moč nizkih osebnih dohodkov počasneje večala. Nasprotno pa je pri visokih osebnih dohodkih precej višji delež izdatkov za razne industrijske proizvode, katerih cene so bile sorazmerno stabilnejše in se je zato kupna moč višjih osebnih dohodkov hitreje večala.

Ali smo lahko zadovoljni s takim povečanjem kupne moči, kakor ga kaže razpredelnica 1? Odgovor na to vprašanje nam lahko dajo le primerjave z drugimi državami. Tu pa nastopijo nove težave. Že za eno samo področje je težko dobiti primerljive podatke o cenah proizvodov iste vrste, ker je njihova kakovost različna; še posebej velja to za industrijske izdelke, kjer praktično ni mogoče primerjati med seboj

razne izdelke zaradi različne znamke in kakovosti, pa čeprav imajo isto funkcijo npr. razni tipi električnih štedilnikov, likalnikov, pohištva, tkanine, čevlji). Primerjava je še najbolj ustrezna pri živilih, ki so bolj ali manj standardizirana.

V razpredelnici 2 smo zbrali nekaj značilnih podatkov o tem, kolikšen delovni čas je potreben za nakup važnejših živil v nekaterih zahodnoevropskih in vzhodnoevropskih državah. Obenem navajamo tudi podatke za Slovenijo in Jugoslavijo. Na splošno lahko trdimo, da imajo večjo produktivnost dela in zaradi tega tudi višjo življenjsko raven tiste države, kjer je treba delati manj časa za nakup življenjskih potrebščin. Po tem kriteriju je na prvem mestu Velika Britanija, na drugem mestu Nizozemska, tretje in četrto mesto si delita Francija in Zahodna Nemčija, na petem mestu je Italija, za njo pride Slovenija, potem pa Jugoslavija, Poljska in Bolgarija, pri katerih bi bilo teže določiti natančnejši vrstni red. Vendar pa ima pri tem pomembno vlogo tudi državna politika cen, saj so cene najnujnejših življenjskih potrebščin večidel povsod pod kontrolo cen ali pa so celo subvencionirane (mleko). Pri drugih proizvodih pa je cena odvisna od davčne politike (sladkor), carinske politike (kava) ali splošne gospodarske politike (električna energija).

Razpredelnica 2

Delovni čas, potreben za nakup nekaterih proizvodov
(izraženo v minutah) v letu 1964

		Slovenija	Jugoslavija	Italija	Zah. Nem.	Francija	Nizozemska	V. Britanija	Poljska	Bolgarija
Kruh	kg	26	27	25	20	18	14	13	31	20
Meso	kg	195	242	302	101	169	136	81	225	212
Mleko	l	20	26	18	8	12	11	11	21	35
Surovo maslo	kg	331	416	223	115	173	97	78	436	480
Jajca	10 kos.	89	110	62	38	50	35	31	138	133
Sladkor	kg	50	66	35	19	21	22	18	75	128
Kava	kg	464	567	344	256	171	127	146	1375	693
Elektrika	10 kWh	19	26	65	38	62	30	15	56	53

Vir:

»Bulletin des statistiques du travail«, 1965 (2° trimestre).

»Ekonomska politika«, 20. marec 1965.

»Statistički godišnjak«, 1965.

Kljub temu da se je kupna moč osebnih dohodkov v SR Sloveniji v obdobju 1956—1964 močno povečala, je še vedno manjša kakor v razvitejših evropskih državah.

V letu 1965 se je zaradi ukrepov gospodarske reforme trenutno zmanjšala kupna moč osebnih dohodkov, že v letu 1966 pa je pretežno dosegla, ponekod pa že preseгла raven pred reformo, kar je prav tako prikazano v razpredelnici 1.

Spremembe v strukturi osebne potrošnje

Intenzivno zviševanje osebnih dohodkov in povečanje njihove kupne moči v preteklem obdobju sta vplivali tudi na hitro spreminjanje strukture osebne potrošnje. Splošna težnja pri razvoju osebne potrošnje se kaže v tem, da se ob zviševanju osebnih dohodkov manjša delež izdatkov za prebrano (t. i. Engelov zakon). To težnjo so potrdile že neštete statistične raziskave po drugih državah in tudi podatki v anketi zavoda SRS za statistiko o družinskih proračunih štiričlanskih gospodinjstev to potrjujejo.

Razpredelnica 3

Struktura življenjskih stroškov štiričlanskih gospodinjstev v SR Sloveniji

	1956	1961	1965/1966 ¹
Hrana	53,9	43,4	34,4
Pijače in tobak	5,3	4,7	4,4
Obleka in obutev	14,5	16,6	15,7
Stanovanje	4,2	6,5	4,6
Kurjava in razsvetljava	5,0	4,5	4,4
Stanovanjska oprema	4,1	6,7	9,2
Higiena, kozmetika, zdravje	4,4	3,5	2,8
Kulturno in družbeno življenje	5,3	8,0	6,3
Promet, PTT, drugo	3,4	6,1	18,2
Skupaj življenjski stroški	100,0	100,0	100,0

Vir:

»Statistični letopis SR Slovenije 1964« (za leti 1956 in 1961).

»Mesečni statistični pregled SR Slovenije«, april 1967 (za leto 1965—1966).

Spremembe v strukturi življenjskih stroškov so vidne predvsem v dveh smereh:

¹ Podatki se nanašajo na tretje in četrto tromesečje l. 1965 in na prvo polletje 1966 — torej zajemajo čas po reformi.

1. zmanjšuje se delež stroškov za prehrano v skupnih življenjskih stroških;

2. povečuje se delež izdatkov za industrijsko blago (stanovanjska oprema, motorna vozila, električni aparati za gospodinjstvo).

Izredno močno se je zmanjšal delež izdatkov za prehrano v skupnih stroških, ki so v letu 1956 zajemali še okoli 54%, v letih 1965—1966 pa le še 34,4%. Padec je tako močan, da se človek v prvem hipu vpraša, ali ne gre morda za napako, ki bi lahko nastala pri anketiranju gospodinjstev ali pa pri obdelavi podatkov. Ali pa smo morda res dosegli v zadnjih letih tako strukturo potrošnje, kakršno imata Avstrija in Nemčija, kjer se delež hrane v skupnih življenjskih stroških štiričlanskih gospodinjstev giblje okoli 34—35%?. Odgovor na to vprašanje je lahko pozitiven. Dosegli smo tako strukturo življenjskih stroškov, pa čeprav še nismo dosegli enake življenjske ravni.

Po našem mnenju je prikazana struktura življenjskih stroškov v Sloveniji v letih 1965—1966 tipična za gospodinjstva, ki so sorazmerno hitro dosegla dokaj višjo raven osebnih dohodkov in jim je čisto nenadno bila dana možnost, da zadovoljijo tudi druge potrebe; ne samo najnujnejše življenjske potrebe: televizor, hladilnik, avto, pohištvo, potovanja... Gospodinjstvo z nižjimi dohodki na take nakupe ni smelo pomisliti, varčevanje za tako velike nakupe je bilo brez smisla, zato je zelo velik del dohodkov sproti porabilo za prehrano. Višji dohodki pa nenadoma omogočajo tudi večje nakupe take vrste, seveda, če se varčuje nekoliko bolj pri drugih izdatkih. In kje je lažje varčevati kakor pri hrani? Samo strukturo prehrane je treba spremeniti: več kruha, krompirja in cenejših maščob, manj mesa in zelenjave, pa je družinski proračun spet uravnovešen. Toda kakšna je biološka in kalorična vrednost take prehrane?

Anketa o prehranjenosti šolskih otrok*, ki jo je izdelal Centralni zavod za napredek gospodinjstva in je zajela otroke v osmem in sedmem razredu osemletk v 11 občinah z vseh območij Slovenije, v mestih, vaseh in industrijskih naseljih, pa je pokazala, da 71% otrok ne zaužije polnovrednega zajtrka, 67% otrok ne zaužije polnovrednega kosila in 59% otrok ne zaužije polnovredne večerje. V prehrani otrok manjkajo beljakovine, kalcij, vitamini. Kot posledico take pre-

* »Analiza prehrane šolskih otrok v SR Sloveniji«, Centralni zavod za napredek gospodinjstva, Ljubljana 1967.

hrane ugotavljajo zdravniki pri sistematičnih pregledih nezadovoljivo zdravstveno stanje otrok.

Zmanjševanja deleža izdatkov za prehrano torej ne moremo a priori ocenjevati pozitivno oziroma iz tega avtomatično sklepati, da se je zboljšala življenjska raven. To bi bilo mogoče le v primeru, če bi se hkrati izboljšala kakovost prehrane.

Možnost za nakupe večjih industrijskih predmetov se povečuje tudi z varčevanjem pri drugih stvareh, kjer potrošnja na zunaj ni tako vidna: stanovanje, kurjava in razsvetljava, higiena in zdravje, kulturno in družbeno življenje. Delež vseh teh izdatkov v skupnih življenjskih stroških se je od leta 1961 do 1966 znižal. In to je spet pojav, ki ga ne moremo ocenjevati pozitivno. Zdi se, da nas je zajela potrošniška mrzlica, ki priznava samo materialne pridobitve industrializacije, zanemarja pa fiziološke, zdravstvene in psihične potrebe človeka. Potrebne bi bile temeljite sociološke študije o spremembah v strukturi potrošnje in o razlikah med strukturo potrošnje posameznih tipov gospodinjstev, ki bi se lahko opirale na osnovno gradivo široke ankete o potrošnji prebivalstva, ki jo pravkar izvaja zavod SR Slovenije za statistiko v sodelovanju z inštitutom za ekonomska raziskovanja.

STANKA SILVESTER-KUKAR

Obiskovanje kulturnih prireditev

V sestavku želimo opomniti na problem vpliva prostorske distance na obiskovanje kulturnih prireditev, ki je zanimiv z urbanističnega in sociološkega vidika. Nastane namreč ob srečanju prostorske komponente z družbeno komponento. Pomemben in pereč pa je tudi za našo kulturnopolitično prakso, saj nakazuje pomemben faktor, ki vpliva na kulturno ter drugo aktivnost prebivalcev. V smislu dognanj o vplivu fizične distance na obiskovanje kulturnih, političnih in drugih prireditev so pri nas že vedno pogostejša in marsikje že uresničena prizadevanja za družbenimi centri oziroma klubi, ki naj bi bili središče za družbeno življenje in zbliževanje ljudi v ožji lokalni skupnosti, skratka »kontaktna cona« za prebivalce ožjega prostorskega območja. S pričujo-

čim sestavkom želimo ta prizadevanja podpreti in z empiričnimi podatki dokazati, da so pozitivna in potrebna.

Vpliv prostorske distance na obiskovanje kulturnih prireditvev smo opazovali v Velenju. V Velenju so namreč velike možnosti za kulturno življenje. Predvsem imajo urejene prostore za prirejanje kulturnih prireditvev; Delavski dom za torkove klubske večere, razstave ipd.; Pionirski dom in Mladinski klub s programom, ki je prilagojen posebnim zahtevam mladih obiskovalcev.

Tudi o številu prireditvev v Velenju lahko rečemo, da je zadovoljivo, saj je prav vsak dan v tednu izpolnjen s kako kulturno prireditvijo bodisi za odrasle bodisi za mladino ali otroke. Velenje je novo mesto s številnimi priseljenci, zato smo velik del svojega opazovanja posvetili proučevanju vpliva, ki ga ima čas bivanja posameznih prebivalcev v Velenju na njihovo obiskovanje prireditvev, in proučevanju vpliva, ki ga ima tip kraja prejšnjega bivanja prebivalcev na njihove kulturne aktivnosti.

Vpliv fizične distance na kulturne aktivnosti smo ugotavljali tako, da smo anketirali 585 prebivalcev Velenja in označili oddaljenost njihovega stanovanja od Delavskega kluba (do 200 m; 201 m do 600 m; 601 m in več). Podatke o distanci smo potem primerjali s podatki o obiskovanju prireditvev in tako merili njihov medsebojni vpliv. Oddaljenost od Delavskega kluba smo upoštevali zato, ker je tam največ kulturnoprosvetnih prireditvev in ker so skoraj vse ostale institucije za kulturnoprosvetne dejavnosti v njegovi neposredni bližini.

Po primerjavi in analizi podatkov o oddaljenosti Delavskega kluba od stanovanj Velenjčanov s podatki o obisku prireditvev je razločno razvidno, kako distanca vpliva na obisk. Procent tistih, ki so na kulturno prosvetni prireditvi vsaj enkrat v treh mesecih (torej se »udeležujejo« kulturnih prireditvev), je najmanjši med prebivalci, ki so od Delavskega kluba najbolj oddaljeni (601 m in več), z manjšanjem razdalje pa se večja.

Udeležba Velenjčanov na kulturnoprosvetnih prireditvah po oddaljenosti od Delavskega kluba — v %:

	do 200 m	201—600 m	601 m in več
se udeležuje	58	49	37
se ne udeležuje	42	51	63

Glede na oddaljenost stanovanja od Delavskega kluba smo primerjali tudi obisk kulturnoprosvetnih prireditev pri različnih strukturnih kategorijah prebivalcev. Pri tem smo ugotovili, da oddaljenost vpliva predvsem na starejše obiskovalce in poročene.

Poglejmo si, kakšni so odstotki 46 in več let starih obiskovalcev kulturno prosvetnih prireditev po oddaljenosti njihovih stanovanj od Delavskega kluba:

— do 200 m	63%
— 201 m do 600 m	35%
— 601 m in več	31%

Poročeni Velenjčani pa obiskujejo kulturno prosvetne prireditve po oddaljenosti stanovanj od Delavskega kluba takole:

— do 200 m	55%
— 201 m do 600 m	50%
— 601 m in več	25%

Če pregledamo podatke, ugotovimo, da lahko govorimo tudi o *meji vpliva prostorske distance na obiskovanje kulturnoprosvetnih prireditev*. Pri podatkih, ki kažejo obisk za vso populacijo, sicer ni tako opazna (vendar je razlika med % obiskovalcev največja ob prehodu na razdaljo nad 601 m); pri podatkih o obisku starejših prebivalcev je pri razdalji nad 200 m, pri podatkih o obisku poročenih pa pri oddaljenosti nad 600 m.

Na začetku svojih raziskav kulturnoprosvetnih aktivnosti Velenjčanov smo postavili tudi naslednjo hipotezo: priseljenci, ki stanujejo bližje (fizična distanca) določenim institucijam (Delavskemu klubu, Kulturnemu domu), se hitreje (čas bivanja) vključujejo v njihovo dejavnost kot pa tisti, katerih bivališče je bolj oddaljeno.

Podatki ankete hipotezo potrjujejo.

Med prebivalci, ki so v Velenju najmanj časa (do 9 mesecev), se kulturnoprosvetnih prireditev mnogo pogosteje udeležujejo tisti, ki so Delavskemu klubu oziroma Kulturnemu domu najbližji (do 200 m — 68% vseh prebivalcev tega območja). Pri prebivalcih, ki so v Velenju od 9 mesecev do 2,5 leta, je sicer opazen vpliv fizične distance na obiskovanje prireditev, vendar odstotek obiskovalcev ne pada tako strmo. Pri priseljencih, ki so v Velenju več kot 2,5 leta, pa sploh ni več opaziti vpliva fizične distance med stanovanji in Delav-

skim klubom na obisk prireditev (seveda le do »meje vpliva«, to je do 601 m in več).

Udeležba na kulturnoprosvetnih prireditvah po času bivanja v Velenju in fizični distanci do Delavskega kluba — v %:

	do 9 mesecev			od 9 mes. do 2,5 l.			nad 2,5 leta		
	do 200 m	201 m do 600 m	601 m in več	do 200 m	201 m do 600 m	601 m in več	do 200 m	201 m do 600 m	601 m in več
se udeležuje	68	43	13	65	50	28	47	48	39
se ne udele- žuje	32	57	87	45	50	72	53	52	61

Na podlagi gornjih podatkov in ugotovitev lahko sklepamo, da so za privajanje priseljencev na življenje v novem kraju klubske dejavnosti pa tudi druge kulturnoprosvetne prireditve pomembne. Klubski prostori ne smejo biti predaleč od stanovanj priseljencev. *Čim bližje so, tem hitreje se priseljenec vključi v kulturnoprosvetno dejavnost novega kraja in se tako hitreje privaja na življenje v novem okolju.*

Naša domneva o vplivu tipa kraja prejšnjega bivališča* na kulturnoprosvetne aktivnosti je bila naslednja: priseljenci iz večjih krajev se več udeležujejo kulturnoprosvetnih prireditev kot priseljenci iz manjših krajev.

S statistično analizo anketnih podatkov smo ugotovili, da v Velenju *tip kraja ni v statistično pomembni zvezi z obiskom kulturnih prireditev* (C za obisk kulturnih prireditev je 0,13).

Vendar pridemo ob pregledu podatkov do zanimivih ugotovitev. Kulturno prosvetne prireditve najmanj obiskujejo priseljenci iz manjših vasi (34%), priseljenci iz večjih podeželskih krajev in iz mestnih naselij približno enako (45%—47%), najbolj pa jih obiskujejo domačini (57%).

Zanimivo bi bilo z anketo ugotoviti tudi razloge, zaradi katerih se priseljenci s podeželja najmanj od vseh udeležujejo kulturnoprosvetnih prireditev. Ker pa tega nismo storili, lahko to dejstvo hipotetično pojasnimo z opisom tipa podeželskega priseljenca. Priseljenec iz manjše vasi je skromen, tih, vase zaprt. V lepih novih prostorih — kjer so v Velenju

* Tipe krajev, v katerih so prej prebivali posamezni Velenjčani, smo določili s številom prebivalcev, ki jih posamezna naselja imajo.

Razločevali smo:

- kraje z do 200 prebivalci (manjše vasi),
- kraje z 201—2000 prebivalci (večji podeželski kraji),
- kraje z nad 2000 prebivalci (mestna naselja).

kulturnoprosvetne prireditve — se ne znajde, tam mu je vse novo in tuje. Za obisk prireditev v Kulturnem domu pa tudi v Delavskem klubu je treba obleči primerno obleko, ki je nima ali pa je drugačna, kot jo nosijo ljudje v mestih. Priseljenec iz manjše vasi se tudi ne počuti dobro v množici ljudi. Tako ostane raje doma ali v družbi sebi enakih, stopi v gostilno ali pa gre (kot smo tudi ugotovili z anketo) v kino. Verjetno vplivajo na to, da se priseljenci iz vasi le malo udeležujejo kulturnoprosvetnih prireditev, tudi posredni faktorji. Z vasi se priseljuje v Velenje predvsem nekvalificirana delovna sila z nižjo izobrazbo, iz mest pa, narobe, kvalificirana delovna sila, strokovnjaki z višjo, visoko ali srednjo izobrazbo.

Zanimiv je podatek, ki smo ga navedli in ki govori o tem, da se priseljenci iz večjih podeželskih krajev in iz mest približno enako močno udeležujejo kulturnoprosvetnih prireditev. Tudi to je dokaz, da v Sloveniji izginjajo meje med mestom in podeželjem. Strukturne značilnosti prebivalcev so tako v mestih kot v večjih podeželskih krajih približno enako razvrščene in ne morejo spreminjevalno vplivati na obisk prireditev. Tudi komunikacijske zveze med mestom in podeželjem so v Sloveniji ugodne. Tako imajo prebivalci iz obeh tipov naselij možnost obiskovati gledališke predstave, koncerte itd., čeprav so te prireditve le v večjih mestih.

SONJA TRAMSEK

Ustavne spremembe in družbeni razvoj

I

V naši teoriji in praksi smo vseskozi vztrajali na stališču, da je jugoslovansko socialistično družbo mogoče graditi le pod pogoji ustavnosti. Pri tem ustave nikdar nismo pojmovali v ozkem, formalnem smislu, kot da je ustava le pravni akt, ki določa načela o najvišjih državnih organih in temeljne pravice državljanov. Že bliže našemu pojmovanju ustavnosti — čeprav nas v celoti ne more zadovoljiti — je sociološko pojmovanje, ki vidi v ustavi skupek najbolj pomembnih načel o politični ureditvi države. V zvezi s tem sociološkim pojmovanjem ustavnosti velja omeniti, da je že Lassalle trdil, da resnične ustave ne predstavljajo paragrafi, temveč dejanska razmerja družbenih sil. Kar zadeva ustavo in ustavnost, našim družbenim razmeram dejansko najbolj ustreza leninska koncepcija, ki sloni na tezi, da mora biti ustava skladna z obstoječimi družbeno ekonomskimi in družbeno političnimi razmerji, da mora biti odsev obstoječega stanja v družbi, hkrati pa mora tudi odpirati perspektivo nadaljnjemu družbenem razvoju. Po tej zamisli ustavnosti mora ustava odsevati obstoječe odnose, vendar jih ne sme zakovati; nujno se mora do določene stopnje uveljaviti tudi njen programski značaj. Gotovo je nesporna trditev, da so vsi naši ustavni teksti — Ustava 1946, Ustavni zakon 1953 in »nova« Ustava 1963 — temeljili na takšnih pojmovanjih ustavnosti. Ustava iz leta 1946 je v svojem bistvu pomenila uzakonitev pridobitev narodnoosvobodilnega boja in bila odsev stanja takratnih, neposredno porevolucionarnih odnosov. Čeprav zaradi takratnih zgodovinskih razlogov, kot so bili zlasti maloštevilnost delavskega razreda, močna malolastniška stihija in trdoživost kapitalističnih elementov, in v zvezi s tem zaradi potrebe po ureditvi mladega revolucionarnega sistema v svojem bistvu etatistična, je prva jugoslovanska ustava v sebi že nosila kali neposrednega sodelovanja delovnih ljudi in druž-

bene iniciative. Družba, ki se hitro razvija, tudi sorazmerno hitro spreminja svoje družbeno ekonomske in politične oblike. Odmik od stalinističnih pojmovanj o vlogi države v prehodnem obdobju in spremembe v strukturi jugoslovanske družbe so ob izredni angažiranosti subjektivnih sil omogočile prehod v delavsko samoupravljanje in v zvezi s tem v uveljavljanje sistema socialistične demokracije. Ustavni zakon 1953 je bil v svojem sociološkem jedru odsev preobrazbe družbeno političnega sistema v skladu s socialističnimi ekonomskimi odnosi, nastalimi pod pogoji družbene lastnine produkcijskih sredstev. V svojih nedogmatskih izhodiščih je deloma samo nakazoval, deloma pa tudi že uveljavljal prehod iz sistema delavskega samoupravljanja (samoupravljanja v gospodarstvu) v doslednejše in širše družbeno samoupravljanje. Tako tudi ustavni zakon 1953 torej ni le utrdil obstoječa družbena razmerja, temveč je bil tudi okvir za nadaljnji razvoj družbenih odnosov. Doba med sprejemom ustavnega zakona v letu 1953 in letom 1963, ko smo sprejeli »novo« ustavo, se je odlikovala po svoji izredni dinamiki, ki se je kazala zlasti v spremenjeni vlogi družbeno političnih organizacij, v uveljavljanju komunalnega sistema, v poglobljeni samoupravi na področju gospodarstva in v začetnem uveljavljanju samoupravljanja na področju družbenih služb. Spremembe v družbeni strukturi — in tako je bilo tudi edino prav — so bile tiste, ki so odločilno vplivale na vlogo, obliko in vsebino dela posameznih institucij. Ustava 1963 je seveda še vedno tudi ustava jugoslovanske države, po svoji bistveni vsebinski noti pa je predvsem že listina o samoupravljanju in tako tudi zgodovinsko pomeni prvi doslednejši prelom z etatistično koncepcijo ustavnosti, z vsemi daljnosežnimi vsebinskimi implikacijami, ki iz tega izhajajo. Če je ustava v klasičnem smislu do tedaj vselej pomenila najvišji zakon države, je ustava 1963 v tem smislu pomenila preobrat, saj obravnava samoupravljanje kot družbeni odnos in proces, v katerem prihaja zmeraj več ljudi »na oblast«. Politični sistem, ki ga odseva ustava 1963, vsebuje sicer še prepletanje državnih in samoupravnih prvin, vendar ne gre več za politični sistem, ki bi delil absolutno pravico v imenu »modernega Leviathana«, temveč sistem, ki naj omogoči občanom — nosilcem oblasti — v skladu z materialnimi in drugimi možnostmi družbe, čimbolj demokratično urejanje njihovih medsebojnih družbenih odnosov. Ustava 1963 seveda še izpričuje družbeno ekonomski in politični sistem pod konkretnimi pogoji še vedno nezadostno razvite družbe. Kot takšna je ustava 1963 odsev družbe, v kateri še vedno obstajajo različna protislovja in neusklajenosti, tudi takšne,

o katerih se je ne tako redko preveč optimistično sodilo, da so že povsem odstranjene in stvar neponovljive preteklosti. Čeprav bi bilo krivično ustavo 1963 šteti za deklarativno ustavo, torej za ustavo, ki daje le program načel o politični ureditvi, je vendar treba ugotoviti, da je element programskega tudi v njej pričujoč. Pričujoč v tem smislu, da demokratična socialistična ustava v nobenem primeru ne more biti družbena relikvija, rdeče obarvan katekizem večnih in nespremenljivih resnic in nepremakljivih načel, ampak da je ustava družbeni instrument, ki tudi kaže na perspektivo razvoja jugoslovanske socialistične družbe.

Ustava 1963 je v veljavi komaj 4 leta in je torej po vseh tradicionalnih in tudi netradicionalnih političnih in ustavnih merilih še vedno pravzaprav zelo »nova«. Ali smo upravičeni po tako kratkem časovnem obdobju uresničevanja ustave že razmišljati o njenih spremembah oziroma iti še dlje in tem razmišljanjem o spremembah ustave dati tudi konkretno ustavno pravno obliko? In če se odločimo za spremembo ustave, kako daleč smemo iti, ali že lahko posegamo v nekatera temeljna načela našega ustavnega sistema? Ta vprašanja se nam zastavljajo tem bolj, ker vemo, da bi pomenilo sejati jalov birokratski optimizem (ki ima vedno značaj bumeranga), če bi trdili, da v zvezi z našim ustavnim sistemom sploh ne moremo govoriti o neskladju med normativnim in stvarnim. In dalje, če govorimo o ustavnih spremembah, v kakšnem času in s kakšnimi vsebinskimi in organizacijskimi pripravami jih lahko izpeljemo? Zdi se, da je glede tega najbolj pravilna in smotrna dvojna orientacija: kratkoročna in dolgoročna.

II

Kratkoročna orientacija se je že uresničila z uveljavitvijo ustavnih amandmajev, ki jih je sprejela zvezna skupščina na seji zveznega zbora 18. aprila 1967 (Uradni list SFRJ, št. 18/XXIII), in z ustavnimi amandmaji, ki so jih sprejele republiške skupščine. Te uveljavljene spremembe ne pomenijo spremembe ustave 1963 v smislu menjanja temeljnih načel in duha ustave, temveč gre v bistvu za manjšo dopolnitev ustave in delno razširitev načel, saj so se nekateri družbeni odnosi od časov sprejemanja ustave razvijali naprej. Vsako globlje poseganje v strukturo in odnose političnega sistema v časovno kratkem obdobju pa bi bilo veliko bolj škodljivo kot koristno. Načelo »hiti počasi«, pojmovano vsaj v svojem relativnem smislu, pri konkretnem preoblikovanju in spreminjanju

ustavnih dokumentov, je tudi v razmerah naše socialistične družbe lahko samo v navideznem nasprotju s siceršnjo nedvomno izpričano dinamiko naše družbe, če pod tem načelom razumemo trezno analizo obstoječega stanja družbenih odnosov in temu ustrezno ustavno pravno reagiranje. Utemeljeno je sklepati, da bi z amandmaji še globlje zarezati v ustavo v tem časovnem obdobju pomenilo tudi ne spoštovati razglašeno pravico občanov, da se lahko izrečejo o pomembnih družbenih vprašanjih. To tembolj, ker so občani široko sodelovali pri spremljanju ustavnih sprememb v letu 1963 in bi glede na svojo družbeno »polnoletnost« to upravičeno zahtevali tudi ob morebitnih bistvenejših ustavnih spremembah. Če gornje ugotovitve strnemo, lahko ugotovimo, da je povsem mogoče soglašati z opisano kratkoročno orientacijo v zvezi z ustavnimi spremembami — tako kot so bile izpeljane, in v obsegu, v katerem so bile izpeljane. Otresati pa se moramo takšnih teženj po spremembah oziroma takšnih sprememb našega ustavnega in pravnega sistema, ki jih ne utemeljujejo resnična dinamika in globlji premiki v družbi in ki v bistvu izvirajo iz primitivnega in vulgarnega pojmovanja dialektike družbenih procesov, ki vidijo nekakšno prednost našega ustavnega sistema le v tem, da je stanovitven samo v nestanovitnosti. Takšna prizadevanja v svojem bistvu pogosto tudi niso le odsev kompenzacije zaradi strahu, da ne bi bili »moderni« ali da bi bili etiketirani kot »konservativni«, kot takšni, ki »ne razumejo družbenih sprememb«. Odveč je posebej poudarjati, kako ti pojavi ovirajo takšno stabilizacijo našega političnega sistema, ki je kljub družbeni dinamiki ali, natančneje rečeno, prav zaradi nje neogibno potrebna.

Ena izmed osrednjih sprememb, ki jih prinašajo v aprilu sprejeti ustavni amandmaji, zadeva zbor narodov. Njegova praktična aktivnost v preteklem obdobju ni bila velika, čeprav česa takega tudi prejšnji ustavni instrumenti niso povsem preprečevali. Zbor narodov se je v preteklem ustavnem obdobju sestajal večinoma le formalno na povsem kratke seje. Z amandmaji uvedene spremembe v zvezi z zborom narodov zato pomenijo nedvomno dograditev nadaljnje faze našega skupščinskega sistema. Republike in avtonomni pokrajini se bodo v prihodnje lahko tudi po tej poti še neposredneje vključile v politično odločanje. Zbor narodov postaja tako aktiven činitelj sporazumevanja med narodi in narodnostmi v Jugoslaviji. Prav zaradi tega ni nobenega razloga, da bi njegovo trezno delo in zasedanja presojali kot alarmni zvonec oziroma menili, da bije plač zvona v mednacionalnih odnosih. Novosprejeti ustavni amandma daje zboru narodov možnost,

da se na zahtevo petih članov ali predsednika skupščine zbere, kadar gre za vprašanja, ki imajo pomen za enakopravnost republik, narodov in narodnosti, ali za vprašanja, ki se nanašajo na v ustavi določene pravice republik. S tega gledišča se bo zbor narodov obvezno sestajal, da bo obravnaval predlog družbenega plana Jugoslavije, predlog zakona, s katerim se določajo viri in vrste dohodkov družbenopolitičnih skupnosti, kot tudi predloge temeljnega ali splošnega zakona. O zadevah, ki jih je po ustavi doslej samostojno urejal zvezni zbor (kot npr. vprašanja s področja zunanje politike, narodne obrambe, splošne notranje politike itd.), bo v prihodnje enakopravno z zveznim zborom sklepal tudi zbor narodov. Pomembna novost v zvezi z zborom narodov je tudi ta, da lahko republiška oziroma pokrajinska skupščina voli delegate v zvezni zbor ne samo med svojimi člani, ampak tudi iz vrst občanov, ki niso člani skupščine, če tako določa republiška ustava. To omogoča doslednejšo vlogo republike pri oblikovanju strukture zbora narodov.

Z odpravo vlade in z oblikovanjem zveznega izvršnega sveta v zvezi s spremembami, ki jih je nakazoval ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve v letu 1953, se je pričel izgrajevati nov politično izvršilni organ federacije, ki je zgubljal značilnosti tradicionalne kabinetne vlade. Vendar niti ustavni zakon 1953 niti ustava 1963 nista bila dosledna pri odstranjevanju elementov »vlade« v zveznem izvršnem svetu, kar se je kazalo tudi v obstoju članov zveznega izvršnega sveta »po položaju«. Ustavni amandmaji ukinjajo določbe ustave, ki se nanašajo na člane zveznega izvršnega sveta po položaju, in s tem omogočajo, da zvezni izvršni svet hitreje postaja tisto, kar bi v skupščinskem sistemu obvezno moral biti — politično izvršilni organ in telo skupščine. Ustavni amandmaji tako že bolj dosledno odstranjujejo usedline »vlade« v zveznem izvršnem svetu. Vse te spremembe bodo nedvomno implicirale tudi vsebinsko še polnejše sodelovanje zveznega izvršnega sveta s skupščino. Sodim pa, da z uveljavljenimi spremembami odnos med zveznim izvršnim svetom kot politično izvršilnim organom in telesom skupščine ter skupščino še vedno ni do konca izčiščen in da bo treba, ob pomanjkanju podobnih zgodovinskih izkušenj v drugih sistemih, še naprej iskati in razvijati lastno teorijo odnosov med politično izvršilnimi organi skupščine in samo skupščino, ki so v našem skupščinskem sistemu dejansko povsem specifični.

Poseben ustavni amandma določa, da je lahko federacija za uresničevanje svojih, v ustavi določenih nalog s svojimi

sredstvi udeležena le pri financiranju investicij za posebne namene, določene z zveznim zakonom. Namen tega amandmaja je, omejiti primere udeležbe federacije v investicijah in odstranjevati razloge, da bi se s sredstvi federacije lahko ustanjavljali tako imenovani splošni investicijski fondi. Tako sprejet ustavni amandma ustreza z ustavo določenim odnosom med federacijo in republikami in je povsem v skladu z načeli družbene in gospodarske reforme. Za varstvo z ustavo določenega reda (državna varnost) bosta v prihodnje odgovorni federacija in republika. Državna varnost ni več izključna pristojnost federacije, kar kaže na spremenjeno in povečano vlogo republike. To je tudi sicer povsem v skladu z našimi splošnimi družbenopolitičnimi prizadevanji, ki jih je omogočila postbrionska renesansa. Republiška skupščina bo v prihodnje tista, ki bo imenovala in razreševala republiškega javnega tožilca. Vzrok za takšno stališče ustavnega amandmaja moramo iskati v potrebi po večjem poudarku odgovornosti republike za uresničevanje enotnega pravnega reda.

Ustavni amandmaji ukinjajo v našem ustavnem sistemu funkcijo podpredsednika republike, ki smo jo vpeljali sicer šele z ustavo 1963. Medtem ko smo pri nas sorazmerno veliko pisali o vzrokih obravnavanih ustavnih sprememb, tega ne bi mogli trditi o razlogih za ukinitve funkcije podpredsednika republike. Čeprav je nedvomno res, da je ukinitve funkcije podpredsednika republike v našem ustavnem sistemu tudi personalno pogojena, je za ukinitve in nepotrebnost tega položaja vendarle mogoče razgrniti vrsto jasnih sistemskih argumentov. Postavlja se namreč vprašanje, ali je v skupščinskem sistemu tudi s čisto ustavno pravnega in politološkega stališča sploh upravičena funkcija podpredsednika republike. Pri nas nimamo predsedniškega sistema, temveč skupščinski sistem. Skupščina je najvišji organ oblasti in je zato tudi bolj logično, da predsednika republike nadomešča predsednik zvezne skupščine. V predsedniškem sistemu ima funkcija podpredsednika povsem drugačen smisel — kot npr. v ZDA, kjer ima podpredsednik države avtomatično tudi funkcijo predsednika senata. Ustavno pravno je bila torej v našem skupščinskem sistemu funkcija podpredsednika republike pravzaprav že od vsega začetka tujek, tako da tudi zato ni razlogov za domotožje po tej funkciji v našem ustavnem sistemu. Funkcija sveta narodne obrambe bo pri nas v prihodnje aktivirana, kar je tudi poglobiten razlog za prenehanje ustavnih odločb o namestniku vrhovnega poveljnika. Sicer pa ne smemo pozabljati, da je tudi ustava 1963 predvi-

devala funkcijo namestnika vrhovnega poveljnika le fakultativno, ko je zapisala, da ima vrhovni poveljnik lahko namestnika.

III

Dolgoročna orientacija v zvezi z ustavnimi spremembami pa mora nedvomno predpostavljati še bolj vsestransko, daljše in zamudnejše raziskovanje problematike našega ustavnega sistema, le-to mora biti vsestransko studiozno, oprto na pretekle pozitivne in negativne izkušnje (glede izkušenj obeh vrst nismo ravno v zadregi) ob uporabi znanstvenih metod družboslovnega proučevanja. Nekatero spremembo v tem okviru bi verjetno imele širše reperkusije na ustavni sistem* v celoti. V tej zvezi bi kazalo analizirati odnose na relaciji federacija — republika, ki jih bo treba še bolj prilagoditi razvoju samoupravnega sistema. Zdi se, da vsebuje sedanja ustava glede tega še najmanj dinamično in razvojno dimenzijo. Ob vsem tem pa bi se bilo seveda škodljivo vdajati utvari in kratkovidnosti, ki bi iskala osrednjo problematiko našega ustavnega sistema v odnosih federacija—republika in ne v globlji, trši dilemi, ki jo je včasih tudi težje identificirati, ker je zakrinkana, namreč v dilemi etatizem — samoupravljanje. Že zdaj je očitno, da bo moral globlje retuše kot pri kratkoročni orientaciji v prihodnje prestatiti nas skupščinski sistem. Čeprav lahko brez vsakega idejnega snobizma ugotovimo, da se je naš skupščinski sistem že precej uveljavil in da postaja v smislu izvirnega Marxovega izročila postopoma tudi naša skupščina »delovno telo«, njena sedanja struktura niti v občini niti na ravneh širših družbeno političnih skupnosti ni ustrezna. Treba bo dejansko temeljito premisliti, kakšni zbori v skupščinah so nam potrebni. Skupščinski sistem, kot si ga zamišljamo, bo v prihodnje predstavljal še nadaljnje zoževanje področja delovanja klasične državne oblasti. Gostemu rešetu tehtnega politološkega raziskovanja se tudi ne bo mogel izogniti naš volilni sistem, ki se bo dosledneje kot doslej moral razvijati v smeri popolnejšega delegatskega sistema in nedvomno tudi manjše zapletenosti. Raziskave, ki jih glede tega izpeljujeta Inštitut za družbene vede v Beogradu in Center za raziskovanje javnega mnenja pri Visoki šoli za politične vede v Ljubljani, bi v marsičem lahko rabile za eno izmed podlag pri sprejemanju tovrstnih političnih odločitev. To bi bilo koristno, saj se je znanost sedaj tako integrirala v vse družbene procese in pojave — tudi politične —, da postaja osnova za pravilne odločitve. Naša jugoslo-

vanska družba ni nikakršna idealna simbioza in jo pretre-
sajo — tudi v prihodnje jo bodo še — številna notranja nas-
protja. Demokratično razreševanje notranjih nasprotij poga-
nja razvoj družbe v progresivno smer. Zato mora biti naš
cilj graditev takega političnega sistema, ki bo s svojimi šte-
vilnimi mehanizmi in institucijami tudi dejansko omogočal
takšno demokratično razreševanje družbenih nasprotij. Če
sedaj govorimo o tem — podoba je, da govorimo upravičeno
—, da se zunaj našega političnega sistema pojavljajo idejno
zelo barvite in različne interesne skupine, bi bilo pametno
ugotoviti, prvič, zakaj se pojavljajo, in, drugič, razmisliti,
kako bi jih vendarle zajeli v obstoječe institucije našega po-
ličnega sistema, da bi jih lahko tvorno integrirali. Vse to
so nedvomno nekatera izmed bistvenih vprašanj, ki se sedaj,
ko je kratkoročna orientacija v zvezi z ustavnimi spremem-
bami za nami, imperativno zastavljajo s svojo pričujočnostjo
in jih bo treba trezno in cum grano salis razreševati.

BOSTJAN MARKIČ

Odgovornost v samoupravnem sistemu

Pri nas je precej razširjeno mišljenje, da v naši družbi posamezniki za pravilnosti niso odgovorni. Zlasti je razširjeno mnenje, da ni dovolj razvite odgovornosti za delo ljudi na vodilnih mestih. To ni samo mnenje množic, pogosto slišimo tako kritiko tudi na »višjih ravneh« in v ZK. Tudi nekateri poročevalci so na simpoziju o odgovornosti v delovnih organizacijah menili, da se pravzaprav približujemo organizirani neodgovornosti. Ker je jasno, da mora vsaka organizirana družba zagotoviti odgovorno ravnanje svojih članov in če soglašamo, da je odgovorno ravnanje tisto, ki je v skladu s sprejetimi političnimi, pravnimi in ostalimi družbenimi normami, ki prispevajo k uresničitvi od družbe postavljenih ciljev, *moramo zato razčistiti, koliko velja trditev, da pri nas ljudje zelo neodgovorno ravnaajo in da za tako neodgovorno ravnanje ni sankcij.*

Če hočemo zastavljeni problem pravilno razumeti in oceniti, moramo izhajati s stališča, *da ljudje ravnaajo predvsem v skladu s svojimi interesi.* Prav tako moramo predpostavljati, da interesi posameznikov tudi v naši družbi niso vedno in povsem skladni z interesi družbe. Zato mora družba predpisati, kako naj njeni člani v posameznih primerih ravnaajo, ter zagotoviti, da te predpise tudi izpolnjujejo. Menim, da pri nas to še ni zadovoljivo urejeno in da bo morala družba za odgovornejše ravnanje svojih članov še dosti storiti. Toda splošna sodba o vsesplošnem neodgovornem ravnanju le ne drži.

Naša družbena ureditev sloni predvsem na iniciativi državljanov in proizvajalcev, na predpostavki, da so interesi posameznikov in delovnih organizacij v veliki meri v skladu s splošnimi družbenimi interesi. Zato našo družbo gradimo bolj na podlagi spodbud in samostojnega delovanja posameznikov in delovnih organizacij kot pa na sistemu prisilnih administrativnih predpisov. Tak sistem smo imeli pri nas pred uvedbo samoupravljanja in ga imajo v precejšnji

meri socialistične države še sedaj. Tudi mnoge kapitalistične države ohranjajo svoj sistem bolj na prisili in strogi administrativni kontroli kot na spodbudah državljanov (izjema je običajno velik del gospodarstva). Tak administrativni sistem često ustvarja videz urejenosti, smotrnosti in odgovornega ravnanja. Na pogled je v takem sistemu zelo lahko kontrolirati in sankcionirati neodgovorno ravnanje, v resnici pa hromi spodbudo ljudi in zaradi togosti predpisov pogosto postane neučinkovit. Skratka, naš sistem samoupravljanja je tak, da je nepravilno ravnanje bolj vidno kot pa v administrativnem sistemu in zato pri površnih opazovalcih tudi ustvarja vtis večje neurejenosti, kot pa dejansko je. Prav gotovo bi nobena družba, v kateri bi tako rekoč vsi ravnali neodgovorno, ne dosegla niti povprečnih uspehov. Za naš razvoj v zadnjih 15 letih pa tudi zunanji objektivni opazovalci priznavajo, da je bil uspešen. Menim, da je prav uspešen razvoj dokaz, da stanje vendar ni tako kritično, kot ga nekateri vidijo in prikazujejo.

Tudi blejski simpozij je odgovornost obravnaval v širšem smislu, to se pravi, predpostavljal je, da odgovorno ravnanje ni samo tisto, ki je v skladu z določenimi pravnimi predpisi, ampak vsako ravnanje, ki je v skladu z dolgoročnimi in kratkoročnimi družbenimi cilji. Zato je del poročevalcev obravnaval predvsem *tako imenovano primarno odgovornost ali boljše rečeno, interese ljudi in delovnih kolektivov del poročevalcev* pa je obravnaval predvsem odgovornost v zvezi z našimi pravnimi predpisi. Poročevalci, ki so obravnavali odgovornost v naših delovnih organizacijah s širšega vidika (to je — predvsem interese delovnih kolektivov), so izoblikovali stališče, da delovni kolektivi razumejo samo svoje kratkoročne interese. To svoje stališče so različno opredelili. Mitja Kamušič meni, »da odločitve pri upravljanju samoupravnega podjetja lahko delimo na takšne, ki predstavljajo neposreden interes delovne skupnosti, in na posredne interese oziroma strokovne odločitve. Neposredne interesne odločitve so odločitve o delitvi dohodka in OD, o delovnih razmerjih ter o vseh vprašanih kadrovske in socialne politike. Posredne interesne oziroma strokovne odločitve o gospodarskih vlaganjih, poslovni politiki ter operativno vodenje«. Dr. Bučar pa problem opredeljuje takole: »Med delovnim kolektivom posamezne gospodarske organizacije in organizacijo kot pravno osebo ni polne identičnosti. Interesi delovnih kolektivov niso nujno tudi interesi delovne organizacije kot gospodarskega organizma.« Podobno pojmujejo stvar še nekateri drugi poročevalci. Po mojem *prihajajo*

*vs*i do skupne ugotovitve, da delovni kolektivi pri nas razumejo in zastopajo predvsem svoje kratkoročne interese, ne razumejo in ne zastopajo pa svojih lastnih dolgoročnih interesov in interesov družbe kot celote. Zaradi tega tudi predlagajo poročevalci rešitve, ki naj to pomanjkljivost odpravijo. Očitno moramo najprej poskušati odgovoriti na vprašanje, ali drži trditev, da delovni kolektivi skrbijo le za kratkoročne interese in zato prek svojih samoupravnih organov ne zagotavljajo tudi dolgoročnejših lastnih in družbenih interesov. Če ugotovimo, da je to res ali vsaj delno res, potem moramo nujno oceniti, če so predlogi, dani na Bledu, za zagotovitev dolgoročnih interesov smotrni in sprejemljivi v samoupravnem sistemu ali niso.

Najbrž ne bo spora o tem, da nobena sodobna družba niti za krajši čas ne sme in ne more dopustiti, da nihče ne bi skrbel za njene dolgoročne interese (kot so npr. razširjena reprodukcija, graditev infrastrukture skrb za kulturni in znanstveni razvoj, itd.). Zelo napačno bi bilo idealizirati našo samoupravno ureditev in prezreti številne pomanjkljivosti, ki se dnevno dogajajo na različnih področjih. Prav tako pa bi bilo napak posploševati in povečevati slabosti, ki na posameznih področjih so, in iz njih delati končno veljavne sodbe za vse gospodarsko in družbeno življenje. *Praksa kaže, da v mnogih panogah našega gospodarstva delovni kolektivi sprejemajo zelo smotrne dolgoročne odločitve* in da ni nobenih težav, ko strokovne službe predlagajo samoupravnim organom načrte za rekonstrukcije in modernizacije tovarn. Imamo mnoge primere, ko so delovne organizacije sprejele povsem zavestno, brez kakršnega koli zunanjega pritiska, odločitve, da se za nekaj let odrečejo višjim OD in več sredstev vložijo za razširjeno reprodukcijo. V takih primerih prav gotovo ne gre za neke vrste abstraktno politično zavednost (kar bi izjemoma sem pa tja lahko tudi bilo), temveč za spoznanje, da je to življenjsko neogibno; da, skratka, ravnajo kot razumi ljudje in dobri gospodarji. Večina kolektivov prav dobro ve, da drugačne poti ni. Zlasti v predelovalni industriji je nujnost permanentnega vlaganja sredstev za enostavno in razširjeno reprodukcijo tako zelo očitna, da ni treba skrbeti, da bi samoupravni organi, gledano z dolgoročnejšega stališča, ravnali nesmotrno. *Praksa kaže, da je to ravnanje dosti bolj smotrno, kot bi ga lahko zagotovila država s svojim birokratskim aparatom ali pa s postavitvijo direktorja, ki naj bi varoval predvsem družbene interese.*

Seveda mora tudi gospodarski sistem vzpodbujati gospodarno delitev dohodka na osebne dohodke in na sklade. Kako

pomembno je to vprašanje, nam pokažejo pojavi v delivti osebnih dohodkov po reformi. Glavnim reformnim ukrepom so sledili mnogi politični pozivi, naj delovne organizacije hitreje zvišujejo osebne dohodke. Čeprav so bili to pozivi k »kratkoročnim« ukrepom, takrat niso kaj dosti zalegli. Dohodek podjetij namreč take delitve ni dopuščal; podjetja v glavnem niso hotela ogroziti svoje prihodnosti z nepremišljeno delitvijo. Ker pa so bili prepozno sprejeti predpisi o revalorizaciji osnovnih sredstev in predpisana amortizacijska stopnja prenizka, je bil tako ustvarjen vtis o visokem dohodku. Zato so lani vendarle mnogi delili za osebne dohodke tista sredstva, ki bi, gledano s stališča dobrega gospodarjenja, morala iti za amortizacijo ali za razširjeno reprodukcijo. Toda takih napak v gospodarskem sistemu najbrž ne bomo več dopustili.

Res pa drži, da v nekaterih gospodarskih panogah očitno ni prave povezave med kratkoročnimi in dolgoročnimi interesi in da delovni kolektivi nimajo stvarnega interesa za vlaganje. Taka področja so npr. elektrogospodarstvo, gozdarstvo in del komunalne dejavnosti. Kje in v kakšnem obsegu lahko še zasledimo ta pojav, pa bi morala dati odgovor izčrpnjša ekonomska analiza. *Tudi delovne organizacije s področja družbenih služb lahko posledice svojih odločitev praviloma prevajajo na družbo, ki je konec koncev bila in je še vedno dolžna pokriti njihove obveznosti; zato njihov interes za pravilne dolgoročneje odločitve ni tolikšen kot v velikem delu gospodarstva.* Torej ne gre za splošen razkorak med kratkoročnimi interesi kolektivov in dolgoročnimi interesi družbe, nekaj tega pa vendar je in bi morali ta pojav skrbneje analizirati.

Zdi se mi, da smo v marsičem nekoliko podobni (vsaj po miselnosti) liberalnemu kapitalizmu 19. stoletja. Tudi takrat je prevladovalo mnenje, da naj se država čisto nič ne vmešava ali pa zelo malo vmešava v gospodarsko življenje, ker so vse odločitve kapitalističnih lastnikov nujno v interesu kapitalistične družbe kot celote. Precej podobne miselnosti (razširjene še na področje negospodarstva), namreč, da je vse treba prepustiti v odločanje delovnim kolektivom, pa bo vse potekalo najbolj smotrno in pravilno, je tudi v stališčih pri nas, ko mnogi skoraj vsako vlogo države, bodisi na gospodarskem, bodisi na negospodarskem področju, enačijo z etatizmom. V resnici pa bi morali izhajati iz načela čim večje samostojnosti v delovnih organizacijah (predvsem gospodarskih), toda vendarle sproti ugotavljati, kje in kdaj interesi posameznih delovnih organizacij niso identični z interesi

družbe, in nato v takih primerih zagotoviti gospodarno in smotrno ravnanje s predpisi družbenogospodarskega sistema. Da bom konkreten: če družbeno ekonomske analize in pravila znanosti in stroke pokažejo (včasih za tako ugotovitev zadostuje že nekaj zdrave logike), da na določenem področju ne moremo računati s stvarnimi interesi delovnih kolektivov za gospodarno delitev dohodka in za razširjeno reprodukcijo, *potem moramo predpisati razen obvezne amortizacije še določeno stopnjo akumulacije, ki jo mora posamezno podjetje vlagati v lastno razširjeno reprodukcijo. Kadar pa se ugotovi nesmotrnost vlaganj v lastni organizaciji (kar bo, npr., pravilo v elektrarnah), pa bomo morali predpisati zbiranje akumulacije v posebne sklade, bodisi v republiškem, bodisi bazenskem merilu.* Taki skladi bi bili lahko: sklad za vlaganje v elektrogospodarstvo, sklad za razširjanje in obnavljanje gozdov, sklad za razvoj trgovine, itd. Delovne organizacije takih področij, ki ne bi bile razen OD in amortizacije zmožne ustvariti tudi predpisane akumulacije, bi obravnavali, kot da poslujejo z izgubo. Seveda bi v okviru našega družbenega gospodarskega sistema lahko našli tudi druge podobne, morda tudi bolj smotrne rešitve, ki bi po eni strani zagotovile potrebno samostojnost delovnih organizacij, po drugi strani pa to, da nihče ne bi mogel živeti na račun dolgoročnih interesov družbe.

Predlogi na simpoziju o odgovornosti v delovnih organizacijah, ki naj bi zagotovili dolgoročne interese, pa so bili naslednji: da naj bi delavci v lastno podjetje vlagali delnice (da bi bili delavci in delničarji hkrati), da naj direktor delovne organizacije dobi predvsem pooblastila, da bo predstavnik družbe v delovnem kolektivu, ki bo skrbel za dolgoročne interese, da naj o strokovnih (dolgoročnih) odločitvah ne sklepajo samoupravni organi, ker so nestrokovna (amaterska) telesa, temveč naj se to prepusti v odločanje strokovnim ljudem (managerjem). Mimo teh osrednjih predlogov pa smo slišali še, da naj družba imenuje svoje predstavnike v samoupravne organe gospodarskih organizacij, ki bodo varovali njene interese, in pa, da naj bi člani kolektivov vlagali v delovno organizacijo določen kavcijski delež (katerega višina naj bi bila odvisna od odgovornosti delovnega mesta, na katerem kdo dela, tako da bo direktor, npr., moral vložiti več kot vratar). Reakcija na te predloge je bila različna: nekateri so te predloge ocenili kot grob napad na samoupravljanje in na pridobitve revolucije drugi pa so jih pozdravili kot edino pravilno pot za odpravo sedanjih težav. Najbrž realizacija katerega koli predlaganih ukrepov v določenem ome-

jenem obsegu ne bi pomenila likvidacije samoupravljanja. Če bi izvajali te predloge do zadnjih konsekvenc, brez omejitev, bi pa nujno prišlo do nove oblike zasebne lastnine na proizvodjalnih sredstvih ali pa do novega administrativnega komandiranja direktorjev. Iz kontekstov referatov lahko sklepamo, da so hoteli avtorji s svojimi predlogi dobronamerno pomagati razrešiti probleme premajhne zainteresiranosti (odgovornosti), ki, kot rečeno, vsaj na nekaterih področjih obstaja. Zato ni moj namen da bi iz teh predlogov potegnil ekstremne posledice in konsekvence ter avtorjem naprtil, da so hoteli likvidirati naše samoupravljanje. Mislim pa, da ti predlogi v okviru našega sistema tudi praktično niso najboljše izvedljiv, in zelo dvomim, da bi se z njimi dalo doseči učinke, ki jih predvidevajo avtorji. Samoupravna logika in logika naših delovnih razmerij sta popolnoma drugačni, kot je logika delničarstva. Če bi vpeljali delničarstvo, potem moramo nujno predpostavljati, da bi vsakdo vlagal svoj denar v tista podjetja, kjer bi predvideval od tega največjo korist. Skratka, če bi bil kdo zaposlen v lesno predelovalni industriji, ker bi pač imel poklic, na podlagi katerega se lahko v tej stroki zaposli, nameraval pa bi vložiti denar v delnice, bi ga ne vložil v lastno podjetje, ampak tja, od koder bi pričakoval največje finančne učinke, denimo v kemično industrijo. Če predpostavimo, da bi delavec *moral* vložiti postopno del OD v podjetje, kjer dela, potem pa ne gre več za delnico, temveč za obvezno kavcijo. Logika predloga o obvezni kavciji, ki naj bi jo po vzgledu zadruga z omejeno zavezo moral vložiti član delovnega kolektiva v svojo delovno organizacijo, pa predpostavlja bodisi določeno premoženjsko stanje delavcev, ki bi se zaposlovali v delovni organizaciji, ali pa tako višino osebnih dohodkov, od katerih bi delavec brez večje škode za življenjski standard določen čas del osebnega dohodka odvajal v kavcijski sklad. V tem drugem primeru, to je v primeru, da bi se kavcijski fond zbiral z odbitki od osebnih dohodkov, bi v delovni organizaciji imeli dvojno vrsto članov delovnih kolektivov. Tisti, ki bi imel zahtevano kavcijo že položeno, in in tisti, ki teh pogojev še ne bi izpolnjevali. Prav gotovo bi nastale velike, po mojem mišljenju nepremostljive težave. Kajti predpostavljati moramo, da tisti člani, ki ne bi imeli vložene kavcije (isto lahko predpostavljamo za delnice), ne bi bili v vsakem pogledu polnopravni člani delovnega kolektiva. To bi pomenilo, da bi imeli dve kategoriji delavcev; tiste, ki bi bili tudi delničarji ali ki bi imeli vloženo določeno kavcijo, in tiste, ki to ne bi bili. Novi antagonizmi, katerih posledice je najbrž v celoti vnaprej zelo težko predvideti,

so v tem primeru nujni. Če pa predpostavljamo (seveda samo teoretično), da bi bile pravice članov delovnih skupnosti neodvisne od tega, ali imajo delnice ali vloženo kavcijo, potem moramo predpostaviti, da se bo vsakdo izogibal plačati kavcijo ali kupiti delnico v lastnem podjetju, če to ne bo moglo nuditi najvišje dividende.

Tisti, ki upajo, da bi delnice, ki bi jih delavci imeli v »lastnem«¹ podjetju, bistveno povečale zanimanje za gospodarjenje s sredstvi podjetja in za njegov dolgoročnejši razvoj, so prezrli, da razmeroma hitro prehajamo v stabilno gospodarjenje, ko delovno mesto v gospodarski organizaciji, ki uspešno posluje in je perspektivna, vedno več pomeni. Če v inflacijskem gospodarstvu mnogim delovno mesto res ni veliko pomenilo, je to sedaj že povsem drugače. Celo za tiste poklice, ki jih primanjkuje, delovno mesto le nekaj pomeni. Ljudje se praviloma ne želijo in ne morejo seliti ali voziti kamorkoli; ker imajo stanovanje, družino, prijatelje itd. Zaradi vsega tega želijo, da delovna organizacija, v kateri delajo, uspeva — ne samo danes, temveč tudi jutri. Dvomim, da bi manjša vsota, ki bi jo kdorkoli imel vloženo v podjetju, pomenila več kot vse opisano. *Če pa si kdo predstavlja tako ureditev, v kateri bi delničarski odnos dobil pretežno veljavo, potem pa nam mora biti jasno, da to pomeni uvajanje neokapitalizma, pa če to želimo ali ne.* Ne mislim, da predlog, naj ima direktor delovne organizacije razen svoje samoupravne vloge kot član delovnega kolektiva in kot strokovnjak tudi bolj kot sedaj vlogo varuha zakonitosti in družbenih interesov, ni vreden premisleka. Toda, predvsem moramo vedeti, da bi bil direktorjev položaj zelo težak, če bi branil ene interese, kolektiv pa druge. Treba je zagotoviti, da bodo interesi direktorja oziroma interesi, ki jih on zastopa, čimbolj v skladu z interesi kolektiva in ne narobe. V nasprotnem primeru bi direktor postal neke vrste komisar. Komisarstvo in samoupravljanje pa gresta bolj slabo skupaj. Vse to pa ne pomeni, da ne bi bilo nujno proučiti, kakšen *dejanski vpliv* ima sedaj družba pri imenovanju direktorjev. Očitno, da po sedanji praksi pri nas nima skoraj nobenega in da bo treba glede tega marsikaj spremeniti.

Glede predloga, da bi predstavniki družbe sodelovali v samoupravnih organih gospodarskih organizacij, moramo ugotoviti, da se organi, ki so sestavljeni iz notranjih in zunanjih članov, celo v negospodarstvu niso kaj prida obnesli. Mislim, da bi tudi za negospodarstvo (šolstvo itd.) morali uvesti dve vrsti organov — ene, ki bi bili izključno sestavljeni iz članov kolektivov, in druge, ki bi bili izključno ali vsaj veči-

del sestavljeni iz zunanjih članov. Kompetence med njimi pa bi bilo treba natanko razdeliti. Drugače v t. im. mešanih organih vedno prevladujejo notranji člani, ki so bolj seznanjeni s problemi in bolj zainteresirani. V gospodarstvu bi tako zunanje predstavništvo imelo vpliv le, če bi bili zunanji člani v večini, kar pa bi pomenilo prenos odgovornosti s kolektiva na druge in likvidacijo bistvene komponente samoupravljanja (samostojnost podjetij). V praksi pa bi to pomenilo, da bi se še dosti manj kot sedaj vedelo, kdo za kaj odgovarja.

Glede predloga, da bi uvedli tako imenovano managersko samoupravljanje, pa bom rekel nekaj več kasneje.

Večkrat slišimo tudi predloge, da bi članom samoupravnih organov za njihovo samoupravno delo dajali določene nagrade in jih s tem storili bolj odgovorne ali da bi iz istih namenov vanje volili več visoko kvalificiranih strokovnjakov. V tem pogledu vlečejo nekateri popolno pararelo s kolektivnim, lastniškim in strokovnim vodenjem delniških družb v kapitalizmu. *Mislim, da se bomo morali sprijazniti z dejstvom, da samoupravni organi niso strokovna telesa in da zaradi tega od njih ne moremo zahtevati in ne bomo mogli zahtevati drugačne odgovornosti kot družbeno politično.* Zato pa je lahko edina sankcija za neizpolnjevanje nalog le odpoklic. Samoupravni organi tudi ne morejo biti zbrani po strokovnih merilih, temveč morajo biti voljeni tako, da predstavljajo interese kolektiva v celoti.

Drugo, izredno pomembno vprašanje, ki je bilo tudi obravnavano na simpoziju o odgovornosti v delovnih organizacijah, pa je *strokovna odgovornost*. V zadnjih letih slišimo zelo veliko pripomb na strokovno zmožnost in odgovornost tako imenovanih vodilnih kadrov v naših delovnih organizacijah. Ne bom ponavljal že tolikokrat navedenih podatkov o šolski izobrazbi vodilnega kadra, ker se mi zdi, da je poudarjanje samo šolske izobrazbe tudi enostransko obravnavanje problema. Ponovno pa hočem spomniti na dejstvo, da pri nas ni normalne konkurence med kadri in da ni normalne selekcije in s tem zamenjevanje nesposobnih strokovnik kadrov s sposobnejšimi. Ne samo, da je tako imenovana managerska odgovornost na izredno nizki stopnji: tudi običajno strokovna odgovornost, ki so jo vsaj v nekaterih poklicih že v kapitalizmu razvili do izredne višine, je pri nas razvrednotena. Anketa, ki jo je Višja šola za organizacijo dela v Kranju izvedla v 95 delovnih organizacijah med 941 vodilnimi delavci, strokovnjaki in drugimi člani delovnih organizacij, je kljub temu, da ni bila izpeljana po reprezentativnem vzorcu, dala zanimive rezultate, ki, kakor ocenjujem, v celoti potrjujejo

tudi siceršnja opazovanja in manjša raziskovanja v naših delovnih organizacijah. Anketa je poskušala ugotoviti, kako strokovni delavci ocenjujejo kršenje odgovornosti v delovnih organizacijah, to je, kakšno je neskladje med stvarnim in predpisanim ravnanjem v naših delovnih organizacijah. Rezultati so bili, na kratko povedano, takile: kršenje odgovornosti je pri vodilnih osebah pogosto, negativno sankcioniranje kršenja odgovornosti pa je minimalno. Vzrok temu so familiarni odnosi med organi samoupravljanja in vodstvi v podjetjih. *Odgovornosti se ljudje znebijo tako, da avtomatično prenašajo naloge nadrejenih na podrejene ali vsaj vane nanje krivdo za napake, in na ta način, da prenašajo svojo odgovornost na samoupravne organe. Torej gre za zlorabo hierarhičnega položaja in za to, da se skrivajo za samoupravne organe.*

Nadaljnje ugotovitve so, da DS ne kontrolirajo uspešno dela uprave, da imajo največjo oblast, ki jim po statutu in drugih predpisih ne gre, višji vodilni ljudje (direktor, kolegij). Kot razlog, da ljudje na sestankih ne izpovedujejo svojega mnenja o teh stvareh, pa je naveden občutek med njimi, da se tako in tako ne da nič spremeniti.

Nadaljnja ugotovitev ankete je, da je tam, kjer obstaja nezakonita oblast posameznikov in skupin, veliko več primerov kršenja odgovornosti kot drugje. Razen familiarnosti med organi samoupravljanja in vodstvi podjetij navajajo anketiranci za tako stanje vzroke, kot so: nejasna razdelitev funkcij v delovni organizaciji med komisijami DS in strokovnimi službami, med UO in kolegijem, med samoupravnimi organi delovnih enot in vodji teh enot, mimo tega pa tudi nejasna razmejitev pristojnosti med posameznimi delovnimi mesti. Neprecizna delitev funkcij med komisijami DS in strokovnimi službami omogoča kršitev odgovornosti tako, da se strokovnjaki skrivajo za samoupravnimi organi. Nejasna razmejitev pristojnosti med delovnimi mesti pa omogoča bolj kot drugo, da vodilne osebe prenašajo svoje delo ali krivdo na podrejene. Morda je najbolj zanimiv odgovor na vprašanje, kaj je vzrok za neodgovorno ravnanje vodilnih oseb. *Velika večina anketirancev je mnenja, da je to nestrokovnost, da torej tipična kršitev ni posledica moralne pokvarjenosti ali samovoljnosti, temveč nestrokovnosti. Nemoralnost se pojavlja po navadi šele kot branilec neustrezne kadrovske strukture in nestrokovnih odločitev. Posebej zanimiv je še odgovor na vprašanje, če anketiranci pričakujejo izboljšanje. Velika večina izboljšanja ne pričakuje, to pa ne predvsem zaradi interesov in vpliva (nezmožnih) oseb na vodilnih mestih, zaradi*

odpora neustreznih delavcev v strokovnih službah in zaradi strahu odgovornih organov in oseb pred zamero prizadetih. Anketiranci pravilno ugotavljajo, da na to vmešavanje političnih organizacij nima nobenega bistvenega vpliva.

Sicer lahko dopustimo, da so anketiranci napačno ocenili dejansko stanje v naših delovnih organizacijah (vemo pa tudi, da vzorec ni bil reprezentativen), vendar so ti odgovori taki, da v celoti potrjujejo tudi siceršnja opažanja in strokovno ter politično logiko.

Vsa ta dejstva kažejo na to, da imajo prav tisti, ki nujno zahtevajo drugačno razmejitev strokovne in samoupravne odgovornosti, ki zahtevajo zagotovitev boljše organizacije dela v naših podjetjih in selekcijo med strokovnimi ter vodilnimi kadri. Če s temi dejstvi soočimo predlog o tako imenovanem managerskem samoupravljanju, potem bomo videli, da to ne bi bila zadovoljiva in smotrna rešitev, celo če abstrahiramo skoraj nujne negativne politične in sociološke posledice. Kajti če bi prepustili dokončno in izključno odločanje o dolgoročnih problemih tistim strokovnim delavcem, ki sedaj niso zmožni samoupravnim organom pripraviti dobrih strokovno utemeljenih predlogov, potem seveda tudi njihove lastne nekontrolirane odločitve ne bi naenkrat postale dobre. Treba pa je priznati, da predlog meri v dva cilja: po eni strani hoče izključiti kolektivno samoupravno odločanje o tistih odločitvah, ki jih presoja kot strokovne (analiza predloga pokaže, da gre v bistvu za dolgoročne odločitve), po drugi strani pa zagotoviti večjo odgovornost strokovnih delavcev, predvsem organizatorjev proizvodnje. Kar zadeva drugi cilj, to je zaostritev strokovne odgovornosti, predvsem pa odgovornosti organizatorjev proizvodnje in poslovanja, menimo, da ga lahko dosežemo v okviru našega samoupravnega sistema brez uvedbe managerskega samoupravljanja. To lahko naredimo tako, da jasneje razmejimo kompetence med strokovnim in samoupravnim delom in odločanjem. Predvsem pa moramo zagotoviti, in to ne z odvzemanjem kompetenc samoupravnim organom, temveč z njihovo večjo afirmacijo, da bodo le-ti od strokovnih služb zahtevali tako pripravljene predloge, ki bodo strokovno popolnoma ustrezali. Strokoven pa je tak predlog, ki predvideva tudi posledice, ki bodo s sprejetjem predloga nastale in ki nudi tudi več variant (npr. plan podjetja, investicijski projekti, sistem delitve dohodka in osebnih dohodkov, plan organizacije dela itd.). Napak je predvsem to, da pri nas strokovni delavci za svoje predloge potem, ko jih enkrat osvoji samoupravni organ, več ne odgovarjajo. Strokovne službe pa morajo odgovarjati tudi za to, da se predvi-

dene posledice tudi uresničijo. *Delavski svet ne bi smel prevzeti odgovornosti za napačne strokovne sklepe, tudi če je v dobri veri sprejel strokovno neutemeljene predloge svojih služb.* Tudi po sprejetju v samoupravnem organu bi akti morali nositi imena avtorjev. Ob sklepnih računih pa bi morali analizirati tudi strokovno vrednost posameznih odločitev in pravilnost posameznih prognoz. Glede realizacije že sprejetih sklepov pa bi organizatorji poslovanja in proizvodnje, zlasti direktor, dejansko morali imeti dosti bolj proste roke in večjo možnost iniciative, kot jo imajo sedaj. Tudi idejo, naj bi direktor imel večjo možnost ne samo dejansko, temveč tudi pravno vplivati na izbor svojih sodelavcev, bi bilo treba analizirati. Direktor naj bi bil predlagatelj za sprejem in odpust osrednjih strokovnih delavcev, ker je iluzorno pričakovati, da lahko kdo (direktor) nosi odgovornost za strokovno delo in operativno vodenje podjetja, če mora delati z ljudmi, o katerih ve, da so nezmožni. Zaradi tega bi morala tako za direktorje kot tudi za odgovornejše strokovne voditelje v delovnem pravu veljati drugačna določila kot za ostale delavce. Podobno velja za delitev osebnih dohodkov. Te delavce je mogoče mnogo manj kontrolirati, kako izpolnjujejo svoje obveze, kot delavce, ki delajo preprostejša dela, npr. delavci pri strojih, ker morajo imeti dosti večje možnosti iniciative in možnosti izbiranja različnih variant, zato pa naj za uspehe ali neuspehe operativnega vodenja podjetja in za izpolnjevanje sklepov samoupravnih organov tudi bolj odgovarjajo.

Hočeš nočeš bomo morali vpeljati prakso, da bo ob ugotovljenih neuspehih podjetij moral direktor s svojimi sodelavci dokazati, da za to ni kriv, ne pa, da se išče vse mogoče druge vzroke. Na Zahodu imajo managerji sicer velike kompetence, so dostojno plačani, toda njihova odgovornost za delo je neprimerno večja kot pri nas. Za direktorja zlasti velja, da je lahko slab direktor, četudi ne naredi nobene napače, četudi spoštuje zakone in formalno disciplino, če pri tem ne razume sodobne organizacije dela, ni iniciativen, ne razume sodobnih načel o medsebojnih odnosih, itd. In kolektiv bi bil zainteresiran, da takega direktorja, ki s svojim delom ne zagotavlja uspeha, odstavi, čeprav subjektivno in moralno gledano ni nič kriv. Tega pa sedaj po naši zakonodaji ni mogoče storiti.

Kar zadeva druge komponente predloga o managerskem samoupravljanju, namreč, da organi samoupravljanja ne morejo sprejemati odločitev, ki imajo strokoven značaj (videli smo, da gre v bistvu za dolgoročne odločitve) in da naj se

te odločitve prenesejo v izključno kompetenco strokovnih (managerskih) služb, pa mislim, da so vse pomembne dolgoročne odločitve tudi strokovne ali da vsaj slonijo na strokovnih osnovah. Tudi tista področja, o katerih predlog o menagerskem samoupravljanju meni, da so nestrokovna, so dejansko v veliki meri strokovna (delitev OD oz. sisteme delitve morajo izdelati strokovne službe). Če bi dejansko realizirali stališče, da samoupravni ali drugi politični kolektivni organi ne morejo odločati o ničemer, kar je kakorkoli strokovno (oziroma sloni na pravih stroke), potem bi morali odločanje o bistvenih vprašanih družbenega razvoja odvzeti iz pristojnosti ne samo DS in UO v naših podjetjih, temveč bi lahko odpravili tudi ves skupščine in parlamente tega sveta. Kajti ni zakona, ki ne bi bil mimo ostalega tudi strokovno delo. Družbenega plana razvoja za Jugoslavijo po tej tezi, če bi jo dosledno izvedli, ne bi sprejemala zvezna skupščina, temveč strokovni kolegij zavoda za plan, ki te stvari najbolj pozna. Bistvo problema ni v tem, da politična ali samoupravna telesa odločajo o teh stvareh, bistvo je v tem, da so navadno strokovno slabo pripravljene in da strokovna in politična odgovornost za te odločitve ni dovolj razmejena. Zdi se mi, da veljajo vse ugotovitve o strokovnem in samoupravnem odločanju tudi za razmerje državna uprava—IS—skupščine.

Zanimivo, da so se pojavile podobne ideje kot na blejskem simpoziju o tem, da naj pri samoupravljanju odločajo lastniki (delničarji), managerji (direkcije) in samoupravljavci (delojemalci), tudi drugje. Tako pravi Renè Capitant, profesor prava na Sorboni ter poslanec Latinske četrti v Parizu, vodja levega krila degolistov, naslednje: »Kapitalistični sistem želimo reformirati. Hočemo, da bodo prejemniki mezd in plač udeleženi pri svojih podjetjih, to pomeni, pri kontroli in dobičku. Hočemo neke vrste samoupravljanje v podjetjih, ne izključno samoupravljanje delojemalcev kot je to v Jugoslaviji, ampak samoupravljanje vseh elementov, iz katerih sestoji podjetje: delovna sila, kapital in vodstvo.« (Der Spiegel, 17. 4. 1967, št. 17, str. 136.)

Glede razprave o nekaterih predlogih, ki se je začela že na simpoziju in nadaljevala pozneje v javnosti, menim, da bi se morali ravnati po resoluciji CK ZKS, sprejeti na VII. seji. Ta pravi, da je v procesu pripravljanja in sprejemanja stališč potreben kulturni in javen dialog, argumentiranje stališča pa tudi tolerantnost in višja kultura polemike.

Le tako lahko zagotovimo drugo zahtevo resolucije, namreč, da je »strokovne delavce iz znanstvenih ustanov in delovnih organizacij, javne delavce in druge zainteresirane delov-

ne ljudi treba vključiti v vse faze snovanja sistemskih rešitev od začetne pobude preko odločanja do izvrševanja. Kajti tako stališče mora nujno pričakovati, da bodo med številnimi predlogi, ki bodo hoteli kaj prispevati k nadaljnemu razvoju sistema, sem pa tja tudi taki, ki bodo objektivno vzeto nesprejemljivi ali celo škodljivi. Toda dokler gre za strokovne (sociološke, ekonomske, pravne itd.) razprave v smeri iskanja boljših rešitev, moramo nujno zagotoviti tolerantnost. Druga stvar pa je seveda, kadar gre za politične akcije proti samoupravnem sistemu. To pa je že čisto drugo področje.

FRANC UREVC

Dileme o direktorju

V zadnjem letu je bilo v časnikih objavljenih veliko prispevkov, ki so z različnih vidikov zapisovali ugotovitve ali obravnavali delo, položaj in vlogo direktorja v naši družbi. Mnenja, ocene si zelo nasprotujejo, ker najpogosteje upoštevajo in posplošujejo en sam vidik. To pa navaja k enostranskim sklepom. Tako lahko beremo mnenja, ki vrednotijo vlogo in položaj direktorja iz družbenega, samoupravljaljskega, gospodarskega vidika ločeno in poenostavljeno. Direktor naj bo predvsem izvrševalec sklepov organov samoupravljanja in nasprotno — direktor naj bo »manager«. Direktorji so premalo izobraženi, treba je vse, ki nimajo zadostne izobrazbe, zamenjati. Direktor je genialen posameznik ali vodja skupine strokovnjakov? Ali je direktor samo funkcija ali je lahko pri izjemno sposobnih posameznikih tudi poklic? Je direktorsko mesto privilegij ali ni? Za koga je lahko privilegij, za koga ni? Kako je z večjo odgovornostjo, kako z večjimi pooblastili direktorja? Kaj je dokaz poslovne in vodstvene uspešnosti direktorja? Kako je z družbenim ugledom tega položaja? So položaji in odnosi med vodenjem in upravljanjem jasni in urejeni? So želje po večjih pooblastilih ali pa predlogi, naj direktor predvsem izvršuje nalog samoupravnih organov, proučene in jasne? Kakšna je politična, družbena vloga direktorja?

Obilo problemov, ki so se nakopičili in čakajo na razrešitev. Preveč jih je in prezahtevni so, da bi jih lahko že zdaj zadovoljivo osvetlil en sam prispevek. Zato bodo ti problemi nakazani samo v obliki tez, ki nakazujejo problematiko, dileme, brez pretenzij, da bi jo že tudi lahko razreševale ali nakazale najboljše rešitve.

*

Na položaj in vlogo direktorja vplivajo, prepletajoč se, tri silnice. Direktor je še predstavnik družbe, saj je po ustavi tudi njej odgovoren. Prav tako je po ustavi direktor organ samoupravljanja in za svoje delo odgovoren samoupravnim

organom. Direktor je tudi organizator proizvodnje; k njemu se stekajo operativne, poslovne niti gospodarjenja, ki mu dajejo tudi »managerski« značaj.

*

V prvih letih graditve socialistične države je bilo potrebno nadzorstvo. Direktor je bil v podjetju — *predstavnik države*. Biti je moral politično zanesljiv. Tem pogojem so ustrezali politični aktivisti. Ker so imeli revolucionarne izkušnje, so bili povečini tudi na novem področju močno vključeni v politično delo. Na tem položaju in v tej vlogi so pomagali občini »razrešiti« marsikak politični problem. Z uvedbo in razvojem delavskega upravljanja pa je tak položaj direktorja marsikdaj prihajal v navzkrižje s spoznanji in hotenji proizvajalcev. Njegova vodstvena pooblastila in politični ugled so bili v posamičnih primerih močan jez, ki je zadrževal razvoj demokratičnega, upravljavskega procesa v podjetjih. Kolikor bolj se je upravljanje razvijalo, družba demokratizirala, toliko bolj nevzdržen je postajal tak položaj direktorja. Treba ga je bilo spreminjati, in sicer tako, da se je njegova odgovornost državi spreminjala in preraščala v odgovornost proizvajalcem, samoupravljavcem.

*

Hkrati s potrebo po tem, da se zmanjšajo pooblastila direktorja kot predstavnika države in krepí samoupravljanje, pa se je večala tudi zahteva, naj bo direktor predvsem izvrševalec nalog organov samoupravljanja. Ta zahteva je dobivala v primerih, ko so utemeljitelji pretiravali z neposrednostjo odločanja, tudi skrajnostne opredelitve in sektaški prizvok. V dobri želji, da bi prav vsakemu proizvajalcu omogočili neposredno odločanje, so razvijali teorije o potrebi dosledne decentralizacije samoupravljanja in gospodarjenja. Temeljna celica samoupravljanja je — delovna enota. Njej je treba dati popolno samoupravo in gospodarsko samostojnost. Delovne enote naj imajo celoten obračun dohodka, med sabo poslujejo, kupujejo in prodajajo proizvode po tržnih cenah, ki so jim osnova svetovne cene. Če dosežejo boljše pogoje zunaj podjetja, potem lahko nabavljajo, prodajajo, naročajo storitve v drugih podjetjih, ne glede na to, da je podobna dejavnost razvita že v podjetju. Vloga direktorja bi postala tako manj opredeljena. Centralni delavski svet izgubi precej pristojnosti. S krilatico: »Oni zgoraj in mi spodaj« je bila posredno izrečena tudi nezaupnica vsemu, kar je v podjetju še centralnega.

*

Taka izhodišča pa so izzvala tudi pomisleke. Rešitev težav pri gospodarjenju vidijo nekateri direktorji in gospodarske zbornice v tem, da se okrepi vloga direktorja kot organizatorja in povezovalca sodobnega, visoko produktivnega in rentabilnega delovnega procesa. Direktorji sami pa v tako pojmovanem decentraliziranem gospodarjenju in pristojnostih ne vidijo možnosti za večjo gospodarsko uspešnost. Najbolj nedvoumno in jasno je te zahteve izrazil v pogovoru, ki ga je z direktorji organizirala beograjska gospodarska zbornica, Dimitrije Ginić, ko je dejal: »O razpolaganju in odločanju o dohodku v delovnih enotah razpravljamo že več let. Kljub temu smo prišli do gospodarske reforme. Trdim pa: če bi čas, ki smo ga porabili za te razprave, izkoristili za razprave, kako ustvariti večji dohodek, bi v podjetjih večji dohodek tudi imeli in ne bi bilo treba uvajati gospodarske reforme...« (»Direktor — kaj je to?«, Privredni pregled, 30. X. 1966.) Te misli odražajo razpoloženje in gledanje direktorja na proizvodne in samoupravne naloge. Za »proizvodni, gospodarski« vidik se je odločil tudi politični delavec Josip Cazi, ki je na posvetovanju ustavnih sodišč o »Direktorjih in njihovih spornih pravicah veta« rekel: »Delovnim organizacijam, posebej še gospodarskim, danes ni potreben direktor — družbenopolitični delavec, ampak 'manager', organizator proizvodnje.« (»Borba«, 20. X. 1966.)

*

Temeljna debata poteka med pobudniki in zagovorniki neposrednega samoupravljanja in odločanja, ki lomi dosedanja predstavo o podjetju kot celovitem organizmu, in zagovorniki racionalnejšega, bolj organiziranega gospodarjenja, k čemur prištevajo tudi izkušnje, dobre lastnosti »managerstva« in »znanstvenega vodenja«. Prvi menijo, da je naloga družbe urejati in izenačevati možnosti gospodarjenja, vse drugo pa prepustiti neposrednim proizvajalcem. Drugi pa se zavzemajo za spremembo nekaterih gospodarskih predpisov, ki dajejo večjo prednost posamičnim panogam, a tudi za večja pooblastila vodstvenim kadrom in za večje zaupanje vanje, saj bodo z večjimi in jasneje razmejenimi pristojnostmi bolj odgovorni za dobro gospodarjenje. Ne prvi ne drugi pa ne izključujejo vpliva družbe, njene odgovornosti, le da si to njeno nalogo različno predstavljajo.

*

Že nekaj let čutimo v naši družbi prizadevanja, da bi naše gospodarstvo razvili, dvignili na višjo, sodobnejšo raven. Prvo, najsplošnejše spoznanje je v tem, da je treba na vod-

stvena mesta v podjetjih postavljati strokovnjake; v gospodarstvo je treba vnesti vsa sprejemljiva tuja spoznanja in organizacijske metode, ki bodo pomagale premagovati zastalost. Zasnovani in objavljeni so bili rezultati številnih anket o kadrovskih strukturah v podjetjih: koliko zahteva sistematizacija, kakšno je stanje, koliko imamo direktorjev s to ali ono šolo, kolikšna je njihova starost, socialno poreklo itd. Sociologi skušajo ugotoviti, kako direktor porablja svoj čas, za kaj ga porablja, ali je to najbolj smotrno? Skratka, v javnosti se oblikuje mnenje, da po starem ni mogoče več naprej.

*

To spoznanje pa ni samo naše, je splošno. Tako si kapitalistično gospodarstvo prizadeva, da bi iz svojih ekonomskih in družbenih izhodišč oblikovalo najboljše metode vodenja, odnosov, ki bi vplivali na boljše gospodarjenje, premike čutimo prav tako v socialističnih državah. Tudi v socialističnih državah se lomi, izgineva stara predstava o direktorju, predstavniku države in političnem delavcu. »Nič več ni partijska knjižica osnova, ki daje kvalifikacije, marveč mora on (direktor — op. p.) na drug način dokazati svoje sposobnosti, imeti mora potrebno izobrazbo in izkušnje v vodenju podjetja.« (Prof. dr. Ota Šik: »Od tržišča do direktorja«, »Ekonomska politika«, 5. XI. 1966.)

*

Glede reelekcije, ki po splošnem mnenju ni uspela, velja tudi ugotovitev, da je bilo malo kandidatov. Za ponazoritev en sam podatek: »Razpisi za direktorja so bili objavljeni za 1349 podjetij in so privabili 2865 kandidatov; od teh pa je samo 2057 izpolnjevalo pogoje: za direktorsko mesto nista v poprečju kandidirala niti po dva človeka. V 19% podjetij (skupaj 256) je razpis povzročil samo kadrovske spremembe na vrhu.« (»Novi direktorji«, »Ekonomska politika«, 6. VIII. 1966.) V istem časopisu lahko zasledimo tudi zanimivo misel, kako so strokovnjaki raje »drugi«, »tretji« v podjetju.

*

Pri razpisih za nove direktorje so bile poudarjene tri stvari: izobrazba, stroka in praksa. Precej očitkov ob analizah reelekcije je bilo zapisanih na račun tistih podjetij, ki so objavila več kriterijev za novega direktorja. Posebno še, če je bilo ob razpisu poleg izobrazbe močno poudarjeno delo v stroki ali praksa. Ta »navidezna« širokosrčnost je sicer na »stežaj« odprla vrata, toda povsod tam, kjer je bil poudarek na zadnjih dveh zahtevah in je bil razpis napravljen po

»meri«, je taka »širokosrčnost« praktično zožila izbor na dotedanjšega direktorja ali koga iz podjetja. Najbolj naravno je, če bodoči direktorji rastejo iz podjetij, torej naj bodo tudi ljudje s prakso. Prav in nujno pa je — jasneje opredeliti: kakšni ljudje, s kakšnimi splošnimi in posebnimi odlikami?

*

Ali nam dosedanje predstave o direktorju ustrezajo? Ali ni celo poudarjanje visoke izobrazbe še *preozek* vidik za sedanje, zlasti pa za bodoče naloge? Ali niso predstave o dobrem direktorju v večini primerov preozke, še preveč obremenjene s preteklostjo? Problem je v temle: ali naj bo sodobni, bodoči direktor še tisti »posamični genij«, ki bo v svoji roki držal vse glavne niti proizvodnje in poslovanja? Je to še lahko realno pričakovanje ali pa je že velika zmeta?

*

Ali je edina ovira v tem, da imajo direktorji premajhno šolsko izobrazbo? Katera šola daje zadovoljivo ali najboljšo izobrazbo za direktorja? Pri nas je ne bomo našli. Take, ki daje res zadostno izobrazbo, najbrž nikjer na svetu. Zanesljivega jamstva ne dajejo šole za »managerje« niti fakultete za inženirje ekonomije. Čeprav so to šole splošnejše, ne toliko posebne usmeritve, dajejo le širše izhodišče, bolj splošno uporabna znanja, ne usposablajo pa že za poklic ali funkcijo direktorja.

*

Iz prakse je znano, da ne gre za formalno izobrazbo, čeprav je ta *ključ* in se družba z njenim upoštevanjem najlažje zavaruje pred velikimi presenečenji, temveč gre za *najsmotrnejšo uporabo izobrazbe*. So ljudje, ki veliko vedo, znajo marsikaj na pamet, navajajo dobesedne vire, ko pa bi bilo treba del tega znanja povezati, uporabiti v akciji, odpovedo. Direktorski poklic zahteva — *intelektualno ustvarjalnost!* Upoštevati je treba obilo dejavnikov, jih povezati, vedeti, kateri bodo primarno in kateri sekundarno vplivali na rešitev. Ker dobro poslovanje pomeni neprestano spoprijemanje, razreševanje neznank, novih ovir, ni mogoče vnaprej, po predvidenem načrtu razreševati problemov. Če uporabimo primero: ne gre za to, da zna direktor vse šahovske otvoritve. Kdor hoče biti mojster, potrebuje to. Vendar nobene igre ne bo dobil samo z otvoritvijo, dobil, pogorel bo v sami igri, ko nastopijo neznanke in se pokaže posamična sposobnost kombinacije, predvidevanj, analize, logike, diktata. Dobil ali vsaj remiziral bo v končnici, kjer celo ena sama najboljša ali na-

pačna poteza odloči izid. Če uporabljamo pojem — direktor strokovnjak, je treba pri tem misliti na visoko strokovnost, sposobnost, ki jo zahteva *to delovno mesto*, ne pa zgolj na strokovnost, ki ji daje osnovo katerakoli šola.

*

Ali je edina ovira in težava v tem, da nismo dovolj razvili direktorja v »managerja«? So vsi tisti, ki uporabljajo ta pojem in izražajo zahtevo, dovolj razmislili, kaj ta kategorija pomeni v kapitalističnem svetu in kaj naj pomeni pri nas? Ali ne gre pri tem za nekatere mehanične primerjave in premajhno upoštevanje naših družbenih odnosov? Pod sodobnim »managerjem« tudi ne kaže več pojmovati odločnega, podjetnega, grobega posameznika, ki zna iz delavcev in trga izcediti čimveč dobička. Ne eno ne drugo v razvitih državah praviloma ni več mogoče. Tam sindikati proučujejo poslovnost, dobičke posamičnih panog in podjetij. Na podlagi analiz pritiskajo potem na to, da bi se zboljšale mezde in določili normativi dela. Sam mednarodni trg, povezovanje pa čedalje bolj onemogoča, slabi monopolne položaje in so zato višji dobički bolj posledica boljše organizacije, večje delitve dela in visoke produktivnosti, izvoza kapitala na ugodnejši trg kot pa »trgovske« žilice in sposobnosti »managerja«. Prav tako je jasno, da visoko produktivnega delovnega procesa ni več mogoče organizirati po občutju, na pogled, da to ni več zasluga enega strokovnjaka, temveč zasluga smotrnega povezovanja znanosti, posamičnih strok v najbolj funkcionalno celoto. Debate in zahteve, da je pri nas treba dati direktorju predvsem več pooblastil, bolj proste roke, še niso dobile dovolj široko in jasno razčlenitev. Prej bi celo lahko dejali, da so posledica zadrege, nezadovoljstva s sedanjim in se zato kot skrajnost obračajo iz široko pojmovanega odločanja v posamično odločanje. Iz prevelike demokratičnosti, za posameznike celo anarhičnosti, je treba — po teh pojmovanjih — ustvariti red in disciplino. Ti ljudje pozabljajo, da celo v kapitalizmu, bolj temeljito kot pri nas, proučujejo medsebojne odnose v proizvodnji. V načelu so si edini, da jih je treba izboljševati. Prav tako pozorno proučujejo potrebe in prednosti informiranja proizvajalcev. Delavci ponekod dobivajo celo delnice, njihovi predstavniki so izvoljeni tudi v upravne odbore družb in podjetja. Vse to z željo, da bi povečali dobičke in ohranili sedanji družbeni red. Preprosto bi temu lahko rekli — v svojih družbenih odnosih in okvirih iščejo kar najboljše rešitve. Ali ni pri nas prav tako potrebno iskati, raziskovati in ustvar-

jati možnosti za kar najboljše rešitve, ki pa seveda nujno upoštevajo, izhajajo iz naših družbenih odnosov, iz delavskega samoupravljanja?

*

Ali lahko čedalje večje naloge, ki jih zahtevata sodobna organizacija proizvodnje in poslovnost, najbolj uspešno opravlja, usmerja zgolj posameznik? Te naloge so čedalje večje, bolj zapletene. Ali ne presegajo intelektualne in fizične sposobnosti posameznikov? Sodobno vodenje praviloma ni več zgolj posledica »genialnih« spoznanj posameznika, marveč sposobnost združevanja različnih strokovnosti, za kultiviranje kolektivnega dela, preverjanja posamičnih predlogov, in šele na koncu pride do izraza bodisi najboljša kolektivna ali tudi posamična odločitev. Ustvarjalnost direktorja tako ne pomeni, da mora imeti o vsem že vnaprej najbolj prav, da mora o vsakem problemu največ vedeti. Njegova ustvarjalnost je v tem, da zna v pravem času odbirati, zahtevati še boljše analize, da spodbuja in usmerja vse dejavnike, ki peljejo k boljšim uspehom. Prav zato ni potrebno, da je prvi strokovnjak v podjetju, potrebno pa je, da zna usmerjati, povezovati, da ima sposobnost za snovanje najboljših odločitev in kadar je treba — zna tudi samostojno, premišljeno odločati! Poznati mora šibke strani, vedeti, kako jih odpravljati, koga v podjetju ali tudi zunaj podjetja pritegovati, da bo naloga čimbolj strokovno obdelana in rešitev najbolj uspešna. In prav to so tiste *posebne lastnosti* direktorja, ki jih ne more dati nobena šola, ker noben program ne more vnaprej predvideti vseh problemov, še manj pa izdelati vnaprejšnje strokovne rešitve. Ni torej nujno, da je direktor »prvi« strokovnjak v podjetju. Je pa nujno, da je »prvi« intelektualec, naravni vodja skupine izobražencev, ki kolektivno oblikuje temeljne odločitve? To velja prav tako za vodje sektorjev in strokovnih služb.

*

Dobro opravljanje nalog zahteva od direktorja, da svoje znanje in spoznanje neprestano razširja. Jasno, zelo jedrnato je del teh nalog opisal Egon Berger, direktor tovarne konfekcije »Naprijed« v Zagrebu: »Pri volitvah direktorja moramo izbrati osebo, ki se zaveda dejstva, da vodenje zahteva zelo veliko strokovnega znanja. Direktor mora spoznati, da je to strokovno znanje posledica dela tisočev in tisočev strokovnjakov, sposobnih ljudi njegove stroke, in da bo moral neprestano proučevati to znanje. Če voditelj, direktor ne spremlja

in ne proučuje tega znanja in dosežkov drugih, ne bo nikoli sposoben svojo nalogo popolnoma obvladati.

Direktor, kakršen nam je potreben, je oseba, ki se neprestano uči, kako je treba voditi; strokovni vodja, direktor mora planirati, organizirati, nadzirati, usklajevati odnose med drugimi, znati mora sodelovati s podrejenimi, z družbenopolitičnimi organi v podjetju in zunaj njega, razumeti mora človeka, biti pravičen, a strog, mora odločati in — najvažnejše je, da ga večina razume in sprejme. («Direktor — kaj je to? Za vodenje sta potrebna sposobnost in študij», »Borba«, 17. XI. 1966.)

*

Direktorsko mesto zahteva torej posebne odlike, neprestano učenje. Ob tem pa se ponuja v razmišljanje dilema: ali je direktor *nujno* samo funkcija, ali ne more biti pri izjemno sposobnih posameznikih tudi poklic? Prepleta in izključuje se dvoje vidikov: družbeni in ekonomski. Z družbenega vidika, če gledamo na direktorsko mesto kot funkcijo, mora biti nujno zamenljiva. Z ekonomskega — ali ni škoda zares sposobnim posameznikom oteževati odločitev, zapirati perspektivo, če se odločijo, da bi zapustili svojo stroko in se posvetili organizacijskemu delu? Ta dilema je lahko tudi samo navidezna. Če je direktorsko mesto samo funkcija, nekaj, kar pač nekdo opravlja enako dobro kot kdo drug, potem je seveda odločitev na dlani. Če pa je direktor tudi ustvarjalen poklic, celo posebna odlika človeka, ki je bil izvoljen na to delovno mesto kot najustreznejši med kandidati, dilema ni izmišljena.

*

Kdorkoli se odloči, da bo kandidiral za direktorsko mesto, mora ob pogojih, da bo nujno zamenjan, misliti na to, kam, ko se zanj izteče določena doba? Realno je — nazaj v stroko! Vendar pa on, ko je bil direktor, ko se je moral nujno ukvarjati z različnimi stvarmi, se spoprijemati z novimi problemi in jih spoznavati, v stroki ni napredoval. To pa ne pomeni nič drugega kot to, da je sam sebi zapiral nadaljnjo perspektivo. Vsi tisti, ki so ostali v stroki, so ga medtem lahko prerasli. Res si je pridobil nove izkušnje in znanje, toda v stroki bo to manj potreboval. Za poslance in funkcionarje v organih oblasti smo ta problem uvideli in izoblikovali rešitev. Nič manjši, a podoben je problem z direktorji. Podoben, če naj bodo nujno zamenljivi, če je to mesto samo funkcija.

*

Tegobe z reelekcijo niso edine, ki zaslužijo pozornost in obravnavanje. Zaustaviti se kaže tudi ob mnenju, da je direktorsko mesto privilegiran položaj in da se izplača. Že navedeni podatki o kandidatih so pokazali, da prav hudega navala na ta mesta ni bilo. Poleg strokovnih težav naletimo še na psihološke. Že stari pregovor: »gor gre rado, dol pa ne«, opozarja na vso zapletenost človeške psihe, ki se upira »degradaciji«, pa čeprav za koga le-te na videz ni. Celo zelo širok in razumevajoč človek se ob takih primerih vprašuje: »Ali nisem bil zamenjan zaradi premajhnih uspehov? Ali ne bodo drugi mislili: zamenjali so ga, ker ni bil sposoben.« Tudi zelo široka uporaba načel zamenljivosti takih mnenj do konca še ni spodbila. Ti problemi ne prizadevajo samo direktorjev. Poleg tega ima zamenljivost še praktične težave, saj nekateri vodilni v podjetju vidijo v bivšem direktorju, ki je prevzel strokovno delo človeka, ki bo hotel biti spet prvi med njimi.

*

Osebni dohodki direktorjev so lahko privilegij, izjemna ugodnost za — direktorja z osnovnošolsko izobrazbo. Razmerje med mesečnimi osebnimi dohodki kvalificiranega delavca in direktorja je približno 1 : 3. To so občutne razlike in k tem lahko pridodamo še nekaj drugih materialnih ugodnosti, ki jih kvalificiran delavec nima. Popolnoma drugačna podoba pa se nam pokaže, če primerjamo osebne dohodke direktorja z »drugim«, »tretjim« v podjetju. V tem primeru znašajo razlike samo 1 : 1,1, največ 1 : 1,2. Le nekaj direktorjev ima za več odstotkov višji dohodek. Če pa vrednotimo ta »privilegij« iz tega zornega kota, upoštevamo, da sta »drugi« in »tretji« lahko specialista, ves čas na manj odgovornem, a stalnejšem delovnem mestu; potem lahko ugotovimo, da se ta »privilegij« gmotno ne izplača. Ko bi bil strokovnjak na vodilnem mestu — direktor, bi si ta čas ne popravil občutno svojega gmotnega položaja.

*

Del naših državljanov meni, da je nekaterih napak in gospodarskih nesmotrnosti krivo to, ker ni bolj določena in poudarjena — odgovornost. Ti državljanji menijo, da bi razrešili vse težave, če bi krivce klicali na odgovornost, jih kaznovali za napake. V razgovorih navajajo primere in zglede od drugod, zlasti z Zahoda, in pravijo, da so tam krivci za napake kaznovani. Pozabljajo pa pristaviti: ali pravno ali materialno? Tudi na Zahodu ni direktor, ki je slabo vodil podjetje, delal poslovne, podjetniške napake — pravno ka-

znovan razen, če ni zapravljal denarja delničarjev. Če podjetje slabo posluje, je direktor preprosto — odstavljen, s čimer pa je *hudo kaznovan*, kajti njegovi osebni dohodki na tem mestu so *zelo visoki*. Tako je taka kazen tudi zelo občuten gmotni udarec. Posebno hudo je, da direktor, ki je nesposoben in je zaradi njega prišlo podjetje v težave, praktično ne dobi več tega položaja, razen na zelo slabih mestih. Pri nas pa zaradi majhnih razlik v osebnih dohodkih med vodilnimi uslužbenci in direktorjem kazen ni materialna, temveč — moralna. K temu slišimo še pripombo: pri nas ne gre, ker ni zasebnitva, zasebne spodbude. Zato tudi vse pogostejše ideje o delnicah in dividendah. Tudi v kapitalizmu je lastnik kot generalni direktor velikega podjetja že bela vrana. Značilnejši je »manager«, preverjen in usposobljen, star tudi nad 60 let, ki pa tveganja in spodbude dobiva z visokim osebnim dohodkom. Lahko pri nizkem stalnem, a visokem gibljivem delu, toda za uspešnost neprimerno več kot pri nas.

*

Če bi bilo direktorsko mesto izredno vabljivo, zanj obilo kandidatov, potem bi tudi odgovornost opravila pomembnejšo nalogo. Če pa je kandidatov zelo malo, gmotni položaj naj bi ostal enak, pristojnosti nejasne, odgovornost pa bi radi povečali, potem se nam lahko zgodi samo to, da bo kandidatov še manj. Treba je upoštevati, da nihče od kandidatov ob sedanjih materialnih pogojih ne želi imeti samo *občutno povečane odgovornosti*. S tem kandidat ne bo ničesar pridobil. Ugovor bo — pridobi družba, skupnost. Že res, vendar samo v primeru, če bi to izboljšalo kakovost poslovanja. Če pa to na kakovost, na večji interes ne vpliva, če je bolje biti strokovnjak kot pa direktor, potem bo poudarjanje odgovornosti, kaznovanje bolj moralna, pravna, družbena kategorija — ne pa ekonomska. Ugovor je še v tem, da prevelika, prenadrobna odgovornost, pristojnost krni tudi dinamiko, tveganje, poskuse, brez katerih je v gospodarstvu težko napredovati. Navsezadnje je vsaka gospodarska dejavnost zvezana z rizikom. Vendar pa je treba riziko čim manj omejiti. Čeprav brez rizika ni mogoče, pa je družba dolžna preprečiti vsa tista tveganja, ki so posledica neznanja in primitivizma.

*

V kapitalizmu je pokazatelj poslovne uspešnosti dobiček, razlika med vloženimi sredstvi in dohodkom ob koncu leta. Praviloma je dobiček občutno večji od bančnih obresti, kajti le v tem primeru se izplača vlagati, spreminjati denar v ka-

pital; med panogami je dobiček tudi različen, zato se kapital seli itd. Kaj pa pri nas? Imamo dohodek v najbolj kosmatem pomenu besede. Kaj pa dobiček, kaj pa razlika med vložnimi sredstvi in zaključnim računom, ki je edina važna in kazalec poslovne uspešnosti? Ali to dovolj upoštevamo? Ali vemo, katero podjetje, kateri direktor je s svojim delom, predlaganimi rešitvami več prispeval k dobičku? Namesto tega navajamo promet podjetja, bruto dohodek, manj sklade in poprečne osebne dohodke, še manj pa razmerje med vloženim denarjem in doseženim dobičkom. Če tega ni, potem se tudi podoba direktorja, njegova uspešnost kaže v drugih razsežnostih, ki so za gospodarsko rast manj pomembna.

Kaj pa družbena uglednost direktorskega položaja? Zelo majhna. Najbrž ne bi našli poklica, ki je v naši javnosti, v tisku bolj napadan, kot je direktorski. Za preskus te trditve samo tale naloga: spomnite se imena dobrega direktorja, ki je bil pohvaljen v časniku, in ga primerjajte s številom tistih, ki so bili kritizirani. Kaj boste ugotovili? Ali niste brali le slabe strani, opisani so bili samo »kričeči«
primeri. Zakaj? Ali zato, da bi vse dobro v socializmu pripisali samoupravljanju, ne toliko posamičnim rešitvam, kot samoupravljanju na splošno, za napake pa prijemali nekatere posameznike?

Z nasičenostjo notranjega trga, z vključevanjem v mednarodno menjavo postajajo zahteve po racionalnem gospodarjenju čedalje večje. O tem ni načelnih nesporazumov. Različna pa so mnenja, kako to doseči. Ali z bolj neposrednim samoupravljanjem ali s sodobnim »managerstvom«
Tako zastavljena razprava pa sili v skrajnost. Vzbuja vtis, da se je treba odločiti samo za eno možnost. Toda ali ne gre v bistvu za najboljšo združitev obeh vidikov, za skladno, funkcionalno prepletanje? Ali dobro organizirano vodenje izključuje samoupravljanje in — ali dobro samoupravljanje izključuje racionalno organizacijo? Ta problem je začutil tudi Ljubiša Ristić: »Pri nas se sicer glasno ne govori, se pa precej šepeta, da za delavsko samoupravljanje ni bistvena nobena avtoriteta proizvodnje, ker sistem spontano zagotavlja skladne odnose med ljudmi. Mnogi menijo, da je poglobitveno boriti se za demokracijo in pravico delovnega človeka, da odloča; tisto, kar se dogaja na proizvodnem področju, pa marsikoga nič ne briga. Ta skrajnost je precej vidna prav danes, ko marsikje razpravljajo samo o odnosih, čeprav

je Marx že zdavnaj zapisal, da so odnosi med ljudmi predvsem odnosi v proizvodnem procesu...

Bistveni del tega problema je, kako doseči skladnost med upravljanjem stvari oziroma delovnim procesom ter samoupravljanjem kot družbenim odnosom. V prvem primeru obstajajo odnosi podrejenosti in nadrejenosti, v drugem pa so vsi — enakopravni. Tisto, ob čemer se danes delavsko samoupravljanje zapleta, je: kako zagotoviti avtoriteto proizvodnje, ker je to pogoj za zgodovinsko zmago delovnega človeka, obenem pa, kako zagotoviti najvišjo stopnjo demokracije, ki vsakemu članu kolektiva omogoča, da odloča in upravlja.

Odgovor na ti vprašanji bo v marsičem pojasnil tudi vloga direktorja, širše gledano pa sploh celotnega štaba, ki skupaj z njim organizira delovni proces. («Nesporazumi zaradi direktorjev», »Komunist«, 28. 10. 1966.)

Očitno je, da vse dotlej, dokler ne bomo razčistili teh temeljnih stvari, ne bomo dovolj hitro napredovali in tudi značaj, vloga in položaj direktorja bodo »viseli v zraku«. Razpet med različne neopredeljene naloge, skrajnosti, tudi sektaške poglede, ne more najbolje opravljati svoje proizvodne funkcije. To pa tudi po nepotrebnem zapleta samoupravne odnose in krni njihov razvoj.

VINKO TRINKAUS

Še o problemu Črne

Ciklus člankov, razprav, mnenj, tez in hipotez o bolnišnici Črna ali, natančneje, o razpustitvi oddelka splošne bolnišnice Slovenj Gradec v Črni na Koroškem, je dobil svoj epilog tudi v reviji za družbena vprašanja »Teorija in praksa« št. 4/67.

V tej številki prinaša revija pod naslovom rubrike »Brez ovinkov« v sestavku »Kompromisi« poglede in mnenja o problemu oddelka splošne bolnišnice v Črni, z aplikacijo na dogodke v dneh 13. in 14. marca t. l. in glede na rezultate seje skupščine občine Ravne na Koroškem dne 23. marca letos.

Z nekaterimi sklepi v sestavku — na strani 693 — pa se nikakor ne moremo strinjati, ker niso rezultat objektivnega prikazovanja dejanskega stanja.

Brez dvoma so bili prav ti zadnji dogodki v Črni na Koroškem povod za tolikšno publiciteto, ki so jo problemu razpustitve oddelka bolnišnice oziroma preusmeritve objekta za namene socialno medicinske dejavnosti posvetili dnevni in revialni tisk, RTV itd. Niso pa ti dogodki osrednji in edini, čeprav so neposredno vzrok takemu ali še večjemu zanimanju širše javnosti za to zadevo.

V čem je bistvo problema?

V omenjenem sestavku je v prvem delu pravilno ugotovljeno, da se je pri oddelku v Črni zataknilo »uresničevanje nedavno sprejetega akcijskega programa za sanacijo organizacijskega in materialnega položaja zdravstvenega varstva«.

Pri tej zadevi gre torej v širšem smislu za začetek novega procesa v progresivnem razvoju zdravstvenega varstva nasploh, v ožjem pa vključuje ta proces tudi reorganizacijo in plan razvoja zdravstvene mreže — zdravstvenih zavodov v SRS.

V skladu s takšnimi smernicami razvoja je občinski oziroma medobčinski zdravstveni center na Ravnah na Koroškem pripravil tudi regionalni plan razvoja zdravstvenih zavodov za območje komunalne skupnosti socialnega zavoda

Ravne na Koroškem. Po tem konceptu je bila predvidena razpustitev oddelka splošne bolnišnice Slovenj Gradec v Črni na Koroškem predvsem iz strokovnih razlogov, čeprav jo je narekovalo tudi materialno finančno stanje v zdravstvu.

Predlog za razpustitev oddelka bolnišnice v Črni so pripravili še:

— Komisija za pregled materialnih gibanj v financiranju zdravstvenega varstva na področju komunalne skupnosti socialnega zavarovanja Ravne na Koroškem, imenovana od republiškega sekretarja za zdravstvo in socialno varstvo,

— republiški zdravstveni center;

— komisija republiškega sekretariata za zdravstvo in socialno varstvo in,

v dodatnih utemeljitvah, sam republiški sekretariat za zdravstvo in socialno varstvo.

Oglejmo si zadevo nekoliko поблиže. Vprašanje obstoja ali razpustitve oddelka bolnišnice v Črni je postalo posebno pereče v drugi polovici lanskega leta, po obravnavi polletnega poročila o stanju sklada zdravstvenega zavarovanja komunalne skupnosti socialnega zavarovanja Ravne na Koroškem. Obračun je pokazal, da ima sklad precejšen primanjkljaj, dohodki sklada niso dosegali pogodbenih obveznosti le-tega do zdravstvenih zavodov. Pregled poslovanja po osmih mesecih, ki ga je pripravil komunalni zavod za socialno zavarovanje Ravne na Koroškem, je ugotovil še večji primanjkljaj. Takega finančnega rezultata mnogi niso pričakovali, vendar je marsikomu, ki je spremljal gibanje strukture dohodkov — prispevkov za socialno zavarovanje in posebej za zdravstveno zavarovanje iz osebnih dohodkov — postalo jasno, da bo z zmanjšanjem stopnje osnovnega prispevka za zdravstveno zavarovanje treba ustrezno zmanjšati tudi izdatke za zdravstveno varstvo.

Osnovni in dodatni prispevek za zdravstveno varstvo sta temeljna vira dohodkov sklada za zdravstveno zavarovanje. Najvišjo stopnjo osnovnega prispevka je vsako leto določala skupščina SRS in je regionalne skupščine komunalnih skupnosti SZ niso smele preseči.

Na območju KS SZ Ravne na Koroškem je znašal osnovni prispevek iz osebnih dohodkov za zdravstveno zavarovanje v letu 1964 in 1965 8%, v letu 1966 7% in letos 5%.

Na dlani je, da je bila mimo strokovnih razlogov — zadnja medicinska dognanja in nova stališča strokovnih zdravstvenih institucij o zdravstveni službi ter posebej o strukturi,

organizaciji in nalogah stacionarnih zdravstvenih zavodov, bolnišnic — materialno finančna plat, tj. stanje v skladih socialnega zavarovanja, povod za razpustitev oddelka v Črni. Pred tem dejstvom si ne smemo zatiskati oči in zato nava-
janje manj pomembnih, obrobnih vzrokov, ni potrebno.

V sestavku je ugotovljeno, da se je »poskus akcijskega programa« končal s kompromisom. Vendar je kompromis, dosežen na zadnji seji občinske skupščine dne 23. marca tega leta, le začasna razrešitev problema, ne pa še dokončna. Rešitev oziroma predlog zanjo naj bi pripravila republiška tako imenovana nevtralna komisija in ga predložila občinski skupščini.

Problem ugotovitve organizacije zdravstvenega varstva v Črni je neločljivo povezan z obstojem ali ukinitvijo oddelka splošne bolnišnice v Črni. Je, kot smo že omenili, širšega, dajlnosežnejšega pomena in, čeprav samo delen, uvod v začetek izvajanja akcijskega programa v zdravstvu, to pa na področju organizacije zdravstvene mreže.

V razreševanju problema, ki je nastal ob razpustitvi oddelka bolnišnice v Črni, bi lahko zasledili tri komponente:

- I. pravno;
- II. družbenopolitično;
- III. organizacijsko strokovno.

Za presojo tega, kako je potekalo razreševanje zadeve, sta pomembni predvsem druga in tretja komponenta.

I. Pravna plat urejanja zadeve glede na ustrezna zakonska določila (temeljni zakon o zavodih — Uradni list SFRJ, št. 5—33/65, splošni zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstveni službi — Uradni list SFRJ, št. 9—120/65, ter zakon o zdravstvenem varstvu in zdravstveni službi v SRS — Uradni list SRS, št. 14—151/65 in novosprejeti zakon o organizaciji zdravstvene službe v SRS — v letu 1967) ni bila sporna. Oddelek splošne bolnišnice Slovenj Gradec v Črni je bil sestavni del zavoda Splošne bolnišnice Slovenj Gradec, notranje organizacijske enote pa ustanavlja ali odpravlja v skladu s temi predpisi in statutom zavoda najvišji organ samoupravljanja. Razpustitev oddelka v Črni (dokončna) je bila potrjena z referendumom 15. marca 1967. Kirurški hospitalij pa je bil po sklepu sveta zavoda ukinjen že 1. 12. 1966.

Podlago za ukinitvev so imeli samoupravni organi zavoda v ustreznih stališčih medobčinskega zdravstvenega centra, razen tega pa v stališčih že naštetih institucij.

Naloge občine kot politično teritorialne skupnosti in naloge družbenopolitičnih organizacij so bile:

— pojasnjevanje in razlaga razpustitve oddelka bolnišnice z idejnega in družbenopolitičnega vidika;

— ureditev osnovnega zdravstvenega varstva v kraju skupaj z medobčinskim zdravstvenim centrom in v sodelovanju s prebivalci Črne, ki imajo kot občani in samoupravljalci pravico do takega sodelovanja.

II. To, kako so problem urejali, kako so se ga lotevali in s kakšnega družbenopolitičnega vidika, je obravnavalo in grajalo nekaj člankov v tisku. Ta mnenja so verjetno odsev določenih informacij in enostranske osvetlitve tega problema, ne pa kompleksnejše analize in poznavanja vprašanja ter razreševanja zadeve.

Pri tej komponenti si lahko postavimo naslednja vprašanja:

1. Kakšna je bila naloga in kakšni naj bi bili ukrepi občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij pri urejanju problema?

2. Katere naloge naj bi imeli zdravstveni organi, kot npr. medobčinski zdravstveni center, organi splošne bolnišnice Slovenj Gradec, skupščina komunalne skupnosti socialnega zavarovanja ter končno republiški organi?

Kako so ti organi urejali problem? Kako so ravnali v posameznih fazah, ko so prebivalcem Črne pojasnjevali že začrtan (strokovno utemeljen) način rešitve, ki so jim ga posredovali zdravstveni inštituti?

V dani situaciji bi težko in povsem prepričljivo odgovorili na vprašanja pod prvo in drugo točko. Problem je postal gordijski voz. Kakšni ukrepi naj bi ga razvozlati, če so na obeh zainteresiranih straneh obstajala diametralno nasprotna stališča? Kako prebivalcem Črne, ki so vztrajno zahtevali, da mora bolnišnica ostati in ki so dvomili o učinkovitosti kakršnekoli druge ureditve zadeve, pojasniti ukinitev bolnišnice, je posebno vprašanje, ki ga ni bilo mogoče ad hoc razrešiti.

Tudi vprašanje ureditve osnovne zdravstvene službe ter poliklinične, specialistične in reševalne službe v kraju je predstavljalo za pristojni zavod, zdravstveni dom Ravne, v navedenem času dokajšen problem (materialno finančno stanje in kadrovska vprašanja v zdravstvenem domu Ravne na Koroškem).

Ob tč. 3 lahko trdimo, da so občinska skupščina kot politično izvršilni organ, svet za zdravstvo ter družbenopolitične organizacije, kot občinski odbor SZDL, občinski komite ZKS, občinski sindikalni svet in drugi problemu bolnišnice v

Črni posvetili vso skrb. Na mnogih sejah, posvetih in sestankih, na katerih so obravnavali problem zdravstvenega varstva nasploh in posebej obstoj bolniškega oddelka v Črni, so aktivno sodelovali predstavniki teh organizacij. V tem sestavku ne bi taksativno našteval vseh datumov, kdaj in kje so bili takšni posveti. Iskali so poti in načine, kako prebivalstvih kraja zagotoviti osnovno zdravstveno varstvo in mu najbolj ustrezno pojasniti strokovno ugotovitev pristojnih zdravstvenih institucij, namreč to, da je ukinitve oddelka v Črni na Koroškem in preusmeritev le-tega v socialno zavodsko dejavnost potrebna.

Kljub takšnim intencijam pa je upravni organ občine dobil nalogo, da raziskuje tudi možnost za drugačno rešitev objekta v Črni, tj. za preusmeritev objekta v gospodarske namene. Žal, tu ni bilo uspeha, ker je od 44 zaprošenih gospodarskih organizacij, ki bi prišle v poštev za opravljanje določene gospodarske dejavnosti v Črni, 27 le-teh odgovorilo odklonilno, druge pa niso odgovorile.

Izdelan je bil program ustanovitve socialnega zavoda doma upokoencev v Črni.

Predstavniki družbenopolitičnih organizacij, občinske skupščine in sveta za zdravstvo, poslanci socialno zdravstvenega zbora skupščine SRS in predstavniki zdravstvenih zavodov so na mnogih posvetih skušali najti najustreznejšo obliko rešitve. Nekateri posveti so bili sklicani na pobudo republiškega sekretariata za zdravstvo in socialno varstvo in so imeli namen pojasniti predstavnikom krajevnih družbenopolitičnih organizacij nova gibanja v organizaciji zdravstvenega varstva občanov ter jih aplicirati na problem ukinitve oddelka v Črni. Na posvetih sta pojasnjevala stališča tudi republiški sekretar za zdravstvo in socialno varstvo in pomočnik sekretarja.

Stališča so obravnavali in pojasnjevali prebivalcem Črne na zboru volivcev in na letni konferenci SZDL Črna.

Kljub temu je prišlo do protesta občanov v Črni.

Ko smo si tako ogledali potek obravnavanja zadeve, se nam nehote vsiljujejo tale vprašanja:

1. So bili občani res postavljeni pred izvršeno dejanje?
2. So bile priprave prepozne?
3. Sta res neurejeno osnovno zdravstveno varstvo in specialistična zdravstvena služba kriva tega?
4. Kaj je zdravstveni dom Ravne na Koroškem kot organizator osnovne zdravstvene mreže mogel storiti za izboljšanje te službe v kraju in kaj je storil?

5. Ali so se občanom kot samoupravljavcem res kratile kravice do soodločanja pri organizaciji zdravstvene službe prek skupščine komunalne skupnosti socialnega zavarovanja, zborov volivcev in drugih oblik samoupravljanja?

6. Kaj je povzročilo nerazpoloženje prebivalcev in kdo je kriv za nastale dogodke v Črni?

Nekdo mora biti kriv. Javno mnenje išče krivca.

Ne da bi kompleksno pregledali celoten problem ter razreševanje posameznih faz, vidijo nekateri poglobitno napako v pristopu k urejanju zadeve, v nezadostnem pojasnjevanju problema prebivalcem kraja, da, celo v ignoriranju občanov pri soodločanju. Skratka, mnogi članki valijo krivdo na predstavnike družbenopolitičnih organizacij. V sestavku »KOM-PROMISI« pa je izraženo mnenje, da je »birokratski odnos občinske politike do prebivalstva v Črni... dosegel svoj višek«. Negirajo se tudi samoupravne pravice prebivalstva do soodločanja v tako pomembni zadevi.

Ob presojanju stališč se spet povrnimo nekoliko nazaj, v čas, ko je bila zadeva ukinitve bolniškega oddelka v Črni v prvi fazi postopka (govorimo lahko le o varianti ukinitve oddelka oziroma njegovi preusmeritvi v socialno zavodsko dejavnost, ker so takšno varianto zagovarjali in utemeljevali vsi strokovni forumi).

S 1. decembrom 1966 je svet zavoda splošne bolnišnice Slovenj Gradec ukinil kirurški kospitalij v Črni na Koroškem. Kljub izčrpnim strokovnim medicinskim ugotovitvam, ki so jih predstavniki bolnišnice Slovenj Gradec in zdravstvenega centra Ravne posredovali prebivalcem Črne, in kljub pojasnjevanju na sestankih, da poslovanje tako majhnega oddelka ni mogoče, da je, skratka, z zdravstvenega vidika nezdržno, se prebivalci kraja s tem nikakor niso mogli sprijazniti.

Prebivalci Črne so misli o ukinitvi oddelka a priori odklanjali, zato so v tej fazi videli poglobitnega krivca v predstavnikih zdravstvene službe, ki so tak predlog pripravili. Posebej so zamerili predstavnikom splošne bolnišnice Slovenj Gradec in skupščini komunalne skupnosti socialnega zavarovanja Ravne, da so tako ravnanje in ukrep predlagali. V drugi vrsti pa so za to krivili predstavnike občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij. Vidimo torej, da so na tej stopnji postopka bili za stanje v Črni v očeh prebivalstva krivi zdravstveni delavci oziroma predstojniki zdravstvenih zavodov.

Ker so predstavniki občinske skupščine in družbenopolitičnih organizacij zastopali ista stališča kot zdravstveni delavci, so se prebivalci, zlasti nekatere krajevne družbenopolitične organizacije, obrnili za pomoč in nasvet k republiki, češ da v občinskem in regionalnem merilu ni razumevanja in posluha, da bi se problem bolniškega oddelka uredil v prid krajanov. Ost nezadovoljstva prebivalstva se je obrnila proti predstavnikom občinske skupščine in nazadnje še proti republiškim upravnim organom, ker so tudi oni podprli zamisel o ukinitvi oddelka.

Iz pravkar povedanega lahko izluščimo to, da res izčrpnega recepta razrešitve problema ni, da ne more biti izvernih rešitev.

III. Če hočemo odgovoriti na očitke, da je dogodkom v Črni botrovala tudi neurejena osnovna zdravstvena služba, neurejena poliklinična, specialistična in reševalna služba, si oglejmo še organizacijo zdravstvene službe v kraju Črna v prejšnjih obdobjih in po osvoboditvi:

Iz podatkov, ki so v kroniki kraja, je razvidno, da je bolnišnico leta 1903 ustanovila Bratovska skladnica Mežica. Bolnišnica je obstajala vseskozi za časa Avstro-Ogrske in predaprilske Jugoslavije. Bolnišnica v Črni je v svojih prostorih opravljala osnovno zdravstveno varstvo do leta 1955. V letu 1955 je okrajni ljudski odbor Slovenj Gradec ustanovil zdravstveni dom Črna z ambulanto v Črni in Mežici.

V letu 1956 so bili v kraju Črna ti-le zdravstveni zavodi:

- bolnišnica Črna,
- zdravstveni dom Črna,
- reševalna postaja Črna na Koroškem,
- v letu 1960 pa je rudnik ustanovil še obratno ambulanto v Žerjavu.

Tolikšno število zdravstvenih zavodov je ustvarilo kraju določen zdravstveni standard, ki ga drugod niso imeli.

Z reorganizacijo zdravstvene službe pa so leta 1962 zdravstveni dom Črna razpustili oziroma pridružili zdravstvenemu domu Ravne, reševalno postajo v Črni reševalni postaji na Ravnah, v letu 1965 obratno ambulanto zdravstvenemu domu na Ravnah.

Status bolnišnice v Črni, ki je imela do leta 1960 tri oddelke (kirurški, internega in porodniškega), se je spremenil s 1. 1. 1963, ko se je pridružila bolnišnici Slovenj Gra-

dec. S 1. oktobrom 1965 je bil ukinjen porodniški oddelek, 1. 12. 1966 pa kirurški hospitalij.

Namen vseh teh reorganizacij je bil izboljšati tako osnovno zdravstveno službo kakor tudi specialistično in bolniško zdravljenje. Z reorganizacijo je bil ta namen tudi dosežen.

Vendar pogledjmo, kaj nam ta predlog še pove.

Opazimo lahko, da je imel kraj Črna že dolga leta urejeno zdravstveno službo. Prebivalci so imeli določen zdravstveni standard, »navajeni so bili na bližino bolnišnice«, vsako »zmanjšanje« takega standarda pa je vzbujalo nezadovoljstvo. Miselnost krajanov, da se jim z odpravljanjem raznih zdravstvenih institucij v kraju zmanjšujejo pravice do zdravstvenega varstva, pa čeprav se je z reorganizacijo zdravstvene službe kvaliteta zdravljenja izboljšala, se je čedalje bolj širila in utrjevala.

Po mnenju predstavnikov zdravstvenega centra oziroma zdravstvenega doma Ravne je bila Črna pri organizaciji zdravstvenega varstva obravnavana tako kot drugi kraji v občini: Prevalje, Mežica in Ravne, po mnenju predstavnikov drugih krajev (Prevalje) pa celo boljše. Nikakor ne moremo trditi, da imajo vsi kraji v občini ali celo v regiji enak zdravstveni standard. Tako ima, npr., Slovenj Gradec (bolnišnica!) vsekakor boljši zdravstveni standard kot Prevalje.

Pri presoji dogodkov v Črni nikakor ne smemo prezreti miselnosti in občutka občanov, da se jim z razpustitvijo bolnišnice zopet nekaj »jemlje«. In ker je bila po mnenju občanov osnovna zdravstvena služba slaba in ker ni zagotovil, da bi se izboljšala, je to vseskozi tlelo v ljudeh. Prebivalci so na zboru volivcev imenovali komisijo, ki je dokazovala nujnost obstoja bolnišnice z mnogimi argumenti (npr. po nekajdnevna odrezanost Črne v hudih zimah in elementarnih nesrečah zaradi zemeljskih in snežnih plazov, nesreče v rudniku in gozdarstvu itd.). Nemajhnega pomena, ki ga pri vsem tem ne smemo zanemariti, je tudi dejstvo, da je bila Črna do leta 1958 samostojna občina. Z združitvijo so se reorganizirale tudi nekatere gospodarske in druge dejavnosti (komunala, trgovina, gostinstvo, kmetijstvo), določene delovne organizacije v občini so se združile (trgovska podjetja, lekarne), nekatere so prenehale poslovati (komunala, kmetijska zadruža).

Vzroki, ki so pripeljali do protesta prebivalcev Črne, so torej raznoteri in so se razvijali dalj časa. Trditve o izključni krivdi »občinske politike do prebivalcev Črne« ne bodo vzdržale kritike.

Tudi v primeru Črne bo treba enkrat odkriti dimno zaveso in ugotoviti resnične vzroke, pravo materialno resnico. To pa še posebno zaradi tega, da se — ne samo v Črni, ampak tudi drugod — taki pojavi ne bi ponovili.

JOZE RUDL

Op. ured.: Pripominjamo, da celoten potek dogodkov, kakor jih opisuje avtor, v ničemer ne spodbijajo osnovnih ugotovitev, ki smo jih bralcem posredovali v članku »Kompromisi« (Teorija in praksa št. 4/67). Menimo tudi, da kljub apelu avtorja, da je treba odkriti dimno zaveso nad dogodki v Črni ter ugotoviti resnične vzroke, objavljeni odgovor ne prispeva mnogo k temu.

Ali naj bo politična policija nosilec politične moči

Prepričan sem bil, da je mogoče razumeti mojo izjavo: »Ne potrebujemo politično močne policije, pač pa strokovno močno službo javne varnosti« samo v enem pomenu. Ta podnaslov članka v Naših razgledih, ki je v tekstu še nekoliko bolj jasno razložen, je kot misel povedana v kontekstu, ki po moji sodbi ne dopušča nobenih dvomov. Gre za to, da zdaj v naši družbi ne potrebujemo mimo delovnega človeka in njegovih samoupravnih ter družbeno političnih organov nobenega drugega nosilca politične moči. Pojem »politična moč« pomeni, tako kot v sodobni sociologiji sploh, možnost, da neki posameznik ali kakšen organ po formalni ali neformalni poti sprejema in izvaja odločitve, ki bistveno posegajo v družbene odnošaje in v človekov družbeni položaj.

Docela jasno je, komu ustava daje položaj in prerogative nosilca politične moči. VIII. kongres ZKJ je povedal, da takšnega položaja nima niti Zveza komunistov in brionski plenum ima zgodovinsko zaslugo, da je takšen položaj dokončno odvzel organom za notranje zadeve, zlasti organom državne varnosti.

Kljub mojemu prepričanju, da je citirano misel mogoče razumeti samo tako, kot sem pravkar pojasnil, pa sta se pojavili še dve razlagi. Nekateri tovariši so mi očitali, da zanikam potrebo po politični policiji. Odveč je dokazovati, da kaj takšnega očitno iz mojih izvajanj ne izhaja, ne glede na to, da bi bilo to tudi sicer nesmisel.

Po drugi razlagi (Roter Z., (Ne)politična policija, Teorija in praksa, št. 5, 1967, str. 867 do 869) pa se da ta misel razumeti tudi tako, kot da potrebujemo apolitično policijo, ki naj bo le strokovna služba. Avtor je verjetno izkoristil to priložnost za to, da je zavrnil nekatera poenostavljena stališča. Tudi sam sem s slabo voljo prebiral površne in z dobršno mero neznanja »opremljene« izjave o službi državne varnosti ob sprejemanju zveznega in republiškega zakona o organih za notranje zadeve. Zato je pač treba tistim izjavam očitati, da v preveliki gorečnosti pozabljajo na resničnost in to službo potiskajo na raven nekakšne manj pomembne strokovne službe. Sicer je pa seveda docela jasno, da je resnično strokovno močna samo tista policija, ki ima »globok občutek za čas, prostor, dogajanja in za soljudi«. Samo tako lahko razumem avtorjeva izvajanja in z njimi seveda soglašam.

Ko sem že izzvan, naj povem tudi nekaj misli o službi državne varnosti. Zdaj ko je minila vročica postbrionskega obdobja in reorganizacij, je treba trezno presoditi položaj, pooblastila, metode dela itd. službe državne varnosti. Mnenja, kot npr. tista o delovnih ljudeh, ki da so neprestano na straži socializma, in podobni nesmisli, lahko samo več škodijo kot koristijo. V današnjih družbenih razmerah ima in mora imeti vsaka družba službo državne varnosti, ta pa mora biti prav tako kot služba javne varnosti dovolj močna, strokovna, opremljena in sposobna, da bi bila lahko učinkovita v boju zoper zunanje in notranje sovražnike. Vendar pa je očitno, da ta služba ne sme postati poseben in neodvisen nosilec politične moči. Ta nevarnost latentno obstaja in to nam dokazujejo tako izkušnje v Sovjetski zvezi, de Gaullova otepanja s francosko tajno službo, nedavna odkritja v Italiji in končno tudi izkušnje s CIA, ki kot vse kaže, ne deluje vedno docela usklajeno z drugimi pooblaščenimi nosilci politične oblasti v ZDA.

Ob vsem tem sem seveda tudi jaz prepričan, da problem vsaj pri nas ne tiči predvsem v tistih ljudeh, ki so zvesto in pogumno izvrševali svoje naloge v okviru UDV (izključujem zlorabe), temveč v sistemu in predvsem v notranjih družbenih nasprotjih in v ne vedno posrečenih koncepcijah za njihovo razreševanje.

Bojim se, da zgoraj omenjene nevarnosti pri nas še niso docela odstranjene. Tako je npr. proces reorganizacije organov za notranje zadeve potekal v precejšnji meri mimo t. i. strokovne javnosti. Vendar, organi javne varnosti (kriminalistična služba) so svoja vrata tej javnosti postopoma odpirali že vse od leta 1955 dalje in tako je bilo počasi ustvarjeno

prav plodno sodelovanje med prakso in teorijo. Zaradi tega se je strokovna javnost v ta proces vendarle vmešala, čeprav bolj na svojo pobudo kot na povabilo pristojnih. Organi državne varnosti pa so nasprotno vse do lanskih junijskih dogodkov ohranili svojo zaprtost in nedotakljivost. Zaradi tega tudi ni bilo mogoče, niti po lastni pobudi, posegati v reorganizacijo teh organov. Pripomniti pa je treba, da se položaj tudi v teku reorganizacije in po njej v tem pogledu ni spremenil. Seveda je res, da bi morale dobiti sodelovanje strokovnjakov pri delu službe državne varnosti specifično vsebino in oblike glede na pač vsakomur razumljivo specifičnost te službe. Vendar pa te specifičnosti ne bi smele biti izgovor, zaradi katerega bi ta služba ostala v celoti zaprta in nedotakljiva celo za strokovno javnost. V takšnem njenem položaju tiči prav gotovo ena izmed nevarnosti, ki bi utegnile v ugodnih notranjih in zunanjih političnih razmerah znova spremeniti organe državne varnosti v nosilca politične moči.

LJUBO BAVCON

»Razvoj narodov« — poslanica papeža Pavla VI.

»Razvoj narodov« (*Populorum progressio*), tako se začena nova poslanica papeža Pavla VI., objavljena 28. 3. 1967 v Rimu. Reči moramo, da je to vsekakor pomemben dokument, ki zasluži in zahteva pozorno preučitev. Poslanice ne moremo zavreči ali prezreti z argumentom, da je pač zopet ena od številnih gest katoliške cerkve, da bi obdržala svoj vpliv in avtoriteto v svetu, čeprav ima tudi ta argument svojo, pa vendarle omejeno vrednost. Brez dvoma je velikega pomena dejstvo, da je papež Pavel VI. vzel za izhodišče svoje poslanice osrednji problem sodobne mednarodne skupnosti: rastočo razliko med razvitim svetom in deželami v razvoju, torej problem, s katerim so povezani tudi mnogi mednarodni naporji vseh naprednih sil v svetu in še posebej socialistične Jugoslavije. Center za raziskovanje religije in cerkev Visoke šole za politične vede v Ljubljani je organiziral posebno »okroglo mizo« ob tej poslanici.¹ Uredništvo meni, da je objava redigiranega gradiva iz tega pogovora koristna zaradi več razlogov. Prvič se želimo tako ponovno vključiti neaprioristično in strokovno v razpravljanje o aktualnih vidikih obstoja in delovanja katoliške cerkve v svetu in pri nas. Drugič menimo, da ni dovolj, če v našem domačem dnevnem tisku in revijah objavljamo zgolj selekcionirane tuje odmeve in komentarje o tej poslanici. Takšno stališče je sicer priročno, toda zato ne dovolj odgovorno. Mislimo namreč, da naša izvirna pot v socializem ter naše posebne rešitve statusa religije in cerkve še posebej zahtevajo, da javno in s tem tudi odgovorno zavzemamo tudi svoja strokovna in politična stališča do dogajanja v svetu in s tem tudi do dejav-

¹ Pri »okrogli mizi« 21. aprila 1967 so sodelovali učitelji in asistenti Visoke šole za politične vede: Adolf Bibič, Boris Cizelj, Zvonimir Dintinjana, Marko Kerševan, Andrej Kirn, Peter Klinar, Zdenko Roter, Nada Sfiligoj ter Frane Jerman, asistent na filozofski fakulteti v Ljubljani, Tine Hribar, strokovni sodelavec instituta za sociologijo in filozofijo, Lojze Skok, strokovni delavec v CK ZKS.

nika, kakršen je katoliška cerkev. Tretjič smo prepričani, da bi objava gradiva tega pogovora lahko pomagala slovenskim komunistom in »vsem ljudem dobre volje«, da se bodo tudi v neposredni politični praksi laže opredeljevali do mnogih vprašanj, ki so povezana z religijo in cerkvijo. Četrtrič pa smo mnenja, da je javna objava gradiva potrebna tudi zato, ker v slovenskem verskem časopisju, žal, še vedno ni kritične dialogične misli o instituciji, ki ji pripada, ter s tem tudi do vseh dejanj posameznikov ali organov cerkvene institucije in tako tudi do papeških poslanic. Redke, čeprav dragocene pobude posameznikov v slovenski cerkvi, češ da je potreben tudi notranji dialog, torej dialog v cerkvi kot profesionalni družbeni instituciji,² ostajajo v našem verskem tisku praktično brez odmeva. Ta tisk je, žal, še vedno večidel apologetski, čeprav mnogokrat izreka besedo dialog.

Z. R.

ZDENKO ROTER:

Center za preučevanje religije in cerkve meni, da je značaj papeške enciklike »Razvoj narodov« takšen, da je nujno potrebno, da pri poskusu njenega strokovnega, marksističnega in političnega ovrednotenja sodeluje širši krog ljudi, ki so — vsak z vidika svoje stroke v celoti ali vsaj deloma — kvalificirani za to. Toda razlog današnjega srečanja tudi ne bi smel biti zgolj poklicna radovednost ljudi, ki se ukvarjajo z zgodovino sodobnega človeka in človeštva. Namen srečanja prav tako ne bo dosežen, če bi se sodelujoči v razgovoru počutili kot vsevedni sodniki, ki bodo podvrgli strogi oceni dejanje (encikliko) določene organizacije, od katere bi bilo mogoče pričakovati le slaba dejanja, prikrita ali odkrita, po načelu »volk dlako menja, narave pa ne«.

Namen današnjega srečanja bi moral biti: s skupnimi napori določiti osnovna izhodišča in kriterije, s katerimi bi bilo mogoče ovrednotiti mesto papeške poslanice »Razvoj narodov« v sodobni politični in idejni usmerjenosti katoliške cerkve. Mislim, da je v tako določenem namenu zajeto tudi hotenje po ocenitvi pomena, smisla in vrednosti enciklike ter učinkov njenih ocen in pozivov v dramatičnih nasprotjih sodobnega sveta.

² Na to opominja v enem od svojih sestavkov tudi slovenski teolog dr. Franc Perko, ko piše: »Dialog Cerkve z nekatoliškimi kristjani, z drugoverci in z vsemi ljudmi dobre volje ter odprtost Cerkve nasproti vsemu, kar je v svetu dobrega, pa nujno zahteva tudi dialog znotraj Cerkve. Kajti notranja struktura določa njene zunanje odnose. Tako po pravici pravi dr. T. Sagi-Bunič, da bomo težko uresničili ekumenski dialog z drugimi kristjani, če ne bomo uresničili prej notranjega dialoga med nami, med drugimi tudi dialoga med različnimi bolj ali manj določenimi strujami med katoličani.«

Da bi soočenje stališč v tej smeri laže steklo, dajem nekaj uvodnih misli:

1. Katoliška cerkev je, kot ena od krščanskih organizacij, pa tudi od svetovnih religij, kljub temu da ima glede na število vernikov v svetu že mnogokje značaj diaspore, vsekakor realna družbenopolitična in idejna sila v svetu. Rekli bi lahko, da sto in sto milijonov verujočih katoličanov, ne glede na različno raven svojega sodelovanja v cerkveni organizaciji in ne glede na velike, včasih zelo globoke rezerve, ki jih imajo mnoge skupine katoličanov do številnih katoliških doktrinarnih nazorov, vendarle sledi ali vsaj prisluhne javnim apelom najvišje avtoritete cerkve — papežu. Papeževe javne intervencije imajo tudi sicer odmev v političnem in kulturnem svetu ter vplivajo do določene meje na ravnanje ljudi, družbenih grup in organizacij. To je bil za nas, marksiste, pa tudi za mnoge druge temeljni razlog, ko smo ostro kritizirali, npr., molk papeža Pija XII. ob Hitlerjevih genocidih. Ne more in ne sme nam biti vseeno, *kakšna* je vsebina papeških intervencij oziroma vsebina družbenopolitične in idejne orientacije cerkve kot celote ali njenih posameznih delov (npr. slovenske katoliške cerkve).

2. Enciklika »Razvoj narodov« je eminentno političen dokument. V formalnem pogledu pomeni nadaljevanje papeške tradicije vsaj od enciklike »Rerum novarum« Leona XIII. (1891), v vsebinskem pa kontinuiteto od »Mater et magistra« (1961) in »Pacem in terris« (1963) Janeza XXIII. ter »Ecclesiam suam« Pavla VI. Če to rečemo, pomeni, da bi bilo iluzorno pričakovati, da se bo cerkev odrekla določenemu poseganju v politična vprašanja, v politiko. Dr. T. Šagi-Bunić, teolog iz Zagreba, pravi v nedavno objavljenem članku »Kristjani in politika«¹ med drugim tudi tole: »So ljudje, ki mislijo, da to pomeni (koncilski napor za obnovo cerkvenih duhovnih sil in za njeno lastno poduhovljenje op. p.) in da mora vsekakor pomeniti umik Cerkve iz vsakega političnega angažiranja... Toda o kakšnem dialogu (cerkve op. p.) s sodobnim svetom lahko govorimo, če žele, da bi Cerkev opustila vsakršno politično angažiranje. Ali ne pomeni prav želja za dialogom pravzaprav, da Cerkev bolj kot doslej želi najti svoje aktivno mesto v svetovni politiki?... Cerkev... sicer ne išče privilegijev, toda smatra, da ima pravico in dolžnost, da javno izreka svoje moralne sodbe o stvareh, ki zadevajo politični red, če to zahtevajo temeljne pravice človeške osebnosti in odrešenje duš...« Če presojamo to načelno pozicijo z vidika naše družbene situacije, vidimo, da gre za to, da razen problema depolitizacije cerkve v smislu odvrnitve cerkve od politike (oblasti, boja za oblast) v ožjem smislu ostaja še vedno problem: kje so meje mogočega in seveda tudi pravno utemeljenega poseganja cerkve v politiko v širšem smislu?

3. Poslanica Pavla VI. se vključuje v pobudo Janeza XXIII., ki je prvi uveljavil tezo o ljudeh dobre volje, o neverujočih, ki

¹ »Glas koncila«, št. 6, 16. aprila 1967.

so po njegovem in sedaj tudi po Pavlovem stališču soodgovorni za družbeni razvoj ožjih družbenih skupnosti ter svetovne mednarodne skupnosti. To moramo oceniti kot nov korak, s katerim skuša Cerkev preseči atmosfero in politiko izobčanj, prekletstev ter križarskih vojn za vse, ki mislijo drugače, kot to zahteva ortodoksni katolicizem. S takimi gestami se v sodobnem človeštvu utrjuje koncepcija o sodelovanju vseh ljudi brez doktrinarnih »semoforov«, ki bi označevali točke in trenutke apriorne nemožnosti srečanj in sodelovanja med ljudmi različnih pogledov na svet — to je dialoga. Ta dialog za nas, marksiste, in to moramo dodati na tem mestu, seveda ne implicira filozofske konvergence. Pomeni preprosto spoštovanje prepričanja drugih, ki prav tako delujejo za drugačen svet, boljši od sedanjega — za socializem. V svetu s sedanjimi nasprotji to prav gotovo vodi k napredku.

4. Poslanica navzlic mejam, ki jih vsebuje, navzlic odsotnosti nekaterih temeljnih elementov, potrebnih za celovito analizo situacije v sodobnem svetu (prepričan sem, da bodo na to sodelujoči danes še podrobno opozorili), pa tudi navzlic mejam v pogledu sredstev, ki jih papež predlaga za preseganje sedanje svetovne situacije, kaže, da se v postkoncilskem obdobju v cerkvi utrjuje koncepcija progresistov proti koncepciji tradicionalistov, ki bi še vedno hoteli cerkev in krščanstvo istovetiti z zahodnimi modeli krščanske demokracije. Samo en primer za to predpostavko. Če pozorno beremo poslanico, vidimo, da v njej prevladujeta dva svetova: svet bogastva in izkoriščanja ter svet nerazvitosti, lakote, nepismenosti in drugih tegob ter, končno, kot izhod: boljši svet prihodnosti — sta seveda v poslanici na različnih mestih različno identificirana. Če pa poslanico v tem smislu primerjamo s tezami poljskega kardinala Višinskega, vidimo, da sta zanj bistvena povsem dva druga svetova: »Eksistira najprej svet, ki ga usmerjajo tradicionalne ideje o pravu, državi, svobodi. Te ideje je ustvarilo že rimsko pravo, razvili so jih krščanski misleci... poglobile velike socialne enciklike. Vendar se je treba zavedati, da obstaja še drug 'moderen svet', ki daje pojmom prava, države in svobode drugačen smisel. To je svet dialektičnega materializma... Dialektični materializem zametuje vse stalne in trajne norme prava in zakonov. V svetu, kjer gospodari, ni socialnega reda, ne večnih principov, ne nedotakljivih idej... Ideja prava naredi prostor ideji namena, ki opravičuje vsa sredstva, tudi sredstva sile in nasilja... Bonum commune totius universi je nadomestil bonum commune fractionis politicae.«² — Menim, da so razlike v pristopu papeške poslanice na eni strani ter pristopu Višinskega na drugi strani očitne in da so glede na to že mogoči nekateri sklepi.

5. Poslanica omenja kot cilj prizadevanj za premagovanje nasprotij v sedanji strukturi sodobne mednarodne skupnosti

² Govor Višinskega 20. IX. 1965 na IV. zasedanju drugega vatikanskega koncila, »Nova pot«, št. 7—9/1966, str. 350, 351.

»svet, v katerem bo vsak narod ne glede na pleme, narodnost mogel živeti popolnoma človeško življenje, prosto dolžnosti, ki mu jih nalagajo ljudje in nezadostno ukročena narava; svet, v katerem svoboda ni prazna beseda in v katerem ubogi Lazar lahko sede za isto mizo z bogatinom« (točka 47). — Reči moramo, da socializem mnogo polneje, pa vendarle v nekem smislu tudi tako definira prihodnost človeške družbe, in ne samo to: socialistične sile takšen družbeni model že uresničujejo. Moramo pa tudi, zlasti v javnem dialogu ob poslanici »Razvoj narodov«, izraziti svoje začudenje, da prisotnosti takšnega sveta oziroma teženj k takšnim družbenim odnosom v socializmu poslanica ne priznava, ne vključuje, zamolčuje. V tem pogledu pa se postavlja velika moralna in politična odgovornost katoliških škofov iz socialističnih dežel in jugoslovanskih še posebej. Ugotoviti moramo, da na to dejstvo niso opozorili ali hoteli opozoriti niti v debatah na drugem vatiškanskem koncilu niti kasneje v svojih javnih izjavah, intervjujih, deklaracijah in škofovskih poslanicah.³ Ali, če povemo to drugače: neprestano ponavljanje jugoslovanskih in še posebej slovenskih škofov, da so za dialog, bo prepričljivo tedaj, če bodo omogočili, da bo potekal dialog tudi v cerkvi sami, in če bodo oni sami v dialogu z deli katoliške cerkve drugih držav in narodov pogumno in iskreno opomnili svoje sobesednike, »zaskrbljene« za usodo »cerkve v stiski« (prej »cerkve za železno zaveso«), da v naši stvarnosti delovni ljudje, navzlic zunanjim in notranjim oviram, že ustvarjajo svet, ki v papeževi poslanici nastopa kot svet prihodnosti.

6. Od posebnih vprašanj, ki nastopajo v poslanici in ki so tudi drugod po svetu predmet posebne pozornosti, so, po mojem mnenju, najpomembnejša naslednja:

a) Ali in v kolikšni meri ter obliki pa tudi na kakšen način poslanica obravnava marksizem kot ideologijo oz. socializem kot družbeno ter politično gibanje oziroma kot družbeno ekonomski sistem?

b) Ali teze o zasebni lastnini pomenijo določeno evolucijo katoliške socialne in politične doktrine ali pa so formulacije samo stilna modifikacija poprejšnjih stališč, vključno s stališči Janeza XXIII. v »Mater et magistra«?

c) Ali pomenijo teze o ekonomskem sistemu, katerega gonilo je profit, konkurenca najvišji zakon, zasebna lastnina absolutna

³ Posamezni škofje pa so celo »presegli« ta molk v obratni smeri. Tako je škopski škof msgr. Čekada na 86. generalni kongregaciji koncila 23. septembra 1964 v debati o verski svobodi izjavil tudi naslednje: »V družbi je potrebno spoštovanje verske svobode. Zgodovina to dokazuje. V sedanjih časih se nekateri filozofski in socialni sistemi razglašajo za nezmotljive in povzročajo veliko socialno zlo. Ugotovili smo to ob nacizmu. Danes pa imamo materialistične in ateistične sisteme. Koncil ima veliko pastoralno odgovornost. Glede tega bi se moral obrniti direktno na OZN in zahtevati, da razglasijo pravico do verske svobode in natančno določijo uporabo te pravice...« (Documentation catholique, 143, 18. X. 1964). — Menim, da izjava škofa Čekade ne potrebuje komentarja.

pravica, obsodbo kapitalističnega družbenega sistema ali zgolj nekaterih oblik in ekscesov v njem?⁴

d) Kako naj ocenimo obsodbo kolonializma ter neokolonializma, če jo primerjamo z obsodbo v Janezovi »Pacem in terris«; v tej zvezi prav tako tudi enega od prvih javnih poskusov samokritičnosti cerkve glede vloge misijonov in misijonarjev v preteklem kolonialnem osvajanju?

e) Kako lahko ovrednotimo teze poslanice o »popolnem humanizmu« ter pogojih zanj, če jih primerjamo s socialističnim humanizmom?

f) Odgovoriti moramo na neki način tudi na vprašanje: *ali in v kolikšni meri* in v kakšnem smislu lahko v sedanji konkretni situaciji prisotnost tez poslanice v našem družbenem prostoru pripomore do družbenopolitične afirmacije katoliške cerkve kot profesionalne družbene skupine? To pa je tudi čisto praktično in politično vprašanje.

ADOLF BIBIČ:

V vrsti enciklik, s katerimi se katoliška cerkev skuša prilagoditi sodobnemu svetu, *Populorum progressio* gotovo ni med manj pomembnimi. Obravnava namreč vprašanje, ki je čedalje bolj v središču pozornosti osveščenega dela mednarodne javnosti: usodo dežel v razvoju, ki so se po večini komaj politično osvobodile, ki pa v gospodarskem pogledu čedalje bolj zaostajajo za razvitejšim delom sveta. Poziv bogatim narodom, naj pomagajo tem deželam, in konkretni predlogi glede te pomoči ne morejo zveneti tuje v okolju, ki je že nekaj časa priča številnim konkretnim pobudam in načelnim zamislim na tem področju. Tudi ugotovitev, da je mir najtesneje povezan z ekonomskim in socialnim izenačevanjem sveta, da vodi pot k miru skozi razvoj, brez dvoma meri na jedro stvari. Nič manj pomembno ni to, da enciklika odločno podpira suverenost novoosvobojenih dežel in dežel v razvoju sploh in da zavrača celo izrecno različne oblike neokolonialističnega pritiska.

Vendar pa se mi zdi, da bi bilo napačno, omejiti vsebino enciklike zgolj na odnos razviti-nerazviti, zgolj na mednarodne probleme. Ne smemo namreč prezreti, da je njena pozornost usmerjena tudi na družbenopolitične odnose znotraj posameznih dežel, predvsem dežel v razvoju, čeprav ne samo njih. Zdi se, da ima ravno na tej ravni enciklika nekaj izrazitih meja, ki kažejo na delno

⁴ Na to opozarjam kljub komentarju v »Osservatore Romano«: »Ne obsoja se posebej ekonomski sistem, ki temelji na kapitalu, temveč napake in zlorabe, ki iz njega tako lahko izhajajo in ki nasprotujejo skladnemu sožitju in razvoju vsakega človeka in celovitega človeka. Prav tako se obsojajo oblike zati-ralske kolektivizacije, ki odpravljajo svobodo in dostojanstvo osebe.« (O. R., 5. IV. 1967 v članku »Encikliko je treba ponovno prebrati.«)

kontinuiteto nekaterih izhodišč, značilnih za tradicionalno katoliško socialno doktrino.

1. Najprej lahko opazimo, da je osnovna filozofija, ki je tudi v bistvu te enciklike, solidarizem. To se pravi, da enciklika ne obravnava družbenih odnosov s stališča nasprotij in spopadov med velikimi socialnimi skupinami sodobnih družb, marveč da v nekem smislu vse socialne skupine postavlja na isto raven. Bistveno različne socialne kategorije vključuje pod enoten pojem »delavca«; k temu pojmu pa ne prišteva samo obrtnika, kmeta in delavca, ampak tudi podjetnika. Na nekem mestu na enak način obsoja »dušič materializem« bogatih in revnih, nekajkrat se tudi izrecno obrača na vse socialne skupine. Takšen pristop je, kot se zdi, korak nazaj glede na že doseženo konkretnost obravnavanja socialnih gibanj, zlasti v encikliki *Pacem in terris* Janeza XXIII.

2. Ta solidaristična filozofija odmeva deloma tudi v stališčih do družbeno strukturalnih sprememb v sodobnem svetu, zlasti v deželah v razvoju. Enciklika, nekoliko poenostavljeno rečeno, vsebuje dve temeljni tezi: a) spremembe v družbenih odnosih so nujne; b) radikalno-revolucionarne spremembe niso zaželeno.

Tako enciklika opominja, da morajo družbene preobrazbe potekati »skladno«, in svari pred »nepremišljeno« agrarno reformo in »nenadno« industrializacijo. Sviri tudi pred »skušnjavo nasilja« in načelno graja »revolucionarni upor« ter se zavzema za »javni mir«. Ne moremo, da v tej potezi enciklike ne bi videli težnje, ki bi na ravni notranjih družbenih odnosov utegnila imeti funkcijo pomirjevanja socialnih napetosti med velikimi antagonističnimi skupinami in s tem zmanjševati ali omejevati pritisk za dejanske družbene spremembe.

To pa nas že vodi k enemu od naslednjih vprašanj, ki jih je tovariš Roter omenil v uvodni besedi: Kakšen je odnos enciklike do socializma in komunizma? Predvsem moramo ugotoviti, da tudi ta enciklika socializma in komunizma izrecno ne omenja. Zdi pa se, da ga ima v mislih posredno ali da se vsaj dotika nekaterih problemov, ki so za socialistično gibanje pomembni. Ne bi govoril o vprašanju lastnine, glede katere se enciklika po vsej priliki še nekoliko bolj oddaljuje od njene nekdanje absolutizacije. Vendar pa se hkrati zdi, ne samo iz navedene nenaklonjenosti do revolucionarnih metod v družbenih preobrazbah, marveč tudi iz nekaterih drugih terminoloških namigov, da enciklika v bistvu obsoja revolucionarno — socialistično gibanje v deželah v razvoju. Le kako si naj drugače razlagamo nastop proti »obetajočim mesijanizmom, ki samo varajo«? In ali lahko kaj drugega pomeni opozorilo zoper »totalitarne nazore«? V sodobni zahodni politološki literaturi pomeni »totalitaren« isto kot komunističen (ali fašističen). Tudi kritika zoper »nevarnost popolne kolektivizacije« verjetno meri na nekatere socialistične dežele.

3. Končno še nekaj besed o humanizmu. Gotovo so deli enciklike, ki govore o celostnem človeku, zelo blizu vsem, ki so se kdaj srečali z globokim humanističnim patosom mladega Marxa. Zlasti nam, ki smo zadnja leta živeli v vznemirljivem vzdušju alienacij-

skih diskusij in v iskanju samoupravne poti, mora zveneti zelo domače zahteva po popolnem razvoju človeka. Dve stvari sta pri obravnavi humanizma v encikliki po mojem pozitivni: da opušča nekdanja zgolj spiritualistična stališča in realistično priznava, da so za človečnejšo družbo potrebna tudi neka gmotna blaginja, omika, znanje itd.; in da opozarja, da je razvoj celostnega človeka nemogoč brez vzajemnega razvoja človeštva.

Treba pa je, žal, dodati, da je koncepcija humanizma v encikliki v svoji konkretni vsebinski izpeljavi precej ekskluzivna, da ne rečemo nestrpna. Ne samo, da namreč izključuje, da bi bil celosten človek mogoč brez verovanja v onostranstvo, marveč tudi skozi usta filozofa Maritaina razglaša, da je humanizem, ki veruje v človeka kot zadnje merilo vrednot, »nečloveški humanizem«. Ali bi se zelo motili, če bi tudi v taki oznaki laičnega humanizma videli vsaj potencialno ost zoper določena socialna gibanja in njihove nosilce?

Očitno je torej, da enciklike *Populorum progressio* ne moremo obravnavati kot povsem homogeno celoto. V njej so vsekakor beležene nekatere velike teme sodobnega trenutka, zlasti glede splošnega položaja dežel v razvoju in soodgovornosti razvitejših narodov za njihov napredek. Enciklika se tudi na nekaj mestih, čeprav previdno in z omejitvami, kritično izrazi o kolonializmu, kapitalizmu in nekaterih drugih problemih. Hkrati pa so v njej, kot smo deloma skušali pokazati, tudi sestavine, ki bi utegnile zastreti jasno mejo med socialnimi silami, ki odločilno oblikujejo sodobni svet. Vsekakor pa je sestavljena tako, da se bo dala zelo gibko uporabljati. V kakšnem smislu, je pa predvsem odvisno od razmerja družbenih sil v posameznih deželah in od moči in usmeritve cerkvene hierarhije, ki je tudi v tej encikliki pooblaščen »da avtentično uči in razlaga načela, ki se jih je treba na tem področju držati...«.

PETER KLINAR:

Za uvod bi navedel najprej nekaj splošnih vtisov o encikliki »*Populorum progressio*«.

Menim, da drže tiste ocene, ki pripisujejo obravnavani encikliki tudi politični značaj. Enciklika se loteva, poleg temeljnega družbenega problema sodobnega sveta, ki zadeva razreševanje odnosov med razvitimi in nerazvitimi področji, še številnih drugih perečih družbenoekonomskih in družbenopolitičnih problemov. Za podkrepitev te ugotovitve lahko naštejemo nekaj takšnih perečih problemov, kot so npr. nacionalizem, rasizem, neokolonializem, položaj emigriranih delavcev itd. Ker enciklika do teh vprašanj zavzema svoje stališče, gre očitno za politični značaj enciklike, kar je treba upoštevati, ko ocenjujemo njeno vse-

bino. Nekatera teh vprašanj so pereča tudi v naši družbi, npr. problem nacionalizma, položaj delavcev v tujini itd., zato bodo imela politična stališča enciklike prav gotovo tudi pri nas neki vpliv. Enciklika v 13. točki I. dela izrecno poudarja, da »Cerkev, ki je strokovnjak v humanosti, ne teži za tem, da bi se vmešavala v politiko držav«, ... in da ne teži za tem ... »da bi osvajala zemsko oblast«, ... ter nadalje, da sta posvetna in cerkvena oblast ločeni ter suvereni vsaka na svojem področju. Iz tega bi lahko sledil sklep o tem, da Cerkev sprejema načelo ločitve med seboj in državno oblastjo. Vendar menim, da bi bila na podlagi tega napačna trditev o popolni ločitvi Cerkve in državne oblasti. V luči zgoraj navedenih političnih stališč Cerkve je mogoče priti le do sklepa, da se Cerkev zavzema za specifični odnos med seboj in državno oblastjo oziroma državno politiko in da se ne odreka svojemu političnemu delovanju. Ker se Cerkev opredeljuje do številnih političnih vprašanj, ki niso neposredno vezana na njeno temeljno — religiozno dejavnost, to dejstvo kaže, da je Cerkev politično aktivna in da se bo z različnimi sredstvi prizadevala za uresničitev svojih političnih izhodišč, ne nazadnje tudi z vplivanjem na državno oblast. Takšno vplivanje je mogoče doseči z neposrednimi, predvsem pa z različnimi posrednimi sredstvi (prek političnih, družbenih organizacij, interesnih skupin, institucij itd.). Če sem dejal, da gre le za specifičen odnos med Cerkvijo in državno oblastjo, sem pri tem mislil, da se Cerkev na splošno odreka svoji vlogi kot pretežno politične institucije oziroma svojemu neposrednemu vplivu na državno politiko, kar je stvar preteklosti, nikakor pa tudi ne (npr. posrednemu) vplivu na politične procese v družbi. Cerkev je treba vsekakor prišteti med aktivne dejavnike v političnem procesu z različno stopnjo aktivnosti, kar je pač odvisno od konkretnega družbenopolitičnega sistema, v katerem deluje.

Ob splošnem razpravljanju — seveda nepopolnem — o encikliki papeža Pavla VI. je treba omeniti še to, da enciklika pri razpravljanju o mnogih družbenih vprašanjih le-ta ocenjuje v njihovi protislovnosti, navajajoč njihove pozitivne in negativne posledice. To ocenjujem v povezanosti z določenimi naprednimi izhodišči pri nekaterih socioloških vprašanjih kot pojav notranje diferenciacije znotraj Cerkve v korist njenih naprednejših struj. Tako npr. enciklika na splošno obsoja kolonializem, hkrati pa omenja tudi nekatere njegove pozitivne dosežke, ki so jih kolonizatorji zapustili v nerazvitih deželah (točka 7 prvega dela). Ravno tako je npr. delo misijonarjev ocenjeno s pozitivne in negativne plati. Kot pozitivno navaja med drugim to, da so bili misijonarji v mnogih pokrajinah nosilci napredka in kulturnega razvoja. Opozarja pa na negativnosti delovanja misijonarjev, ki da so »vnašali načine mišljenja in življenja dežel, iz katerih so prihajali« (točka 12 prvega dela). Na dinamičnost obravnavanja družbenih odnosov opozarja še 10. točka prvega dela, kjer je govor o spopadu civilizacij. Ko enciklika navaja spopad med tradicionalnimi civilizacijami in novostmi, opozarja na tragično dilemo: »ali obdržati

podedovane ustanove in verovanja ter se pri tem odreči napredku ali pa se odpreti od zunaj došli tehniki in omiki pa z izročili preteklosti zavreči vse njihovo človeško bogastvo.« Iz povedanega je mogoče sklepati, da ocenjuje katoliška cerkev nekatere družbene pojave dovolj kritično, tudi v njihovi protislovnosti, ter da deloma upošteva v družbenem dogajanju njegovo dinamiko.

Kako se socialni nauk Cerkve prilagaja spremenjenim družbenim odnosom, je dobro videti po tem, kako pojmuje lastnino. V zvezi s tem pojmovanjem je socialni nauk katoliške cerkve napredoval v svojem razvoju, kar je mogoče spoznati, če zasledujemo, kako obravnavajo lastnino nekatere pomembne enciklike.

Skladno z obstojem prvotne krščanske občine je zgodnje krščanska doktrina zastopala stališče o skupni lastnini. Pri Tomažu Akvinskem se pričenjajo teoretična razmišljanja o privatni lastnini kot osnovi pozitivnega prava in o uporabi lastnine na naravnopravnem načelu. V znani encikliki »Rerum novarum« 1891. leta je Cerkev popolnoma jasno formulirala naravnopravni značaj privatne lastnine, češ da ni mogoče odpraviti s sveta socialnih razlik in da je dolžnost državne oblasti, da varuje privatno lastnino. Nedotakljivost privatne lastnine zaradi njenega naravnopravnega značaja je poudarjena tudi v encikliki »Quadragesimo anno« iz leta 1931, kjer je označeno za zlorabo, če država izčrpava privatno premoženje s čezmernimi davki. V smislu korporativističnega vzorca naj bi bila določena področja rezervirana za državo, iz razlogov državne varnosti, zaradi česar jih ne bi bilo mogoče prepuščati zasebnikom. Obe encikliki torej upoštevatata temelj predmonopolnega in privatno-monopolnega kapitalizma — privatno lastnino, in sprejemata načelo njene nedotakljivosti, ki je bilo osnova ekonomskega in političnega sistema prve in druge faze v razvoju kapitalizma.

Z razvojem sodobnega kapitalizma, vezanega na močno državno intervencijo na vseh družbenih področjih, še posebno na ekonomskem, privatna lastnina zgublja svoj nedotakljivi značaj in pojavijo se omejitve v prisvajanju, razpolaganju in upravljanju. Določena gospodarska področja sodobnega kapitalizma preidejo pod monopol države, razvije se državna lastnina. Te spremembe lastnine odsevajo tudi v socialni doktrini Cerkve. V encikliki »Mater et magistra« iz leta 1961 je mogoče opaziti v pojmovanju privatne lastnine nekakšno dvojnost. Privatni lastnini se po eni strani pripisuje naravnopravni značaj, stalna vrednost ter to, da je osnova za svobodno osebno pobudo na gospodarskem področju. V tej zvezi daje enciklika posebno oznako tistim političnim sistemom, ki ne priznavajo pravice privatne lastnine kot takšne, ki dušijo osnovno izražanje svobode. Zavzema se za razširitev privatne lastnine med vse družbene razrede (lastnine male blagovne proizvodnje, delnic srednjih in velikih podjetij itd.). Po drugi strani pa enciklika s tem, da priznava državno intervencijo, dopušča nekatere omejitve privatne lastnine v zvezi s pravico upravljanja in razpolaganja. Vendar spremembo v upravljanju produkcijskih sredstev dopušča le kot izjemno. Država lahko

razširja svojo lastnino le tedaj, če so za to dani jasni razlogi in resnična potreba splošne blaginje. Cilj nastajanja državne lastnine ne sme biti zmanjševanje ali odpravljanje privatne lastnine.

V encikliki »Populorum progressio« je mogoče opaziti, po mojem mnenju, nek napredek v tem, kako obravnava problematiko privatne lastnine, v primerjavi z obrazloženimi stališči v prejšnjih enciklikah, kakor tudi s stališčem v encikliki »Mater et magistra«. Dvojno stališče o lastnini produkcijskih sredstev, ki je v encikliki »Mater et magistra« dajalo prednost privatni lastnini, državni lastninj pa izjemen značaj, v letošnji encikliki ni izrazito poudarjeno. Sodim celo, da so procesi v sodobnem kapitalizmu, ki se manifestirajo v monopolistični državnointervencijski vlogi, narekovali Cerkev, da je sprejela takšno stališče o lastnini produkcijskih sredstev, po katerem Cerkev nič več ne daje prednosti naravnopravnemu in absolutnemu značaju privatne lastnine. Do takšnega sklepa je mogoče priti zaradi tega, ker zadnja enciklika naravnopravnega značaja privatne lastnine ne omenja, ji ne daje absolutnega značaja ter zastopa stališče o državni intervenciji na področju lastniških odnosov, tej pa ne pripisuje le izjemnega značaja. V 23. točki I. dela piše papež Pavel VI., da »... zasebna lastnina ne pomeni za nikogar brez-pogojne in absolutne pravice«. »Nihče ni upravičen, da si pridrži za svojo izključno uporabo tisto, kar presega njegove potrebe, če drugi nimajo potrebnega.« In dalje: »... pravica do lastnine se ne sme nikoli izvajati v škodo skupne koristi...« Potem ko omenja možnosti za državno intervencijo v primeru konflikta med zasebnimi pravicami in potrebami skupnosti, piše v 24. točki I. dela, da skupna blaginja zahteva včasih ekspropriacijo, ter obsoja izvoz kapitala v tujino izključno iz osebnih koristi, ker to povzroča škodo nacionalnim interesom.

Tudi v obsodbi načel liberalnega kapitalizma v 26. točki prvega dela je kritično označena osnova tega sistema, privatna lastnina proizvajalnih sredstev, kot... »absolutna pravica brez omejitev in ustreznih obveznosti do družbe«. V zvezi s kritiko liberalnega kapitalizma, piše papež Pavel VI., v 33. točki prvega dela, da sama individualna pobuda in igra konkurence ne bi mogli zagotoviti uspeha razvoju, in se zato zavzema za načrtovanje in programiranje, ki naj ga izvaja javna oblast.

Ko se enciklika zavzema v 22. točki prvega dela za pritekanje dobrin »stvarstva« v roke vseh v duhu pravice in za podrejenost vseh pravic, v številni lastninske, tej pravici, si lahko ob koncu te razprave zastavimo vprašanje, kako si Cerkev zamišlja uresničitev tega načela. Očitno gre za uporabo dveh različnih linij, po katerih Cerkev deluje. Ena je religiozna: krepitev moralnih vrednot človeka v smislu krščanskega humanizma. Druga pa je politična, kar pomeni, da se Cerkev opredeljuje za določen politični program, s katerim bo poskušala vplivati na državno oblast. Mnenja sem, da se takšen politični program v odnosu do lastnine produkcijskih sredstev sklada z državnim monopolizmom, kot se

razvija v sodobnem kapitalističnem svetu. Tudi za obravnavo lastninskih problemov, kakor za celotno vsebino enciklike, je značilno, da se le-ta izrecno ne opredeljuje do družbenih odnosov, obstoječih v socialističnih družbah. Potemtakem je mogoče sklepati, da Cerkev ni za poddržavljenje produkcijskih sredstev, ki bi imelo za posledico radikalno spremembo razrednega nosilca lastninske pravice, ali celo za podružbljanje produkcijskih sredstev. Cerkev se zavzema za državno intervencijo na področju privatne lastnine. Ker pa tej intervenciji ne pripisuje izjemnega značaja in ker ne sprejema več absolutnega značaja privatne lastnine, je že v tem možno razpoznati evolucijo njenega temeljnega socialnega nauka, ki je nastala v relativno kratkem obdobju.

MARKO KERŠEVAN:

Najprej nekaj splošnih pripomb.

1. Odnos katoliške cerkve do »politike«.

Pripravil sem nekaj citatov iz papeških enciklik, da bi pokazal, kako Cerkev nikakor noče privoliti v to, da bi se »zapirala v cerkev«. Tovariš Roter me je, navajajoč Šagi-Buniča, v tem prehitel, zato ne bi ponavljal. Že iz definicije, da je papež nezmotljiv (kadar uči *ex cathedra* itd. — to zdaj ni pomembno), ko oznanja verski ali moralni nauk, izhaja, da si Cerkev pridržuje pravico posegati vse sfere človekovega življenja. Moralno presojo pojmuje Cerkev namreč zelo široko: to je ocenjevanje vseh človeških dejavnosti z vidika, ali se skladajo z božjo voljo; le-to po katoliškem nauku spoznavamo iz evangelija, katerega avtentični razlagalec je Cerkev, in iz »naravnega prava«, ki ga izražata naša vest in razum. Zato se Cerkev v svoji sedanji strukturi ne bo odpovedala poseganju v politiko v širšem smislu. Šagi-Bunič je to dobro poudaril. Cerkev kot organizacija duhovnikov dejansko nikoli ni bila močna in vplivna samo zaradi tega, ker je zadovoljevala religiozne potrebe množic; njena moč je bila odvisna od tega, v kolikšni meri je opravljala še druge družbene funkcije, koliko je bila prisotna v navzkrižjih svojega časa. Prav danes je to zanjo velikega pomena, saj se čedalje teže opira ne samo religioznost, ki je bodisi v krizi (tradicionalne cerkvene oblike), bodisi se izmika cerkvenim okvirom.

2. Naš odnos do enciklike:

Treba je ločiti vsaj dvoje: 1. njeno konkretno vsebino, 2. obliko, v kateri je ta vsebina podana.

Demistificirati moramo obliko, v kateri so stališča podana. V vseh socialnih enciklikah je govor o osvetljevanju stvari v luči evangelija in naravnega zakona, čeprav lahko z analizo zelo lepo pokažemo, kako se spreminjajo pogledi npr. na lastnino, pač glede

na družbene razmere, družbeno ureditev, odnose sil, ali če hočemo, »duha časa«. Skratka — treba je razkrivati konkretno družbeno pogojenost in usmerjenost cerkvenih stališč ne glede na to, kako jih sicer ocenjujemo: kot napredna, kompromisarska ali nazadnjaška — in kritizirati, da se neka družbeno zgodovinska pogojena stališča, ki so lahko sicer popolnoma sprejemljiva, razglašajo za izraze nekega večnega prava, evangelija ali neizpremenljivih osnov cerkvenega nauka. Pri tem se lahko opiramo tudi na tiste katoliške kroge, ki stojijo na stališču: »En evangelij, ena pridiga na gori« pa več socialnih doktrin oziroma nobene katoliške socialne doktrine.«

Stvarno vsebino moramo ocenjevati konkretno, ne aprioristično; iskati moramo njene zveze in funkcije v sodobnem svetu. S tega vidika ni mogoče zanikati, da enciklika ni korak naprej, saj je tako ali drugače — prevzela vrsto marksističnih stališč in ocen.

3. Enciklika znova lepo pokaže, kako se Cerkev prilagaja sodobni miselnosti. Ko govori o človeku kot ustvarjalcu, poudarja, da je Bog delo blagoslovil. Še ni tako dolgo, ko smo v cerkvi lahko slišali o delu predvsem kot o bremenu, kazni, ki je bil človek deležen ob prekletstvu in izgonu iz raja. V Svetem pismu dejansko lahko najdemo dokaze in razloge za obe pojmovanji. Pustimo Cerkev in teologom, da ugotavljajo, katero pojmovanje je pravilno, oziroma da dokazujejo, da si obe razlagi ne nasprotujeta. Dejstvo je, da iz samih religioznih shem in črke Svetega pisma ne izhaja nobeno opredeljeno ravnanje: le-to je odvisno od razlage Svetega pisma, ta pa od tega, v kakšnem času in razmerah Cerkev živi in hoče delovati.

To je lepo videti tudi pri njenem nauku o lastnini. Formalno se je Cerkev pri tem vedno držala dveh večnih načel: 1. Bog je ustvaril zemljo za vse ljudi; 2. človek ima kot svobodno in razumno bitje pravico, da razpolaga s stvarmi, to je pravico do lastnine. V dejanskem učenju pa se je v besedah prvih cerkvenih očetov zavzemala za skupno lastnino, dajala nato čedalje večji poudarek zasebni lastnini, dokler je ni z Leonom XIII. »posvetila«; danes pa postopoma zopet bolj in bolj poudarja prvo načelo — vzporedno s spremembami družbenih odnosov, v katerih je Cerkev živela in do katerih se je opredeljevala.

4. Značilno za encliko je, h komu se obrača. Prav v tem se ne loči od poglobitve usmerjenosti tistega dela dosedanjega katoliškega »socialnega nauka«, ki je kritičen do obstoječega stanja in izraža želje po izboljšanju. Le-ta se je vedno obračal predvsem k tistim, ki nekaj *imajo* — lastnino, oblast, denar — naj bodo razumni, pravični, polni krščanske ljubezni in naj pomagajo drugim. Čez to posega edinole z opozarjanjem, kaj bo, če se to ne zgodi (nevarnost revolucije). V tem je dokument docela klasičen in v tem se tudi loči od socialističnih programov. Enciklika lahko s svojimi pozivi k raznim, samim po sebi dobrim reformam, v različnih okoljih družbeno različno učinkuje — pač glede na to, v čigavih rokah bo. V rokah stvarnih revolucionar-

nih gibanj, ki se opirajo na interese nižjih slojev in se obračajo k njim, je lahko dodatna moralna opora za zahteve po spremembah. Kjer takega gibanja ni, kjer ostaja enciklika le v rokah cerkvene hierarhije (zlasti kjer je ta veleposestniška ali tesno povezana z buržoazijo), se njena vloga zreducira na že tradicionalne pozive, da je treba delati počasi in preudarno, da ne bo »prišlo do zrušitve nepogrešljivega ravnotežja«, da je treba s prepričevanjem spreminjati zavest bogatih i. pd.

Še nekaj konkretnjših opažanj:

5. V encikliki zasledimo nekatera pojmovanja, ki še zaostajajo ali pa so zavesten korak nazaj glede na nekatere že obstoječe tokove v Cerkvi. Tako je vnovič poudarjeno, da je Cerkev tudi oblast, ena od dveh suverenih oblasti, cerkvene in posvetne, ki delujeta vsaka na svojem področju (t. 13). Tako govorjenje so na koncilu že precej opustili, saj ga je težko uskladiti z govorjenjem o verski svobodi, dialogu z drugimi religijami in ateisti. Zlasti če ga povežemo s trditvijo, da je Cerkev »strokovnjak za humanost« in s tezama »brez boga lahko organiziramo zemljo le proti človeku« in »človek je daleč od tega, da bi bil zadnje merilo vrednot« (točka 42) lahko v določenih razlagah pripelje v izrazite oblike klerikalizma. Kolikor bi bila z zgornjo tezo mišljenja nujnost kakšnega izrecnega teizma ali opredeljene religije, je to lahko posredno oživljanje danes popolnoma nesmiselnih obtožb ateistov, da so to ljudje, ki spodkopavajo temelje morale in družbe itd. Če so vsi nereligiozni humanizmi nečloveški humanizmi, torej v resnici nehumanizmi, potem pozivi »vsem ljudem dobre volje« k skupnemu delu nekam čudno izzvene.

6. Točka 39 govori o legitimnem pluralizmu poklicnih in sindikalnih organizacij, ki da je »dopusten«, kolikor ostanejo neprižadete vrednote »religiozne usmeritve življenja, človekove svobode in dostojanstva«; kristjan pa da ne more sprejeti tistih nauk in akcij, ki »slone na ateistični in materialistični filozofiji«, katera teh vrednot »ne spoštuje«. Besedilo ni jasno: ali papež meni, da materialistične in ateistične filozofije kot take ne spoštujejo religiozne orientacije, svobode ali dostojanstvo človeka; ali misli le na tiste materialistične doktrine, ki ne spoštujejo naštetih vrednot in kolikor jih ne spoštujejo. Poleg tega ni jasno, v kakšnem smislu govori papež o »dopustnosti« pluralizma. Smiselna razlaga je, da se to nanaša na kristjane: dopuščeno jim je sodelovati v različnih organizacijah (sindikati npr.) s pogojem, da se gibljejo v okviru nekih splošnih krščanskih načel. V tem smislu bi bila lahko kritika monopolnega položaja krščanske demokracije v Italiji.

7. Od misli, ki bi lahko veljale tudi za naše domače razmere, je v resnici treba poudariti, da papež obsoja nacionalno zapiranje, nacionalni egoizem vseh, zlasti pa bogatejših narodov. To je lahko v marsičem okvir za obravnavanje nerazvitih in razvitih predelov v Sloveniji in Jugoslaviji. Isto velja glede odnosa do tujih delavcev in študentov.

TINE HRIBAR:

Menim, da je treba encikliko obravnavati na dveh ravneh. Na prvi ravni, to je na ravni konkretnih družbenoekonomsko-političnih vprašanj, je naredila v primerjavi s prejšnjimi enciklikami korak naprej k temeljnim težnjam sodobnega sveta (v odnosu do nacionalnega vprašanja, lastnine itd.).

Druga raven je obča raven, raven, na kateri enciklika zaostreno navaja svoja temeljna »filozofska« stališča.

Medtem ko enciklika dopušča pluralizem (dialog) na sociološkem ali politološkem področju, pa na »filozofskem« področju ohranja in zaukazuje absolutni monizem ter že vnaprej ne dopušča nikakršnega dialoga. To lahko vidimo v 42. točki I. dela enciklike, kjer govori po eni plati o »popolnem humanizmu«, po drugi plati pa o »zaprtim humanizmu«, »ekskluzivnem humanizmu« in o »nehumanem humanizmu«. Citiram: »Brez dvoma človek lahko organizira zemljo brez Boga, toda ,brez Boga jo končno lahko organizira le proti človeku. Vase zaprti humanizem je nečloveški humanizem'. Pravi humanizem je le tisti, ki se odpira Absolutnemu...« Iz navedenega izhaja, da so vsi humanizmi razen enega edinega nehumani, če že ne antihumani.

S filozofskega stališča to pomeni, da se enciklika giblje na klasični ravni, to je na ravni, ki sega od Platona do Hegla. Kaj pomeni humanizem v razponu med Platonom in Heglom? V človeku vidi ta humanizem umno živo bitje — animal rationale. Človek je racionalna žival. To pomeni, da je človek sestavljen iz živalskega in umnega, ki predstavlja v njem tisto božje. Med tema nasprotjema je razpet človek in med njima se giblje. Njegova humanost je v tem, da teži k bogu, in tako presega samega sebe kot tisto enotno prej omenjenih nasprotij. V tem smislu človek neskončno presega človeka (Pascal). Za tako pojmovani humanizem je vsako drugo stališče le stališče, ki se zavzema za tisto živalsko v človeku in je zato po njegovem seveda antihumano. Zato se Cerkev ostro upira vsakemu drugemu pojmovanju, kajti na tem njenem pojmovanju temelji tudi njena hierarhija.

To, da ima enciklika dve ravni, torej ni naključje. Čim bolj bo Cerkev na ravni konkretnih družbenih vprašanj upoštevala težnje po totalnem človeku (ki jih predstavlja tudi filozofsko gibanje od Hegla naprej), tem bolj ostro bo izpostavljala svoje temeljno klasično »filozofsko stališče«, ki ga kot taka ne more spremeniti in ga prilagoditi novejšemu bitno-zgodovinskemu dogajanju. Če bi Cerkev v to privolila, bi ne bila več Cerkev. Nasprotje med konkretno ravnijo in občo ravnijo bo zato prihajalo čedalje bolj v ospredje. Pri konkretnih socioloških vprašanjih ji ne gre za načela, zato se lahko prilagaja, lahko politizira in je lahko kompromisarska. Na obči »filozofski« ravni pa tega ne

more. Tu mora ohranjati dualizem človeka, o katerem smo govorili. To se najbolj jasno kaže v 47. točki II. dela enciklike, v kateri je govor o temle: »Gre za zgraditev sveta... v katerem svoboda ni prazna beseda in v katerem ubogi Lazar lahko prisede k mizi bogatina.« Ohranja se torej dualistično nasprotje med ubogimi in bogatimi. Ta dualizem se kaže tudi ob drugih, klasičnih meščanskih vrednotah, na katerih enciklika temelji: pravičnost itd. Na podlagi teh vrednot enciklika lahko zagovarja le enakopravnost tistih, ki stopajo v pogodbeno razmerje itd.: ne gre ji za odpravo vzrokov, gre ji predvsem za popravke. Če bi hotela Cerkev dualizem, o katerem je govor, odpraviti, potem bi morala spremeniti svoje gledanje na človeka kot razpetost med božjim in živalskim, česar pa kot taka ne more. Čeprav je med občo in konkretno ravniyo enciklike temeljno protislovje, vplivajo obča »filozofska« stališča vendarle tudi na nedoslednost v reševanju konkretnih družbenih vprašanj.

FRANE JERMAN:

Čeprav bi bila za podrobno filozofsko analizo enciklike potrebna daljša študija, obogatena s primerjavami filozofskih aspektov prejšnjih enciklik, pa se zdi, da je vsaj nekaj opornih točk, ki omogočajo neko preliminarno mnenje. Kljub temu, da je jezik enciklike nefilozofski (v smislu filozofske terminologije), lahko trdim, da moremo najti v njej vztrajanje na tomističnih stališčih moderne katoliške filozofije. Če to dejstvo primerjamo z relativno naprednim stališčem, ki ga zavzema enciklika v socialnem in ekonomskem pogledu, moramo ugotoviti neko dvojnost enciklike. Skratka: na filozofski ravni ostaja uradna katoliška filozofija konservativna. To trditev bi mogel dokazati predvsem s tistimi mesti, ki govorijo o človeku posamezniku. Tu imam v mislih 15. odstavek, kjer je razvidna tomistična definicija človeka kot osebe in individuuma (konceptija, ki jo je v modernem času razvijal v vrsti svojih del J. Maritain). Tu so razvidne naslednje, za tomistično filozofijo človeka bistvene točke: teološka določenost človeka (»V božjem načrtu je vsak človek rojen za neki razvoj...«), ki pa ni v nasprotju s tem, da je človek razumno in *svobodno* (podčrtal F. J.) bitje. Že Tomaž Akvinski je dejal, da brez svobode ni niti plačila niti kazni. Človek je kot oseba določen za nekaj višjega, če ta cilj izbere z razumom in svojo svobodnostjo in dela v tej smeri (...duhovno bitje je dolžno, da svoje življenje spontano usmeri k bogu, ki je poglobitna resnica in najvišje dobro...) Bog je torej najvišji cilj *osebnega* razvoja *vsakega* posameznika (podčrtal F. J.).

Vendar človek ni samo oseba, ampak je tudi družbeno bitje, in kot takšno pripada vsemu človeštvu. Zato nima dolžnosti samo

do sebe, ampak tudi do družbe: »...imamo dolžnosti do vseh in ne moremo biti ravnodušni do tistih, ki bodo prišli za nami« (odst. 17). Hkrati je to tudi poziv na vesoljno solidarnost. Človek je torej razcepljen na posameznika in na družbeno bitje, kar je s filozofskega vidika personalistična koncepcija človeka.

Encikliki pa bi bržkone delali krivico, če bi jo odpravili kot nekaj zgolj konservativnega (pa čeprav samo na filozofski ravni). Filozofski premiki so vidni tako v močnejšem poudarjanju pomena družbenega življenja kot tudi v samem vrednotenju dela. Kot je znano, je bil po bibliji človek obsojen na delo za kazni zaradi izvirnega greha. Vendar: »...delo (je) Bog hotel in ga blagoslovil... V delu ljudje odkrivajo, da so si bratje...« (odst. 27). Enciklika dialektično odkriva protislovja dela, ki moralno vodi lahko k počlovečenju, pa tudi razčlovečenju človeka, a kljub temu vidi v delu eno od osrednjih dimenzij človeka, v človekovem prizadevanju pa cilj »ustvariti tistega popolnega človeka, o katerem govori sveti Pavel, ki ostvarja polnost Kristusa« (odst. 28). Ta zadnji stavek se zdi kot daljni refleks Teilhardove vizije razvoja človeštva (in človeka) v Kristusa (ki mu po nekaterih interpretacijah pomeni popolno človeško družbo).

Drugo pomembno točko, ali bolje poudarek, vidim v akcentuiranju izobrazbe, v razvijanju razuma, ki pomeni v tem kontekstu racionalistično in ne mistično pozicijo pri spoznavanju najvišjega dobrega, tj. Boga. Cerkev se noče več ustavljati razvoju človekovega razuma (znanosti!), ampak vidi v njej podpornika ideje o končnem cilju vsega človeštva kot skupnosti oseb in družbenih bitij.

Zelo pomemben je tudi odstavek, ki govori o popolnem humanizmu in je polemično uperjen proti vsem tistim humanizmom, ki so po svojih koncepcijah ateistični. »Brez dvoma človek lahko organizira zemljo brez boga, toda brez boga jo končno lahko organizira le proti človeku. Vase zaprti humanizem je nečloveški humanizem« (odst. 42). To pomeni, da humanizem ni humanizem, če ne zajema transcendenco, če ni usmerjen na nekaj, kar človeka kot človeka prehaja. To prehajanje človeka in njegovo preseganje (enciklika se na tem mestu sklicuje na Pascala: »Človek neskončno presega človeka«) pa je mogoče samo s tem, da je človeku kot družbenemu bitju omogočen celovit razvoj kot združbi oseb.

To je tisto mesto, kjer se katoliška filozofija in marksistična antropologija (humanizem) odločno razhajata. Za marksizem ne more biti nobene transcendence v smislu boga ali božje osebe — marksistični humanizem je tostranski in ne onostranski humanizem. Človek mora poiskati smisel samega sebe in družbe, v kateri živi in deluje, v svojem lastnem življenju, v tostranosti in realnosti svoje tu-bitja.

Ni treba posebej poudarjati, da je za končno filozofsko oceno enciklike še prezgodaj in da so gornje misli bolj refleks kot pa plod študija.

ANDREJ KIRN:

Najbolj me v encikliki preseneča — in to je zame zelo pozitivno — da govori o preobratu v zgodovini človeštva in o svetovni dimenziji problemov. To lepo potrjuje Marxovo misel, da najbolj bogate abstrakcije — in taka abstrakcija je tudi svetovnost — nastajajo v najbolj bogatem razvoju. Seveda se to lahko razloži na teološki način, toda naša naloga je, da spreminjamo njihovo razlago v posvetno.¹

Glede humanizma lahko rečem, da mi je njihova koncepcija človekove ustvarjalnosti, kakor je formulirana v tem dokumentu, dosti bližja kakor nekatere variante ateističnih koncepcij, ki podarjajo človekov nagon, absolutizirajo geografske faktorje i. pd. Celo bližja mi je kakor tisto filozofsko mišljenje, ki gleda na sodobni znanstveni in tehnični razvoj kot na skrajno dovršitev metafizike in s tem zakritja resnice o izvoru, ki gleda na človeka kot na pastirja biti, ki posluša nagovor biti, ji odgovarja primerno nagovoru i. pd. Sodobna teološka koncepcija človekove ustvarjalnosti samo delno, čeprav precej pozno, vstopa v okvir novoveškega horizonta človekovega ustvarjanja, ki se je v idealizmu omejilo predvsem na umetniško in miselno ustvarjanje, ki je mišljenje dojelo kot proizvajanje in ne več kot spominjanje, kar je prevladovalo v antiki. V tej encikliki vidim, da sodobna teološka koncepcija človekovega ustvarjanja prehaja enostranost novoveškega idealističnega pojmovanja, saj ga dojame na ravni človek-zgodovina. Namesto tiste logike iz sv. pisma, ki kaznuje graditelje babilonskega stolpa, ki torej postavlja meje človekovemu ustvarjanju, kakor je to izrazila tudi antična grška družba v svojem mitu o Prometeju, se zdaj razglaša zahteva, naj človek dovrši stvarstvo, ki mu ga je namenil bog. V primerjavi s klasičnimi pojmovanji je ta trditev podobna neke vrste ateizmu znotraj samega razvoja krščanske religije. Človek dovršuje delo boga, ali ni s tem popolnost boga oslABLJENA, ali ni to ponižujoče za boga? Mar ne pomeni pripoznavanje nepopolnosti boga že sramežljivega odpravljanja, zanikanja boga? Če v tu navedenem citatu iz te enciklike: »In človek je resnično človek le toliko, kolikor kot gospodar svojih dejanj in presojevalec njihove vrednosti postane sam avtor svojega napredka, v skladu z naravo, ki mu jo je dal njegov stvarnik in katere možnosti in potrebe svobodno

¹ Sicer vsebuje elemente svetovnosti že zgodnja krščanska misel, toda nikdar niso prevladali in je prava svetovnost bila postavljena v onostranost. Njen podružbljeni, obče človeški značaj je zgolj na političen način realizirala meščanska država in zato pravi Marx, da je ta ateistična meščanska država bolj krščanska od krščanske fevdalne države. Pij XII. je sicer govoril o novem svetovnem redu, toda še vedno se mu pojavi krščanska kultura v Evropi in v svetu kot neka enklava sredi sveta. Pri Janezu XXIII. in Pavlu VI. je to postavljanje drugega proti drugemu že mnogo manj ostro in obsežno.

sprejema«, odmislimo zadnji del stavka, bi lahko mislili, da je stavek izrekel kak marksist. »Božja narava« seveda ostaja, toda zelo poredkoma stopa na oder in čedalje bolj pušča govoriti človeku. Pa četudi za hip sprejmemo gornjo teološko omejitev človekove ustvarjalnosti, »v skladu z naravo, ki mu jo je dal stvarnik«, je v religioznem jeziku skrit realen problem zgodovinskega determinizma, ki je pri Marxu formuliran v znani misli, da ljudje sicer sami delajo zgodovino, toda ne v okoliščinah, ki so si jih sami izbrali, in da njihovo ustvarjanje determinira vsota proizvajalnih sil in odnosov, ki so jim jih zapustile minule generacije. Strinjam se, da teološko koncepcijo humanizma preveva dualizem, ki razpade v humanizem človeka in humanizem boga, medtem ko marksistični humanizem pozna eno samo temeljno izhodišče: koren za človeka je človek sam. Gornji dualizem je v encikliki izražen v otipljivejši, posvetni obliki, kot dualizem ubogega Lazarja in bogate mize, in se nazadnje le teži za to vrsto napredka, »v katerem bo ubogi Lazar lahko prisedel k mizi bogatina« (t. 47).

Zanimivo je, da bolj ko postaja socializem svetovni proces, bolj se visoki cerkveni krogi izogibajo odgovorom o zgodovinski tendenci v tej smeri. Opredeljujejo se tako, da priznavajo status quo. Leon XIII. je videl še možnost, da bi tisti, ki so izgubili zemljo, tj. postali proletarci, zopet postali kmečki proizvajalci. Že v tem upanju se kaže, kako neznana je ostala Leonu XIII. zgodovinska tendenca kapitala. Pij XII. že vidi, da to ni mogoče. Odkriva namreč, da industrijski razvoj postaja svetoven in da je zajel tudi dežele Latinske Amerike, Afrike in Azije, toda v odnosu do komunističnega gibanja je še zelo optimističen: trenutno je slučajno res, jutri pa ga morda že ne bo več. Tako kot je Leonu XIII. ostala neznana zgodovinska resnica kapitala, tako je Piju XII. ostala neznana zgodovinska resnica komunizma. Danes je te vrste optimizem splahnel, govoriti o socializmu kot svetovnem procesu teološkemu jeziku seveda ni ravno prijetno, zato je še najbolje o tem molčati in upati, da se trenutno razmerje ne bo poslabšalo.

Glede privatne lastnine je tudi moč zapaziti spremembe. Leon XIII. je še zapisal, da je bog sicer izročil zemljo vesoljnemu, človeškemu rodu, toda »ne kakor da bi hotel, naj vsi skupaj nad njo gospodujejo... ampak ker ni nobenemu določil njenega dela v last«. V encikliki Pavla VI. je to dodatno pojasnilo odpadlo in v tem je oslABLJENA privatnolastniška apologetika in okrepljena tista komponenta, ki v korist skupne blaginje zahteva »včasih razlastitev« (t. 24). Tam kjer enciklika govori o nevarnosti integralne kolektivizacije, je dvoumna, ker se ta nevarnost lahko razume kot nevarnost pred splošnim podružbljanjem proizvajalnih sredstev ali pa kot nevarnost pred centraliziranim birokratskim vodenjem gospodarstva, ko je podržavljanje oziroma podružbljanje sredstev že vzpostavljeno. Do zdaj se je kolektivizacija večidel izenačevala s podružbljanjem, s pravno političnim aktom, ne pa z načinom vodenja gospodarstva.

Za vsako teh ocen o sodobni teološki misli je seveda mogoče najti prvine že v Svetem pismu, toda to je po mojem mnenju postranskega pomena, poglavitna je pojasnitev, zakaj so te prvine, ki so že zdavnaj prisotne, v nekem obdobju postale prevladujoče, stopile v ospredje in so tudi izhodišče.

NADA SFILIGOJ:

O problemih, ki jih načenja nova enciklika, bi govorila le z ekonomskega vidika, ker je bila razprava mišljena tako, da bi potekala po posameznih področjih.

Zdi se mi, da enciklika precej obsežno uporablja izsledke sodobne meščanske ekonomske teorije in da ostaja v teh okvirih. Čeprav posamezne formulacije kažejo, da gre celo dalje, pa vendar v temeljnih ugotovitvah in usmeritvi ne prekoračuje meja, v katerih se giblje danes meščanska teorija. Seveda je meščanska ekonomska teorija danes nujno pod vplivom nekaterih prvin marksistične ekonomske misli, ki jih je prvi razvil marksizem. Te prvine sodobne meščanske ekonomije lahko opazimo tudi v encikliki.

Sestavljaavec enciklike posebno obsežno uporablja izsledke teorije gospodarskega razvoja in navaja vrsto pozitivnih misli, formulacij in predlogov o nujnosti gospodarske pomoči nerazvitim. Večkrat poudarja ugotovitve o tem, da se pogloblja prepad med razvitimi in nerazvitimi deželami, konkretne oblike gospodarske pomoči itd., pri čemer je posebno poudarjena ideja o solidarnosti in ideja humanizma.

Socialno-ekonomski vidik družbenoekonomskega razvoja je imel v cerkveni literaturi vedno pomembno vlogo: od srednjeveških razprav o »pravični ceni«, preko nujnosti pomoči revežem do ideje o enaki veljavi umskega in fizičnega dela (pri tem so smatrali, da je fizično delo bolj primerno za tlačane in umsko primernejše za fevdalce). Podobne ideje najdemo tudi v tej encikliki.

V tej encikliki je posebno zanimivo to, kako obravnava pojem lastnine. Ravno tako kakor tovariš Klinar ne razumem na to nanašajočih se formulacij kot obsodbo lastnine sploh, ampak samo kot *obsodbo določenega načina uporabljanja lastnine* (npr. t. 23, ko govori o zlorabi posesti), kar vidimo tudi iz tega, kako obravnava agrarno reformo, ki naj bo »razumna«. Strinjam se s prej izraženim mnenjem, da pomenijo vse te formulacije o lastnini evolucijo mišljenja, in ponavljam, da enciklike ne razumem v smislu obsodbe lastnine sploh, ampak kot obsodbo načina, kako se lastnina v sodobnem svetu uporablja.

Naslednje izredno pomembno vprašanje je gospodarski razvoj. Pri tem enciklika poudarja, da je razvoj stvar vsega človeštva, iz česar izhaja, da to velja tudi za socialistične države,

kljub temu da niso izrecno omenjene. Brž ko je to poudarjeno v taki obliki, je zajet tudi socialistični svet in odgovornost za razvoj zajema ves svet. Ta ugotovitev je izredno pozitivna.

Gospodarski razvoj kot celota ni le moralni, ampak tudi ekonomski imperativ. Enciklika glede na svoja izhodišča poudarja predvsem moralni vidik sodelovanja človeštva. Čeprav nočem zanikati pomena oziroma pozitivnega odmeva tega poziva na vesoljno krščanstvo, češ da je nujno potrebno nekaj storiti v tem položaju, ko se prepad med razvitimi in nerazvitimi deželami ne prestando pogloblja, pa bi rada poudarila v zvezi s tem, da ne moremo neenakosti v svetovnem gospodarstvu odpraviti le z moralnimi prizadevanji, ker se potem postavlja vprašanje s pozicij utopičnega socializma.

Prepričana sem, da v svetu »materialne nuje« navsezadnje vladajo ekonomski zakoni, in ne morem si predstavljati, da bi lahko samo s pozivi o nujnosti reševanja, s trkanjem na moralnost i. pd. ta problem rešili. To pa ne pomeni, da lahko prepustimo razvoj samemu sebi in čakamo, kdaj bodo ekonomski zakoni sami rešili vsa ta vprašanja. Vsaka revolucija — tudi preobrazba sodobnega sveta — mora upoštevati oba aspekta, tako objektivne razmere (ekonomske, politične itd.) kakor subjektivne oziroma moralne okoliščine (dogovori, OZN, zavest, javno mnenje v svetu itd.).

V zvezi s tem se mi zdi pomembno to, kar je poudaril že tov. Bibič, namreč, da iz vrste formulacij v encikliki izhaja misel o izenačevanju sveta v materialni osnovi. Misel je nedvomno pozitivna, vendar pa mislim, da enciklika izenačevanja sveta v materialni osnovi ne razume v absolutnem smislu, kot odpravo kapitalizma in vsakršnega izkoriščanja človeka po človeku, ampak kot obsojanje ekscesov v kapitalizmu. To lahko vidimo iz tega, da je obsodbi kolonializma in izkoriščanja dodana tudi obsodba revolucije, (svari tudi pred nevarnostjo integralne kolektivizacije) (t. 33). Rešitve iz tega sveta, ki je tako krivičen in ki ima tako huda protislovja, ne išče v socializmu, ampak v državnem kapitalizmu, torej znotraj kapitalizma. Zelo zanimiva je obsodba liberalnega kapitalizma, pri kateri so zlasti opazne nekatere formulacije, kot npr.: profit je bil gonilni motiv družbe i. pd., čeprav je v bistvu to še vedno, dokler pač obstaja kapitalistična blagovna produkcija.

Tudi obsodba kolonializma spada po mojem mnenju v sklop obsojanja ekscesov v sodobnem kapitalizmu. Glede zaslug kolonializma v nerazvitih deželah, ki jih povzema tudi enciklika, bi na kratko opozorila na tezo prof. Stanovnika o tem, da je mnenje o zaslugah kolonializma, ki je spodbudil razvoj zaostalih narodov, po svojem izvoru meščanska teorija, ki danes ni nesporno priznana. Politični dejavniki so pri tem razvoju izredno pomembni. Danes so dežele z zelo podobnimi geografskimi razmerami in z različno politično zgodovino — ali kot samostojne dežele ali kot kolonije — zelo različno razvite (kot zgled navaja prof. Stanovnik Japonsko in Indonezijo.)

Eno izmed vprašanj, ki bi ga želela posebej obravnavati, je obsodba izkoriščanja. Pri tem ne mislim na izkoriščanje nerazvitih dežel, ki ga izvajajo razvite, ampak na formulacije, ki obsojajo izkoriščanje delavcev. Lahko bi jih razumeli tako, da je to obsodba izkoriščanja delavcev po kapitalu. To je zelo pomembna komponenta enciklike. Uporabljeni pojem »izkoriščanje delavcev« razumem v tem smislu, kot se razvija v moderni meščanski ekonomiji od konca prve svetovne vojne naprej (Pigou, Joan Robison i. dr.). Po tej teoriji je izkoriščanje dela poseben položaj, v katerem delo kot proizvodni faktor ni nagrajevano po mejnem fizičnem produktu dela. Vsi proizvodni faktorji, ki sodelujejo v proizvodnem procesu, morajo prejemati nagrade, ki so v sorazmerju s prispevkom teh faktorjev k produkciji. Če kak faktor ni nagrajevan po načelih meščanske metodologije, potem obstaja izkoriščanje. To ni marksistična teorija vrednosti in presežne vrednosti, ampak meščanska teorija proizvodnih faktorjev, ki jo smatramo za primer blagovnega fetišizma, ker prikriva dejanske proizvodne odnose. Po Marxu je delo — živo delo in materializirano oziroma preteklo delo — edini tvorec vrednosti, bistvo izkoriščanja pa je v prisvajanju presežnega dela. Obsodbo izkoriščanja v encikliki razumem v smislu meščanskih teorij, ki se zavzemajo za to, naj bi bili vsi proizvodni faktorji nagrajeni sorazmerno svoji vlogi v proizvodnem procesu, da bo le-ta normalno potekal, in ne v smislu Marxove obsodbe izkoriščanja meznega dela po kapitalu.

Enciklika vsebuje še mnoge zanimive misli. Tako na primer izraža mnenje, ki bi ga lahko primerjali z Marxovim pojmom »bede proletariata« (t. 9), ko pravi, da ne gre le za ekonomski položaj delavcev, ampak tudi za izvajanje oblasti. Seveda se s tem ne zavzema za diktaturo proletariata, ampak iz kasnejšega besedila vidimo, da se zavzema za soodločanje delavcev, torej za moderno solastništvo, ki je v mnogih kapitalističnih deželah že dolgo uzakonjeno. Besedilo vseskozi ostaja v mejah prizadevanj za ohranitev kapitalizma, pri tem pa opozarja na nevarnost revolucij in poziva k moralnemu prenavljanju kapitalizma in k odpravi najhujših ekscesov.

Nadalje se mi zdi pomembno, da razen pozivanja na usodo, ki jo človeku določa Bog, zelo poudarja pomen lastnih človekovih prizadevanj. Pozitivno je tudi poudarjanje družbenosti človekovih dejanj (npr. t. 17). V encikliki piše, da se »civilizacije porajajo, rastejo in umirajo« (t. 17). Ta formulacija bi sama zase pomenila zgodovinsko prehodni značaj družbenih redov, torej tudi kapitalizma, tega pa sestavlja vsekakor ni hotel reči.

Napredno je v encikliki to, da obsoja iskanje zgolj imetja (t. 19, 21, 34) in da poudarja, da moramo proizvajati za človeka. To pa dejansko pomeni, naj blagovni producenti težijo za ustvarjanjem uporabnih vrednosti za potrošnike, kar je v kapitalistični blagovni produkciji utopija, ker proizvajajo blagovni producenti predvsem vrednosti in v bistvu vedno težijo k profitu. Utopija je pričakovati, da bo začel kapitalistični blagovni producent pro-

izvajati zato, da bi zadovoljeval potrebe ljudi. V sodobnem državnem kapitalizmu je sicer tak pritisk na producenta, toda za takšno ravnanje se producent ne odloča iz moralnih razlogov, zaradi višje zavesti ali prepričevanja, ampak le pod pritiskom.

Ob koncu želim opozoriti še na pozitivno misel, ki jo vsebuje enciklika: »Razvoj je novo ime miru« (t. 76). To tudi mi vsekozi poudarjamo.

S tem, ko se enciklika zavzema za državni kapitalizem, je popolnoma na liniji modernih meščanskih ekonomistov, ki od Keynesa naprej ugotavljajo, da je nesorazmerna delitev dohodka vir nezadostne potrošnje, ki povzroča ekonomske krize, politične nemire itd.

ZVONIMIR DINTINJANA:

V encikliki je poudarjena misel, da individualna iniciativa in igra konkurence ne bi mogla zagotoviti uspeha v razvoju družbe. Delovanje trga v sodobnem svetu mora neogibno pripeljati do še večjih razlik med razvitimi in zaostalimi, do različnih rezultatov, ki jih sedaj znani in prakticirani ukrepi pri razvoju zaostalih dežel dajejo. Zato pripisuje planu, ki naj vključi zasebne pobude in posredniška telesa v razreševanje svojih nalog, izpopolnjevanje tržnih odločitev in celo njihovo nadomeščanje.

Tako obravnava dva temeljna problema sodobnega gospodarstva: problem racionalnosti ekskluzivnih tržnih odločitev in vlogo plana v ožjem ekonomskem in širšem družbenem okviru. V dskusiji je bila izrečena misel, da lahko papeževo izjavo o izkoriščanju človeka po človeku razlagamo tako, da pač delavec za svoje delo ne prejema nagrade, ki bi bila enaka njegovemu mejnemu produktu. Izjava naj bi se dala spraviti v okvir teorije blagostanja in naj ne bi izražala našega pojmovanja izkoriščanja.

Mnoga mesta v encikliki so res navdahnjena z idejami teorije blagostanja, vendar pa jo številni odstavki daleč presežejo. (Misli o enakomernem pritekanju dobrin stvarstva v roke vseh in o podrejanju pravice do lastnine in do svobodne trgovine, pravici do enakomerne razdelitve bogastva. Med produkcijskimi faktorji ni posebej omenjen kapital, temveč le prirodno bogastvo in delo.)

Teorija blagostanja temelji na teoriji popolne konkurence. Papež dopušča, da bo neomejena konkurenca dala pozitivne rezultate le med približno enako ekonomsko razvitimi. Zanja ni prostora v zunanji trgovini med razvitimi in nerazvitimi, ker bi oropala nerazvite vsega, celo rezultatov, ki jih dajejo do sedaj razvite oblike pomoči in izvoz kapitala. Odklanja popolno kon-

kurenco na trgu kapitala, alociranje sredstev za razvoj po profitnem motivu itd. Celo pri delovanju tržnih zakonov na notranjem trgu se zavzema za državno intervencijo v korist določenih sektorjev. Čeprav so torej določene misli oblikovane pod vplivom teorije blagostanja ter Keynesove teorije nezadostne potrošnje, predstavlja enciklika korak naprej v negiranju pozitivne vloge trga na številnih področjih ter pri poudarjanju vloge plana.

Javna oblast in ne trg mora izbrati ali določiti cilje, ki jih je treba doseči, ter sredstva za njihovo realizacijo. Daje torej prioriteto planu nad trgom pri usmerjanju razširjene reprodukcije. Alociranje presežnega dela za razvoj je izvzeto iz tržnega mehanizma, je zavestna dejavnost, ki gre državi. Tuje ji je seveda vsako totalno planiranje, zato govori o vključevanju zasebne pobude in posredniških teles v proces programiranja. Tudi odklanjanje integralne kolektivizacije lahko interpretiramo kot opozorilo, da plan v takšni družbi ne bo imun pred nevarnostjo določenih negativnih pojavov, pretirane moči državne oblasti in njenega izrojavanja v birokratski absolutizem.

To da se enciklika poteguje za gospodarstvo, ki predstavlja kombinacijo tržnega in planskega, pomeni podporo nadaljnjemu uveljavljanju državne intervencije in metodam, izoblikovanim po veliki gospodarski krizi in v II. svetovni vojni, ko se močne sile v kapitalističnem svetu zavzemajo za vračanje k nekakšni modernizirani varianti ekonomske politike izpred 30 let in za zmanjšanje državne intervencije na minimum.

Pomembno je tudi stališče enciklike do izvoza dohodkov in kapitala iz nerazvitih dežel v razvite. Javnost ima pravico, da intervenira in prepreči odtok sredstev, potrebnih za razvoj dežele. Sam odtok sredstev, ki je lasten velikanski večini domačih buržoazij zaostalih dežel, ocenjuje kot nemoralen akt. To je priznanje nezmožnosti buržoazije, biti nosilec napredka v teh deželah, ter posredno opravičilo za vrsto nacionalizacij.

ZDENKO ROTER:

Povrnili bi se k točki, ki smo jo že načeli: poslanica, marksizem in socializem. Poudaril sem že, omenili pa so tudi drugi: marksizem in socializem sta v poslanici implicitno in eksplicitno pričujočna (zlasti velja to za točke 11, 39, 67 in 79).* Mislim pa,

* Točka 11: »V taki zmedbi dobi še večjo moč skušnjava, da se človek da speljati obetajočim mesijanizmom, ki pa samo varajo. Kdo ne vidi nevarnosti, ki izvirajo od tod, nasilni ljudski izbruhi, uporni nemiri in držanje v totalitarne nazore.«

Točka 39: »Vsaka družbena dejavnost sloni na nekem nauku. Kristjan ne more sprejeti nobenega sistema, ki sloni na materialistični in brezbožni filozo-

da ima določene posledice, če to kritiko marksizma in socializma razumemo kot kritiko našega marksizma in socializma. Izrekel bom morda za koga tvegano misel: v dialogu o encikliki (ali ob njej) lahko mirno stojimo na stališču, da ta cerkvena (papeška) kritika, vsaj kar zadeva naše družbene teorije in prakso, v bistvu udarja mimo oziroma da jo je mogoče razumeti kot kritiko določenih umišljenih ali resničnih *deformacij* v marksizmu in socializmu, deformacij, ki so v bistvenem nasprotju z avtentičnim marksizmom in socializmom, ki ni bil nikoli mesijanska ideologija in je vedno *spoštoval* človekovo religiozno usmerjenost, če se omejim samo na to. V tem trenutku in v tem kontekstu pa prihaja odgovornost naše, slovenske katoliške cerkve še bolj do izraza. Kljub izjavam o lojalnosti ter navzlic podpisanemu protokolu med apostolsko stolico in vlado SFRJ vztrajno molči (kadar nastopa v svetovni javnosti, ter navkljub načelnemu stališču cerkve, da izreka moralne sodbe o političnih vprašanjih) o resničnem značaju samoupravnih odnosov in teženj v naši stvarnosti.

FRANE JERMAN:

Rad bi nekaj vprašal.

Točka 31 govori o revoluciji. Zdi se mi silno zanimiva izjema: »revolucionarna vstaja — razen v primeru očitne in dolgotrajne tiranije...«, skratka, izjemno se opravičuje možnost revolucije.

Ta formulacija je dvoumna; lahko bi jo interpretirali tudi kot vzpodbujanje kontrarevolucije v socialističnih deželah.

LOJZE SKOK:

Stališče o revoluciji si razlagam kot pozitivno evolucijo, namreč zato, ker da dolgotrajna tiranija lahko opraviči revolucijo. Vendar pa kljub temu ne spreminja svojega temeljnega odnosa do revolucij kot osnovnih družbenih sprememb.

fiji, ki ne spoštuje ne verske usmeritve življenja k zadnjemu namenu ne človeške svobode ne njegovega dostojanstva.«

Točka 67: »... In še: zato, da jih zavarujemo zoper prevratne nauke in napačne skušnjave, ki jih obidejo ob spominu na tolikšno nezasluženo bedo.«

Točka 79: »Mnogim bodo taki upi (upanje v boljši svet — op. p.) sanje o deveti deželi. Pa je mogoče, da se njihova stvarnost izkaže za napačno in da niso predrli do silne moči sveta, ki hoče živeti bolj bratovsko in se kljub svoji nevednosti, svojim zmotam, celo kljub svojim grehom in zopetnim padcem v barbarstvo, kljub svojim dolgim ovinkom brez rešne poti počasi vendarle bliža svojemu Stvarniku, ne da bi se sam tega zavedal...«

MARKO KERŠEVAN:

Zdi se mi, da je odstavek dosti jasno formuliran. V skladu s celotno usmerjenostjo kat. socialnega nauka se revolucijo odklanja »ker ne gre, da bi resnično zlo pobijali za ceno še večje nesreče«. Revolucija je dopustna le v primeru, ko je zlo tako veliko, da ga tudi škoda, ki jo nujno povzroči revolucija, ne more preseči to pa je »v primeru očitne in dolgotrajne tiranije, ki grobo krši temeljne pravice osebe in nevarno škoduje skupni blaginji dežele«. Besedilo je seveda splošno in kot napotilo za akcijo dopušča različne ocene; kolikor pa poznamo tradicionalni slovar obtožb na račun socialističnih dežel (ki da z odpravo zasebne lastnine proizvajalnih sredstev stalno in grobo kršijo temeljne pravice osebe), nas ne sme čuditi, če bodo mnogi v tem videli papeževu dopuščanje kontrarevolucij ali celo naklonjenost kontrarevolucijam v socialističnih deželah.

ZDENKO ROTER:

Kar zadeva nazor o revoluciji v poslanici, bi bilo koristno opomniti na interpretacijo tez v poslanici, kakršno srečamo v hrvaškem verskem listu. »Cerkev odklanja pot revolucije, ki rodi nove krivice, prinaša nova nesoglasja in povzroča nova razdejanja. Ne gre torej, da bi resnično zlo pobijali za ceno še hujše nesreče. Toda tudi zavračanje revolucije v cerkvenem nauku ni absolutno in brez izjeme: Pavel VI. piše, da je tudi revolucija upravičena, kadar bi očitno in dolgotrajno nasilje hudo prizadelo osnovne človečanske pravice in bi nevarno škodovalo skupni blaginji dežele.«¹ Primer očitno potrjuje misel Marka Kerševana, da ima lahko različen politični pomen že samo poudarjanja tez o revoluciji (še bolj pa interpretiranje) — odvisno od tega, v kakšnem trenutku oziroma v katerem družbenem prostoru vse to nastopa.

BORIS CIZELJ:

Izredno velika razlika v gospodarski razvitosti »industrijskih« dežel ter na drugi strani dežel v razvoju, ustvarja razklanost sodobne mednarodne skupnosti na razviti »Sever« in nerazviti

¹ Glas Koncila, »Zasnovati novi, integralni humanizem« (št. 8, 16. april 1967). Podobno pojasnjuje cerkveni nauk o revoluciji v zvezi s poslanico tudi slovenski verski list »Družina« št. 8, 15. aprila 1967.

»Jug«, kar predstavlja prav gotovo eno temeljnih značilnosti modernega sveta.¹ Kolonialna mednarodna delitev dela, ki je predstavljala ekonomsko osnovo imperializma, še danes daje bistveno obeležje položaju dežel v razvoju v svetovnem gospodarstvu. Dinamika sodobnega tehnološkega in gospodarskega razvoja je omejena na slabo tretjino človeštva, ki pripada razvitemu svetu. S protekcionistično politiko razvitih se ohranja neracionalnost iz kolonializma podedovane mednarodne delitve dela, dežele v razvoju so vse bolj izolirane in prepada se širi in pogloblja.

Razsežnosti prepada med razvitimi in nerazvitimi deželami ter njegovo nenehno poglobljanje zahtevata organiziran napor mednarodne skupnosti. Zlasti velja to za zahodne dežele, ki so zdaleč najmočnejši trgovinski partner držav v razvoju ter imajo sredstva za gospodarsko pomoč.

Danes se ukvarjajo s problemi držav v razvoju mnoge mednarodne, državne in druge organizacije. Značaj njihovega interesa, prizadevanj in uspeha je zelo raznolik.

Tako je popolnoma razumljivo, da je pričela v zadnjih letih temu problemu posvečati večjo pozornost tudi katoliška cerkev. V tem okviru je zelo zanimiv način, kako se je problemov držav v razvoju lotil Vatikan v zadnji papeževi poslanici.

Enciklika »Populorum progressio« je dokument, ki pravzaprav ni odkril ničesar novega, vendar sloni na logiki argumentacije, ki ima poseben značaj. Analiza temeljnih problemov držav v razvoju v svetovnem gospodarstvu dokazuje, da njeni avtorji zelo dobro poznajo ta vprašanja, vendar so le redke ocene zasnovane izključno na tej znanstveni oziroma objektivni analizi. Taki izjemi sta predvsem opredelitev neokolonializma in zavračanje načel svobodne trgovine med razvitimi in nerazvitimi deželami.² Sicer pa so številne napredne objektivne ocene kasneje v samem tekstu dejansko zanikane.³ Mislim, da je tako predvsem zaradi tega, ker je enciklika namenjena dvema svetovoma, ki imata popolnoma različne interese. To sta Zahod in na drugi strani dežele v razvoju. Socialističnim deželam je poslanica name-

¹ Razsežnosti razlik v gospodarski razvitosti svetovnega »Juga« in »Severac« nam najboljše ponazorijo podatki o razmerju med dohodkom in številom prebivalcev: od celotnega svetovnega dohodka je leta 1965 prišlo na zahodne, državno-kapitalistične dežele, ki so imele le 15,5 % svetovnega prebivalstva, kar 53,9 %. Na prebivalstvo držav v razvoju, katerih delež v svetovnem prebivalstvu je bil tega leta kar 68,1 %, pa je prišlo le 21,7 % dohodka. Zato sta bila poprečna letna dohodka na prebivalca to leto 2410 dol. na Zahodu in 221 dol. v državah v razvoju.

² S tem, da je bilo v GATT sprejeto načelo neregiprocitete za države v razvoju, le-to ni več načelno vprašanje, temveč postaja področje praktičnih prizadevanj in pritiska držav v razvoju v mednarodnih ekonomskih forumih in v bilateralnih pogajanjih.

³ Tako najdemo v tekstu poleg blage obsodbe kolonializma tudi ugotovitve, da ima »pozitivne« posledice za gospodarski razvoj kolonij.

njena v manjši meri, saj so njihovi gospodarski odnosi z državami v razvoju še zelo skromni, sredstva za gospodarsko pomoč pa, spričo potreb lastnega pospešenega razvoja, dokaj omejena.

Antagonističnih interesov »Severa« in »Juga« kot izhodišče eksplicitno sicer ne prizna, vendar nas do te ugotovitve pripelje izključno moralno-socialna argumentacija, s katero poslanica utemeljuje svoja priporočila. Res je sicer, da je izreden gospodarski razcvet Zahoda v času, ko so države v razvoju čedalje bolj stagnirale, v zadnjih letih v veliki meri zanikal teorijo, da je ekonomska pomoč državam v razvoju imperativ in pogoj ekonomskega razcveta razvitih držav, zavedati pa se je treba tudi vloge, ki jo je pri tem imela ekskluzivna, integracijsko-protekcioniistična politika razvitih zahodnih držav. Ta pa doživlja prav v zadnjem času izredno hude napade in bo zaradi interesa samih razvitih držav v prihodnje nujno podvržena bistvenim spremembam.

Logika enciklike je torej takšnale: da bi Zahod ohranil tradicionalne ekonomske odnose z državami v razvoju, ki mu omogočajo, da jih zelo izkorišča, se upira korenitim spremembam njihove gospodarske strukture. Zaradi sedanje konstelacije ekonomskih in političnih sil v svetu se temu pritisku nihče ne more odločujoče upreti in prepad med svetovnim »Severom« in »Jugom« se veča. Čedalje hujša revščina v državah v razvoju pa pomeni ugodna tla za uveljavljanje naprednih domačih političnih sil in ob pomankljivi pomoči Zahoda posredno navaja k tesnejšemu povezovanju teh držav s socialističnim svetom. Na posledice takega razvoja je treba Zahod opozoriti, državam v razvoju pa dati moralno podporo v njihovih upravičenih zahtevah po večji pomoči, katere večina bo še lep čas lahko prihajala iz Zahoda. Nepopolnost »popolnega humanizma«, za katerega se zavzema enciklika, je najbolj očitna v viziji jutrišnjega boljšega sveta »... v katerem ubogi Lazar lahko prisede k mizi bogatina«.

Marksistična analiza mora izhajati iz dolgoročnih potreb in trendov sodobnega tehnološkega in družbenopolitičnega razvoja, ki zahteva celovitejšo in enotnejšo strukturo mednarodne skupnosti. Kakor smo ugotovili v uvodu, je kolonializem ustvaril neracionalno mednarodno delitev dela, ki jo v sedanjih razmerah vzdržujejo predvsem protekcioniistične politike državnokapitalističnih dežel. Ekskluzivnost integracijskih procesov v Zahodni Evropi in njihovo škodljivo delovanje na druge trgovinske partnerje je pri mnogih ustvarilo prepričanje, da bo razviti svet še nadalje povečeval svojo avtarkijo na račun izolacije držav v razvoju, ki bi bile obsojene na večno zaostalost in zaradi demografske eksplozije celo na čedalje hujšo revščino. Če k temu dodamo še negativne posledice, ki jih nekateri napovedujejo državam v razvoju zaradi tega, ker se gospodarsko čedalje tesneje povezujejo državnokapitalistične in socialistične dežele, potem res ne vidimo izhoda iz brezupnega položaja držav v razvoju.

Vendar ne smemo pustiti ob strani dejstva, da bodo protekcionistični instrumenti zunanjetrgovinskih sistemov razvitih držav nujno podvrženi bistvenim spremembam. Do teh bo prišlo, če se bo razbila ekskluzivnost integracijskih grupacij oziroma s posledicami, ki jih bo razširitev grupacij prinesla na področju odnosov do zunanjih partnerjev.⁵ S krepitvijo svojega gospodarskega sodelovanja z državami v razvoju bodo tudi socialistične dežele postale čedalje pomembnejši dejavnik na svetovnem trgu ter zmanjšale monosovistični položaj Zahoda.

Bistveni del naporov ostane seveda deželam v razvoju samim. Odločilna je njihova notranja, družbenopolitična usmeritev ter medsebojna povezanost in akcijska enotnost, ki jim omogoča v mednarodnih pogajanjih nasproti razvitim državam močnejši položaj in zagotavlja večji uspeh.

FRANE JERMAN:

Etični razlogi za pomoč nerazvitim so pri tem močno poudarjeni. To je pozitivno.

LOJZE SKOK:

Ta poziv po mojem ne bo imel posebnega neposrednega učinka, kvečjemu bo ta učinek tolažil. Dejstvo je, da se je »bogati sever« avtonomiziral v preskrbi s surovinami. »Revneža juga« kot vira surovin več ne potrebuje in tako postaja le-ta za sever le političen problem.

ZDENKO ROTER:

Strinjam se s tem, da ima v določenih okoliščinah lahko moralni apel (in ta vidik je v poslanici močno prisoten) predvsem tolažilni učinek. Mislim pa, da se moramo zavedeti tudi naslednjega dejstva: poslanica Pavla VI., taka, kakršna je, je nastala tudi pod pritiskom določene zavesti katoliških množic v svetu, ki se vključujejo v progresivne napore človeštva, da spremeni

⁵ V tej smeri lahko pričakujemo spremembe v EGS po vključitvi Velike Britanije, ki je vezana na dežele Commonwealtha s preferencialnim sistemom.

pogoje življenja sedanjega sveta. Ne smemo prav tako podcenjevati vzratnega učinka poslanice na zavest katoliških množic. Toliko je tvegano znižati vrednost moralnega apela poslanice samo na raven tolažilnega učinka.

LOJZE SKOK:

Jasno je, da bo ta moralno politični poziv lahko sprožil določene procese. Hočem le reči, da pa ne more resno spreminjati konkretnega položaja katoliških množic predvsem v tretjem svetu. To pa zato ne, ker so ti problemi globlje, strukturalne narave ter jih ne bo mogoče razrešiti s pozivanjem na uvidevnost bogatih.

Strinjam se tudi z ugotovitvijo, ki je bila izrečena v razpravi, namreč, da moramo pri ocenjevanju enciklike upoštevati predvsem dva njena poglobljena vidika: filozofski vidik in sociološki vidik. To naj bi upoštevali predvsem pri nadaljnjem razčlenjevanju tega teksta.

Razen tega pa mislim, da bi morali še posebno pozorno preučiti dve smeri, da tako rečem, obojestranskega učinkovanja ali odzivanja na encikliko: v svetu in pri nas doma; predvsem še učinkovanje na profesionalni del cerkvene strukture in seveda tudi na vernike.

Kar zadeva vplivanje na idejne, miselne in politične tokove, moramo verjetno upoštevati dejstvo, da utegne enciklika okrepiti pritisk zatiranih in lačnih katoliških delovnih množic predvsem Latinske Amerike tako proti zastarelim družbenim strukturam kakor tudi proti polfevdalnim cerkvenim hierarhijam, povezanim z vladajočimi oligarhijami teh držav.

Dalje, mislim, da je treba že to pot ugotoviti, v čem je naprednost enciklike. Dejstvo je, da so objektivno progresivna le tista stališča enciklike, ki povzemajo dosežke boja mednarodnega delavskega gibanja oz. znanstvene misli socializma. Ne vidim nobenega vidika ali stališča, ki bi to presevalo. Konkretno. Skoraj dve desetletji Jugoslavija neutrudno (čeprav pogosto tudi brez uspeha) opozarja na vseh najvišjih mednarodnih forumih na rastoče gospodarsko neravnovesje v svetu, na nevarnosti, ki pretijo človeštvu zaradi vedno večjega prepada med »bogatom severom« in »revnim jugom«. Naj mimogrede spomnim le na to, da ni pred več kot 15 leti, ko je Jugoslavija prvič predlagala v OZN sklic svetovne gospodarske konference, glasoval za ta predlog razen nas menda nihče.

Prva svetovna konferenca o svetovnem gospodarstvu, ki je bila pred nekaj leti v Švici, je ugotovila naše pionirsko delo ter naš primat za to idejo. Pozitivno in vzpodbudno je, da povzema v encikliki to idejo tudi papež.

Drugo, kar bo treba upoštevati, zajema ocene, koliko bo enciklika vplivala na orientacijo vernih pri nas.

Pomembno je, da enciklika prodorno razčlenjuje neogibnost pomoči nerazvitim. To stališče je za nas tudi praktično političnega pomena, saj je znano, da ostanki naše politične emigracije, ki je v velikanski večini klerikalno usmerjena, razvija najintenzivnejšo politično diverzijo proti Jugoslaviji tako, da napada vsakršne oblike pomoči nerazvitim z geslom »ropanja Slovenije in Hrvaške«. Ta orientacija obvladuje praktično vse klerikalno (in ne le to) časopisje med našo manjšino na Primorskem in Koroškem.

Če upoštevamo konservativno orientacijo hierarhije katoliške cerkve na Slovenskem, bi bilo verjetno preveč optimistično pričakovati blagodejen vpliv enciklike prav v teh vprašanjih ali pa morda celo, da bi poizkušali vplivati na klerikalno emigracijo zunaj naših meja v smislu enciklike.

ZDENKO ROTER:

Lojze Skok je opomnil na pomemben vidik situacije ob encikliki. Ob tem je pereče vprašanje tudi ponašanje našega tiska do poslanice. Če pogledamo slovensko »Delo«, potem najdemo v poročilih rimskega dopisnika elemente nekritičnega iluzionizma oz. omejevanje na prikaz odmevov poslanice v italijanskem političnem življenju,¹ čeprav vidim korak naprej v tem, da tudi naš tisk brez posebnih predsodkov poroča o dejanjih vodstva katoliške cerkve. Kasneje pa najdemo v »Delu« spet izrazito »kritičnost« posebne vrste, ki skuša zgolj s podatki o finančnem kapitalu cerkve vzbujati dvome o moralni in politični vrednosti poslanice v navzkrižjih sedanjega sveta.² To zadnje je po mojem mnenju enostransko in jalovo početje, ki dela usluge vsemu sistemu, čemur Skok nasprotuje.

PETER KLINAR:

Ob vrednotenju enciklike se bodo pojavljala težavna vprašanja. Na nekatera od njih smo naleteli že danes, kot npr. na vprašanje odnosa enciklike do socializma.

¹ »Delo« z dne 29. marca ter 5. in 6. aprila 1967.

² »Med načeli in dejanji«, »Pismo, ki ga ni bilo moč najti (finančni genij Bernardino Nogara . . .)«, »Druga prečka zlate lestvice« — »Delo« z dne 12., 13. in 14. aprila 1967 (prevod po Nouvel Observateur). Glej o tem tudi »Delo« z dne 28. marca 1967 (glosa). Mislim, da je na mnogo ustrežnejši ravni komentar v TV 15, št. 15., z dne 18. IV. 1967. Bralce vsekakor opozarjamo tudi na prevode tujih komentarjev, objavljenih v »Naših razgledih« z dne 22. aprila in 13. maja 1967.

O tem odnosu sta mogoči dve mnenji:

1. da enciklika socializem pravzaprav napada;
2. da ga deloma tolerira in da napada le njegove negativne manifestacije.

Enciklika je očitno napisana tako spretno, da dopušča eno in drugo interpretacijo. Naša politična ocena enciklike je pogojena z njenim odnosom do socialističnega sistema. O stališču enciklike do socialističnih družb bo mogoče bolj zanesljivo sklepati po presoji razvoja dolgoročnejših odnosov med Cerkvijo in našo državnodružbeno skupnostjo. Znano je, da je politika rezultat obojestranskih prizadevanj obeh dejavnikov. Za sedaj se ti odnosi šele grade in niso povsem jasni, kar opravičuje tudi različne razlage stališč enciklike do socializma.

Neopozitivizem v sociologiji

1. Kdo so neopozitivisti

Neopozitivizem¹ oziroma logični pozitivizem ali tudi logični empirizem, kakor ga imenujejo njegovi pripadniki sami, pomeni novo etapo v razvoju pozitivizma, z nekaterimi specifičnimi lastnostmi, predvsem z novim obravnavanjem filozofije. Vrhunec je neopozitivizem dosegel v tridesetih letih XX. stoletja. Njegov predhodnik je Ludwig Wittgenstein, ki je leta 1921 objavil svoj »Tractatus logico philosophicus«, v katerem je podal filozofske osnove neopozitivizma (filozofijo omejuje na kritiko jezika). Jedro, iz katerega se je neopozitivizem razvil bolj v širino pa je bil tako imenovani Dunajski krožek. Krožek je nastal leta 1925 iz seminarja, ki ga je vodil prof. Moritz Schlick. Med aktivnimi člani so bili sprva poleg Schlicka še matematik H. Hahn, sociolog O. Neurath, zgodovinar V. Kraft, odvetnik F. Kaufmann in matematik K. Redemeister. Posebno hiter razvoj je krožek dosegel, ko je leta 1926 prišel na dunajsko univerzo R. Carnap. Pridružili so se jim še mnogi mlajši člani, ki pa so manj pomembni. Kot posebnost je treba poudariti, da so bili med aktivnimi člani tudi nefilozofi, kar je nedvomno vplivalo na miselnost krožka.

Dunajski krožek je navezal tesne stike z Društvom za empirično filozofijo v Berlinu, ki je razvijalo podobne ideje. Njegovi glavni predstavniki so H. Reichenbach, F. Kraus, V. Dubislav in drugi.

V Angliji pripada vloga predhodnika neopozitivizma B. Russellu. V začetku je imel pomembno vlogo v povezovanju avstrijskega neopozitivizma z angleškim L. Wittgenstein.

Kot aktivni propagator pa je znan A. Ayer.

Neopozitivizem je imel svoje predstavnike tudi v Poljski, čeprav njihove filozofske pozicije niso bile tako enotne. Med predstavniki so pomembnejši K. Ajdukiewicz, A. Tarski in J. Łukaziewicz.

Potem ko je fašizem čedalje bolj osvajal Evropo, se je precejšen del pripadnikov neopozitivizma preselil v Združene države (konec tridesetih let) in Dunajski krožek je razpadel. Med emigranti so bili tudi Carnap, Kaufmann in Tarski.

Na razvoj neopozitivizma je vplival poleg pozitivizma XIX. stoletja tudi močan razmah naravoslovja; to je omogočilo, da je

¹ Prispevek je prirejen del magistrske naloge.

neopozitivizem razvil nekatere oblike, ki se docela razlikujejo od klasičnega pozitivizma. Pri tem je za kontinentalni neopozitivizem — kar ne velja za angleškega — značilna nekakšna skrajnost in dogmatizem v stališčih.

Za svoje predhodnike smatrajo logični pozitivisti »vse filozofe in znanstvenike, ki kažejo jasno antimetafizično in antispekulativno realistično ali materialistično kritično ali skeptično orientacijo, prav tako kot vse tiste, ki so bistveno prispevali k razvoju najvažnejšega metodološkega instrumenta: simbolne logike.«² Tako odkrijemo med njihovimi predhodniki poleg angleških empiristov in agnostikov tudi francoske materialiste, nadalje Comta, Leibniza, logistike, aksiomatike i. pd., pa tudi (po njihovi izjavi) Marxa in Feurbacha. Šele kasneje je krožek odkril ameriške pragmatiste, instrumentaliste in operacionaliste. Filozofi, katerih vpliv je bil posebno močan, pa so E. Mach, B. Russell in L. Wittgenstein.³

2. Poglavitne značilnosti neopozitivizma

Splošni negativni odnos do vseh metafizičnih spekulacij, ki je za pozitivizem značilen že prav od začetka in je še potenciran pri neopozitivistih, je pomenil neke vrste protest proti tradicionalni filozofiji z njenimi številnimi velikimi sistemi in nerazumljivimi abstraktnimi pojmi. To stališče je pritegnilo mnoge buržoazne intelektualce, ki so bili negativno razpoloženi do tradicionalne filozofije, vendar se iz ideoloških razlogov niso mogli odločiti za materializem. Pozitivizem jim je rabil za primerno ideološko osnovo. »Povrečen meščanski intelektualcec je bolj kot karoli drugega skeptik, pozitivizem pa je v bistvu filozofija skepticizma.«⁴

Ena izmed poglavitnih značilnosti neopozitivizma je tudi novo pojmovanje predmeta filozofije (antimetafizika). Neopozitivisti so uvedli v filozofiji semantično metodo, ki raziskuje pomen besed, katere uporabljamo. Vztrajno trdijo, da obstajata samo dve vrsti jezikovnih izrazov, ki imata stvaren pomen: deskriptivni izrazi empiričnih znanosti, ki opisujejo neko izkušnjo, in simboli logike in matematike, ki služijo kot oblike za sistemiziranje in organiziranje prvih. Predstavniki dunajskega krožka poudarjajo na mnogih mestih, da je nujno uvesti logično analizo na vsa področja znanosti. Po mnenju nekaterih je naloga filozofije le logična analiza jezika.

Poleg novega pojmovanja predmeta filozofije pa je druga temeljna značilnost neopozitivizma tudi njegova spoznavna teo-

² J. Joergenson: »Development of Logical Empiricism«, Chicago 1954, str. 6.

³ Prav tam, str. 6–7.

⁴ M. Marković: »Savremeni pozitivizam i nauka«, »Gledišta«, št. 1, 1960, str. 8.

rija. Nekateri⁵ menijo, da je neopozitivizem kot filozofija v bistvu skrčen zgolj na neopozitivistično spoznavno teorijo. Neopozitivizem hipostazira logično in lingvistično stran spoznanja. To ima gotovo neki pomen kot reakcija na pogosto uporabljane istih izrazov v različnih smislih. Vendar pa skriva v sebi tudi nevarnost zapostavljanja objektivne vsebine znanosti. Poglavitne značilnosti neopozitivistične gnoseologije so načelo empirizma in verifikacije, konvencionalizem, semantični pojem resnice, analiza logične strukture znanosti in unifikacija znanosti — združenje vsega znanja v enoten sistem s pomočjo skupnega znanstvenega jezika (fizikalizem).

3. Neopozitivizem v sociologiji

Neopozitivizem (kot pozitivizem nasploh) ne deli znanosti na naravne in družbene i. pd., ampak na analitične (logika, matematika) in empirične (naravne in družbene znanosti). Osnova take delitve je vrsta stavkov, iz katerih sestojijo znanosti; analitične znanosti sestojijo iz analitičnih stavkov, osnova empiričnih znanosti pa so sintetični stavki. Sociologijo prištevajo k empiričnim znanostim, njena vsebina so sintetični stavki. Zato so iz sociologije izločili npr. vrednostne sodbe, ker ugotavljajo, da so to nesmiselne sodbe.

Neopozitivizem je nedvomno močno vplival na sodobno empirično buržoazno sociologijo. Vendar ni upravičena trditev, da je neopozitivizem edina smer, ki je vplivala na razvoj buržoazne sociologije. Pomembne so še druge smeri, deloma tudi take, ki so sorodne z neopozitivizmom (pragmatizem, operacionalizem) i. pd. Vpliv neopozitivistične filozofije na sociologijo je le v manjši meri neposreden (fizikalizem), opravka imamo predvsem z vplivom splošnih značilnosti neopozitivizma, ki pa navsezadnje vplivajo tako na opredelitev predmeta sociologije kakor na njene cilje in izhodišča.

Poglavitni vpliv neopozitivizma na sociologijo je brez dvoma vpliv neopozitivistične gnoseologije. Neopozitivisti so na temelju svojih osnovnih spoznavno-teoretičnih izhodišč ostro kritizirali vse »metafizične pojme« tradicionalne sociologije in filozofije zgodovine, dokazujoč njihovo popolno nedokazljivost in samovoljnost. O. Neurath se je v tem smislu celo skušal približati marksizmu, ki mu je po njegovem mnenju med vsemi dotedanjimi teorijami najbolj uspelo očistiti družbene vede metafizičnih apriorizmov. »Pod zastavo boja z metafiziko je O. Neurath predlagal, naj bi iz sociologije izločili predvsem vse filozofske kategorije, kot so npr. baza, nadstavba, družbena bit itd. Potem se je ta vulgarni nominalizem obrnil tudi proti posebnim sociološkim poj-

⁵ Npr. I. S. Narskij v »Filozofija marksizma i neopozitivizm«, Moskva 1963, str. 43.

mom (razred, narod, država itd.), ki jih je razglasil za nesmiselne, ker nimajo enotnega ‚referenta‘ v izkušnji.«⁶

Vpliv neopozitivizma opazimo tako v pojmovanju predmeta sociologije kakor tudi v njeni metodologiji. Pravzaprav še bolj v metodologiji. Če opažamo pri različnih kritikih različne ugotovitve o tem, kje se kaže vpliv neopozitivizma v sociologiji in do česa posamezni nazori pripeljejo, je to pogojeno deloma z razlikami med nazori neopozitivistov samih, deloma pa tudi z evolucijo nazorov pri posameznikih. Vse to seveda otežuje natančno kritiko neopozitivizma v globalnem smislu, ker se je njegova teorija prav pod vplivom kritike neprestano spreminjala. Tako na primer v petdesetih letih ne opazimo več tako radikalnih nazorov kakor v začetku tridesetih let.

Na splošno lahko zasledimo dve smeri vplivov neopozitivizma na sociologijo: fizikalizem in z njim povezan biheviorizem O. Neuratha in R. Carnapa in zahtevo po večji uporabi logike (H. Reichenbach in F. Kaufmann). Uspešnejša je bila druga smer, katere zasluga je, da so začeli analizirati in čistiti zmedo na pojmovnem področju v sociologiji. Vendar je bil tudi tu, kot povsod, neopozitivizem močnejši v destruktivni dejavnosti (kritika, postavljanje vprašanj) kakor pa v odgovorih na ta vprašanja. Gnoseološko izhodišče je pri analizi pojmov neopozitiviste nujno pripeljalo do operacionalizma — z vsemi njegovimi posledicami.

Poudariti je treba tudi funkcijo neopozitivistične sociologije kot osnovo buržoazne ideologije. S tem da so pojme, kot so »razred«, »družbena bit« i. pd., razglasili za metafizične in s tem da so jih nadomestili z drugimi pojmi, ki nimajo enakega teoretičnega pomena, s tem da so zaničali obstoj objektivnih zakonitosti in jih reducirali na zvezo med pojavi itd., je neopozitivizem postal idealna apologetska teoretična osnova družbenega reformatorstva, teorije o pomiritvi kapitalizma in socializma itd. Vse to pomeni obrambo razrednih interesov kapitalistov. Poleg tega, da taka sociologija neposredno izpolnjuje nekatere praktične naloge (npr. javno mnenje, propaganda itd.), pa je v vrsti velikih empiričnih raziskav jasna neposredna finančna odvisnost raziskovalcev od virov finančnih sredstev, ki so v takem primeru lahko le ali vlada ali velika kapitalistična podjetja. Tega problema so se lotili že tudi nekateri zahodni znanstveniki sami (npr. Ch. W. Mills).

3.1. Pojmovanje predmeta sociologije

Značilno za neopozitivizem je, da zagovarja neodvisnost sociologije od filozofije in da jo enači z naravnimi znanostmi. V tem smislu so naravne znanosti pogosto smatrali za prototip družbenih, kar je imelo za posledico »pretirano poudarjanje kvantifikacije« (Kaufmann). Sociologija se v neopozitivistični koncepciji enotne znanosti pravzaprav porazgubi med naravnimi znanostmi,

* K. S. Kon v »Filozofija marksizma i neopozitivizma«, Moskva 1963, str. 87.

ker skrajni neopozitivisti (npr. Neurath) ne priznavajo posebnosti družbenih pojavov v primerjavi s pojavi, ki jih proučujejo naravne znanosti. Neurath govori s tem v zvezi, da so vse znanosti pravzaprav fizika.

Neurath definira sociologijo⁷ kot nauk o družbenem obnašanju. Njeni izvori pa so: zgodovina, ekonomija, etnologija, teologija, pravo, etika in še mnoge druge discipline, ki se ponovno pojavijo v novi sociologiji kot njeni deli.⁸ Glavna vira pa sta zgodovina in ekonomija. Dosedanja ločitev teh dveh znanosti je bila po njegovem mnenju predvsem posledica njunih različnih izrazov in različne pojmovne vsebine. Z nadaljnjim izpopolnjevanjem se bosta obe disciplini zblížali in se združili v eno samo znanost, v sociologijo. Posebno veliko pobud pa je sociologija dobila od primerjalne zgodovine.

Bistvena značilnost nove sociologije je empirizem, »ki si predvsem prizadeva doumeti sedanja ljudstva in njihov konkretni način življenja ter izvajati konkretno sedanje stanje iz preteklosti.«⁹ Predmet sociologije pa je »potek skupnega človeškega življenja, skupno in nasprotno učinkovanje določenih človeških skupin. Tega poteka strogo znanstvena sociologija ne opazuje nič drugače kakor življenje na mravljišču ali v čebeljem panju. Raziskujemo prav vpliv tega poteka na dolgost življenja, na veselje in žalost udeležencev, pri čemer sta veselje in žalost konsekvентno definirana kot obnašanje, ki ga je mogoče zaznavati. Fizikalistična sociologija napreduje s statistiko in organiziranim opazovanjem. Statistično opazovanje premaguje pomanjkljivosti pojmov, kot so »vzvratno učinkovanje« in podobni pojmi, ki jih vedno znova najdemo v dosedanjih sociologijah.«¹⁰ »Sociologija ne raziskuje samo čistih statističnih sprememb živalskih, predvsem človeških skupin, ampak raziskuje tudi povezanost dražljajev med različnimi posamezniki. Včasih lahko ugotavlja celotno obnašanje z dražljaji skupin, povezanih z istimi dražljaji, ne da bi analizirala te zveze v posameznem, in na podlagi tako dobljenih zakonov dela napovedi.«¹¹ Na podlagi tega, kar smo že povedali, teh nazorov niti ni treba posebej razlagati.

Ugotavljanje socioloških zakonitosti se pri Neurathu skrči na ugotavljanje korelacij, ki jim včasih priznava drugačno naravo, kakor jo imajo korelacije, ki jih odkrijemo pri posameznikih, strojih ali zvezdah. Fizikalistična sociologija ne pomeni, po njegovem mnenju,¹² prenašanja fizikalnih zakonov na ljudi in njihove skupine. Socioloških zakonov ni treba izvajati iz fizikalnih. Sociolog ni z ničimer oviran v iskanju zakonov, važno je le, da jih izraža v časovno-prostorskem (fizikalnem) jeziku.

⁷ O. Neurath: »Empirische Soziologie«, Wien 1931, str. 15–16.

⁸ Prav tam, str. 16.

⁹ Prav tam, str. 21.

¹⁰ O. Neurath: »Wege der wissenschaftlichen Weltauffassung«, »Erkenntnis«, 1930–1931, str. 122.

¹¹ O. Neurath: »Soziologie in Physikalismus«, »Erkenntnis«, 1931, str. 414.

¹² Prav tam, str. 414.

S tem pridemo do druge splošne teze neopozitivistov, katero so uveljavili tudi na področju sociologije — do fizikalizma. Omenili smo že, da je osnovna teza fizikalizma, da je jezik fizike univerzalni jezik znanosti in da je lahko jezik vsake znanosti ustrezno preveden v jezik fizike. »Fizikalizem posega prav tako v psihologijo kakor v zgodovino in ekonomijo, pozna samo kretnje, besede, načine ravnanja, nobenih 'motivov', nobenega 'jaza', nobene 'osebnosti' za tem, kar je lahko časovno-prostorsko formulirano. Fizikalizem ne zagovarja, da je 'duhovno' produkt 'materije', ampak da je vse, o čemer lahko smiselno govorimo, prostorsko-časovnega reda,« piše Neurath.¹³

Tako fizikalizem tudi za sociologijo pomeni, da morajo biti stavki, iz katerih sociologija sestoji, izraženi v prostorsko-časovnih komponentah, dejstva, o katerih govorijo, pa morajo biti dostopna preizkusu našega izkustva. Fizikalizacija sociologije je pomenila to, da se izločijo iz sociologije vsi pojmi, ki jih ni bilo mogoče verificirati z neposrednim izkustvom. Predmet sociologije, kot smo videli, ni v proučevanju bistva družbenih pojavov, ampak so to odnosi med ljudmi in skupinami ljudi ter družbeni pojavi, ki jih je mogoče neposredno verificirati. Iz tega izvira tudi enačenje pojavov družbenega življenja pri ljudeh z analognimi pojavi pri živalih. To pa pomeni osiromašenje sociologije in njeno primitivizacijo.

Fizikalizem v sociologiji je združen z neopozitivističnim programiranjem bihevizma v sociologiji. »Sociologija ne obravnava ljudi nič drugače kakor druge realne znanosti živali, rastline in kamenine. Pozna samo nauk o 'obnašanju' v širšem smislu. To je 'socialbehaviorizem',« piše O. Neurath.¹⁴ Behaviorizem v sociologiji neopozitivizma pomeni težnjo, da bi se izognili vsaki 'metafiziki, razumevanju in podobnim prizadevanjem'. Predmet sociologije so torej časovno-prostorski izrazi o obnašanju ljudi. V tem smislu govorijo neopozitivisti o sociologiji na materialistični osnovi. »Sociologija na materialistični osnovi govori samo o povezavi ljudi med seboj in ljudi z okoljem. Sociologija pozna samo tisto obnašanje ljudi, ki ga je mogoče znanstveno opazovati, 'fotografirati'.«¹⁵ »Živeča, sodobna oblika take sociologije je marksizem,« piše O. Neurath¹⁶ in dalje ugotavlja, da je taka sociologija doživela pravi razvoj le v Sovjetski zvezi in Združenih državah.

O odnosu med neopozitivizmom in marksizmom bomo sicer govorili še posebej, vendar lahko že tu navedemo, da je zveza le navidezna in samo deklarativna. S tem, da neopozitivizem izloči iz sociologije vse, kar se ne da preveriti z neposrednim izkustvom, pripelje sociologijo do resnih težav. Nastane vprašanje splošnih stavkov (posplošitev), ki vsebujejo nešteto neposredno preverljivih, in jih zato ni mogoče nikdar do konca preveriti. Poleg

¹³ O. Neurath: »Empirische Soziologie«, str. 11.

¹⁴ Prav tam, str. 65.

¹⁵ Prav tam, str. 65.

¹⁶ Prav tam, str. 66.

tega neopozitivistična sociologija ne priznava kvalitativnih razlik med živalskimi združbami in človeško družbo. Ne upošteva specifičnosti človeka, ki aktivno posega v svoje okolje in ga tudi spreminja. Neopozitivistična sociologija razglaša vsak teleologizem za »metafiziko«, čeprav vemo, da človekova dejavnost vsebuje določen teleološki moment, da je usmerjena k doseganju določenih ciljev. Neopozitivistična sociologija zavrača raziskovanje motivov človekove dejavnosti in se tudi v tem razlikuje od marksizma, ki ugotavlja, da v zgodovini človeštva delujejo ljudje, obdarjeni s spoznanjem, in da vpliva osebnosti na dejavnost ne moremo zanikati. V določenih zgodovinskih razmerah ljudje sami delajo svojo zgodovino (Marx).

Fizikalizem in socialbehaviorizem v prvotni in najbolj radikalni obliki sta formulirala predvsem Carnap (za psihologijo) in Neurath (za sociologijo). Prvotne formulacije so kasneje nekoliko spremenili, deloma zaradi kritike drugih neopozitivistov samih (logiki), deloma pa tudi zaradi druge kritike. F. Kaufmann poroča¹⁷ o razvoju Carnapovih nazorov. Carnap je najprej modificiral svoje nazore o verifikaciji sodb in poleg neposredne potrditve sintetičnih sodb dopušča še posredno. Posredna potrditev neke sintetične sodbe sestoji iz tega, da najdemo neko drugo sodbo, ki jo izvedemo iz prve in ki je neposredno izkustveno preverljiva. Smiselne so po tej novi formulaciji vse sodbe, ki se jih da v načelu preveriti z izkustvom.

Kritika znotraj neopozitivizma samega se je nanašala na resničnost protokolnih stavkov. Kaufman, npr. uvaja zahtevo po verifikaciji tudi protokolnih stavkov.¹⁸ Njegov argument je, da stavek v neposrednem izkustvu lahko nadomesti drug stavek, če pokaže, da je napačen, »... bistveno za empirični postopek je, da za noben stavek znanosti ne izključimo možnosti, da se kdaj v prihodnosti izloči. To pomeni, da morajo biti pravila empirične znanosti tako konstruirana, da omogočajo izločitev katerega koli sprejetega pravila,« pravi F. Kaufmann¹⁹ in označuje to načelo za »načelo stalne kontrole«.

Carnapova kasnejša revizija fizikalizma pomeni pravzaprav odstop od radikalnega behaviorizma. Za psihološke izraze ne zahteva več, da bi bili v pomenu enaki kot izrazi v fizikalnem jeziku. Poudarja le, da behavioristična metoda dovoljuje redukcijo psiholoških izrazov v izraze fizikalnega jezika. To pa pravzaprav načelno omogoča tudi uporabo introspekcije oziroma dovoljuje, da v znanost spada tudi tisto, kar lahko opazujemo načelno le z introspektivno metodo.

¹⁷ F. Kaufmann: »Methodology of Social Sciences«, London 1958, str. 151—157.

¹⁸ Protokolne stavke smatra Carnap za empirično osnovo znanosti, ker jih je mogoče verificirati z redukcijo na neposredno izkustvo. Primer protokolnega stavka navaja Neurath: »Otonov protokol ob 3. uri in 17 min.: (ob 3. uri in 16 minut je Oton izrazil tole misel: /ob 3. uri in 15 minut je bila v sobi miza, ki jo je Oto zaznal/) — O. Neurath: »Protokolsätze«, »Erkenntnis«, 1932/53, str. 207.

¹⁹ Kaufmann: »Methodology of Social Sciences«, str. 53.

Navedena teza zahteva, da na kratko pojasnimo Carnapovo teorijo o redukcijskih sodbah. »Če je neki izraz x tak, da lahko pogoje njegove aplikacije (kot jo uporabljamo v jeziku znanosti) formulirano s pomočjo izrazov y , z itd. imenujemo tako formulacijo redukcijsko sodbo za x v izrazih y , z itd. in imenujemo x reduktivilen na y , z itd.«²⁰

3.2. Metodologija družbenih znanosti

Področje metodologije in logike je druga pot, po kateri vpliva neopozitivizem na družbene znanosti v celoti in še posebej na sociologijo. Po mnenju nekaterih sovjetskih kritikov sodobne zahodne empirične sociologije je vpliv neopozitivizma poglavitna značilnost vse empirične sociologije. Pri analizi tega vpliva moramo vnaprej poudariti, da ne gre za enačenje metodologije s tehnikami sociološkega raziskovanja, ali natančneje, s tehnikami zbiranja empiričnih podatkov. Neopozitivist F. Kaufmann definira metodologijo kot logiko znanosti, in to kot teorijo pravilnih znanstvenih odločitev.²¹

Neopozitivisti, ki so se ukvarjali predvsem z metodologijo, so zavzeli manj radikalno stališče, kot je npr. Carnapov in Neurathov fizikalizem. Njihova splošna značilnost je zahteva po določeni formalizaciji pojmov, ki jih uporabljamo pri socioloških raziskavah. S tem sovпада pritegnitev matematično-logičnih metod, izdelovanje matematičnih vzorcev družbenih procesov in uporaba cele vrste posebnih tehnik obdelave ter zbiranja empiričnih socioloških podatkov.

Problem vpliva neopozitivizma na empirično sociologijo torej ni problem primernosti ali neprimernosti posameznih posebnih tehnik, ki jih uporablja pri empiričnih raziskavah buržoazna sociologija. Problem je odnos posameznih delnih metod raziskovanja do obče metodologije. V skladu z bistvom neopozitivizma (načelo verifikacije, gnoseologija nasploh) je zahteva po empiričnem raziskovanju družbenih pojavov. To je, po mnenju radikalnih neopozitivistov, edini vir našega resničnega znanja. Vendar ni stališče vseh neopozitivistov isto. F. Kaufmann npr. zagovarja dva izvora našega znanja: neposredno čutno izkustvo in razum. Razmerje med njima obravnava v prisposodbi: empirijo primerja z blokom marmorja, ki ga razum oblikuje v kip.

Splošna teoretična stališča imajo vpliv na metodologijo, na izvajanje nekega empiričnega raziskovanja na več ravneh. Na začetku empirične raziskave se ta vpliv kaže v opredelitve problema raziskovanja, v izbiri objekta ali objektov opazovanja in še v večji meri v odločitvi o vrsti in številu lastnosti, ki jih bomo opazovali. Ko je empirično gradivo zbrano, pa se vpliv kaže v razvrstitvi gradiva in potem v njegovi pojasnitvi oziroma posplo-

²⁰ Prav tam, str. 155.

²¹ Kaufmann: »Methodology of Social Sciences«, str. 230.

šitvi ugotovitev. Neopozitivistična metodologija absolutizira empirične podatke, absolutizira izkustvo, ne prodira v bistvo pojavov, ampak se zaustavlja na njihovi fenomenološki plati. Iz teh izhodišč bomo lažje razumeli vpliv filozofije neopozitivizma na metodologijo družbenih znanosti.

Značilno za neopozitivistično obravnavanje metodologije je poudarjanje, da imajo vse empirične znanosti kot znanosti enako metodologijo. »Naše poglavitno stališče je, da je postopek v vseh empiričnih znanostih enak,« pravi O. Neurath²² in ugotavlja, da je razlika samo v pogostnosti uporabe posameznih tehnik.

Da osnovnih metodoloških razlik med fizikalnimi in družbenimi znanostmi, torej med vsemi empiričnimi znanostmi, ni, priznava tudi F. Kaufmann, ki se je med člani dunajskega krožka največ ukvarjal z metodološkimi vprašanji in je tudi avtor knjige »Metodologija družbenih znanosti«. Vendar zavzema manj radikalno stališče. Znanost je po njegovem mnenju sistem stavkov. Ta sistem ima pri družbenih znanostih manj popolno hierarhijo, se pravi, da so načela družbenih znanosti manj enotna, kakor načela naravnih znanosti; pri družbenih znanostih imamo opravljanje z omejenimi (pri naravnih z neomejenimi) splošnimi stavki in, naposled, stavki družbenih znanosti so manj natančni kakor pa stavki naravnih znanosti.²³

Neopozitivisti torej smatrajo, da je osnovni metodološki postopek v vseh znanostih enak. Glavne prvine tega postopka so po Kaufmannu:²⁴

1. Empirični postopek se ukvarja z delitvijo sintetičnih propozicij v dva disjunktivna razreda: sprejete propozicije in nesprejete propozicije.

2. Odločitev, s katero se spremeni status propozicije, se pravi, na podlagi katere preide iz enega razreda v drugega, ne sme biti arbitrarna, podane morajo biti osnove za njeno upravičenost.

3. Take osnove so lahko samo v času odločitve sprejete propozicije.

4. Nobena odločitev ni ireverzibilna; za nobeno sprejeto propozicijo ni nemogoča možnost, da bo na kasnejši stopnji raziskovanja izločena. Z drugimi besedami, obstoji stalna kontrola vsake sprejete propozicije.

5. Nobena odločitev ne sme imeti te posledice, da bi naše znanje vsebovalo dve nezdružljivi propoziciji.

6. Za nobene propozicije o predmetu znanosti ne sme biti a priori nemogoče, da bi bila sprejeta.

7. Propozicije, ki ugotavljajo rezultate opazovanj (čutnih opazovanj ali samo opazovanj), imajo ključno vlogo kot osnova za sprejemanje posameznih propozicij.

Točki 1 in 2 sta nadrejeni točkam 3 do 7. Gledani skupaj dajeta najbolj splošno oznako znanstvenega mišljenja, namreč,

²² Neurath: »Foundation of the Social Sciences«, Chicago 1944, str. 27.

²³ Kaufmann: »Methodology of Social Sciences«, str. 177—181.

²⁴ Prav tam, str. 39—40.

da je to proces klasifikacije in reklasifikacije propozicij s tem, da jih vstavljamo v prvi ali drugi disjunktivni razred, v skladu z domnevnimi pravili.

V skladu s takim pojmovanjem metodologije je tudi to, da opredeli znanost kot hipotetično-deduktivni sistem propozicij. S predmetom znanosti razume določen okvir mnenja in vprašanje, ali bo neka propozicija vključena v sistem znanosti, je rešeno na podlagi analize pomena. S tem se Kaufmann navezuje na fizikalizem, le da prevladuje pri njem zagovarjanje formalistične analize. Elementarne pomene deli v dva razreda:²⁵

- prvega tvorita »prostor« in »čas«,
- drugega pa »kvaliteta«.

To je obenem tudi njegova definicija sintetične propozicije. Primer sintetične propozicije je: »Na mestu p je v času t modra barva«. V tem smislu definira sintetične propozicije kot omejitve okvira možnosti: izključili smo vse druge barve s tega prostora v tem času.

Kaufmann razen tega navaja, da je treba pri znanosti razlikovati strukturo znanosti, ki jo predstavljajo pravila postopka, in telo znanosti v danem času, ki ga sestavljajo v tem času propozicije, sprejete v skladu s pravili postopka znanosti. Ta pravila, od katerih je odvisna pravilnost ali nepravilnost odločitve, ali naj neko sodbo vključimo v sistem dane znanosti ali ne, ugotovimo na ta način, da preverjamo uspešnost dejavnosti, ki smo se je na njihovi osnovi lotili. Pravila so dana deloma a priori, deloma pa so to konvencije. A priori so dana v tem smislu, da je znanost definirana z njimi in da jih ne moremo zavrniti z izkušnjami (opazovanjem). Konvencije pa so toliko, ker so znanstveniki vezani nanje. Kaufmann izrecno zavrača skrajni konvencionalizem in ugotavlja, da pravila znanosti niso konvencija v tem smislu, da bi jih bilo mogoče nadomestiti z drugimi konvencijami.²⁶

Da se je Kaufmann odvrnil od radikalnih socioloških nazorov neopozitivistov, se pokaže tudi v obravnavanju vprašanja verifikacije. V nasprotju s Cornapom ugotavlja Kaufmann, da ne more biti edini vir verifikacije opazovanje (protokolni stavki), ampak da so to lahko tudi splošne sodbe. Še vedno pa mu je verifikacija kriterij resnice.

To stališče dokazuje, da je bil Kaufmann zagovornik doslednejše uporabe logike v metodologiji družbenih znanosti in da je poudarjal pomen lingvistične analize. Poudarjanje logične analize pomena pojmov v sociologiji je precejšnjega pomena, saj pomeni zahtevo, naj se odpravi zmeda na tem področju. Eubank je npr. že v tridesetih letih analiziral pojme, ki so jih uporabljali v najpomembnejših takratnih učbenikih sociologije, in ugotovil, da le posamezne pojme uporabljajo v več kot enem, večino pa le v enem od učbenikov.

²⁵ Kaufmann: »Methodology of Social Sciences«, str. 19.

²⁶ Kaufmann: »Methodology of Social Sciences«, str. 47.

Zahteva po razjasnitvi pomena pojmov in načelo verifikacije sta na področju sociologije zblížala neopozitivizem z operacionalizmom. Operacionalizem se je prvotno razvil v fiziki. Vsebinsko pojma operacionalno definiramo z operacijami, s katerimi ga merimo. To je prav gotovo zanimiva zahteva tudi za sociologijo, ki ni sprejemljiva, če to operacijo izenačimo s kriterijem resnice. V tem smislu bi proces spoznavanja potekal predvsem deduktivno, ne pa induktivno. Po mnenju neopozitivistov so njihove operacionalne definicije pojmov bolj dostopne empiričnemu preverjanju. Vendar je v posameznih primerih šlo zgolj za tautologijo, pogosto pa tudi za definiranje na podlagi samovoljnih postulatov. Tako so npr. v vrsti raziskav določali družbeni položaj ljudi na podlagi njihovih lastnih izjav i. pd., kar seveda pomeni popolnoma subjektivni kriterij. Manjkalo ni niti pravih anekdot. Tako je npr. S. Dodd, ameriški sociolog — neopozitivist, v svoji knjigi »Dimensions of Society« napisal: »V praksi operacionalno opredeljujemo vsebino sociologije kot raziskave, ki so jih objavili sociologi, člani nacionalnih socioloških društev.«²⁷ Osnovna zahteva operacionalizma je nedvomno velikega pomena za empirično sociološko raziskovanje, saj pomeni, da je treba širše teoretične kategorije spremeniti v konkretno merljive kazalce. Toda ta opredelitev ne sme biti izvedena na podlagi subjektivnih postulatov.

Neopozitivistična gnoseologija in pojmovanje predmeta sociologije sta bila prikladna teoretična osnova za razvoj empiričnih socioloških raziskav, ki se pravzaprav omejujejo le na postavljanje in preverjanje hipotez. Nerešeno pa je vprašanje nadaljnjega teoretičnega obdelovanja zbranega empiričnega gradiva. Prav velike količine empiričnega gradiva in izdelava tehnik za aktivno zbiranje empiričnih podatkov sodobne empirične buržoazne sociologije zaslužijo vso pozornost. Vendar imamo pogosto opravka z absolutizacijo posameznih tehnik, z njihovim izpopolnjevanjem, ki je samo sebi namen, ne pa v prid boljšemu organiziranju in zbiranju gradiva.

V tem smislu je za sodobno empirično sociologijo značilna pritegnitev matematike in matematičnih modelov v sociološko empirično raziskovanje. Pritegnitev matematike sicer ni posebnost neopozitivistične sociologije, značilni zanjo pa so poudarek na čisto količinskih metodah raziskovanja, ostajanje na tej ravni in razlage teh metod s pozicij neopozitivistične gnoseologije.

Kakor je videti iz vsebine, smo se v tem poglavju omejili na nekatera bolj ozko metodološka vprašanja. S tem pa še ni rečeno, da je to vse, kjer se kaže vpliv neopozitivizma na sociološko metodologijo, čeprav je jasno, da se vpliv neopozitivizma pozna predvsem na globalni, širši metodologiji in šele prek te (če sploh) na posameznih metodah. Eno takih, širših vprašanj je tudi pojmovanje zakonitosti in vzročnosti.

²⁷ Citirano po K. S. Kon: »Neopozitivizem v sociologiji«, v »Filozofija marksizma in neopozitivizem«, str. 99.

3.3. Zakonitost in vzročnost

Izhodiščni nazor neopozitivistov o družbenih zakonitostih in vzročnostih je, da se načelno ne razlikujejo od zakonitosti drugih naravnih empiričnih znanosti. Namen ugotavljanja zakonitosti je biti kos veliki količini empiričnega gradiva. Sociolog je sicer prisiljen govoriti le o posebnostih. Ti zakoni se nanašajo največkrat samo na obnašanje posameznika, splošni sociološki zakoni so le redki (Neurath, *Empirische Soziologie*, str. 76). Ugotovljeni zakoni se nanašajo na zgradbo skupin ljudi, na njihove različne navade ipd.

Formalno logično analizo zakonov in vzročnosti najdemo pri Kaufmannu v njegovi »Metodologiji družbenih znanosti«. Kaufmann loči dve osnovni vrsti zakonov, to so splošne sintetične propozicije in pravila empiričnih postopkov. Razliko med obema izvaja na podlagi svojega termina »falsifikacija«. Za razumevanje tega pojma je treba poprej razčistiti še dva druga pojma. To sta verifikacija in invalidacija. »Verifikacijo propozicije definiramo kot pravilno sprejetje propozicije v znanost. Invalidacija propozicije p pa kot pravilno izločitev p iz znanosti.«²⁸ Falsifikacijo definira Kaufmann kot invalidacijo propozicije p, kombinirano z verifikacijo neke propozicije, ki je logično nezdružljiva s p (prav tam). Na tej podlagi definira razliko, kdaj je neki zakon splošna empirična sodba ali pravilo empiričnega postopka: če je sodba (= zakon) falsifikabilna, potem je to splošna empirična sodba, če pa ne, pa je to pravilo empiričnega postopka (= metodološko pravilo).²⁹ Oba sta podvržena pravilu stalne kontrole.

Zakonitost rabi Kaufmannu kot osnova za analizo vzročnosti. Vzročnost je definirana z izrazi zakonov. Če je npr. L zakon (empirična splošna sodba) oblike: Kadarkoli in kjerkoli se pojavi dogodek vrste l_1 , mu bo sledil dogodek vrste l_2 na (bolj ali manj natančno določeni) spacio-temporalni razdalji. Potem bomo imenovali dogodke l_1 vzroke dogodkov vrste l_2 v izrazih L-a.³⁰ Obe vrsti dogodkov, l_1 in l_2 , sta lahko enostavni dejstvi ali pa sestavljeni iz vrste drugih dejstev.

Kar se tiče drugih neopozitivistov, npr. O. Neurath sploh zavrača terminologijo vzrok—posledica³¹ in predlaga, da bi se omejili na ugotavljanje korelacij. Vsebinsko pojma kavzalnost podrobneje razlaga H. Reichenbach, ki tudi predlaga novo rešitev: verjetnostno razlago namesto vzročnih odnosov. Reichenbachova razlaga kavzalnosti je sicer nastala na podlagi dosežkov moderne fizike, vendar po neopozitivistični koncepciji enotna znanost združuje vse znanstvene zakone in smatra, da so vsi brez izjeme med seboj povezani. Osnovna načela kavzalnosti veljajo torej tudi za sociologijo.

²⁸ Po F. Kaufmann: »Methodology«, str. 230.

²⁹ Prav tam, str. 86.

³⁰ Prav tam, str. 91.

³¹ O. Neurath: »Foundation of Social Sciences«, str. 21.

Reichenbach navaja štiri glavne lastnosti pojma vzročnosti, in sicer:³²

1 — Vzročnost vsebuje trditev, da je mogoče iz znanih dogodkov napovedati neznan. Določljivost neopazovanega in opazovanega je temeljni problem vzročnosti.

2 — Vzročnostni odnos vsebuje misel, da gre pri poteku dogodkov samo za navzoče »stvari« in »moči«, ne pa tudi za mesto dogodkov v času in prostoru .

3 — Kavzalni odnos pogosto vsebuje misel, da se vse dogajanje razširja le z enakomernim razširjanjem v prostoru.

4 — Naposled vsebuje vzročni odnos tudi časovno zaporedje dogodkov, vzrok deluje časovno pred posledico. Zaporednost nastopa kot nasprotje istočasnosti. V tem se npr. neopozitivistično pojmovanje vzročnosti razlikuje od Durkheimovega.

Nadalje ugotavlja Reichenbach, da lahko do vzročne zveze pridemo le na podlagi indukcije. Ta ugotovitev očitno velja le za tisto, kar imenuje Kaufmann splošna empirična sodba. Gre z drugimi besedami za induktivni sklep o funkcionalni zvezi dveh dogodkov. Kakor ugotavlja Reichenbach, je že Hume odkril, da induktivni sklepi niso logično nujni, kar pomeni, (1) ni logično nujno, da za določena opazovanja ugotovljene zakonitosti veljajo za vsa opazovanja, in (2), da posamezen naravni zakon ni logično nujen.³³ Na podlagi kritike induktivnega sklepanja in dosežkov moderne fizike pride Reichenbach do sklepa, da je treba pojmovanje vzročnega odnosa nadomestiti z verjetnostnim sklepom, ki ima splošnejšo naravo. Kavzalni in statistični zakon sta samo njegovi posebni obliki. Na drugem mestu³⁴ ugotavlja, da je kavzalnost empirični zakon, ki velja za makrokozmične stvari, neveljaven pa je za področje atomov.

Neopozitivistična kritika vzročnosti ima prav gotovo neko težo. Zanimiva pa je tudi rešitev, zlasti za sociologijo. Družbeni pojavi so razmeroma zamotani, povezanost posameznega pojava z drugimi ni enostavna, ampak mnogostranska. Empirično raziskovanje le težko upošteva vse vrste teh povezav, zato tudi ugotovitve nimajo absolutne vrednosti in so čiste kavzalne zveze razmeroma redke. Sklepi oziroma napovedi pa imajo le omejeno veljavnost. Zato se zdi verjetnostni sklep primernejši kakor kavzalni. Vendar s tem še ni rečeno, da vzročne zakonitosti objektivno ne obstoje. Na zanikanju objektivnih vzročnih povezav pa v bistvu sloni neopozitivistična kritika tega odnosa. Korenine so torej gnoseološke, poglobljena napaka pa je absolutizacija empirizma.

³² H. Reichenbach: »Die Kausalbehauptung und die Möglichkeit ihrer empirischen Nachprüfung«, »Erkenntnis«, 1932/33, str. 33 in dalje.

³³ Prav tam, str. 52.

³⁴ H. Reichenbach: »Der Aufstieg der wissenschaftlichen Philosophie«, Berlin 1951, str. 343.

Na podlagi pojmovanja vzročnosti in načela verifikacije so neopozitivisti zanikali tudi možnost znanstvenega napovedovanja prihodnosti.

4. Neopozitivizem in marksizem

Neopozitivisti so na več mestih in ob različnih priložnostih govorili o sorodnosti med logičnim pozitivizmom in marksizmom. Neurath npr. piše, da je med vsemi poskusi, da bi ustvarili strogo znanstveno antimetafizično fizikalistično sociologijo, najbolj popoln marksizem.³⁵ Nadalje ugotavlja, da so marksizem sprejeli mnogi raziskovalci in delavski voditelji, katerim rabi ne le kot teoretično, ampak tudi kot praktično orožje. Pravi, da je marksizem v Sovjetski zvezi osnova »družbene tehnike«. Ko primerja Marxa s Comtom in Spencerjem, ugotavlja, da je prvi za sociologijo mnogo pomembnejši. Po Neurathovem mnenju je marksizem sociologija, ki združuje ekonomijo in zgodovino. Prav združitev teh dveh pa je sociologija logičnega pozitivizma. Marksizem ima še nekatere prednosti pred drugimi filozofijami. Predvsem neopozitivisti poudarjajo njegovo nasprotovanje metafiziki in zlasti subjektivizmu v obravnavanju zgodovine. Neurath ugotavlja, da ravnata Marx in Engels, ko obravnavata družbeni razvoj, »ekstremno empiristično«. ³⁶ Isti avtor ugotavlja na drugem mestu: »Med sedanjimi sociološkimi nauki je marksizem tisti, ki vsebuje največ empirične sociologije. Najvažnejše teze te smeri so ali že precej fizikalistično formulirane ali pa jih je mogoče fizikalistično formulirati brez bistvenih izgub.«³⁷

Posebna privlačnost je za neopozitivizem povezanost marksizma z delavskim gibanjem, z njegovo praktično uporabnostjo. V zvezi s tem je F. Frank na mednarodnem kongresu znanstvene filozofije leta 1935 na Sorboni nastopil z referatom »Filozofija logizirajočega empirizma v ZSSR« in poskušal dokazati, da marksizem vsebuje veliko prvin logičnega empirizma in da zato ni razloga za odklonilno stališče sovjetskih filozofov do neopozitivizma.³⁸

Čeprav ugotavljajo neopozitivisti veliko podobnost marksizma z neopozitivizmom, pa vendarle poudarjajo nekatere razlike. Da bi marksizem lahko postal najmodernejša sociologija na materialistični osnovi, to se pravi fizikalizem kot najmodernejši materializem, ter bi ga bilo treba »očistiti« ostankov metafizike. To pomeni izločiti iz marksizma vse tiste pojme, ki se jih ne da formulirati v fizikalističnem jeziku. V to kategorijo spadajo vse »spekulacije o bistvu materije ali o materiji, ki da tiče za prostorsko-časovnimi tvorbami fizikalizma«³⁹ ipd.

³⁵ O. Neurath: »Empirische Soziologie«, str. 40.

³⁶ Prav tam, str. 37.

³⁷ O. Neurath: »Soziologie im Phisikalismus«, »Erkenntnis«, 1931, str. 423.

³⁸ Citirano po: Begiašvili: »Metod analize u savremenoj buržuaznoj filozofiji«, Tbilisi 1960, str. 158.

Razlike med marksizmom in neopozitivizmom so prav gotovo globlje, ne samo terminološke.

Bistvena razlika je že v obravnavanju filozofije. Če marksizem zavrača spekulativno filozofijo, še ne pomeni, da zavrača vsako filozofijo oziroma da zanika posebno vsebino filozofije. Prav tako je z razliko v spoznavni teoriji. Empirizma marksizem ne obravnava v smislu neopozitivistične verifikacije kot individualno čutno izkustvo, ampak priznava pomembno vlogo, ki pa jo ima pri našem spoznavanju stvarnosti družbena praksa. Marksizem ne ostaja samo na področju behaviorizma, ampak upošteva pri raziskovanju dejavnosti ljudi tudi njihove osebne motive, strasti i. pd. Marksizem priznava možnost znanstvenega napovedovanja smeri družbenega razvoja, predvideva možnost revolucionarnih sprememb itd., itd. Posebej je treba poudariti revolucionarno ideologijo marksizma, zahtevo po odpravi kapitalističnega družbenega reda, medtem ko je pozitivizem vedno bil zagovornik obstoječega družbenega reda itd., itd.

Zavračanje osnovnih teoretičnih stališč neopozitivizma in sodobne empirične sociologije pa ne pomeni, da je treba a priori odkloniti tudi uporabnost posameznih raziskovalnih tehnik v naših razmerah. Vendar z uporabljanjem tehnik pogosto »uvažamo« tudi teoretično stališče, da sociološke raziskave (za zdaj) lahko ostanejo na ravni zbiranja empiričnih podatkov in njihovega različnega razvrščanja brez teoretičnega obdelovanja in posploševanja. Takšno stališče je za nekatere toliko bolj sprejemljivo, ker zahteva manj teoretičnega znanja oziroma je prav odraz in izraz neznanja.

BOGDAN KAVČIČ

²² O. Neurath: »Empirische Soziologie«, str. 59.

J. H. WESTERGAARD

Institucionalizacija konflikta

(Razredna razčlenjenost v kapitalizmu izobilja II)

Razredna kultura in razredna solidarnost

Primer za primerom potrjuje isti sklep: strukturne neenakosti kapitalistične družbe so očitne.* Razlike v ekonomskih razmerah, možnostih in moči se ohranjajo, spremenjene so samo znotraj ozkih meja. Nobenega trajnega trenda ni, ki bi težil k zmanjšanju razrednih razlik. Toda iz tega ne izhaja nezogibno, da bi bile še vedno obstoječe objektivne meje delitve na razrede tudi poslej ločnice, znotraj katerih se oblikuje zavest določenega razreda ali med katerimi prihaja do konfliktov. Da taka jasna skladnost ni nujna, dokazuje primer Združenih držav Amerike. Mnogi sodobni komentatorji trdijo, da sta Britanija in Zahodna Evropa zdaj glede tega na isti poti kakor Združene države. Da bi podprli to trditev, se sicer lahko sklicujejo na zmanjšano pomembnost oziroma očitnost neenakosti — ker so se negotovosti delavskega razreda zmanjšale, ker se je splošna življenjska raven izboljševala, ker so se možnosti sicer ne povečale, pač pa institucionalizirale s formalno izobrazbo. Takšno sklepanje — kakor sem skušal pokazati — ne izhaja iz teh dejstev. So pa drugi vzroki, ki so povzročili precej splošno razpadanje specifične kulture delavskega razreda in značilnosti krajevnega okolja, iz katerih je, kot domnevamo, tradicionalno črpala svojo moč razredna zavest delavcev. Lojalnost do sorodstvenih vezi krajevnega okolja in tradicionalnih oblik življenja pojema in zato domnevajo, da razpada osnova za razredno kohezijo in politični radikalizem. »Občutek brezrazrednosti« ali identifikacija s srednjim razredom naj bi zamenjala prejšnje vrednote solidarnosti.

Čeprav dokazi niso popolni, ni dvoma, da se »vzorci kulture« delavskega razreda spreminjajo, da v tem procesu postajajo manj razločni. Posebno se bodo zabrisale tiste poteze v življenju delavskega razreda, ki so jih v preteklosti pogojevale predvsem

* Objavljamo drugi del za našo revijo prirejene razprave J. H. Westergaarda; prvi del je izšel v »Teoriji in praksi« št. 8-9, 1966 — op. ur.

absolutna nizka raven življenja, skrajna negotovost in tipična krajevna ali družbena izolacija. Tako vsekakor kažejo nekatera znamenja. Zmanjševale so se na primer razredne razlike v umrljivosti v določenih primerih ali pa so postale bolj zapletene kot poprej. Razredne razlike v rojstvih so se v ZDA in v nekaterih drugih državah v zadnjem času močno skrčile. Samo šibka znamenja podobnih sprememb so doslej zapazili v Britaniji, čeprav je verjetno, da bo tudi tam prišlo do tega. Celo več: običajna rast v prirastku se lahko obrne. Če bodo pripadniki delavskega razreda čedalje bolj sprejemali iste gmotne in vzgojne aspiracije kakor pripadniki srednjega razreda — medtem ko jim še vedno obstoječe neenakosti preprečujejo, da bi te aspiracije uredničili — utegne ta razred zmanjšati velikost družine pod normo srednjega razreda. Vsekakor pa se je precej zmanjšala absolutna velikost družine delavskega kakor tudi srednjega razreda. To je samo po sebi nedvomno pomagalo preoblikovati značaj družinskega življenja delavskega razreda. Nekdanji vzorec mestnega življenja, s precej močno razširjenimi sorodstvenimi vezmi, združen s precej obrobno domačinsko vlogo moža v jedru družine, je morda bil rezultat gmotnega pomanjkanja in gospodarske negotovosti, hitre fluktuacije v ekonomskem krogu družine, ki so bile povezane z veliko fertilitnostjo in s krajevno izolacijo skupnosti, v katerih je živel delavski razred. Zdi se, da se ta primer umika primeru, ki je bližji sodobnim družinskim normam srednjega razreda, kar tudi lahko pričakujemo, ker se je zmanjšal pomen vzrokov, ki so pogojevali takšen vzorec. Ta težnja bo trajala verjetno daljšo dobo in ni posledica nedavne suburbanizacije, kot so domnevali nekateri. Toda poudarjeno je bilo tudi, da je suburbanizacija del splošnejših preobrazb v okolju delavskega razreda, ki jim je bil pripisan velik pomen. Zaprta, homogena skupnost enakega poklica, istega razreda, ki jo poznamo iz zgodnje industrializacije, sedaj ni več tipična. Predmestja in nova mesta zamenjujejo stara rudarska naselja, tekstilna središča in pristaniška področja. Zaradi teh in z njimi povezanih sprememb ugotavljamo, da ulica, gostilna, delavski klub izgubljajo svoj pomen središč, kjer se ustvarja krajevni družbeni kontakt, ter da je življenje delavskih družin čedalje bolj usmerjeno navznoter v njihov dom.

Obseg in hitrost teh sprememb v kulturi delavskega razreda in okolju nista čisto jasna. Toda razprava se v svojem jedru ne suče okrog dejstev, temveč gre za njihove implikacije. Daljnosežne dedukcije so bile izražene o teh spremembah, toda bile so pomanjkljivo dokumentirane. Postala je skoraj moda, da nam je žal, ker pojema tradicionalna »kultura delavskega razreda«. Če takšno stališče srečamo med levičarji, nedvomno odkriva čudno, konservativno nostalgijo po življenju, ki ga je izoblikovala negotovost, krajevna zaprtost in surova deprivacija. Trdijo tudi, da ta »kulturna slabitev« povzroča, da razredna zavest pojema in da jo začenja nadomeščati drobnjakarska skrb

za status in »ugled« ali pa popolna apatija. Za to trditev niso bili podani nobeni prepričljivi dokazi. Toda domnevo, ki je podlaga tej trditvi, moramo preveriti. To je domneva da enotnost delavskega razreda ki se izraža v industrijski ali politični akciji, črpa hrano iz zelo preprostih intimnih lojalnosti do soseske in sorodstva. Torej naj bi zaradi tega, ker se rahljajo druge vezi, pojenjavale tudi prve. Ali ta domneva drži, je zelo vprašljivo. Implicira namreč tako razredno solidarnost, ki je po svojem bistvu družbena in preveč poudarja razlike med ljudmi iz tega ali onega kraja, s tem ali drugim imenom, s takim ali drugačnim dialektom, je zakoreninjena v provincialni solidarnosti, ki je pravzaprav njeno nasprotje. Res je, da so zgodovinsko take skupinske zvestobe področju in poklicu prispevale k temu, da se je oblikovala širša razredna lojalnost, toda ta širša lojalnost se je otdrila in izoblikovala le toliko, kolikor je preseгла prvotno ozko osnovo solidarnosti. Tako je razvijajoče se delavsko gibanje v mnogih primerih črpalo svojo moč iz takih krajevno kohezivnih, homogenih skupnosti, kot npr. iz rudarskih revirjev v Britaniji ali iz gozdarskih okrožij Skandinavije; industrija, locirana v takšnih skupnostih, je še pogosto »dojemljiva za štrajke«. Vendar — in ne najmanj v političnem pogledu — se je skupna moč delavskega razreda večala v istem razmerju, v kakršnem je pojemala krajevna izoliranost teh in drugih razrednih skupnosti. Naraščajoče gibanje na ravni vse države je imelo to posledico, da so se razširili horizonti in bila odpravljena (če ne popolno zatrta) krajevna in skupinska zvestoba, ker se je angažiral za skupni smoter, pa naj je bil ta še tako nedoločen. Povedano v sociološkem jeziku: »partikularistične« vezi sosesčine, sorodstva in regionalne kulture ne morejo podpirati, temveč nasprotujejo »univerzalistični« lojalnosti, ki jo vsebuje razredno politična akcija.

To zgodovinsko širjenje nekoč krajevno omejenih horizontov je imelo tudi to posledico, da so čedalje bolj opuščali cilje in prizadevanja, ki so jih omejevale statične, tradicionalne opredelitve. Pretekle izkušnje in čisto krajevni kriteriji niso več postavljali meja za individualne ali kolektivne ambicije. Merila, s katerimi so delavci ocenjevali svoj položaj in prihodnost svojih otrok, so se neprestano dvigala, nenehno so jih izmenjavali med seboj in so čedalje bolj zrcalila pogoje in možnosti, ki jih je industrijski kapitalizem dajal privilegirani manjšini. Zato ni nič novega, da je delavski razred sprejel aspiracije »srednjega razreda«. Zato niti ne moremo danes domnevati, da ta proces ali z njim povezano pojemanje tradicionalne kulture delavskega razreda povzroča družbeno samozadovoljnost in politično paralizo. Nasprotno, ravno zato, ker proces zajema vgrajena nasprotja med zahtevami, ki so široko razširjene, in neenakopravno porazdelitvijo sredstev za njihovo zadovoljitev, predstavlja nenehno možnost za družbeni protest; in sicer toliko bolj, kolikor bolj postajajo zahteve »srednjega razreda« tudi njegove norme.

Pričakovanja za prihodnost

Iz navedenega ne izhaja, da bo ta možnost za družbeni protest tudi nujno spremenjena v dejaven in učinkovit politični radikalizem. Ni nujno, da se »razred po sebi« spreneni v »razred za sebe«. Ko je ta pretvorba opravljena, lahko sprejme različne oblike. Moč za obsežne družbene preobrazbe je morda najbolj redka oblika v zgodovinski izkušnji zahodnega kapitalizma.

Združene države Amerike so bile dolgo svarilni zgled enega ekstrema, razredna družba par excellence, v kateri politična razredna zavest ni pognala nobenih korenin. Občasne napovedi, da bo prišlo v ameriškem družbenem redu do odpora, se niso uresničile ali pa se niso razmahnile daleč prek začetne faze. »New Deal« je priklical precejšnjo nonkonformistično podporo, ki se je razmnožila zaradi okoliščin svojega lastnega nastanka, toda kljub temu je seveda ostal, ne samo reformističen, ampak dvoumen in omejen celo, če ga merimo z reformističnimi merili. Morda novi protestni tokovi v ZDA v devetnajstošestdesetih letih obetajo kaj več. Nedavna domača notranja nasprotja so nedvomno omajala ideološke predpostavke »politike soglasja«. Zasnovala so tudi nov vzorec nonkonformistične akcije, nova pravila politične pripadnosti. In njihov vpliv je toliko večji zaradi slepe ulice, v katero je zabredla ameriška zunanja politika. Toda če je nova protestna struja še tako pomembna, jo težko ocenjujemo kot avantgardno za radikalno obnovo ameriške družbe. To ni samo zaradi tega, ker lahko na višji ravni oblikovanja politike in akademske debate še vedno nevtralizirajo probleme, zoper katere nastopa protest, tako da jih spremenijo v jezik in predpostavke obstoječega sistema. (Tako je »revščina« predefinirana kot kulturni in psihološki fenomen; »rešitve« se iščejo v ukrepih individualne in skupinske terapije, ne pa v ekonomskem sistemu, in tako uspeva ob tem predmetu nova akademska industrija.) Dvom o kumulativni moči nove kritike v ZDA izhaja zlasti iz premišljevanja o njeni obrobni družbeni osnovi. Protestna gibanja v devetnajstošestdesetih letih še niso prekoračila črte, ki deli njihov siceršnji vir podpore — črnce, skupine borcev za državljanske pravice, študente, intelektualce — od širših plasti prebivalstva. Zelo malo verjetno se zdi, da bi to bilo mogoče storiti v družbi, ki nima takšnega delavskega gibanja, ki bi imelo kaj večje cilje, kot je »ekonomistični sindikalizem«.

Združene države Amerike so *primer* kompleksnosti dejavnikov, ki pogojujejo — spodbujajo ali ovirajo, celo trajno onemogočajo — oblikovanje kolektivnega odgovora na razredno delitev kapitalističnega gospodarskega sistema. Kot pomemben poseben primer pa to ne more biti *vzorec*, ki bi nakazoval prihodnje težnje drugod. Prenagla aplikacija ameriških analogij na evropsko politično sceno je samo zameglila, ne pa razjasnila pojvone razprave o teh stvareh. Seveda lahko naredimo primerjavo. Tako so ideološka stičišča buržoaznih in delavskih strank v res-

nici skrčila zahodno evropsko politiko v ritualistično tekmovanje med tistimi, ki so »znotraj«, in onimi, ki so »zunaj«, kar spominja na tekmovanje med demokrati in republikanci v ZDA. Toda vzroki, oblike in retorika, ki spremljajo ta proces, so v Zahodni Evropi drugačni. Dokler obstajajo organizacije delavskega razreda, ki terjajo zase neko politično vlogo, so lahko tudi perspektive prihodnosti drugačne. Vsekakor pa zahtevajo posebno obravnavo.

Zahodnoevropske izkušnje so bile obarvane ne s tem, da bi se razredna zavest ne kristalizirala v politični smeri, temveč nasprotno z razvito »institucionalizacijo« razrednega konflikta. Tipična posledica — gledano dolgoročno — je bila reforma in čedalje manj možnosti za nadaljnje družbene spremembe. Razredni spopad je bil omiljen z vrsto reguliranih kompromisov, ki spreminjajo in hkrati tudi ohranjajo temeljne razredne odnose. Ta proces je bil najbolj jasen v tistih deželah, kjer socialnodemokratsko krilo delavskega gibanja že dolgo prevladuje, tako predvsem v Britaniji in skandinavskih deželah. Toda levica ni bila imuna in zdi se, da sta komunistični partiji Francije in Italije zdaj na poti k prilagoditvi. Povezava revolucionarnega tolmačenja splošno razrednih interesov z okoliščinami, ki so ugodne za njeno preobrazbo v učinkovito in podprto akcijo, je redek pojav. Kjer te akcije ni, dobi prej ali slej prednost iskanje vplivov pred težnjami za osvojitve oblasti. Tako kakor pri kolektivnem pogajanju na trgu je tudi s parlamentarno politiko: podporo dobe in utrde se organizacije, ki jim uspe dobiti priznanje zase, formalno predstavništvo interesov svojih članov in doseči določeno spremembo svojega družbenoekonomskega okolja. Toda v enaki meri, v kakršni se utrdijo v teh okvirih, sodelujejo tudi pri izdelavi institucionalne mreže, ki zadržuje razvoj njihove vloge in njihovih ciljev. Rezultat tega je manj plod neizprosnega »železnega zakona oligarhije« v sindikatih in političnih strankah in bolj vzpostavitev nenehnega *modus vivendi* med njimi in njihovimi nasprotniki. Najprej je ta *modus vivendi* začasen. potem pa se poskuša trajno uveljaviti; če je v začetku mišljen samo kot taktičen korak na nadaljnji poti, je sčasoma sprejet kot vrednota sama po sebi. Tisti, ki ga obvladujejo, mu prično pripadati, kajti njihov vpliv in njihovo mesto sta odvisna od njegove ohranitve. Pogoji kompromisa niso popolnoma statični, postajajo pa čedalje bolj togi. Tako postanejo voditelji in uradniki gibanja delavskega razreda čedalje manj občutljivi za tolmačenja tekočih in bodočih potreb, razen tistih, ki izvirajo neposredno iz vsakdanjega ohranjanja *modus vivendi*. Utrjene struge komunikacij in oblike akcije postajajo čedalje bolj nemočne, da bi izrazile odpor, razen odpora, ki ga lahko uskladijo s tem kompromisom.

Naivna ali brezupna je domneva, da bo aparat akomodacije neizogibno izpodrinjen, če bodo družbene napetosti, ki jih pomaga vzdrževati, dovolj močne. Neprestane družbene napetosti nedvomno najdejo *neko* izrazno obliko, najsi bo posredna ali neposredna. Toda nobenega jamstva ni, da bo ta napetost dobila

dosledno ali odkrito politično smer. Politično torišče se utegne zdeti že popolnoma zasičeno z ustaljenimi organi delavskega gibanja in zaradi tega neobetajoče. Obseg in trdnost obstoječih organizacij povzročata, da je ustvarjanje alternativnih organizacij žalosten in tvegan proces. Osamljenost strankinih voditeljev in uradnikov kot varuhov *modus vivendi* niti ne pomeni, da so popolnoma odmaknjeni od svojih navadnih »bojevnikov«. Odnosi, ki podpirajo *modus vivendi*, niso omejeni na voditelje in uradnike, kljub svojim interesom, da jih ohranijo. Položaj voditeljev in uradnikov je še vedno odvisen od njihove sposobnosti, kako si ohranjajo privlačnost, ki se vsaj deloma izraža v retoriki razrednih interesov in razrednega boja. (Splošna stabilnost volilnega opredeljevanja po razredni pripadnosti je bila pomembna poteza npr. v dosedanji povojni britanski in skandinavski politiki, kljub temu da je razkrajal precejšnji del bistva razrednega boja.) Tako ni lahko organizirati opozicije do *modus vivendi* tam, kjer so obstoječe organizacije močno zasidrane. Taka opozicija lahko povzroči samomorilsko sovražnost nasproti sleherni učinkoviti organizaciji. Izpostavljena je tudi notranjemu cepljenju zaradi nenehnih taktičnih sporov, ki se nanašajo na akcijo »od znotraj navzven« v smeri utrjenih organizacij delavskega gibanja.

Primerno je, da obrazložimo te procese, ker so zadnjih nekaj let delovali v Britaniji. Opazovalci so se morda preveč nagibali k temu, da so poudarjali posebne poteze britanskega laburističnega gibanja. Nedvomno so opazne njegove reformistične tradicije in skoraj navdušen sprejem omejitev, ki so prisotne v močno formalizirani institucionalizaciji razrednega boja. Toda v dolgoročni perspektivi so to še vedno variacije na splošno zahodnoevropsko temo. Toda vseeno je neka značilna črta britanskega laburizma vzbudila nekaj odmevov. To je dejstvo, da je laburistično gibanje, kljub vsemu konservatizmu in njegovemu dosedanjemu neuspehu, da bi si pridobil odločilno večino še vedno pretežno delavskih volivcev, v svojih vrstah obdržalo manjšino levega krila, ki je dokaj pomembna. Laburistična levica je bila že dostikrat šibka, vedno v manjšini in na splošno kar precej v okvirih tradicije britanskega pragmatizma. Toda vseeno ji je uspelo, da se je ohranila kot dokaj poseben in določljiv element prav do nedavna.

Kritična poteza britanske politike v devetnajstošestdesetih letih se prav lahko pokaže ne kot premik laburistične stranke na desno v celoti in vstop v laburistično vlado, ki ni posvečen nič bolj radikalnim ciljem kot temu, da izboljša učinkovitost britanskega kapitalizma, temveč kot to, da je mogoče, da bo laburistična levica v laburistični stranki odmrla. Če se to zgodi, potem to ne bo kritično zato, ker bi bila laburistična levica imela v preteklosti velik neposreden vpliv na dnevno oblikovanje politike bodisi konservativnih ali laburističnih vlad. Nasprotno, prispevek laburistične levice je bil posreden, toda ravno zaradi tega pomemben. Njena naloga je bila, da ohranja živo neke vrste radikalno diagnozo družbene strukture in političnih potreb kot

okvir v javnih debatah. Socialistična politika ni nikoli zavzemala osrednjega mesta v laburističnem programu. Toda socialistični cilji, čeprav so bili nejasno izraženi, so ostali vodilen element laburistične retorike: vodilen zato, ker so ti cilji na ta način ohranili mesto med alternativami, o katerih je bilo treba razpravljati. Predstavljali so točko, čeprav poslednjo, v merilu, s katero je bilo moč ocenjevati politiko. (V skandinavskih »socialnih demokracijah« nasprotno že od tridesetih let dalje učinkuje odsotnost laburistične levice zelo drastično in je okrnila politična merila.) Razpon političnih debat je ostal tako v Angliji dovolj široko odprt ne samo, da prepreči zadušljivi vpliv »konsenzne politike«, da bi izobčila družbeno samokritiko, temveč tudi, da obdrži žive alternative levega krila kot pozicije, v smeri katerih bi se lahko izvedla neka dejanska sprememba v politiki, ob takih redkih priložnostih (npr. leta 1945), ko so bile tudi druge okoliščine ugodne za spremembo.

Če se devetnajstošestdeseta leta pokažejo kot prelomnica v britanski politiki, bo to verjetno zaradi tega, ker je laburistična levica v parlamentu, če že ne tako določno v gibanju nasploh, opustila svojo vlogo javnega »varuha« socialistične kritike. Ta odpoved levice se je dogodila pred volilno »zmago« laburistov že pred letom 1964, čeprav imajo le-to pogosto za njeno posledico. Posledica je bilo predvsem pomembno zoženje obsega učinkovite politične debate. Kritičen simptom pa ni bilo sprejetje desničarske politike v laburistični stranki, ki je bila na vladi (za kar so že mnogi zgodovinski zgledi), temveč njihovo sprejetje z malo ali nič opozicije, marsikdaj zato celo brez javne identifikacije njihove narave. (Če vzamemo samo nekaj primerov: privrženost politiki do »zadrževanja« Kitajske, ki je implicirana v ohranjanju britanske vloge »vzhodno od Sueza«; žrtvovanje afriških interesov v upanju na »poravnavo s pogajanjmi«, kar vidimo iz vladne politike do Rodezije; poskusi spremeniti sindikate v zastopnike industrijske discipline, kar kaže laburistično prizadevanje za narodno »politiko dohodka«. O teh stvareh se ni niti razpravljalo niti niso bile kot take javno priznane v parlamentu.) Paradokсно je, da je v družbi, v kateri so bile parlamentarne institucije med najbolj močnimi silami, kadar je bilo treba krotiti opozicijo, parlament do nedavna obdržal vlogo »odmeva narodovega glasu« za laburistično levico. Odprava parlamentarne levice pa je vsaj začasno zmedla levico v tem gibanju. Ta dodatna zamotanost v procesu, v katerem se razredno nasprotje institucionalizira, je tako nevtralizirala še eno izmed že uveljavljenih strug družbenega protesta*.

* Te besede so bile napisane maja 1966. Zdelo bi se lahko, da kasnejši dogodki zahtevajo, da jih nekoliko popravimo. Laburistična parlamentarna levica (glede enega ali dveh problemov pa tudi nekaj drugih laburističnih poslancev) je posebno v prvih mesecih 1967 nekajkrat izrazila jasno opozicijo do notranje in zunanje politike laburistične vlade. V toliko bi lahko rekli, da levica ni popolnoma opustila vloge »varuha« socialistične kritike. Hkrati pa bi zelo težko trdili, da je levica zopet jasno in pozitivno obnovila to vlogo. Njena kritika

Če naj dobe napetosti, ki se neprestano porajajo v strukturi sodobnih kapitalističnih družb, učinkovit izraz, se zdi najbolj verjetno, da bo v bližnji prihodnosti ta prišel iz vrst bojevitih sindikalnih zastopstev med delavci v industriji in uradih. Ta znamenja je že opaziti, čeprav je njihova razlaga nejasna. Zdi se, da stoje za njimi močne sile. Tehnološke novosti kažejo na zelo neenakomerno razdelitev koristi in bremen, ki je ni lahko napovedati. Pojavljajo se nove skupine poklicev, ki sicer na splošno zahtevajo visoke cene na trgu delovne sile, vendar doslej še nimajo nobenega trdno ustaljenega mesta v hierarhiji položajev in tudi ne avtoritete v industriji. Negotovost njihove vloge jim lahko vlije borbenost, njihovo pomanjkanje na trgu delovne sile pa taktično moč. Hkrati se povečuje preoblikovanje dela umskih delavcev v polkvalificirano tehnično silo. Njihov nanovo odkriti aktivizem se zdi kot zakasnen odgovor, ki je še toliko močnejši zaradi odpora delodajalcev, da bi tudi njim priznali pravico do kolektivnih pogodb, ki so jih že dolgo tega zagotovili ročnim delavcem. Negotovosti, ki spremljajo tehnološke spremembe, kot tudi pričakovanja visokih dohodkov, ki jih pogojuje inflacijski trg, lahko bolj ostro prizadenejo odvisnost delavcev od avtoritete in usmeritve ekonomskih sil, pri katerih nimajo nobenega deleža. Čedalje večja nezmožnost hierarhije sindikatov, da bi delovali kot zastopniki svojih članov, ko je njihova vloga kot instrumentov za okrepitev industrijske discipline poudarjena z uradno protiinflacijsko politiko, bo še spodbudila razvoj novih oblik delavskih organizacij, ki bodo nastale v posameznih delovnih enotah.

Vendar bi bilo nerealistično, ko bi razlagali te sile kot nezogibno težnjo, da bi spet zaživela socialistična opozicija. Ta seznam je »maksimalen« in vključuje mnoge dejavnike, katerih značaj je neznan in pomen dvoumen. Če so nekateri novi tehniki in kvalificirani delavci danes borbeni, jih vendar lahko struktura industrijske avtoritete že jutri vsrka v svoje vrste. Ko dobijo priznanje, ki ga da delodajalec, to prav lahko oslabi sindikalni aktivizem rutinskih »beloovratniških« delavcev. Ni nujno, da bodo napetosti, ki nastajajo med delavci zaradi tega, ker niso udeleženi v strukturi avtoritete, in zaradi sindikalne organizacije, ki jo hrome institucionalizirane togosti, sprostile radikalno kritiko družbe kot celote. Namesto tega lahko povzročijo apolitično indiferentnost do sveta dela, razen kolikor ne gre za zaslužek. Bolj verjetno je, da bodo napetosti povzročile industrijski nemir, toda ta lahko ostane krčevit, nekoordiniran, ideološko in v praktičnem pogledu povezan z delovno enoto podjetjem industrijo.

vlade je rahla, trenutna in negotova. Šibkost in nedoslednost takšne kritike je tembolj očitna, če upoštevamo, da s poletjem 1967 uvaja laburistična vlada zelo ortodoksno finančno politiko deflacije, ki predpostavlja porast nezaposlenosti in popolno zamrznjenje plač. Če je celo tako popolna usmeritev v konservativne politične prioritete povzročila znotraj laburističnega gibanja zgolj ogorčenje in trenutni protest, ne pa povezane in vztrajne opozicije, menim, da to opravičuje pesimizem navedenega odstavka.

(J. H. W. marec 1967)

Industrijski nemir lahko dobi samouničujoči značaj anarhistične sovražnosti do velikih organizacij nasploh. (Idealizacija »mladega Marxa«, ki je v modi pri nekaterih skupinah intelektualne levice, zares kaže v to smer, navezana na razlaganje »alienacije« kot psihološkega odmeva na tehnološke in organizacijske spremljevalce industrializacije bolj kakor na družbene razmere ljudi, ki so neločljivo povezane z razredno strukturo industrijskega kapitalizma.) Industrijski protest ne bo sam po sebi ogrožal obstoječega sistema, če se ne bo povezal s kritiko cele vrste institucij, ki sestavljajo družbeno strukturo zahodnega kapitalizma. Nevarnost pa je, da bodo ostale vezi med temi institucijami in tako tudi viri temeljnih družbenih napetosti neopaženi. Če se to zgodi, bo opozicija še naprej razdrobljena.

Ta nevarnost je zelo očitna. Če se ji bomo izognili, bo to deloma zato, ker zahodnoevropske dežele še vedno ohranjajo spomine na nekatere izmed aspiracij delavskih gibanj, ki po nujni zgodovine odklanjajo to, da bi omejila svoje cilje samo na trg. Skoraj nemogoče je vnaprej reči, ali se bomo tej nevarnosti izognili. Nedavna znamenja niso ohrabrujoča.

Prevedel M. J.

Socialistične države Vzhoda in dežele v razvoju

Poglavitne značilnosti nastopanja socialističnih držav Vzhodne Evrope v sodobnih mednarodnih gospodarskih in političnih odnosih izvirajo iz sedanjega stanja na področju družbeno gospodarskih gibanj znotraj njihovega državnega območja. Posebno pomembna splošna značilnost nastopanja socialističnih držav v svetovnem gospodarstvu so dandanes poskusi »odpiranja proti svetu«, ki so tipični skoraj za vse nacionalne ekonomike vzhodnoevropskega območja. Potrebe gospodarskega razvoja socialističnih držav v sedanji fazi terjajo, da je bistvena sestavina tega zapletenega procesa »odpiranje proti svetu« pojav, ki ga lahko imenujemo širjenje trgovine z Zahodom. Prav ta čedalje bolj izstopajoči pojav je precej odločujoč tudi pri odnosih med socialističnimi državami ter državami v razvoju. Vsekakor moramo razvijanje odnosov z državami v razvoju v bližnji prihodnosti obravnavati v tesni zvezi z dejanskimi okoliščinami gospodarskega položaja socialističnih držav Vzhodne Evrope. Te dejanske okoliščine obsegajo prednostne potrebe po modernizaciji in ustvarjanju pogojev za hitrejše uvajanje nove, sodobne tehnologije in hitrejše dviganje delovne storilnosti. V okvir teh potreb sodi tudi razširitev trgovine ter vseh oblik sodelovanja s tehnološkimi središči v svetovnem gospodarstvu.

Splošna značilnost dosedanjega razvoja in sedanjega stanja ekonomik socialističnih držav Vzhodne Evrope je, da sorazmerno zaostajajo v primeri z razvitimi kapitalističnimi državami. To še posebej velja za kakovosno plat gospodarskih uspehov, zaznamovanih v povojnem razvoju. Ustrezne primerjave z razvitimi kapitalističnimi državami nam pokažejo sedaj manjšo učinkovitost, manjšo delovno storilnost, počasnejši tempo tehničnega napredka in nižjo življenjsko raven prebivalstva v socialističnih državah. Naglega naraščanja obsega proizvodnje in razvijanja gospodarskih struktur socia-

lističnih držav niso spremljale hkratne kakovostne spremembe v tehnologiji in tehniki. Razvijanje proizvodnih struktur je potekalo na temelju razmeroma zaostale tehnike, kar kaže v bistvu na protisloven razvoj samih gospodarstev in na neupoštevanje odvisnosti, pogojenosti med razvitostjo gospodarskih struktur in stopnjo gospodarske razvitosti sploh. Iz tega izvirajo mnogi problemi in nesorazmerja v gospodarskem razvoju. V okvir takšnega stanja sodijo tudi meje oziroma ovire za učinkovito izrabo količinsko naraslega gospodarskega potenciala socialističnih držav v njihovem nadaljnjem družbeno gospodarskem razvoju in še posebej ovire za izrabo prednosti mednarodne delitve dela in za dokazovanje prednosti socialističnega načina proizvodnje v svetovnem okviru. V tem pogledu je značilno daljše trajanje neskladnosti med povečanjem industrijske proizvodnje socialističnih držav in njihove sorazmerne udeležbe v skupni svetovni industrijski proizvodnji po eni strani ter povečanjem njihove udeležbe v mednarodni blagovni izmenjavi.

V svetovni industrijski proizvodnji je skupina socialističnih držav članic SEV zadnja leta udeležena s približno $\frac{1}{3}$, medtem ko znaša njihova udeležba v mednarodni izmenjavi nekaj več kot 10%.¹ Vrednost zunanjetrgovinskega prometa skupine socialističnih držav na enega prebivalca ne presega tretjine vrednosti zunanjetrgovinskega prometa razvitih kapitalističnih držav na prebivalca. To pa v zadnji konsekvenci prav tako kaže, da so bile te države doslej razmeroma manj udeležene v svetovni delitvi dela na podlagi mednarodne izmenjave blaga, kaže, da so socialistične države doslej razmeroma malo uporabljale svoj gospodarski potencial za vplivanje na tokove svetovnega gospodarstva.

S tem v zvezi so tudi prvenstveni napor nekaterih socialističnih držav v zadnjih letih, da bi svojo gospodarsko ekspanzijo trdneje povezale z zunanjimi ekonomskimi odnosi in da bi povečale vlogo zunanje trgovine v gospodarskem razvoju. Na dejanske učinke teh prizadevanj vplivajo številni činitelji; med drugim se pri tem kažejo med seboj pogojene posledice tehle pojavov v dosedanjem gospodarskem razvoju območja socialističnih držav Vzhodne Evrope:

— ugotovljeno pomanjkanje sodobne, proizvodno visoko stoječe tehnike, posebno za razvoj novih, napredek pospešujočih panog;

¹ Na države SEV je po podatkih sekretariata SEV odpadlo v letu 1965 10,4 % svetovnega zunanjetrgovinskega prometa.

— pomanjkanje nekaterih industrijskih surovin, posebno novih vrst kvalitetnih surovin, katerih uporaba bi vplivala na razvoj prav tako kot sodobna tehnika;

— sorazmerno primanjkovanje kmetijskih pridelkov glede na naraščajoče potrebe prebivalstva, na sedanjo razmeroma nižjo življenjsko raven in na dolgoletno zaostajanje kmetijskega sektorja; v nerodovitnih letih pa tudi absolutno pomanjkanje žita in odvisnost od uvoza z Zahoda;

— pomanjkanje zadostnega izvoznega fonda konkurenčnih industrijskih izdelkov glede na zaostajanje v tehnologiji in tehniki v primerjavi z razvitim Zahodom. Zato je razreševanje prej omenjenih problemov z zunanjo trgovino terjalo, da so morala biti na voljo devizna sredstva, ali povzročalo vedno slabše stanje v plačilnih bilancah, narekovalo omejevanja v uvozu ali takšno strukturo izvoza, ki je bila v nasprotju s potrebami gospodarstev na doseženi razvojni stopnji, prav tako pa tudi z nekaterimi razglašenimi političnimi cilji socialističnih držav v sodobnem svetu; med drugim je bilo to v nasprotju s potrebo, da se poveča vloga socialističnih držav v nerazvitem svetu.

Ti splošni pojavi v gospodarskem razvoju socialističnih držav Vzhodne Evrope, ki so vplivali na razvoj njihovih zunanjih gospodarskih odnosov, pa prav tako v nobenem primeru ne izključujejo niti ne zmanjšujejo pomembnosti zelo impresivnih dosežkov posameznih socialističnih držav na področju industrije. Kar zadeva Sovjetsko zvezo, so takšni dosežki nesporni v več ločeno opazovanih podjetjih in industrijskih središčih (na primer avtomatizacija in sodobna tehnologija v metalurških središčih, visoka delovna storilnost v nekaterih središčih kovinske industrije ipd.).

Toda Vzhodna Evropa ima še širok notranji trg za izdelke strojne industrije in metalurgije, posebno če gre za kvalitetne izdelke, tako da se tukaj še ne pokažejo ugodni zunanjeekonomski učinki ustvarjenega potenciala. Narobe, gospodarski potencial socialističnih držav ustvarja na zunanjem ekonomskem področju za sedaj še neustrezajočo, protislovno podobo neustrezajoče strukture trgovinske izmenjave s svetom. Neustreznost in protislovnost se kaže v tem, da zaradi nabave tistega, kar manjka socialističnim državam, ne izvažajo v ustrezni meri tisto, kar bi izhajalo iz razvoja njihovih proizvodnih struktur in ga spodbujalo naprej. Zaradi odpravljanja primanjkovanja na enem področju (recimo sodobne tehnike) se je z izvozom večal primanjkljaj na drugem področju (recimo surovin in kmetijskih pridelkov). Določajo prednosti pri uvozu in tako se, kadar primanjkuje deviznih

sredstev, struktura izvoza podreja potrebam uvoznih prednosti. Za sodobno tehniko zamenjujejo surovine in hrano, čeprav povpraševanju po njih ni zadoščeno niti znotraj ekonomik socialističnih držav in še posebej ne znotraj vsega gospodarskega prostora Vzhodne Evrope. Češki ekonomist Jiří Novozamski podčrtuje ta problem z naslednjo ugotovitvijo: »Iz držav SEV izvažajo v nekaterih primerih nujno potrebne surovine (npr. izvoz velikih količin nafte) samo zato, ker do sedaj niso bili ustvarjeni drugi izvozni fondii.«²

Tako se je ustvarjal krog, ki je puščal ob strani prednosti svetovne delitve dela in preprečeval njihovo širšo uporabo v nadaljnjem gospodarskem razvoju socialističnih držav. Po drugi strani so znotraj nacionalnih ekonomik in območja socialističnih držav nastajale ovire za hitrejše naraščanje splošne učinkovitosti naložb, ker so stalno naraščale potrebe po naložbah v ekstraktivno industrijo, s tem pa so se zmanjševale možnosti za rekonstrukcijo in modernizacijo panog, ki so potrošnice surovin.

Metode gospodarjenja in mehanizem medsebojnega sodelovanja socialističnih držav v preteklosti, praktična zaprtost vzhodnoevropskega območja in visoka stopnja trgovinske povezanosti socialističnih držav niso mogle podpreti urejanja problemov, ki smo jih omenili.

Novo obravnavanje problemov gospodarske rasti in sodelovanja, vsebovano v gospodarskih reformah, ki so v teku in ki imajo svoj začetek v razdobju po prvem zasedanju UNCTAD,³ zajema prvenstveno napore za učinkovitejše gospodarjenje in modernizacijo gospodarstev v skoraj vseh socialističnih državah Vzhodne Evrope. To nadalje pomeni, da je v zunanjih ekonomskih odnosih socialističnih držav v tej fazi poudarek na razvijanju širših gospodarskih stikov predvsem z razvitim Zahodom in na uporabi razpoložljivih izvoznih fondov in sredstev za uvoz, ki je usmerjen prav k tem ciljem. V gospodarskih odnosih z državami v razvoju po prvi konferenci UNCTAD in v dobi pred zasedanjem druge konference UNCTAD sama ta okoliščina ni povzročila bistvenjših koristnih sprememb glede na politiko in stanje pred letom 1964. Za to stanje so značilna tale dejstva:

— pospešena stopnja naraščanja medsebojne trgovine socialističnih držav in držav v razvoju v zadnjem desetletju;

² J. Novozamski: Izenačevanje gospodarske ravni držav SEV, Praga 1964, str. 87 (v ruščini).

³ UNCTAD — konferenca Združenih narodov za trgovino in razvoj.

— ohranitev nizke absolutne ravni medsebojne izmenjave in razmeroma majhne obojestranske udeležbe v izmenjavi.

Od 575 milijonov dolarjev v letu 1955 je izvoz držav v razvoju v socialistične države Vzhodne Evrope narasel na 1220 milijonov dolarjev v letu 1960 (povečanje za približno 112%) in na 2350 milijonov dolarjev v letu 1965 (nadalnje povečanje za 93% v primeri z ravni iz l. 1960). Uvoz držav v razvoju iz socialističnih držav Vzhodne Evrope se je povečal od 625 milijonov dolarjev v letu 1955 na 1230 milijonov dolarjev v letu 1960 (to je skoraj za 100%) in na 2910 milijonov dolarjev v letu 1965 (to je za 137% glede na raven v letu 1960).

Če primerjamo stopnji naraščanja izvoza in uvoza, vidimo, da je v razdobju 1960—1965 uvoz držav v razvoju z območja Vzhodne Evrope narasel v primerjavi s prejšnjim petletnim razdobjem, da pa je na področju njihovega izvoza v Vzhodno Evropo ob primerjavi istih razdobj naraščanje nekoliko upadlo. Toda v vsakem primeru je trgovina držav v razvoju s socialističnimi državami Vzhodne Evrope pomenila najbolj dinamičen sektor svetovne trgovine, ker so bile stopnje naraščanja stalno večje od ustreznih stopenj trgovanja v drugih smereh. V razdobju 1960—1965 se je, na primer, izvoz držav v razvoju v razvite kapitalistične države večal po povprečni letni stopnji približno 6%, njihov izvoz v socialistične države Vzhodne Evrope pa po stopnji 14%. Uvoz držav v razvoju iz razvitih kapitalističnih držav se je v istem razdobju večal po povprečni letni stopnji pod 5%, njihov uvoz iz socialističnih držav pa po stopnji skoraj 19%.⁴

Kljub takšni dinamiki v zadnjem desetletju pa je trgovinska izmenjava med socialističnimi državami in državami v razvoju po obsegu in relativnem pomenu še vedno majhna. V razdobju po prvi konferenci UNCTAD, posebno pa v preteklem, 1966. letu, je bila vendarle zaznamovana povečana udeležba držav v razvoju v skupnem zunanjetrgovinskem prometu socialističnih držav članic SEV, in sicer na račun zmanjšanja medregionalne izmenjave članic SEV, kar nam pokažejo podatki na strani 1061.

Kar zadeva pomen te izmenjave za zunanjo trgovino držav v razvoju — njihov izvoz v socialistične države Vzhodne Evrope ni znašal v letu 1965 več kot 5% njihovega skupnega izvoza.

⁴ Podatki v tem delu iz poročila generalnega sekretarja UNCTAD Prebischa o uresničevanju priporočil ženevske konference.

Kar zadeva strukturo, prevladujejo v izmenjavi socialističnih držav z državami v razvoju v izvozu stroji, oprema, izgotovljeni industrijski izdelki (tako npr. sestavljajo v iz-

Udeležba posameznih skupin držav v skupni blagovni izmenjavi socialističnih držav Vzhodne Evrope — članic SEV (v %)

	1964	1965	prva polovica 1966
<i>Socialistične države</i>	71,0	70,1	66,5
Članice SEV	64,0	63,2	59,1
Druge	6,7	6,9	7,4
<i>Razvite kapitalistične države</i>	21,0	21,0	23,1
<i>Dežele v razvoju</i>	8,0	8,9	10,4

vozu ZSSR in Češkoslovaške stroji in oprema 50%), v uvozu pa surovine in hrana. V češkoslovaškem uvozu iz držav v razvoju sestavljajo npr. okoli 70% surovine mineralnega izvora ter okoli 30% surovine rastlinskega izvora in hrana.

Nadaljnja značilna poteza v gospodarskih odnosih med socialističnimi državami in državami v razvoju je izrazita selektivnost, ki se opaža ne samo v razvijanju trgovine z državami v razvoju, ampak tudi pri dodeljevanju kreditov in gospodarsko tehnične pomoči socialističnih držav. Med najpomembnejše partnerje socialističnih držav v nerazvitem svetu štejemo nekaj držav, h katerim sodijo Indija, Združena arabska republika, Alžirija, Gvineja, Afganistan, Irak, Mali. Od več kot 40 držav Azije, Afrike in Latinske Amerike, ki prejemale kreditno in tehnično pomoč od socialističnih držav Vzhodne Evrope, sta največ dobili Indija in Združena arabska republika. Največji dajalec kreditov je ZSSR, nato pa sledita Češkoslovaška in Poljska, kot nam pokažejo podatki na strani 1062.

Po sovjetskih virih znašajo dolgoročni krediti, dodeljeni državam v razvoju — le-ti upoštevajo tudi razpoložljive podatke za razdobje po 1. 1. 1965 — skupaj nad 5,5 milijarde rubljev; od tega je približno 2/3 dodelila Sovjetska zveza. Večji del teh kreditov pa je ostal neizrabljen. Po podatkih o stanju do 1. 1. 1964 je bilo izrabljenih samo 27,1% od skupaj dodeljenih dolgoročnih kreditov.

Sovjetski avtorji nadalje navajajo, da se približno 2.000 industrijskih podjetij in drugih objektov v državah v razvoju

*Kreditni socialističnih držav državam v razvoju**

Države, ki kreditirajo	Znesek kredita v milijonih rubljev (Stanje 1. januarja 1965)
Bolgarija	15
Madžarska	38
DR Nemčija	36
Poljska	238
Romunija	102
ZSSR	3500
Češkoslovaška	450

VIR: *Ekonomika socialističeskih stran v cifrah 1965*, Moskva 1966, str. 73.

* Po sporazumih; preračunavanje nacionalnih valut v rublje opravljeno po uradnem tečaju Državne banke ZSSR.

gradi s kreditno in tehnično pomočjo socialističnih držav. Navajamo podatke o številu podjetij in objektov, ki so bili zgrajeni ali pa se gradijo na območju držav v razvoju iz tehnične pomoči Sovjetske zveze (po stanju dne 1. 1. 1966).

Ekonomisti socialističnih držav Vzhodne Evrope poudarjajo v zadnjem času, da kreditna in tehnična pomoč državam v razvoju ni bila zmeraj dovolj prilagojena potrebam socialističnih držav, kar zadeva proizvodnjo dokončanih industrijskih objektov, in da so bile pri tem posebno zanemarjane oblike morebitne udeležbe socialističnih držav pri podjetjih, zgrajenih iz njihove tehnične pomoči. Tako, na primer, poudarja češkoslovaški ekonomist Robert Schmelz potrebe po spreminjanju oblik proizvodnega in trgovinskega sodelovanja z državami v razvoju in pri tem ugotavlja: »Za nas je seveda nesprejemljiva takšna oblika udeležbe kapitala pri industrializaciji držav v razvoju, ki pomeni izkoriščanje. Vendar je očitno, da se pri industrializaciji držav v razvoju neprestano razvijajo različne druge oblike udeležbe kapitala in da so le-te za omenjene države mikavne. Prav tako ni mogoče zavreči možnosti, da ne bi bili mi neposredno udeleženi pri ustvarjanju trgovinskih organizacij, ker je za partnerja tudi ta oblika lahko obojestransko koristna.«⁵

⁵ *Hospodarske noviny*, 11., 18. in 25. november 1966.

Države	Število podjetij	
	skupaj	izročeni v obratovanje
27 držav v razvoju	577*	190*
Alžirija	69	2
Afganistan	54	28
Burma	5	4
Gana	20	5
Gvineja	31	15
Indija	42	6
Indonezija	25	4
Irak	48	27
Iran	17	—
Jemen	13	2
Kambodža	4	2
Kenija	9	—
Kongo (Brazzaville)	5	—
Laos	4	—
Mali	12	3
Nepal	6	4
ZAR	128*	73
Pakistan	1	—
Senegal	1	—
Sirija	17	5
Somalija	21	6
Sudan	14	—
Tunizija	7	—
Turčija	2	1
Uganda	5	—
Cejlon	11	2
Etiopija	6	1

VIR: Ekonomika socialističeskikh stran v cifrah 1965, Moskva 1966, str. 73.

* Vštevši 23 objektov, za katere je Sovjetska zveza dobavljala nekompletno opremo.

Vsekakor so, če upoštevamo vse vrste gospodarskega sodelovanja, dosedanje akcije socialističnih držav Vzhodne Evrope v državah v razvoju dokaj skromne, tako je sedaj normalno in tudi nujno, da se vnovič pregledajo oblike in uspehi sodelovanja.

Na splošno raven gospodarskih odnosov med socialističnimi državami in državami v razvoju je vplivalo več zaviralnih činiteljev. Razen ekonomskih okoliščin, ki narekujejo razvoju zunanjih ekonomskih odnosov socialističnih držav drugo smer, o čemer smo že govorili, so neugodno vplivale na raven njihovih odnosov z državami v razvoju tudi nekatere pomanjkljivosti v teoriji in praksi socialističnih držav Vzhodne Evrope. Te države so dolgo gradile svojo zunanjo gospodarsko in trgovinsko politiko na poenostavljenih dogmah o socializmu in o svetu, v katerem se razvijajo. Ker so bile socialistične države Vzhodne Evrope prezaposlene z razreševanjem svojih »ozkih grl« v nacionalnem in regionalnem razvoju, ločene od svetovnih pogojev, pri tem pa pod težo ozračja hladne vojne in blokvske razdeljenosti, so svoje naloge in vlogo na svetu omejile na geslo »doseči in preseči«, in to brez izdelane jasne koncepcije o poteh za uresničenje tega ožjega strateškega cilja in brez ustvarjanja pogojev za to.

Drugače kot politika razvitih kapitalističnih držav, ki se je, podrejena določenim ciljem, prilagajala tako s stališča gospodarskih koristi kapitalističnih držav kot tudi glede vplivanja na potek gospodarskih in političnih dogajanj v nerazvitem delu sveta, dosedanja politika socialističnih držav ni bila dovolj integralna in tudi ne zadosti preračunana, kar zadeva njihove gospodarske koristi in naraščanje njihovega stabilnega političnega vpliva.

S stališča gospodarskih koristi socialističnih držav je bila graditev večine podjetij v državah v razvoju na podlagi tehnične in gospodarske pomoči neučinkovita, ker teh podjetij niso gradili v duhu polaganja temeljev za trdnejše gospodarske oziroma trgovinske stike med socialističnimi državami in državami v razvoju.

Nadalje so socialistične države kazale v praksi mnogo manj poslovnega duha v državah v razvoju kot pa kapitalistične države, posebno kar se tiče hitrega sprejemanja in izvajanja gospodarskih odločitev, dobavnih rokov in oblik sodelovanja. Socialistične države so se, obremenjene z določenimi dogmami, izogibale navezovanju takšnih oblik sodelovanja, ki so jih kapitalistične države sicer učinkovito uporabljale na ozemlju držav v razvoju (zgraditev izgotovljenih podjetij do faze izročitve ključev, organiziranje mešanih družb in skupnih podjetij ipd.). Sovjetski avtor Mirski graja »suženjsko vdanost lastnim dogmam in shemam«, kadar gre za države v razvoju in pri tem poudarja, da se kapitalizem »prilagaja« in da morajo socialistične države v politiki do držav v razvoju izhajati s stališča, da se je sedaj spremenila podoba

kolonialnega izkoriščanja in da ni mogoče več govoriti o tem, da si razvite kapitalistične države prizadevajo zadržati nerazvite države v položaju agrarno-surovinskega priveska svetovnega gospodarstva.

Dandanes čedalje bolj poudarjajo tezo o možnosti in potrebi proizvajalnega sodelovanja z državami v razvoju, o možnosti udeležbe socialističnih držav pri širjenju proizvodnje tistih panog v državah v razvoju, za katerih proizvode se socialistične države zanimajo kot kupci; to velja za surovine, kot so kositer, baker, cink, aluminij, nafta, kavčuk in bombaž, prav tako pa tudi za nekatere izdelke predelovalne industrije.

Socialistične države Vzhodne Evrope bi lahko v prihodnosti urejale mnoge probleme svojega gospodarskega razvoja prav z razvijanjem trgovine z državami v razvoju in z izrabo komparativnih prednosti. Povečanje izmenjave z državami v razvoju bi pomenilo glede na dosedanjo strukturo izmenjave s temi državami splošno povečanje in izboljšanje strukture zunanje trgovine socialističnih držav, boljše preskrbljenost njihovega notranjega trga, možnost za povečanje stopnje izrabe proizvajalnih zmogljivosti zaradi izvoza in uporabe uvoznih surovin itd.

Vendar pa socialistične države Vzhodne Evrope v tej fazi — celo v primeru, če pustimo ob strani prednosti uvoza in probleme plačilne bilance v teh državah v zvezi z usmeritvijo na modernizacijo gospodarstva — niso zadosti pripravljene za izrazitejši razvoj odnosov z državami v razvoju. Struktura proizvodnje in notranje porabe strojev, opreme in drugih gotovih izdelkov v socialističnih državah Vzhodne Evrope je bistveno drugačna od tistega, kar dandanes potrebujejo države v razvoju na začetni stopnji svoje industrializacije. Glede prilagajanja posebnim klimatskim razmeram, visoki temperaturi in vlažnosti, nato dolgotrajnemu transportu, glede organiziranja servisov in izdelovanja rezervnih delov, so razvite kapitalistične države močnejši konkurenti na trgu držav v razvoju. Kar se tiče uvoza s tržišč držav v razvoju, so socialistične države šele na začetku tako glede povečanja količine kot tudi asortimenta tropskega uvoza, še bolj pa, kolikor gre za izgotovljene industrijske proizvode držav v razvoju.

Zaradi teh problemov bodo socialistične države Vzhodne Evrope v bližnji prihodnosti pri svojih odnosih z državami v razvoju tako kot doslej še naprej splošno deklarativno podpirale spodbude držav v razvoju, razvijale dvostranske odnose v okviru do sedaj zaznamovanih možnosti in uspehov ter še

naprej, kar je zelo pomembno, podčrtovale tezo o potrebi pospeševanja gospodarskih odnosov med Vzhodom in Zahodom kot o »mostu«, ki naj omogoča tudi pospeševanje gospodarskega sodelovanja z državami v razvoju.

Toda praktično ima lahko razširitev trgovinske izmenjave z Zahodom — glede na ekonomske možnosti socialističnih držav Vzhodne Evrope v tej izmenjavi in na strukturo njihove izmenjave z Zahodom, v kateri še zmeraj prevladujejo surovine in hrana (les, nafta, nekateri kmetijski pridelki) — v okoliščinah, ko ni močnejšega zagona v trgovini z državami v razvoju, tudi škodljive posledice za položaj, ki ga imajo države v razvoju v svetovni izmenjavi. To pač zato, ker nastopajo socialistične države kot razmeroma razvitejši del sveta na trgu razvitih kapitalističnih držav z nekaterimi istimi proizvodi kot nerazvite države.

Prav tako pa (če vzamemo, da bodo razširjeni gospodarski odnosi med Vzhodom in Zahodom — omogočeni s popuščanjem napetosti v Evropi — tudi sami postali činitelj nadaljnjega izboljševanja političnega ozračja v Evropi) lahko logično računamo tudi z možnostjo, da bo angažiranost socialističnih držav pri splošnem soočenju med nerazvitim in razvitim delom sveta na mednarodnem področju manj učinkovita. Prav angažiranost socialističnih držav v tem duhu pa je bila v mnogih primerih iz preteklosti pomemben korektiv tudi za obnašanje razvitega Zahoda do držav v razvoju.

DRAGINJA ARSIC

EGS in zahodnoevropsko delavsko gibanje¹

I

Na potek sodobnih družbenih procesov v Zahodni Evropi vplivajo zelo zapleteni razredni, nacionalni, zgodovinski in mnogi drugi interesi. Skoraj nemogoče je ugotavljati jakost vpliva posameznih dejavnikov in interesov, ki določajo smeri razvoja v tem delu sveta. Za primer bomo navedli samo nekatere.

Zgodovinske izkušnje glede medsebojnih odnosov — poudarjajo mnogi zahodnoevropski misleci — spodbujajo k integraciji, čeprav seveda le-te niso poglaviten motiv zanjo.

Srednja in Zahodna Evropa sta že več kot dve tisočletji prizorišče skoraj neprestanih vojn med narodi tega dela sveta. Samo v obdobju 1870 do 1945, torej v nepolnih 80 letih, sta se najštevilnejša naroda, Francija in Nemčija, spopadla v treh najstrašnejših vojnah: v francosko-pruski ter v I. in II. svetovni vojni. Zgodovina teh spopadov in vojn je med narodi Zahodne Evrope zarezala rove sovražnosti in mržnje, vendar pa je hkrati tudi spodbujala napredne sile v vsakem od teh narodov, ki so si prizadevale, da bi te rove sovražnosti izravnale in premostile s sodelovanjem, prijateljstvom, zблиževanjem in integracijo, da bi »enkrat za vselej« onemogočile spore in vojne. Tudi sedaj te zgodovinske izkušnje glede medsebojnih odnosov *spodbujajo in zavirajo* proces integracije Zahodne Evrope.

Po II. svetovni vojni so se znašle gospodarsko in politično razrvane države Zahodne Evrope pred problemom urejanja medsebojnih odnosov. V prvih povojnih letih so se ekonomsko oslABLJENE in v vojni izčrpane države Zahodne Evrope naslonile na ZDA. V obdobju hladne vojne so formirale na čelu z ZDA vojaški blok, naperjen vojaškemu bloku vzhodnoevropskih držav na čelu z ZSSR. V konstelacijah hla-

¹ V tem članku razložena stališča so plod informativnih razgovorov, ki jih je imel avtor v Bruslju, Parizu in Rimu s tamkajšnjimi sindikalnimi funkcionarji različnih političnih usmeritev. Ti pogovori so bili konec leta 1966.

dne vojne, ki je vsem deželam sveta ponujala le apokaliptično grozo prihodnosti, so začele domala vse evropske države zgubljati ekonomsko in politično samostojnost ter postopno prihajati pod dominacijo velesil, v našem primeru pod dominacijo ZDA in ZSSR.

S pojemanjem hladne vojne pa je postalo aktualno iskanje drugačnih poti razvoja Zahodne in Srednje Evrope. Noben narod, ki mu ne preti zunanja nevarnost, ni pripravljen svojih interesov podrežati interesom drugega naroda. Zato je sleherni ukrep za zmanjšanje vojne nevarnosti ter omejevanja hladne vojne razkrajal vojaško zvezo, tj. atlantski in varšavski vojni blok. Sedaj smo priče dejstva, da nekatere države, soustanoviteljice blokov, naravnost terjajo razpustitev teh blokov.

Ob zmanjšanjem pritisku neposredne vojne nevarnosti se progresivne sile vseh narodov čedalje bolj uspešno oprijemajo dveh gospodarsko nasprotujočih si procesov, ki pa peljeta k istemu cilju. Čedalje bolj se krepe prizadevanja za nacionalno samostojnost in enakopravnost, kar ponekod bolj, drugod manj uspeva, na drugi strani pa poteka proces integracije, v prvi vrsti ekonomske in kulturne, tu in tam pa tudi politične integracije v regionalnih okvirih. Priče smo torej *pospešenega procesa integracije sveta, ki se uresničuje z uveljavljanjem polne nacionalne enakopravnosti kot edine zdrave poti k medsebojnemu zaupanju med deželami in narodi sveta, k njihovem povezovanju v svetovno skupnost narodov.*

Zapisali smo že, da moramo v integracijskih procesih Zahodne Evrope iskati splet protislovnih interesov ter splet sil, ki te procese determinirajo. Predvsem gre za različne nacionalne interese. Bržkone bo vsaka francoska vlada s kakršnokoli idejnopolično usmeritvijo težila k taki integraciji, ki bo dejavno blokirala tradicionalno nevarni in agresivni nemški revanšizem in imperializem. Verjetno bo sleherni nemška vlada poskušala integracijo izrabiti za lažje uresničevanje svojih pangermanskih idej. Velika Britanija bo najbrž skušala ohraniti prednosti, ki jih nudi njen položaj v Commonwealthu — po vstopu v EGS pa si bo prizadevala poglobiti vpliv v evropskih procesih in poslih. Male, zlasti pa nerazvite države bodo terjale kot pogoj za vstop v integracijske tokove kar najbolj izdatno pomoč itd. itd. Usklajevanje različnih nacionalnih interesov je dolgotrajen proces medsebojnih kompromisov.

Izredno pomembni so tudi vplivi razrednih interesov. Del, in to ne majhen del delavskega gibanja vidi v integraciji možnost za uresničevanje koristi monopolov, drugi del pa sodi,

da bo z integracijo laže izbojeval svoje razredne interese kot pa v nacionalnih okvirih, pod pogoji večje zaprtosti nacionalnega gospodarstva. Integracija namreč pospešuje razvoj proizvodnje, dviga standard in s tem omogoča razreševanje vseh družbenih problemov na višji ravni materialnega bogastva. Tudi kapitalistični razred ni, kot bi pričakovali, enoten. Buržoazija razvitih dežel, v katerih je produktivnost dela na višji ravni, praviloma podpira integracijo, ker se prek nje laže prebija na tržišča manj razvitih članic skupnega trga in tako ustvarja večji profit. Toda kapitalisti, ki zaposedajo v teh deželah nekatere zaostale veje gospodarstva, se lahko obrnejo tudi proti integraciji. Buržoazija manj razvitih dežel bo v strahu pred neenako konkurenco praviloma terjala višjo stopnjo avtarkije nacionalnega gospodarstva itd.

Tudi tehnično ekonomski razvoj in proces vsesplošnega prosvetljevanja družbe je zelo močan dejavnik in determinanta integracijskih procesov. V visoko razvitih državah poteka tehnološka revolucija, ki sili te dežele v medsebojno delitev proizvodnje materialnih dobrin, da bi te dobrine lahko proizvajale v velikanskih serijah, da bi v še večji menjavi, ki jo taka proizvodnja terja, zadovoljile vse svoje potrebe. Tak razvoj podira nacionalne meje ter države tako tesno povezuje, da bi prekinitve menjave dobrin med državami povzročila neslutene katastrofe; onemogočila bi namreč proizvodnjo in s tem družbeno reprodukcijo v celoti.

Mnogo teh in še več drugih nacionalnih, regionalnih, razrednih, skupinskih in podobnih interesov je v fazi neprestanih spopadov. Poudarimo naj, da imajo vsi ti različni interesi ali njih večina v Zahodni Evropi zadosti široke možnosti za legalno organizacijo in vodenje organiziranega političnega boja. Zahodnoevropska družba je namreč politično zelo zapletena. V njej delujejo organizirane politične stranke, sindikati, korporacije, monopoli itd. z najrazličnejšimi idejnopolitičnimi usmeritvami in interesi — od najbolj reakcionarnih pa do najbolj naprednih. Vse to vpliva na tempo, obliko in vsebino vseh družbenih procesov, v katerih ima integracija vidno mesto. Na desetine političnih gibanj, strank in organizacij se žilavo bori za integracijo ali proti njej, za pogojno ali brezpogojno integracijo, proti integraciji v kakršnikoli obliki itd. — v prizadevanjih, da bi z vplivanjem na vlade in parlamente realizirali svojo politiko. Skozi tako prepletene politične dejavnike in interese se prebijajo integracijski procesi raznovrstnih oblik in smeri, zdaj hitreje zdaj počasneje.

Evropska integracija neogibno zadeva ob sleherno obliko številnih interesov, ki od njih nekatere afirmira in uresni-

čuje, druge pa zanemarja in potiska vstran, zato je prisilila sleherno politično gibanje in organizacijo, da je deklarirala svoje stališče do integracije. Kasnejša dogajanja so stališča političnih sil valorizirala — nekatera kot bolj pravilna in druga kot manj. Poudariti pa moramo, da je integracija šele v začetni fazi in da je še prezgodaj presoјati, če je bila politična strategija te ali one struje glede zahodnoevropske integracije pravilna in uspešna ali pa napačna in neuspešna.

II

Zaradi preglednosti bomo po tej kratki uvodni razlagi zapletenega spleta najrazličnejših interesov dežela Zahodne Evrope navedli nekaj rezultatov, ki jih je doslej dosegla EGS², ter nato nakazali temeljna stališča raznih političnih gibanj do integracijskih procesov v Zahodni Evropi.

Evropska gospodarska skupnost je bila osnovana s podpisom rimskega sporazuma 25. 3. 1957. leta za namenom, da bi s carinsko politiko pospešila proces ekonomske integracije gospodarstev dežela-članic ter s postopnim uvajanjem mreže najrazličnejših političnih institucij, z zблиževanjem narodov in ljudstev ustvarila pogoje za preraščanje EGS v federacijo evropskih držav. S podpisom sporazuma je stopil v veljavo avtomatizem letnega zniževanja carin med deželami EGS, tako da je letos ostalo le še 20% od carin iz leta 1958. S 1. 7. 1967 bo to zmanjšano še za 5%, ostalih 15% pa bo odpravljenih 1. 7. 1968. leta — torej poldrugo leto pred predvidenim rokom.

Z rimskim sporazumom leta 1957 je bilo sklenjeno, da se bodo carinske pregrade vsako leto zmanjševale za določen odstotek do popolne razveljavitve in formiranja enotne carinske unije 6 držav-članic. Avtomatizem zmanjševanja carin je deloval po sprejetem načrtu, tako da sedaj carinske pregrade med članicami EGS praktično izginjajo; vse ostale dežele zunaj te skupine so prisiljene, da se o carinah dogovarjajo z EGS kot s supernacionalno tvorbo. Vzporedno z zmanjševanjem carin je potekalo bolj ali manj svobodno prelivanje delovne sile in kapitala. Prišlo je do pomembnih primerov koncentracije in centralizacije kapitala, do ožje specializacije, mednarodne delitve dela in kooperacije. Samo v obdobju od 1958 do 1965 je registriranih približno 40.000 po-

² EGS = Evropska gospodarska skupnost.

slovnih pogodb o integraciji, specializaciji in kooperaciji med podjetji držav-članic EGS.

Navajamo samo nekaj kazalcev družbenoekonomskega razvoja držav EGS v obdobju od leta 1958 do leta 1965:³

— skupna proizvodnja se je povečala za 44%. V istem obdobju so ZDA povečale proizvodnjo za 35%, Velika Britanija pa za 29%;

— letna stopnja rasti produktivnosti znaša 6%;

— nezaposlenost se je zmanjšala od 3,5% v letu 1958 na 1,7% v letu 1965;

— kmečko prebivalstvo se je zmanjšalo za 22%;

— število zaposlenih v industriji se je povečalo za 13%, v storitvenih dejavnostih pa za 15%;

— čisti dohodki delavcev v industriji so se povečali za 40%;

— individualna potrošnja se je povečala za 1/3;

— delovni čas se je zmanjšal na 40 ur tedensko;

— socialno zavarovanje se je razširilo, tako da sedaj obsega 90% prebivalstva, medtem ko je leta 1958 znašal ta odstotek le 76.

Skozi vse obdobje desetih let opažamo spektakularno povečanje medsebojne menjave dobrin, kar je razvidno iz naslednjih podatkov: medsebojna menjava blaga l. 1961 se je v primerjavi z letom 1960 povečala v kmetijskih proizvodih za 8%, v industrijskih proizvodih pa za 24%; 1962, v primerjavi z letom 1961, v kmetijstvu za 20%, v industriji za 28%; 1963, v primerjavi z letom 1962, v kmetijstvu za 19%, v industriji za 26%; 1964, v primerjavi z letom 1963, v kmetijstvu za 11% v industriji za 21%; Italija je 1965. leta povečala zamemjavo z deželami EGS za 36%.

Zakaj je prišlo do tega občutnega povečanja medsebojne blagovne menjave?

Kot je znano, se blago in kapital usmerjata tja, kjer je zagotovljen večji profit. V tem pogledu je ugoden carinski sistem močno spodbujal večjo menjavo znotraj dežel EGS. Vsakemu proizvajalcu blaga v EGS je namreč ob enaki ravni cen proizvodov zagotovljena za toliko višja prodajna cena znotraj meja EGS, za kolikor je zmanjšana njihova medsebojna carina. Skratka, svobodna brezcarinska menjava med državami EGS močno usmerja blagovno menjavo navznoter, med te države, saj omogoča tako proizvajalcu kot kupcu

³ Podatke navajamo po informaciji italijanske sindikalne federacije UIL.

za toliko večji profit, za kolikor so manjše medsebojne carine v EGS glede na raven carin v menjavi s tretjimi državami.

Potemtakem je ekonomsko socialna tvorba EGS že prinesla in bo še prinesla svojim članicam pomembne ugodnosti, pogloblitve rezultate pa šele pričakujejo. V naslednjem obdobju se obeta hitrejša ekonomska integracija, zlasti kar zadeva skupno programiranje gospodarskega razvoja, skupno financiranje znanstvenega razvoja, še nadrobnejšo delitev proizvodnje, unifikacijo socialnega zavarovanja, tako da se bo gospodarstvo držav EGS čedalje bolj razvijalo kot eno samo nacionalno gospodarstvo.

Nekatere politične sile v državah EGS terjajo zdaj formiranje federacije evropskih držav. Kakorkoli že, *na naših mejah se poraja močna ekonomsko-politična integracija, ki dobiva po obliki značilnosti enotnega gospodarstva, kot da gre za eno samo nacionalno gospodarstvo.*

Nastanek skupnega trga za 180 milijonov ljudi, tržišča, na katerem neovirano krožijo proizvodi 6 držav, je moral pospešiti gospodarski in družbeni napredek. Tako široko tržišče omogoča proizvodnjo in plasma velikih serij, mnogo večjih, kot pa jih dovoljujejo ožja nacionalna tržišča. Ostrejša konkurenca in ostrejši proizvodni pogoji so pospešili proces propadanja malih in zastarelih podjetij ter prelivanje delovne sile iz teh podjetij na delo v moderna podjetja; tako je splošna družbena produktivnost naraščala. Nekatera manj perspektivna podjetja so se morala hitreje združevati z večjimi in bolj modernimi podjetji. Precej velikih nacionalnih podjetij se je združilo zato, da bi povečala produktivnost do maksimuma ter tako lažje konkurirala ameriškim družbam itd. Priče smo pospešenemu nastajanju nove gospodarske strukture, ki temelji na radikalnih tehnoloških posegih, veliki koncentraciji in centralizaciji sredstev za proizvodnjo in širjenju trga. Kot smo že zapisali, poteka ves ta proces ob zelo močnih odporih in spopadih, ki so na zasedanjih organov EGS često ogrožali sam obstanek organizacije. O teh stališčih bomo govorili v tretjem delu.

III

Stališča nekaterih komunističnih partij do integracije

Zahodnoevropsko komunistično gibanje je sprejelo snovanje EGS izrazito odklonilno. Tako francoska kot italijanska komunistična partija sta ocenili, da je nastanek EGS

predvsem potreben velikemu kapitalu, velikim kapitalističnim monopolistom, da je le-ta še en neuspešen poskus razreševanja hude krize kapitalistične reprodukcije itd. Napovedovali sta, da EGS ni usojeno dolgo življenje zaradi obstoječih nasprotij med zahodnoevropskimi državami in kapitalističnimi monopoli. Prepričani sta bili, da bo ta skupnost nekega dne razpadla, kot je pred njo razpadla evropska obrambna skupnost.

Tri leta po nastanku EGS so na moskovskem posvetu 81 komunističnih partij novembra 1960. leta izoblikovali naslednja stališča glede značilnosti integracije v kapitalistični Zahodni Evropi:

»Neenakomernost razvoja kapitalizma često spreminja odnose sil med imperialističnimi državami. Kolikor bolj se oži sfera imperialistične dominacije, tolako ostrejša postajajo protislovja med imperialističnimi državami. Problemi tržišča so se zaostriili kot še nikoli doslej. Nove meddržavne organizacije, ki so vznikle pod geslom 'integracije', dejansko še bolj zaostrejujejo protislovja in boje med imperialističnimi državami; same po sebi so nove oblike delitve svetovnega kapitalističnega tržišča med največje združbe kapitalistov, pot za infiltracijo močnejših kapitalističnih držav v gospodarstvo njihovih manjših in slabotnejših partnerjev.«⁴

To stališče moskovskega posvetovanja so še dopolnjevali. Npr. z mnenjem, da je poskus snovanja integracije, kot je EGS, prav tolikšna utopija, kot so bili podobni poskusi pred pol stoletja, ker da so protislovja med kapitalističnimi državami tako močna, da bodo onemogočila in razbila vsa integracijska prizadevanja. V programu KP SZ piše:

»Svetovno kapitalistično tržišče se relativno oži v primerjavi s čedalje hitreje naraščajočimi proizvodnimi silami... v imperialističnem taboru se razplamteva oster konkurenčni boj za plasma blaga, za sfere investicij kapitala in za vire surovin...«

»Mednarodne državno-monopolistične organizacije, ki nastajajo pod geslom združevanja... so dejansko nove oblike delitve svetovnega kapitalističnega tržišča in se spreminjajo v žarišča ostrih trenj in spopadov...«

»V skupnem tržišču postaja vidna razredna solidarnost imperialistov, ki si prizadevajo, da bi se združili in utrdili pozicije kapitalizma kljub medsebojnemu sovraštvu...«

⁴ Dokumentacioni bilten Instituta za izučavanje radničkog pokreta br. 5/6, 1960.

»Zahodnoevropska integracija se pojavlja kot orodje imperialistične politike.«⁵

Komunistična partija Francije je izražala izrazito borbena in odklonilna stališča do vseh idej in akcij, ki so spremljale nastanek EGS. Na XV. kongresu leta 1959 je v referatu za kongres o EGS zapisano naslednje:

»... Skupno tržišče je v prav tolikšni meri usodno za Francijo, kot je koristno za truste... skupno tržišče je skupina trustov, torej očiten poskus prevlade kapitalističnih monopolov v zainteresiranih državah...«

Enako stališče se pojavlja tudi na kongresu KPF leta 1961.

»Skupno tržišče... pelje k upadanju življenjske ravni delavcev... prispeva k ekonomski slabitvi Francije in k pripravam na novo vojno...«⁶

V skupni deklaraciji KP Belgije in KP Francije iz leta 1962 stoji:

»... Katastrofalne posledice politike 'Male Evrope', skupnosti za premog in jeklo ter skupnega tržišča, na katero sta naši partiji že opozorili, postajajo čedalje bolj neznesne...«⁷

V skupni deklaraciji šestih komunističnih partij držav članic EGS od 6. III. 1963 piše:

»Obstaja nevarnost, da bo EGS omejila in likvidirala demokratične pravice delavcev in prerogative nacionalnih predstavniških institucij... Supernacionalne institucije EGS so v rokah monopolov, so torej direktno antidemokratične...«⁸

Na podlagi teh ocen nakazujejo komunistične partije možnost, da delavski razred Zahodne Evrope s svojim bojem Evropsko gospodarsko skupnost najprej oslabi in nato razbije.

Morda bi citirane ocene komunističnega krila delavskega gibanja Zahodne Evrope pravilno ovrednotile procese v kapitalistični družbi na začetku tega stoletja ali pa morda v obdobju med obema vojnama, nikakor pa ne ustrezajo za integracijske procese sedanjega sveta. Ti procesi so mnogo bolj zapleteni od onih, o katerih govorijo ocena s posvetovanja 81 komunističnih partij v Moskvi leta 1960 in ostala našeta stališča. Seveda ni mogoče trditi, da v citiranih ocenah ni precej prepričljivih elementov, toda polne resnice ne izražajo.

⁵ Dokumentacija — mednarodno delavsko gibanje št. 2/1962. Institut za proučevanje delavskega gibanja, Bgd. Cahiers du communisme 1959, p. 17—18.

⁶ Cahiers du communisme, 1961, p. 738.

⁷ Cahiers du communisme, 1962, p. 291.

⁸ Cahiers du communisme, 1963, p. 159.

Že samo dejstvo, da integracijski procesi niso naleteli v nobeni državi na resničen odpor delavskaga razreda, ampak da se večidel uspešno razvijajo, bi moralo navajati dejavnike, ki se integraciji frontalno zoperstavljajo, k premisleku o aдекватnosti svojih stališč.

In zares se pod težo realnosti stališča komunističnih partij spreminjajo. Prva je svoje stališče znova pregledala KP Italije. Le-ta je praktično revidirala teze moskovskega posvetovanja, ko je poudarila: prvič, da je EGS realnost, katere ne bi smela negirati nobena od delavskih ali komunističnih partij, če bi prišla v kateri od držav-članic EGS na oblast, in drugič, da je EGS prinesla vsem državam-članicam ekonomske koristi. Čeprav bi KP Italija v primeru prevzema oblasti podprla nadaljnji razvoj integracije, pa to ne pomeni, da bi slepo spremljala tudi vse njene sedanje elemente in implikacije.

Na konferenci o problemih sodobnega kapitalizma, ki je bila sredi leta 1962, se predstavniki KP Francije niso strinjali z novejšim stališčem KP Italije glede zahodnoevropske integracije, marveč so vztrajali pri starih tezah. V zadnjem času pa tudi KP Francije v okviru generalne linije združevanja vseh levih sil začenja spreminjati svoj odnos do EGS ter jo ocenjevati veliko realneje.

Sedaj ko je uspeh EGS nedvomen in ko verjetno nobena vlada od najbolj leve do najbolj desne v primeru prevzema oblasti *ne bi mogla porušiti te integracije (ker bi to sprožilo nedogleden ekonomski nered v vsaki od teh dežel ter na tem področju kot celoti)*, so se stališča komunističnih partij in sindikatov precej spremenila v korist pozitivnejšega ocenjevanja integracije. Vendar pa je neadekvaten odnos že ob rojevanju EGS blokiral pravilnejšo usmeritev teh sil. Če bi namreč pravočasno dojele neogibnost integracije, bi si te sile, zlasti pa sindikati, verjetno lahko izbojevale svoje mesto v organih EGS ter se znotraj njih borile za uveljavljanje svojih stališč. Tako bi lahko, npr., vsaj delno vplivale na značaj, tempo, dinamiko in smer integracije, lahko bi mednarodne integracije izrabile za strukturalne spremembe v družbenih odnosih vseh visoko razvitih kapitalističnih državah. Ker leve sile niso računale z možnostjo tako ugodnega razvoja integracije, se tudi niso organizacijsko pripravile, da bi ta proces kolikor toliko usmerjale, marveč so vodenje teh procesov prepuščale organiziranim delodajalcem, vladam in ostalim družbenim dejavnikom. Presenečene nad uspehom EGS sedaj vse leve sile Zahodne Evrope ponovno pretresajo svojo politično strategijo do bodočih integracijskih tokov v Evropi.

Komunistična partija Italija je prva najavila nekatere spremembe v stališčih zahodnoevropskih komunističnih partij do integracije. Na omenjeni konferenci v Moskvi leta 1962 je italijanska delegacija poudarila, da

»... kaže EGS veliko vitalnost« in da je formiranje EGS »... v bistvu realna potreba, ki jo je povzročil razvoj proizvodjalnih sil...«

Delegacija KPI zato vztraja, da

»mora mednarodno delavsko gibanje dojeti, da se prava internacionalizacija omenjenega življenja pod pogoji sodobnega razvoja proizvodjalnih sil lahko uresniči samo v socializmu. Toda preden socializem zajame ves svet, se lahko doseže bistven napredek, katerega pogoj je razvoj proizvodjalnih sil.«⁹

V svojem članku »Demokratični evropeizem« (Rinascita 9. II. 1963) zoperstavlja P. Togliatti EGS idejo o demokratični integraciji vseh držav Evrope ter poudarja:

»Sleherno gibanje v Zahodni Evropi, ki bi temeljilo na vzajemnem razumevanju in sodelovanju s socialističnimi deželami, bi imelo lepe perspektive. Vendar pa se je evropsko gibanje rojevalo v znamenju hladne vojne in je njena ‚zdržena Evropa‘ le blok držav, ki deluje paralelno z atlantskim paktom; obeležja tega je tudi zadržala: izključnost in diskriminacijo proti vsem ostalim evropskim državam ter pomanjkanje kakršnihkoli demokratičnih elementov.«

Ko je predlagal, da se v proces integracije vključijo evropske demokratične sile, je Togliatti nadaljeval:

»Prva naloga evropskih demokratičnih sil bi bila ... presoditi o novem položaju, to situacijo obsoditi ter razmisliti, kako bi jo spremenili. Recimo, da mora objektivni proces zблиževanja in ekonomske integracije spremljati proces ekonomskega elementarnega razvoja...«

V uresničevanju te Togliattijeve ideje je novi generalni sekretar komunistične partije Luigi Longo pisal v listu »Unita« 9. 6. 1965. leta:

»Ne da bi spreminjala lastno sodbo o EGS, vendar pa, upošteva je njen obstoj, ocenjuje tudi KP Francije sodelovanje s socialističnimi partijami in z vsemi onimi, ki podpirajo takšne evropske organizacije (ki pa so pripravljene tudi na skupen boj proti antidružbeni in antidemokratični politiki monopolistov v EGS), ne samo kot možno, ampak tudi neogibno (eksplikacija razgovora L. Longa z generalnim sekretarjem KPF Valdeckom Rochetom — op. D. B.). Že dalj časa tako

⁹ Rinascita, 6. X. 1962.

francoski komunisti kot tudi mi terjamo, da prisostvujejo naši predstavniki tako kot ostali na skupnih sestankih...« (mišljeni so sestanki organov EGS — op. D.B.)

Navedimo končno še stališče iz resolucije CK KPF z dne 4. 1. 1966 (objavljena v L'Humanite, 5. 1. 1966), v kateri piše:

»... ne da bi spreminjali svoje temeljno stališče, upoštevamo obstoj EGS in tudi dejstvo, da so socialistična, združena socialistična in radikalna stranka njeni pristaši. Zaradi tega iz EGS ne bomo ustvarjali neprehodne ovire na poti k splošnemu sporazumu med KPF, SPF in drugimi pristaši evropske integracije...«

Sklep se ponuja sam: komunistična gibanja Zahodne Evrope spreminjajo svoja stališča do integracijskih procesov; ta stališča, ki so bila sprva odklonilna, se zdaj nagibajo k zahtevi, naj se njihove sile vključujejo v te procese ter skušajo od znotraj močnejše vplivati na transformacijo EGS. Ta naj bi se iz zdajšnje, pretežno zaprte in monopolistične tvorbe spreminjala v demokratično strukturo, iz katere naj bi vodilo čedalje več mostov k ostalim državam sveta, zlasti državam Evrope, tudi socialističnim.

IV

Stališča nekaterih socialnodemokratičnih partij do EGS

Že na začetku pojasnjevanja stališč evropskih socialnodemokratičnih strank do zahodnoevropske integracije naj opomnimo, da je večina teh partij v obdobju od 1958 do 1960 — torej v obdobju konstituiranja EGS — sprejemala nove politične programe, v katerih prevladujejo elementi nacionalnih interesov vsake posamezne države. Zato je bil v izhodiščih sleherne socialnodemokratične evropske stranke pri oblikovanju politike do EGS tako močno poudarjen nacionalni interes in zato se stališča med seboj tudi precej razlikujejo.

Po sorodnosti bi lahko stališča socialnodemokratičnih strank grupirali takole: socialnodemokratične stranke dežel EGS, britanska laburistična stranka, stranke skandinavskih dežel in stranki držav »večne«
nevtralnosti (Švica in Avstrija).

Skupno v stališčih vseh socialnodemokratičnih strank je to, da načeloma sprejemajo nujnost integracije Zahodne Evrope, razlikujejo se pa v določanju metod, oblik in terminov glede uresničevanja integracijskih procesov.

Socialnodemokratske stranke dežel-članice EGS so integracijo podprle, nekatere pa so bile celo njeni tvorci. Sodijo, da je integracija Zahodne Evrope edina pot za likvidacijo stoletne razcepljenosti in sovražnosti v tem delu sveta, da bo evropska skupnost preprečila ponovno oživljanje nemškega imperializma, da je to edini način za zavarovanje nacionalne samostojnosti, ki jo ogrožajo velike sile, in končno, da lahko samo integracija zagotovi gospodarsko ekspanzijo in dvig življenjske ravni. Obdobje nacionalnih ekonomij je minilo, sedaj lahko eksistirajo le veliki ekonomski sistemi z razsežnim enotnim tržiščem za stotine milijonov prebivalcev.

Na začetku snovanja EGS je socialnodemokratska stranka Zahodne Nemčije izražala bojazen, da bo EGS otežkočala ponovno združevanje obeh nemških držav, ker naj bi že s svojim obstojem poglobljala prepad med Vzhodom in Zahodom; da bi utegnili Francija in Belgija, ki sta bili takrat še kolonialni sili, pritegovati EGS v kolonialno politiko. Sedaj so vse socialnodemokratske stranke Zahodne Evrope najbolj ogreti poborniki složne integracije v Zahodni Evropi, katere cilj naj bo enotna država s skupnim parlamentom in vlado. Glede tega so zelo zgovorna stališča v Resoluciji o politični integraciji, ki so jo sprejele socialnodemokratske stranke dežel EGS 26. 5. 1965. leta:

»1. 26. V. 1965. leta je biro za povezavo socialističnih strank EGS razpravljal o vprašanju sodelovanja med državami-članicami glede zunanje in obrambne politike ter integracije v okviru institucije evropske skupnosti.

4. Biro sodi, da bi morala delna integracija, ki so jo uvedle članice EGS na političnem, ekonomskem in socialnem področju, pripeljati do čedalje večjega uveljavljanja skupne zunanje politike, vzajemne krepitve NATO in utrjevanja notranjih vezi med narodi EGS.

7. Biro je globoko prepričan, da bo v prihodnje popolnoma nemogoče ignorirati aspiracije narodov EGS glede snovanja trdne skupnosti. Zato socialisti EGS zahtevajo priprave, ki bodo zagotovile odločnejši nadaljnji napredek pri oblikovanju federalne, demokratične, ekonomsko in politično integrirane Evrope...¹⁰

Za razliko od socialnodemokratskih strank dežel EGS, ki terjajo ustanovitev federacije evropskih držav (v socialnodemokratski terminologiji personificira Evropo le Zahodna »svobodna« Evropa), pa poudarjajo socialni demokrati Velike

¹⁰ Socialist International information, 26. VI. 1965.

Britanije, skandinavskih dežel, Avstrije in Švice, ki osvajajo zahodnoevropsko integracijo le kot princip in cilj, da zanje ni sprejemljiva taka integracija, ki bi peljala v formiranje supernationalnih institucij. Razlike so torej zelo velike: supernationalni elementi, s katerimi se socialni demokrati in meščanske stranke dežel EGS ponašajo in pri njih vztrajajo — so za socialiste Anglije, Skandinavije, Švice in Avstrije nesprejemljivi. Laburisti poudarjajo, da ne morejo prepustiti nadzora nad britanskim gospodarstvom nekakšnim supernationalnim institucijam ter da tudi ne bodo sklepali aranžmajev, ki bi slabili njihovo povezanost s Commonwealthom. Podobna stališča zastopajo tudi socialisti Avstrije, Švedske in Švice, ki sodijo, da je njihov status večne nevtralnosti nezdržljiv s principi politične integracije EGS. Ker niso mogli sprejeti »maksimalnega programa« integracije, je prišlo kmalu po formiranju EGS do pogajanj o ustanovitvi svobodne trgovinske cone, ki naj bi zajela vse dežele Zahodne Evrope. Tudi na pogajanjih o ustanovitvi te cone so prišla na dan nasprotujoča si stališča, ki so spremljala tudi rojevanje EGS. Socialisti držav EGS so namreč vztrajali pri stališču, da ne morejo sprejeti skupne in enotne carine proti državam, ki so zunaj svobodne trgovinske cone, češ da bi s tem onemogočili cilje ekonomske integracije Zahodne Evrope. Zahtevali so tudi večjo stopnjo integracije, vključno s formiranjem supernationalnih ustanov. Za socialne demokrate zunaj EGS noben od teh dveh elementov ni bil sprejemljiv — in tako so šla pogajanja po zlu.

Po neuspešnih pogajanjih za ustanovitev svobodne trgovinske cone Zahodne Evrope je prišlo leta 1959 do ustanovitve EFTA skupnosti kot protiutež EGS.

Po konstituiranju obeh ekonomskih skupnosti — EGS in EFTA — si socialnodemokratske stranke Evrope prizadevajo, da ne bi prihajalo do carinskih in trgovinskih spopadov, da bi se njuni medsebojni odnosi zboljševali in da bi se v prihodnosti obe grupaciji združili. Že leta 1963 je bilo na VIII. kongresu socialistične internacionale sprejeto stališče, ki med drugim pravi:

»Ko kongres pozdravlja in podpira pozitivna gibanja znotraj EGS in EFTA, pa opominja na nujnost zoperstavljanja temu, da bi se EGS in EFTA transformirali v rivalska bloka z nasprotujočo si politiko. V sedanjih razmerah morajo biti vsa prizadevanja usmerjena k uresničevanju plodnega sodelovanja...«¹¹

¹¹ SII, 28. IX. 1963.

Sedaj ko je gospodarska uspešnost EGS očitna — ustvarila je gigantsko tržišče in dala impulze za izgradnjo visoko produktivnih tehničnoekonomskih struktur dežel-članic, omogočila neoviran plasma blaga ter rentabilno velikoserijsko proizvodnjo — so se kvalitetno spremenila tudi stališča socialnodemokratskih strank zunaj EGS do zahodnoevropske integracije. Trgovinska menjava med šestimi deželami-članicami EGS je doživela najbolj spektakularen razvoj v dosedanji ekonomski zgodovini: povečala se je namreč kar za 240%. V istem obdobju se je povečala menjava v svetovnem povprečju le za 67%. To dokazuje, da so visoke carine proti tretjim državam in ukinjanje carin znotraj EGS močno usmerile tokove blaga, kapitala in delovne sile le v notranjost združenja članic EGS — na škodo vseh ostalih držav. Tako je postala EGS najmočnejša svetovna komercialna sila. Implikacije so bile kmalu na dlani. Ta proces je namreč moral vplivati na članice EFTA kot tudi na vrsto drugih evropskih držav v tem smislu, da so začele iskati poti za sprejem v EGS ali pa za priznanje statusa, ki bi bil podoben članstvu. Glede tega tečejo že dolgotrajna stalna pogajanja.

Splet ekonomskih odnosov in vezi ter medsebojna proizvodna odvisnost sta že sedaj dosegla tako raven, da procesa zahodnoevropske integracije ter dosedanjih dosežkov ne more zavreti ali podreti nobena konstelacija političnih sil. Gre le za tempo procesa; ta pa je odvisen od vrste nasprotij med političnimi silami, ki bodisi pospešujejo bodisi zavirajo razvoj; med temi nasprotji so vsekakor najpomembnejši različni nacionalni interesi dežel Zahodne Evrope.

Skoraj z gotovostjo lahko trdimo, da se bo v nekaj naslednjih letih postopoma še naprej razraščalo gigantsko skupno tržišče Zahodne Evrope, ker je tak razvoj docela v skladu z gospodarskimi interesi teh dežel. Posledice nastajanja mamutskega tržišča so za svetovni razvoj in za dežele zunaj te skupnosti izredno pomembne.

Kar zadeva ostale oblike integracije, moramo reči, da obstajajo — po izkušnjah, ki jih ima glede medsebojnih odnosov šest držav-članic EGS — številne in nemajhne nejasnosti. Izkazalo se je, na primer, da je bilo formiranje carinske unije dokaj težavno, čeprav so države, podpisnice rimskega sporazuma, planirale tudi mehanizem zmanjševanja carin vse do njihove ukinitve. Carine so se zmanjševale celo pred predvidenim rokom; bili pa so trenutki (spomnimo se le na pogajanja o »zeleni« Evropi), ko se je zdelo, da bo celotna integracijska struktura razpadla. Manj uspešna je bila dejanska ekonomska integracija na nekaterih drugih področjih: tako,

na primer, še ni prišlo do enotne trgovinske politike, skupne prometne politike itd. Ekonomskega, družbenega in regionalnega razvoja še niso proučili s skupnih gledišč. Prav tako še ni prišlo do finančnega usklajevanja.

Na področju politične integracije ni nobenega količkaj ohrabrujočega uspeha. Politični jez med Francijo in ostalo peterico EGS je sedaj praktično še višji, kot je bil pred nekaj leti. Razlog za tako stanje je najbrž ta, da politična integracija rojeva popolnoma nove fenomene, predvsem vprašanje mednacionalnih odnosov v skupni državi; to pa je, kot je znano, eden najtežjih problemov ne samo v kapitalističnih, marveč tudi socialističnih strukturah.

Proces spajanja stoletja ločenih nacij v eno samo politično tvorbo bo povzročal nove pojave, nove probleme in nove odločitve, skladno s porazi in uspehi. Vsega tega pa sedaj ne moremo do kraja spoznati niti predvideti.

DUŠAN BILANDZIC

Brezbrižnost do kulturne dediščine

Smo zanimivi ljudje v zanimivi deželi. Obiskujejo nas turisti od blizu in daleč. Prav je tako! Potrebujemo denar, potrebujemo še prav posebej devize, in v tem znamenju in v ta namen so se naša že tako odprta srca in odprte roke odprle prav do kraja. Tudi to nam je znano, kaj domače in tuje obiskovalce pri nas najbolj zanima. Veliko denarja smo izdali za propagando in ankete in tako vsaj vemo, da se celo 80 % tistih, ki hite v gore in na morje, med potjo ustavlja in si ogleduje ne le to, kar priporočajo naši živo pisani prospekti in podobne vabe, ampak tudi nelepe in neuporabne predmete. Čudno, kajne, da so ti tujci še vedno tako razpeti med preteklost, sedanost in prihodnost in da jih zanimajo pri nas tudi razvaline, podrtije, sprane in obledele stenske slike, črvivi kipci, opuščene kmečke kočure, polomljena orodja, staro pohištvo, skratka, brkljarije vseh vrst. Naj si jih le ogledujejo, s tem nam ne jemljejo ne časa ne denarja, tudi od dela in zaslužkov nas ne trgajo, pa saj jim tega tudi pustili ne bi! Toliko smo se pa le naučili v šolah, da nam je od zgodovinskih modrosti ostalo nekaj vsaj za vsakdanjo rabo in da znamo ločevati lepo od grdega, vredno od nevrednega in da si ne bomo belili glav zaradi starin, ki nas spominjajo na črno preteklost, ki nam niso v ponos in ki jih res ne kaže več uskladiščevati v nedogled. Sicer bi nas utegnil še kdo obdolžiti, da smo naravni nasledniki fevdalizma, čeprav se na moč trudimo, da bi dokazali nasprotno. Uradi naših občinskih skupščin in tudi uprave različnih organizacij se npr. načelno vseljujejo le v nova, sodobna poslopja, ne pa morda v kakšne stare graščine ali meščanske hiše. Kolikor je pri nas še kakšna izjema v tem pravilu in načelu, se bo, ko bo le količkaj kazalo, odpravila! Kar je res, je res! Razvaline grajskih arhitektur, npr. Hmeljnika, že s pridom uporabljajo okoličani kot kamnolom in zakladnico drugih uporabnih predmetov vsaj za popravila svojih hiš in gospodarskih poslopij. Kar še ni razvalina, bo razvalina kmalu. Presneto trdno so nekoč zidali, da se zidovje še drži, čeprav ni zavarovano pred strelo, viharji in dežjem! Česar ni opravil čas, bo opravila pač človekova roka, to najčudovitejše orodje, ki je še vedno neprekosljivo!

Zadnje čase smo tarča rahlih zbadanj in nadležnih vprašanj o usodi dvorcev, kot so: Planina, Vogrsko, Zemono, Dornava, Negova in še nekateri. Dovoljujejo si jih predvsem bratske in tuje narodnosti, ki nas obiskujejo in vneto fotografirajo. Prav čudi se človek njihovi nevednosti. Naši filmski in drugi zapisi, naši arhivi, naše časopisje, vsi ti hranijo dokaze o podpisu mednarodnih

dokumentov, ki jih je v zvezi z varstvom kulturnih dobrin podpisala naša država v Haagu, New Delhiju, Parizu in Benetkah. Mar ni to dokaz naše naprednosti in našega sodelovanja med narodi?! Kaj pa pravzaprav še hočejo od nas? Naj bodo zadovoljni, da jih v miru puščamo hoditi po naši zemlji, jim omogočamo proste vstopne v vse objekte, ki jih zanimajo. Brez najmanjšega nadzorstva si lahko prav od blizu vse ogledajo, otipljejo in si celo odnesejo kaj za spomin. Tu in tam se najdejo sicer nekateri, ki malo pretiravajo. Primeri se, da je kak obiskovalec tako požrešen, da si odnese, posebno iz Štajerske, kar po deset ali še več »spominkov« take vrste. Ni ravno lepo, da izrablja našo širokosrčnost, ni pa tudi tako zelo narobe. Saj se spet in spet rad vrača v naše kraje in pripelje s seboj še druge. Če ne more svojega prihoda pravočasno prijaviti in se kot nabavljavec napovedati v malih oglasih naših dnevnikih časopisov, opravi pač na krajši in lažji način: pride in odpelje. No, in? Hvala za okus, naš je boljši! Nekaj časa ga bodo že še lahko izživljali po naši slovenski deželi. Take robe bo zanje še vedno kaj najti! Ko je ne bo več, si bomo pa že znali izmisliti kaj takega, kar nas bo prikazovalo kot posebnije in nas delalo zanimive in ogleda vredne.

Že marsikaj smo zmogli, pa bomo zmogli premagati tudi vse tiste, ki bi nas hoteli v gledanju naprej ovirati in nam včasih zavrteti glavo, da bi se ozrli nazaj, na tisto, kar smo opustili in čemur smo se zavestno odrekli. Tu mislim na romantike in birokrate, ki bi spričo — k sreči — praznih žepov hoteli uveljavljati svoje nazore vsaj v obliki pravnih predpisov, da se zavarujejo materialni pomniki neljube preteklosti, ali celo gnati katerega od imetnikov oziroma uporabnikov teh »spomeniških vrednosti« po upravnem postopku pred sodišče. Nak, to je pa res preveč, takega razmaha pa varuhom naše preteklosti ne moremo dopustiti. Mi sicer ne odpravljamo spomeniškovarstvene službe, naj bo, če že mora biti, posebno spričo dejstva, da jo razvija ves kulturni svet, ampak — so pa meje!

* * *

Stanje spomeniških vrednosti, ki propadajo in izginjajo tako rekoč pred našimi očmi, je resno in zbuja skrb. Čeprav je Slovenija majhna republika, ni mogoče pričakovati, da bi zmogli na terenu ohranjati sedanjim in prihodnjim rodovom materialno dediščino znanstvene, umetniške in splošno kulturne vrednosti samo konservatorji, pa nihče drug. Te materialne ostaline izpričujejo in dokumentirajo razvoj vsega slovenskega naroda, so torej družbeno pomembne, zanje smo odgovorni pred zgodovino vsi in ne le strokovnjaki, tj. konservatorji in restavratorji, ki jih je vsega skupaj 48.

Mislim, da bi morali in mogli prebiti dosedanje ozke okvire in enostranske funkcije finančne in zakonodajne narave. Gre predvsem za to, da se oblikuje in utrdi neka specifična in objek-

tivna spomeniškovarstvena politika, ki bi se po objektivnih načelih in merilih ob posameznih primerih, ki so pomembni za razvoj in oblikovanje celotne slovenske skupnosti, lahko odločala in zahtevala tudi od doslej nedotakljivih dejavnosti določena sredstva in sile za varstvo kulturnih spomenikov. Gre za premik v naši zavesti in našem odnosu do spomenikov, ki jih ne moremo obravnavati le ozko zgodovinsko in gledati nanje le iz zornega kota te ali one raziskovalne stroke, temveč bi jih morali sprejeti in reševati kot objektivni interes in družbeno nujnost. Tako bi nam verjetno uspelo utrditi politiko vključevanja spomenikov v življenje, politiko določanja take namembnosti, ki bi bila v interesu skupnosti in sodobnega človeka, kulture, turizma in gospodarstva. Za konservatorje, ki jih imamo doslej odločno premalo, bi bila potrebna sistematična, stalna skrb, kje in kako jih izobraževati in izpopolnjevati, da bi bili tako po številu kot po stopnji in profilu strokovnosti kos ne le konserviranju spomenikov kot zgodovinskih dokumentov, temveč vsem zahtevam sodobnega varstva in prezentacije spomenikov v službi sodobne družbe in življenja.

Naša družba kot celota bi morala v načelih in v praksi dočela onemogočiti pojave, da se nekatera področja razvijajo brez pridržka, druga pa se opuščajo in prepuščajo samim sebi, kot da so nepotrebna. Spomeniškovarstvena služba si mora npr. sama izsiliti vpogled v osnutke zakonov raznih dejavnosti, da bi lahko še o pravem času intervenirala in preprečila škodo, ki grozi iz členov zakonskega urejanja gospodarskih in drugih dejavnosti. Nima utrjenega vira financiranja, čeprav bi ga po zgledu »izobraževanja«² z nekaterimi posebnostmi lahko oblikovala. Dokler ne bo v odnosu do varstva spomenikov nikjer čutiti resničnih sprememb, se bo še nadalje dogajalo, da bodo na pritisk strokovne službe v kulturno-prosvetnem zboru republiške skupščine sicer kaj malega govorili in poslušali, pa ničesar sklenili in ne glasovali. Tudi vsi predlogi strokovne spomeniške službe ne bodo zalegli, čeprav so še tako vredni premisleka. Vse običaji nekje v predalih, vse gre v eter, ne da bi kdo (razen 48 strokovnjakov) trenil ob kulturni in gospodarski škodi, ki je grozljiva. Prepuščati celoten problem varstva spomenikov le zmogljivosti sklada SRS za pospeševanje kulturnih dejavnosti je vsaj neduhovita šala.

Kdo je pri nas odgovoren za to, da nismo dovolj vzgojeni v nacionalnem ponosu, da nimamo trdno organizirane spomeniškovarstvene službe, da še take, kakršna je, in tam, kjer je, ne vzdržujemo, da je vrsta spomeniških lokalitet, ki jih konservatorjevo oko še ni videlo, da ne investiramo v spomeniške objekte, ki se jih še da revitalizirati, da le ogleda vredne zanemarjamo in prepuščamo času, propadu, zgražanju in kraji? Ti problemi ne bi smeli biti odvisni le od slučajnih razpoloženj in zmogljivosti občin, to so nacionalni problemi, saj gre za bogastva, ki jih, če se jim bomo strokovno in politično odpovedali, moramo vsaj poznati in dokumentirati, valorizirati in kategori-

zirati. Po mojem morata priti prva in načelna beseda in usmeritev od republiškega zbora poslancev (in ne le parcialno katerega izmed zborov) in od IS, ki naj vztraja pri dosledni in trajni skrbi za spomenike, ki so jih ustvarili predniki in ki jih ustvarjajo že tudi sodobniki. Polpretekla doba je že na vrsti in terja spomeniško oceno!

MICA ČERNIGOJ

Sprenevedanje ali kaj drugega?

Nisem med tistimi, ki vidijo v vsaki množični verski manifestaciji politično nasprotno dejanje, čeprav lahko tako obeležje taka manifestacija v danem trenutku tudi dobi. Vernost v svojem izvoru ni in ne sme biti politično dejanje in ponašanje. In prav to je eno od temeljnih meril družbenih prizadevanj naše socialistične samoupravne družbe, ki ji je svoboda (ne)verskega prepričanja eno izmed temeljnih načel. Zato me različna romanja vernih državljanov v domače kraje ali na tuje v načelu prav nič ne motijo. Ves svet potuje. Tudi romarji niso izključno versko motivirani, mnogi med njimi celo sploh niso. Ne glede na te nianse sem prepričan o »vdanosti«¹ vernih državljanov-romarjev stvari napredka in socializma, boljšega sveta že za življenjeja.

Vest o romanju skupine slovenskih vernikov pod vodstvom vseh treh slovenskih škofov v Rim aprila letos¹ me zato ni ogorčila ali politično vznemirila. Nekatero dvome in pomisleke pa sem dobil, ko sem podrobno pregledal zlasti javne nagovore slovenskih škofov — dr. Jožeta Pogačnika, nadškofa ljubljanskega, in dr. Janeza Jenka, škofa ter ap. administratorja Slov. Primorja. Vsa smiselna naglašena in namen tega romanja, kakršna se nam predstavlja v teh nagovorih, in nekatere podrobnosti v njih so vredne, da nanje opozorimo in hkrati povemo tudi svoje poglede in stališča.

1. Ali intonacija nagovorov in nianse ne kažejo morda nekakšnih narodnovoditeljskih teženj slovenskih cerkvenih hierarhov: »Prišli smo semkaj, ... da se zahvalimo sv. sedežu za toliko razumevanja potreb slovanskih narodov in da sprosimo zase in ves svoj narod, naj sv. brata pri Bogu posreduje, da bomo krščansko vero ohranili in jo izročili svojim naslednikom; da bomo mi in oni v tej veri stanovitni do konca. Naj bo ta dan našega romanja zgodovinski dan našega naroda ...«, pravi, npr. dr. Jože Pogačnik.² »Majhen narod smo. Po katoliški veri smo stopili v krog kulturnih narodov, njej se imamo zahvaliti za svoj narodni obstoj ...«, omenja dr. Janez Jenko.³ Ne nasprotujemo verskemu voditeljstvu slovenskih škofov, toda nastopanje v Rimu, kaže — objektivno — na drugačne težnje,

¹ O tem je podrobno poročal slovenski verski list »Družina« št. 8 in 9/1967.

² Nagovor 6. aprila 1967 — »Družina« št. 9, str. 108 — Podčrtal pisec.

³ Nagovor 4. aprila 1967 — »Družina« št. 9, str. 97.

ki pa imajo svoje politične učinke, zlasti ker izvoene tudi tako, kot da ima le Cerkev zasluge za slovenski narodni obstoj in da je tudi prihodnost slovenskega naroda odvisna le od spoštovanja in zvestobe Cerkvi. Zgodovina slovenskega naroda, zlasti polpretekla, nas prepričuje o marsičem drugem. Ali je bila res slovenska Cerkev »srce Slovenije in vse Jugoslavije«⁴ v težki preizkušnji za slovenski narod med drugo svetovno vojno?

2. Ali lahko sprejmemo tezo, ki je izpričana v nagovorih, da je bistvena konstituanta slovenskega naroda v preteklosti, sedanjosti in prihodnosti vernost, katoliška vernost, in da je zvestoba narodu bistveno odvisna od zvestobe Cerkvi? »Z vstopom v krščanstvo smo Slovenci ne le sprejeli pravo vero, temveč stopili tudi v krog zapadnoevropskih kulturnih narodov in se s tem kot narod ohranili. Tako nismo utonili brez sledu med drugimi narodi, kakor se je to zgodilo z narodi, ki niso sprejeli katoliške vere.«⁵ In dalje: »Te pomembne zgodovinske obletnice niso smele neopaženo mimo nas. Ob njih se moramo zamisliti, njih pomen za današnjo cerkveno zgodovino pretehtati in se iz njih učiti zvestobe sv. Cerkvi in zvestobe svoji narodnosti.«⁶ Ne gre za teoretično nesprejemljivo mnenje, da je vera bistvena determinanta ljudske skupnosti, da postane narodna skupnost. Mislimo na politične posledice stališča, ki narodnost (narodno pripadnost) utemeljuje z vernostjo. Po tej logiki, in v preteklosti smo jo preveč občutili, se vsi, ki ne verujejo, izključujejo iz narodne skupnosti, so anacionalni. Takšne obtožbe pa prav v sedanjem času skušajo slovenskim komunistom naprtiti nekatere emigrantske skupine.

3. Izjavo o verski svobodi, sprejeto na drugem vatikanskem koncilu,⁷ je svet sprejel z olajšanjem, ker je (sodeč po besedilu) zavrnila dotedanji katoliški integritetizem in ekskluzivnost, križarske vojne, prekletstva, nasilja, državne religije itn. Toda zdi se nam, da povzroča praktično uresničevanje te izjave mnogim cerkvenim hierarhom precejšnje težave. Kako naj sicer razumemo v rimskih romarskih škofovskih nagovorih poudarjanje tega, da so »z vstopom v krščanstvo ... Slovenci ... sprejeli pravo vero« ali: »... tisti narodi, ki so tedaj prišli v Evropo in postali krivoverski, so s prizorišča sveta izginili ...«?

4. Nič nas ne moti že omenjena izjava, »da se zahvalimo sv. sedežu za toliko razumevanej potreb slovanskih narodov ...«, ven-

⁴ Papež Pavel VI. je uporabil ta izraz v nagovoru slovenskim romarjem — »Družina« št. 8, str. 89.

⁵ Dr. Pogačnik Jože, nagovor 4. aprila 1967 — »Družina« št. 9, str. 97.

⁶ Prav tam.

⁷ »Ta vatikanski cerkveni zbor izjavlja, da ima človeška oseba pravico do verske svobode. Ta svoboda je v tem, da morajo biti vsi ljudje prosti od siljenja tako s strani posameznikov kakor tudi s strani družbenih skupnosti in katerekoli človeške oblasti; in to tako, da v verskih rečeh ni dovoljeno nikogar siliti, da bi ravnal zoper svojo vest, niti ga ovirati, da ne bi — znotraj zahtevanih meja — ravnal po svoji vesti zasebno in javno, naj bo sam ali združen z drugimi ...« (Slovenski prevod koncilске izjave o verski svobodi, št. 62., izdal in založil Nadškofijski ordinariat v Ljubljani.)

dar bi pričakovali vsaj najmanjšo mero kritičnosti zlasti glede na to, da so bili romarji tudi zamejski Slovenci iz Tržaškega in Koroškega. Znano je namreč ponašanje papežev Pija XI. in Pija XII. ob narodno zatiralskih ravnanjih celovškega, tržaškega in goriškega škofa pred drugo svetovno vojno in tudi po njej. Poznano pa nam je prav tako, da diskriminacije v Cerkvi do vernih Slovencev teh področij še sedaj niso povsem odpravljene. In če so slovenski škofje povezovali romanje v Rim s Cirilom in Metodom ter njunimi zaslugami za bogoslužje v narodnem jeziku, bi bila to verjetno velika priložnost, da se v javnih nagovorih zavzamejo za popolno versko svobodo tudi v celovški, goriški in tržaški škofiji.

V vsem tem, kar smo našteli in kratko argumentirali, vidimo podlago za mnenje, da je imelo letošnje slovensko romanje v Rim vendarle določeno politično obeležje, ki ga moramo ugotoviti, mu ugovarjati in opomniti na to, da bodo potrebna večja prizadevanja, da bi slovenska Cerkev doumela svojo versko funkcijo v socialistični družbeni skupnosti.

Z. R.

»Ukinjamo proizvodnjo marksizma«

Bili so časi, ko so se slovenski delavci, študentje in intelektualci skrivaj zbirali, da bi prebirali in preučevali knjige ter brošure, ki so jim odkrivale resnico o njih lastnem bivanju. Morda se dandanes to sliši že kar romantično, pa vendar je res; prebirali so marksistično literaturo, v težkih razmerah tiskano v ilegalnih tiskarnah ali tihotapljeno čez mejo (neredko slabo prevedeno).

Redke legalne založbe, ki se jih je delavskemu gibanju v Sloveniji posrečilo ustanoviti ter vzdrževati z največjimi žrtvami, so zmogle izdajati vsaj najpotrebnejše in najnujnejše. Pogoste zaplembe, prepovedi delovanja založb, pomanjkanje sredstev, policijsko nasilje — vse to ni moglo ugasiti živega ognja teoretične misli znanstvenega socializma — klasične in izvirne — na Slovenskem.

Takrat in v takih razmerah je pri nas klila ter se ukoreninila najnaprednejša smer evropske filozofije in svetovne kulture sploh — marksistična filozofija.

Nostalgija? Ne, zgolj ugotavljanje dejstev.

Kako pa kaj sedaj? Vmes je bil vihar narodnoosvobodilnega boja, socialistične revolucije; gremo v nove in še nepreizkušene možnosti; utiramo nova izvirna pota; zakladnici sodobnega socializma dajemo neprecenljive prispevke v idejah in praktični izkušnji.

Kako je v teh originalnih in teorije potrebnih časih — s teorijo znanstvenega socializma? S teorijo, ki je tvorila podlago za določanje poti najnaprednejših sil našega naroda v trenutkih, ko je šlo za njegov fizični obstoj? Kako je poskrbljeno za njen razmah in razširjevanje?

Poglejmo, npr., kako je z založništvom.

Ugotavljajo, da izdajanje marksistične filozofije dandanes »ne nese več«; zato založbe »ukinjajo produkcijo te literature«. Brez šale, anno domini 1967 v Sloveniji nimamo več založbe, ki bi še izdajala tovrstne knjige (razen redkih, bogato s subvencijami podprtih). Tako globoko ni padlo naše založništvo niti za časa šestojanuarske diktature; takrat je te literature izhajalo več; čeprav ilegalno.

Kaj se je zgodilo? Ali se je spremenila bit, doktrina naše družbe?

»Mi moramo hitro obračati kapital,« pravijo odgovorni v založbah (sicer pa tudi člani najvišjih vodstev ZK in SZDL v republiki ter zvezi). In obračajo kapital (namreč dinarje): prodajajo Mohorjeve knjige, poganjajo se za ameriške subvencije; žro se med sabo s hkratnim izdajanjem istih knjig; panično reklamirajo kuharske bukve in druge potrošniške radosti itd.

Marksistična literatura »pa ne gre«!

Pa vendar pri nas prodaja precejšnje količine teh knjig hrvaških, srbskih in bosanskih založb (Nolit, Kultura, Veselin Masleša itd.), kar dokazuje veliko potrebo po njih, seveda v primernem izboru in po primerni ceni.

Sicer pa, kaj smo storili za razširjanje materialistično humanističnega svetovnega nazora med mladino? Pa nazorsko usmeritev prihodnjih rodov in za razmerje bodočih družbenih sil na Slovenskem, ki je s tem povezano? Brez vedno višje teoretične kulture vodilnih političnih sil ne bomo mogli zagotavljati tudi napredne nazorske orientacije širokih množic mladih ljudi. Prav tako pa bi tudi družbenopolitične organizacije ne smele biti brezbrizne do vedno višje teoretične kulture svojega članstva. Morale bi graditi na spoznanju, da marksizem ni le za »privatno«, marveč za praktično rabo v naši družbi. Če je v preteklosti še marsikdaj zadostovalo poznavanje nekaj gesel — sedaj to ne zadostuje; sedaj moramo zagotoviti kompleksno graditev materialistično-humanističnega pogleda na svet pri mladih rodovih. Čas je torej, da izberimo drugačen odnos vse družbe do teh vprašanj in uveljavimo tudi v tej sferi ljudi, ki bodo kos tem nalogam.

Kakšen pa je trenutni položaj na tej fronti? Pouk družbenih ved žiotari v veliki večini šol, zahteve po ukinitvi pouka sociologije v srednjih šolah se množe, hkrati pa se krepe glasovi, da naj bi bil pouk v naših šolah svetovnonazorsko »neutralen«; to se pravi pozitivističen. Da je taka miselnost mladih ljudi najboljša podlaga za uveljavitev agresivnega nastopanja iracionalizma, nam dokazuje le bežen pogled okrog sebe.

Ali se potemtakem lahko zadovoljimo z obrazložitvami, da gre le za trenutne težave, ki jih je povzročilo zgolj pomanjkanje obratnih sredstev?

Zal, moramo na koncu opozoriti še na okolnost, da sklepi o »ukinitvi izdajanja marksizma« sovpadajo s stoto obletnico Marxovega »Kapitala«.

A. K.

Ali gre res za papeža?

Apostolska administracija v Kopru je izdala knjižico žepnega formata z naslovom »Papež Janez Dobri« (tisk: Primorski tisk, Koper, naklada 40 000 izvodov).

Verske skupnosti imajo po zakonu o verskih skupnostih ter zakonu o tisku itd., pravico in možnost tiskati dela verske vsebine.

Knjiga je prevod iz italijaščine (Bosco de Ambrogio) ter seveda izhaja iz tamkajšnjih političnih in družbenih razmer. Očitna je usmeritev braniti določeno družbeno ureditev, da ne rečemo določene stranke.

Nekaj odlomkov iz te knjige naj pokaže njen značaj in njeno vsebino.

»... Učitelj Donizzetti je odšel in na njegovo mesto je prišel ošaben, vladi vdan učitelj, ki je bil antiklerikalni in neveren. Ko je vstopil v razred, so vsi učenci prasnili v smeh. Bil je na eno oko slep in je ponosno nosil črno prevezo čez obraz. Učencem pa se je zdel kot maškara. Slepi je, so šepetali, se drezali s komolci in komaj dušili smeh, medtem ko je učitelj za katedrom ognjevitno grmel o spoštovanju, ki ga dolgujemo oblastem ter vojnim in delovnim invalidom. Vzdevek Slepček se ga je oprijel in držal kot prilepljena etiketa. Posebno je imel v želodcu fantka iz drugega razreda, ki je bil tako blag in uslužen in ki se je tako mirno smehljaj vsakokrat, ko je učitelj izza katedra jezno nastopal proti duhovščini in proti mračnim silam, ki gnezdiijo v zakristijah. Ko je zvedel, da tisti otroček namerava postati duhovnik, se je razburil, začel je grdo ravnati z njim...« (Str. 9., poglavje: Protiklerikalni in neverni učitelj.)

Tak je opis nereligioznega učitelja — iz časov liberalne Italije — ki je, kot namigujejo, zato tudi slab človek, pa tudi sicer nakaza in smešen. Ni jih sram z zadovoljstvom pisati, da so se iz njegove invalidnosti otroci norčevali.

Kakšen vpliv bo imelo tako pisanje na otroke, ki bodo to brali, in na njihov odnos do ateističnih učiteljev in pa slepih invalidov, si lahko mislimo.

»... Revolucionarnemu marksizmu in anarhističnim strankam je bilo to ponižano in izkoriščano ljudstvo plodna njiva za širjenje propagande...« (Str. 16.)

Odlomek navajamo samo kot zgled, kako opredeljujejo boj delovnega ljudstva in revolucionarna gibanja; vse to da je le propaganda.

Posebne pozornosti so vredna poglavja, kjer v knjižici govore o prvi svetovni vojni.

»... V četrti bitki na Soči so boji besneli od 10. novembra do 2. decembra. Ozemlje, ki so ga iztrgali sovražniku, je bilo neznatno, izgube pa katastrofalne.«

Dalje v poglavju — Nesreča: Kobarid:

»24. oktober 1917. Vso Italijo je zajel nov val strahu, ime mu je bilo Kobarid. Avstrijci so preplavili vso Beneško ravnino. Narod je reagiral kot na udarec z bičem. Na bojno črto ob Piavi so zadnje rezerve mož odpotovale skupno s fanti iz letnika 1899. Preden ga je nadomestil Diaz, je Cadorna vzkliknil: 'Vzdržati ali umreti'...« (Str. 36.)

Ozemlje, »ki so ga iztrgali sovražniku«, je bilo naše, slovensko ozemlje. Ne gre za to, da bi vztrajali na »avstrijskih stališčih«, toda v prvi svetovni vojni so trgali naše narodno telo. Na našem ozemlju so se spopadali evropski imperializmi in z nami plačevali svoje umazane račune. Vendar ta dejstva v tej knjižici niso zajeta. Človek je osupel spričo predrznosti, da neka ustanova s Slovenskega Primorja v taki obliki propagira med našimi ljudmi italijansko tolmačenje teh dogodkov; in to prav zdaj, ko neki krogi v Italiji, ki jih podpirajo drugi vojni hujskači, dajejo znova vprašanje naših že tako nesrečnih meja na dnevni red.

Ko pišejo s simpatijami o »papežu miru«, opisujejo italijanska imperialistična dejanja na našem narodnostnem ozemlju.

»... Bolgarija je bila v žalostnem položaju. V prvi svetovni vojni je bila poražena. Del ozemlja je morala odstopiti Grčiji, Jugoslaviji in Turčiji.« (Str. 46.)

Ta odlomek dokazuje, da pisci knjige ne priznavajo obstoja makedonskega naroda (ali morda sploh ne vedo zanj). Stališče, kakor je navedeno zgoraj, je velikobolgarsko, šovinistično ter italijanskim demokristjanom očitno blizu. Osupli smo spričo dejstva, da se izdajateljem ni zdelo vredno niti popraviti takega stališča do preteklosti enega jugoslovanskih narodov in ene naših socialističnih republik.

»... Spomladi leta 1941 so Hitlerjeve divizije merile na jug. Napad je bil v nedeljo 6. aprila ob 5.30. Dve hitri in strahotni koloni sta vdrli hkrati v Jugoslavijo in Grčijo. Čez nekaj dni so nad Akropolo v Atenah dvignili zastavo s kljukastim križem. Tako se je začela grška agonija.« (Str. 69.)

Nikjer ne povedo, da so se v Grčiji do takrat že vojskovali Italijani in da so jim Nemci le prišli na pomoč. (Italijane so tik pred tem Grki skorajda vrgli iz Grčije nazaj v Albanijo.) Očitna je potvorba zgodovine; v čigavo korist?

»... Partizani, katere so do tistih dni trdno zadrževali, so se opogumili, napadli Nemce v zasedah in jih zdesetkovali. Nemci so se krvoločno maščevali: poiskali so na domovih nič hudega sluteče meščane in jih streljali na ulicah in trgih.« (Str. 70.)

Tako prikazujejo partizanski boj mladim ljudem, ki da — kakor izhaja iz tega odlomka — ni imel drugih posledic kakor pobijanje nič hudega slutečih meščanov. Nikjer ne povedo, da mnogo grških partizanov še danes sedi v zaporih.

»... Najbolj navdušeno so sprejeli in morda tudi najteže pričakali kardinala Višinskega, poljskega primasa in najpomembnejšega predstavnika škofov na Vzhodu. Prišel je v Rim v spremstvu še drugih štirinajstih škofov iz svoje dežele. Množica ga je gledala in mislila na Mindszentija, na izgnanca, ki je bil živ skoraj zazidan v

svoji domovini, in na veliko drugih škofov, katerih sedeži bodo ostali prazni v koncilski dvorani.« (Str. 106.)

Tistemu delu naše mladine, ki se religiozno usmerja (in bo to knjižico brala), bo prav gotovo ostala nepojasnjena kardinalova skrivda za prelihanje krvi na Madžarskem. Sicer pa ni izgnanec; v ameriško ambasado je pobegnil sam.

V poglavju *Mir ali vojna* — da ne bomo še naprej navajali odlomkov — razlagajo reševanje kubanske krize in vzroke za takratno ameriško-sovjetsko napetost z docela zahodnih vidikov, z vidikov NATO. Naši otroci bodo tam zvedeli, da bi bilo sicer, nepri- merno, da bi ruske rakete stale na Kubi ter ogrožale Ameriko; ne povedo pa, da so ameriške rakete v Italiji; in morda celo koga ogrožajo! Itd.

Mislimo, da teh nekaj odlomkov zadostuje, da si vsak bralec lahko ustvari predstavo o vsebini tega pisanja.

Opozorili bi le na nekaj dejstev. Nesprejemljivo je, da bi kdorkoli pri nas, četudi na tak način, razširjal in utrjeval miselnost, ki je tuja naši družbeni ureditvi, še več, ki neposredno raste iz političnih razmer in potreb neke druge družbe in države.

Po sporazumu med Vatikanom in našo državo, ki je bil podpisan, je cerkvena hierarhija pri nas dolžna spoštovati našo družbeno ureditev in v svojih publikacijah to upoštevati oziroma iz njega izhajati. Nemogoče je, da bi trpeli spodkopavanje naših zakonitih institucij, ločitve šole od cerkve, dalje, bratske skupnosti jugoslovanskih narodov itd. s takim sprenevedavim prevajanjem tujih knjig. Cer- kvena hierarhija sama s takimi publikacijami izpostavlja nevarnosti ugled in spomin na pokojnega papeža Janeza XXIII., ki ga spoštu- jemo in cenimo tudi pri nas zaradi njegove odkritosrčne privrženosti miru in strpnosti.

Naravnost neokusno je, da knjigo o njem polnijo s toliko zgo- dovinskimi netočnostmi in pa s komentarji, ki so očitno voda na mlin nazadnjaškim tokovom demokrščanske strankarske politike v sosednji Italiji.

Vprašati želimo: ali je izhajanje takih publikacij sploh zakonito?

A. J.

Mednarodno sodišče za vojne zločine

Od 2. do 10. maja je v Stockholmu zasedalo sodišče, ki pomeni tako kot nürnberško precedens v zgodovini mednarodnega (vojnega) prava. Glede na resnost in znanstveno argumentacijo, ki sta bili za prvo zasedanje predvsem značilni, je toliko bolj presenetljivo, da so naša občila za obveščanje — razen študentskega tiska in organizacije — posvetila sorazmerno skromno pozornost delu sodišča in njegovim dokumentom. Kot je znano, se je zamisel o mednarodnem sodišču za vojne zločine porodila filozofu in humanistu Bertrandu Russellu, medtem ko je delovna zasnova delo pariškega in stockholmskega intelektualnega kroga. To sicer ne pomeni, da bi bila vladala kakšna neskladnost med idejo Bertranda Russella in njegovo dokončno delovno izvedbo, temveč kaže na samostojno orientacijo sodišča pred odgovorno in usodno nalogo, ki si jo je zadalo.

Eden izmed razlogov, zakaj so se zahodni intelektualci in intelektualci s »tretjega sveta« odločili, da sodelujejo pri raziskovanju ameriških vojnih zločinov, je nedvomno ta, da so se čutili odgovorne za to, ker se njihovi izsledki in tehnični dosežki uporabljajo proti vietnamskemu ljudstvu. Ameriška agresija se namreč pogosto sklicuje na kulturo in civilizacijo, ki je proiz-

vod sodobnega sveta in njegove intelektualne strukture. Drugi razlog je spoznanje, ki je sicer ena izmed tez v Sihanukovi poslanici, da sleherna pasivnost v odnosu do ameriške agresije hrabri napadalca. Če je bilo nürnberško sodišče plod močnejšega, z vsemi izvršilnimi atributi, ki mu pripadajo, potem je Russellovo sodišče, tako sodi Sartre, močno v svoji nemoči in univerzalnosti. Seveda je ta »nemoč« zgolj fizična nemoč, ne velja pa to glede njenega moralnega potenciala. Zato nismo presenečeni, če je sodišče klasično obtožnico zamenjalo s seznamom obremenjevalnih točk.

Mednarodno sodišče za vojne zločine je le ena izmed številnih oblik upora zoper ameriško agresijo v Vietnamu. Sodišče gradi predvsem na tem spoznanju, ki potemtakem izključuje vprašanje o neposrednem vplivu te akcije na samo vojno. Gre tedaj za isti proces kakor v alžirski vojni, ki se ni končala zaradi uspešnosti ene akcije, temveč kot rezultanta čedalje številnejših zavestnih in prebujajočih se sil.

Med znanimi osebnostmi, ki so člani prvega zasedanja in ki dajejo posebno oznako tej mirovni instituciji, naj omenimo nekaj imen: Wolfgang Abendroth, Günther Anders, Aybar

Mehmet Ali, James Baldwin, Lelio Basso, Simone de Beauvoir, Carmichael Stockely, Lawrence Daly, Vladimir Dedijer, Dave Dellinger, Isaac Deutscher, Amado Hernandez, Mahmud Kasuri Ali, Morikawa Kinju, Jean-Paul Sartre in Laurent Schwartz.

Prvo zasedanje — drugo bo oktobra tega leta — je obravnavalo tile vprašanji:

1. Ali je vlada ZDA zagrešila (in ali so vlade Avstralije, Nove Zelandije in Južne Koreje storile) agresivna dejanja po mednarodnem pravu?

2. Ali so bili bombardirani objekti docela civilnega značaja, kot npr. bolnišnice, sanatoriji, šole, vodni nasipi itd., in če so bili, v kakšnem obsegu?

V tem kratkem prikazu seveda ni mogoče podati vseh miselnih izhodišč in dejstev, s katerimi so nastopili pred sodiščem znanstveniki in raziskovalci: francoski fiziki, švedski kirurgi, ameriški zgodovinarji in strokovnjaki za mednarodno pravo. Udeležba večjega števila ameriških znanstvenikov in njihova vloga v delu sodišča sta brez dvoma presenetili velik del zahodnoevropskega tiska, in tudi ameriškega. Dokumenti sodišča obsegajo več tisoč strani pisanega gradiva, med drugim pa tudi materialne dokaze, filmske dokumente in fotografije. Moč sodišča je prav v teh dokumentih, ki so plod delovanja 140 znanstvenikov-raziskovalcev, ki so obiskali Vietnam. Vse to gradivo je danes na voljo svetovnemu javnemu mnenju, funkcija sodišča pa je bila predvsem v tem, da z močjo argumentov ugotovi, ali je bilo gra-

divo dovolj utemeljeno. Več znanih založb na Zahodu je že prevzelo publiciranje knjige z dokumenti sodišča, pri nas pa bo te dokumente izdala »Prosveta«.

Iz dokumentov, ki so jih predložili sodišču, izhaja, in to so tudi elementi *odločitve* prvega zasedanja, da je mogoče utemeljeno govoriti o ameriških težnjah, da se okupira Vietnam, že pred letom 1954. Saigonsko vlado pod vodstvom Ngo Din Diema so ZDA postavile, še preden so bili sprejeti sklepi ženevske konference, in je, podrejena politiki ZDA, načrtno kršila določbe ženevskega sporazuma, ki prepovedujejo represalije. Po letu 1954 so ZDA, ki niso upoštevale ženevskih sporazumov, pošiljale v Vietnam čedalje večje količine vojaškega materiala, povečale so vojaško osebje, zgradile oporišča itd. Kljub zahtevam vlade DR Vietnama ni prišlo do splošnih vietnamskih volitev, ki naj bi bile po sklepih ženevske konference julija 1965. Vojaški intervenciji ZDA na jugu je sledil napad na sever.

Hkrati je sodišče zavrnilo s pravnega vidika ameriško trditev, da gre za napad Severnega Vietnama na Južnega. Zavrnitev sloni na ugotovitvi, da predstavlja Vietnam en sam enoten narod, zato je težko govoriti, da je ta narod zagrešil agresijo nad samim seboj.

Prvo zasedanje sodišča je ugotovilo, da je vlada ZDA kršila tele mednarodne pravne sporazume: Briand-Kellogov pakt iz leta 1928, ustanovno listino OZN (2. člen, 4. odstavek), ženevske sporazume 1954 in 6. člen londonskega statuta. Prva obremenjevalna točka je tedaj *zločin*

proti miru. Številna dejstva našeta v gradivu strokovnjakov, so prepričljivo potrdila, da je bombardiranje čisto civilnih ciljev iz zraka, s kopnega in z morja namerno, sistematično in množično. Glede na to, da gre za pogosto in sistematično bombardiranje civilnega prebivalstva in civilnih objektov v DR Vietnamu, so ZDA odgovorne za *vojni zločin*. Sodišče je prav tako sprejelo sklep, da je treba fragmentarne bombe tipa CBU — njihov edini namen je uničevanje civilnega prebivalstva — uvrstiti med orožje, ki je po vojnih zakonih in običajih prepovedano. Vojni zločini, storjeni s tem orožjem, so bili tako pogosti in obsežni, da je vlada ZDA v skladu s 6. členom londonskega statuta odgovorna za *zločine proti človeštvu*. Vsi ti zločini so bili sistematično storjeni z namenom napasti osnovne pravice vietnamskega ljudstva, tako da so zločini proti človeštvu hkrati tudi *osnovna prvina zlo-*

čina agresije, ki je po nürnberški obsodbi najvišji zločin in zajema tudi vse druge.

V polemiki z De Gaullo je Sartre izjavil, da bo sodišče želo uspeh samo tedaj, če ga bodo sprejele svetovna javnost in široke ljudske množice. Doslej je dobilo sodišče podporo večjega števila množičnih gibanj, od komunističnih pa do liberalnih in pacifističnih. Ne bomo naštevali vseh organizacij in gibanj, vendar je treba opozoriti na heterogeno strukturo gibanj, ki so podprla sklepe sodišča: italijanski napredni (še posebej komunistični) tisk, komunistična in socialistična partija Japonske, konferenca treh kontinentov (Latinske Amerike, Afrike in Azije), švedska komunistična partija in švedska socialdemokratska mladina, francoska socialistična partija enotnosti, skupine ameriških pacifističnih in liberalnih organizacij.

RUDI RIZMAN

Birokracija in tehnokracija

Beograjska založba »Sedma sila« je lani v okviru knjižnice »Sodobna družba« izdala izbor tekstov o birokraciji in tehnokraciji.¹ Zbornik je izšel v dveh knjigah, od katerih ima prva 332, druga pa 434 strani. Obe knjigi skupaj sta razdeljeni na

pet delov: 1. Nastanek teorije o birokraciji; 2. Razširitev koncepta in preučevanje pojava birokracije; 3. Ideološka nasprotja; 4. Sodobna raziskovanja in analize in 5. Sodobne ideje o birokraciji in preučevanje birokracije v Jugoslaviji. Predgovor je napisal dr. Jovan Djordjević, urednika pa sta vsakega od petih delov opremila s krajšim komentarjem. Zbornik sklepajo biografske beležke o vseh 79 avtorjih, ki sta jih urednika upoštevala pri svo-

¹ Birokratija i tehnokratija; priredila: dr. Vojislav Stanovčić, dr. Aleksandar Stojanović; predgovor: dr. Jovan Djordjević; izdala založba Sedma sila, Beograd; biblioteka: Savremeno društvo; l. 1966.

jem izboru, in pa bibliografija, ki obsega 164 imen in 235 del.

V uvodu pojasnjujeta urednika merila, ki sta jih upoštevala pri izboru. Njun poglavitni namen je bil, nuditi našemu bralcu pregled »pojmovanj, konceptov, študij, analiz in interpretacij, pa tudi racionalizacij in ideologizacij«³ pojava birokracije in tehnokracije. V tem okviru pa sta več pozornosti posvetila problemom birokracije, sodobnim avtorjem, problemom razvoja socialistične družbe in pa »tekstom avtorjev, katerih stališča ne bi vzdržala znanstvene kritike, vendar imajo določen politični ali ideološki pomen ali pa so vplivali na politično znanost ali prakso«. Urednika uvodoma še posebej opominjata, da bo moral bralec večinoma sam oceniti znanstveni prispevek in naravo ideološke obarvanosti posameznih tekstov.

Na začetku svojega predgovora pod naslovom »Birokracija in sodobna družba«⁴ je dr. Jovan Djordjević ugotovil, da »birokracija sodi med tiste pojme in termine, ki jih v zadnjih desetletjih uporabljajo ravno tako pogosto kot termine: 'država', 'razred', 'svoboda', 'demokracija' ipd.«² V Jugoslaviji je nastala — pravi pisec predgovora — podlaga za preučevanje birokracije pred petnajstimi leti pod vplivom boja proti stalinizmu in proti notranji birokraciji. Vendar pa se pri nas »govori in piše o birokraciji večidel kot o neki poznani in definirani stvarnosti, ne pa kot o zastavljenem problemu in novem predmetu znanstvenega preučevanja. V večini teh spisov prevladuje težnja, da bi z nekim

predpostavljenim in nedefiniranim konceptom birokracije pojasnili kak drug pojav, manj pa poskušajo avtorji pojasniti to zapleteno in »kameleonsko«⁵ stvarnost samo«³. »Izraz birokracija,«⁴ pravi dalje dr. Djordjević, »je obremenjen z vrsto razrednih, ideoloških in emotivnih pojmovanj, tako da je sedaj hkrati preveč jasen in skrajnje nejasen. Z navideznim izgovorom, da pojasnjuje vse, postaja skoraj nerazumljiv.«⁴

Kdor spremlja našo dnevno in periodično publicistiko, ki obravnava družbene probleme, bo vsekakor moral pritegniti citirani misli. Ravno zato je pobuda beograjske založbe in obeh urednikov zbornika toliko bolj dobrodošla. Vendar pa ostaja slejkoprej naša naloga, da preverimo, koliko knjiga, o kateri poročamo, tudi v resnici pojasnjuje obstoječe nesporazume in ustvarja boljše možnosti za strokovno preučevanje obeh družbenih pojavov.

Že na prvi pogled opazimo, da je vsebina knjige izredno heterogena, tako da je zelo težko, če že ne nemogoče, najti določen skupni imenovalac za vse avtorje in tekste, ki sta jih urednika upoštevala pri svojem izboru. Natančnejša analiza vsebine namreč pokaže, da obravnavajo teksti naslednja problemska področja, ki se bolj ali manj uspešno vežejo na neko predstavo o tem, kaj je birokracija oziroma tehnokracija:

— družbene neenakosti, družbena slojevitost;

³ Dr. Jovan Djordjević, op. c., str. IX., opomba pod črto.

⁴ Dr. Jovan Djordjević, op. cit., str. XIII.

² Dr. Jovan Djordjević, op. cit., str. IX.

- družbeni razredi;
- oblast, družbena moč, avtoriteta, diktatura;
- elita oblasti, politična elita, politični voditelji in funkcionarji;
- državno uradništvo;
- politične partije, politične organizacije, delavske stranke;
- formalne organizacije in institucije;
- upravljanje, vodenje, odločanje;
- sociološke teorije o birokraciji;
- strokovnjaki in intelektuali;
- decentralizacija, demokracija, samoupravljanje, svoboda, socializem, participacija množic v politiki;
- ideološke koncepcije o birokraciji;
- družbenoekonomska ureditev: socializem, kapitalizem, državni kapitalizem;
- birokracija mednarodnih organizacij;
- menažerji in tehnokrati;
- tehnokracija;
- birokracija kot »red tape«, neučinkovito uradniško poslovanje;
- stroji, tehnika in človek, psihološki vidiki tehnike;
- znanost, kibernetika in družbeni problemi.

Že površen pregled tako razčlenjene vsebine nam pokaže, da pokrivajo teksti izredno široka področja družbenih in političnih pojavov. Večino teh področij pa razlagajo ustrezne sociološke in politološke teorije in pojmi, na primer: teorija družbene slojevitosti; teorija o družbeni moči; koncept elite oblasti; teorija političnih partij; teorija vodenja in odločanja; teorija formalnih organizacij; strukturo in funk-

cijo državne uprave preučujejo upravne znanosti in še posebej nauk o javni upravi; z vodenjem in upravljanjem v industrijskih delovnih organizacijah se ukvarja industrijska sociologija in pa nauk o gospodarski upravi (business administration) itd.

Vse našteje teorije so relativno samostojne in bi težko rekli, da predstavljajo le posebna poglavja, sestavne dele, vidike ali pa primere za birokracijo. Če pa že iščemo neki skupni pojmovni okvir, ki naj bi zajemal vsa ta družbena področja, potem bo to verjetno teorija družbenih struktur.

Vendar pa se zdi, da je tudi v strokovni literaturi področje, ki je nekako rezervirano za pojem birokracije. Pri tem mislim na pojem birokracije, kakor ga je določil Max Weber. Po Weberu je birokracija poseben tip socialne organizacije, ki ima naslednje značilnosti:

1. Birokratske organizacije delujejo po načelu pristojnosti posameznih organov za opravljanje uradnih poslov, pristojnosti pa so natančno določene s splošnimi pravili, to je z zakonskimi in upravnimi akti. Redne dejavnosti, ki so neogibne za uresničevanje ciljev birokratskih organizacij, so določene kot uradne dolžnosti; moč ukazovanja, ki je nujno potrebna za opravljanje teh dolžnosti, je ravno tako strogo določena; prisilna sredstva, ki so na voljo posameznim organom, so strogo omejena z ustreznimi pravili; da bi bilo omogočeno redno in trajno opravljanje teh dolžnosti in ustreznih pravic, je načrtno poskrbljeno za imenovanje oseb s predpisanimi kvalifikacijami.

2. Položaji in prehodne instance so hierarhično urejeni, kar pomeni, da obstoji strogo določen sistem podrejenih in nadrejenih organov; pri tem imajo višji pravico nadzora nad nižjimi. Hierarhija organov je urejena monokratsko.

3. Birokratsko vodenje poslov temelji na aktih in pisanih dokumentih in na aparatu raznovrstnih nižjih uradnikov. Vsi uradniki, ki delajo v enem oddelku, tvorijo skupaj »urad«.

4. Opravljanje uradnih dolžnosti predpostavlja temeljito strokovno šolanje.

5. Uradniki opravljajo uradne dolžnosti na podlagi splošnih pravil, ki so bolj ali manj trajna in izčrpna.

6. Položaj uradnika oziroma osebe, ki je zaposlena pri birokratski organizaciji, pa ima naslednje značilnosti: službo opravljajo uradniki kot svoj poklic; birokratskega uslužbenca imenuje praviloma višja instanca, ni pa voljen; uradnik prejema denarno nagrado v obliki plače, ki je v načelu odmerjena glede na njegov položaj in funkcijo v organizaciji; uradnik dela svojo poklicno kariero v skladu s hierarhično ureditvijo organov, in sicer tako, da začenja pri nižjih, manj uglednih in manj plačanih delovnih mestih.

Birokratski tip organizacije po Webbru ni omejen le na državni aparat, ampak je značilen tudi za številna druga institucionalna področja, predvsem pa za vojaške, cerkvene, gospodarske in politične organizacije.

Po drugi strani pa se Webbrova opredelitev birokracije veže na njegovo metodološko koncep-

cijo t.i. »idealnih tipov«: organizacija, ki bi imela vse zgoraj opisane značilnosti, bi predstavljala »idealni tip« birokracije; konkretne organizacije, ki ne kažejo vseh značilnosti tega »idealnega tipa«, ali jih kažejo le v manjši meri, pa se le bolj ali manj približujejo tej vnaprej zamišljeni predstavi o birokraciji. Podobno bi lahko konstruirali še druge »idealne tipe«, na primer »idealni tip« samoupravne organizacije, ki bi v vsem predstavljala nasprotno skrajnost Webbrovi birokraciji.

Webbrov metodološki in teoretični pristop se je izkazal za tvornega in predstavlja pravzaprav enega izmed poglobitvenih temeljev, na katerih sloni sodobna teorija o formalnih organizacijah. Webbrovo delo, ki je osnovano na temeljitem poznavanju Marxovih družbenih analiz, je nadaljevala vrsta sociologov vse do najnovejših avtorjev. Med njimi lahko naštejemo tako znana imena, kot so Robert Merton, Seymour Martin Lipset, Wright Mills, Peter Blau, Michel Crozier, Allan H. Barton, Jaques Ellul, Philip Selznick, William H. White, Samuel A. Stouffer (*The American Soldier*) in drugi. Vsi ti avtorji pa v bistvu pristajajo na dvoje: 1. da pojem birokracije, kot ga sami uporabljajo, ni ideološki pojem, ampak spoznavni instrument, prilagojen in uporaben predvsem za empirično sociološko raziskovanje, in 2. da je birokracija posebna vrsta oziroma poseben tip formalnih organizacij, teorija birokracije pa sestavni del sociološke teorije formalnih organizacij. Večina navedenih avtorjev je vključena v zbornik, njihova teoretična izhodišča

pa so vsaj implicitno razvidna tudi iz njihovih tekstov.

Zdi se mi, da je poglobljena pomanjkljivost zbornika ravno ta, da urednika verjetno nista imela nekaj vsaj relativno dognane predstave o tem, kaj je birokracija v sociološkem pomenu besede, to pa odseva tudi v strukturi zbornika.

Seveda ima beseda birokracija v pogovornem jeziku, v aktualni politični praksi, v različnih kulturnih okoljih in v različnih zgodovinskih obdobjih številne in včasih popolnoma protislovne pomene. Zdi se, da je bil namen urednikov ravno ta, da informirata bralca o vseh teh opredelitvah pojava birokracije in tehnikracije, in nič čudnega ni, če tudi zbornik, ki sta ga sestavila, v dobršni meri odraža nejasnosti, ki so na tem področju. Bralca, ki bo vzel knjigo v roke z upanjem, da si bo lahko na strokoven način pojasnil problem birokracije, bo verjetno ugotovil, da sicer ve več kot poprej, da pa je to znanje še vedno precej neurejeno. Nekaj podobnega velja po vsej priliki tudi za raziskovalca, ki je pričakoval, da mu bo zbornik nudil zanesljivo in vsebinsko skladno teoretično osnovo za strokovno delo.

Menim, da nas iz teh zadreg ne uspe rešiti niti predgovor, ki ga je napisal dr. Jovan Djordjević. Ta razprava je namreč dovolj ilustrativna in tudi kritična, ostaja pa vendarle precej konvencionalna zmanjšana projekcija siceršnjega stanja na tem področju.

Kljub tem kritičnim pripombam na račun zbornika pa še vedno vztrajam pri začetni ugotovitvi, da je bila pobuda beograjske založbe in obeh ured-

nikov dobrodošla in koristna, saj nedvomno pomeni precejšen napredek v primeri s publicističnim tavanjem, ki je bilo do sedaj značilno za to področje naše družbene misli. Vendar pa se moramo tudi vprašati, v čem je treba videti koristnost knjige, o kateri poročamo. Mislim, da je ta korist predvsem v spoznanju, da tako kot do sedaj ne gre več naprej: da se moramo sociologi in politologi vendarle disciplinirati in pristati na povsem določen strokovno utemeljen pojem birokracije, ki bo očiščen vseh svojih ideoloških primesi in ki bo zmožen usmerjati nadaljnje raziskovanje. Ena od takih primesi pa je mnenje, da pomeni vsaka »birokratska« organizacija in vsak odnos podrejenosti in nadrejenosti že a priori neko družbeno zlo.⁵

Vendar pa tudi sociologi ne moremo zanemariti dejstva, da je birokracija vendarle tudi ideološki pojem v tem smislu, da z njim vrednotimo razne aktualne družbene pojave. V našem družbenem okolju je birokracija pojem z izrazito negativnim vrednostnim predznakom, kot tak pa rabi za določanje in moralno politično oceno pojavov, kot so: lokalni partikularizem, klikarstvo v delovnih organizacijah, etatizem, državni centralizem, počasnost in neučinkovitost dr-

⁵ Seveda s tem spet ponavljamo spoznanja, ki sta jih zelo jasno določila že klasika marksizma: Engels v svojem članku »O avtoriteti«, Marx pa v tistih poglavjih »Kapitala«, v katerih analizira problem avtoritete kapitalista v industrijskih podjetjih in kjer razpravlja o nujnosti družbenih funkcij vodenja, koordinacije in nadzora in o odnosu med vodenjem proizvodjalnega procesa in lastnino.

žavnega aparata, dogmatizem, družbeni privilegiji, hierarhični odnosi nadrejenosti in podrejenosti, sloj najvišjih političnih funkcionarjev itd. Skratka, beseda birokrat in birokracija je pri nas postala »Schimpfwort« brez primere. Seveda so vsi ti načini uporabe izraza birokracija lahko zelo simpatični in sprejemljivi, pri sociološkem raziskovanju teh problemov in pojavov pa bo vendarle treba uporabljati dosti ustrežnejše in preciznejše teorije in metode, medtem ko kaže z izrazom birokracija označevati neki čisto poseben tip formalnih organizacij.

Naslednjo koristnost te knjige vidim v tem, da prinaša gradivo, ki utegne že samo po sebi spodbuditi h konstituiranju sociološke teorije o organizaciji pri nas — s tem pa seveda daje tudi pobudo za ustrezna empirična raziskovanja. Razne oblike sodelovanja pri odločanju, razne vrste socialne organizacije in različni tipi vodenja so namreč ravno v sedanjem času v središču pozornosti naše družbene in politične prakse, ki se s tolikšnimi težavami prebija skozi številne nesporazume zastran birokracije in samoupravljanja.

PETER JAMBREK

Beležke o tujih revijah

VOPROSY FILOSOFII

št. 3, marec 1967

št. 4, april 1967

V. M. Mežujev, *Leninova teorija socialistične kulture*, piše, da je najpomembnejše v Leninovi teoriji o kulturi misel o povezovanju kulture z množicami kot odločilnem pogoju za ustvaritev socialistične organizacije družbe. Osrednjo težavo pri izpolnitvi te naloge povzroča po Leninu dejstvo, da so bile množice polpatriarhalnih področij, ki pa so predstavljale večino prebivalstva, odtrgane od kulture. Nova socialistična kultura mora zajeti vso sfero politične in delovne aktivnosti množic. A. F. Siškin, *Problem socialnega determinizma in morale v delih V. I. Lenina*, raziskuje odnos med determinizmom in svobodno voljo. Zgodovinski determinizem ne zanika možnosti svobodne izbire akcije. *Marx in Lenin sta bila daleč od tega, da bi obračunavala kot moralno vse, kar je bilo progresiono v družbenem razvoju*. Moralni progres sta povezovala predvsem z razvojem ustvarjalnih sil najširših ljudskih množic in z ustvarit-

vijo ugodnih pogojev za vsestranski in skladen razvoj osebnosti. Avtor navaja številne Leninove misli o odnosu med namenom in sredstvom, politiko in moralno itd. V. A. Lektorski, *Principi reproduciranja objekta v znanju*, brani tezo, da se naraščajoča objektivnost znanja izpričuje med drugimi tudi z izstopanjem takih značilnosti objekta, ki postajajo bolj in bolj invariantne v odnosu do različnih poznavnih vsebin. Ta proces se izpolnjuje na podlagi objektivnega — praktičnega medsebojnega učinkovanja subjekta in objekta. A. D. Aleksandrov, *Resnica in zabloda*, trdi, da je *Einsteinova teorija obče relativnosti poučen primer povezovanja velike resnice z nekaterimi očitnimi zmotami*. Načelo relativnosti ne izraža bistva Einsteinove teorije, ker je le-ta v resnici teorija prostora-časa in gravitacije.

V. P. Frolov, *O družbeni funkciji uravnovanja proizvodnje*, ugotavlja, da vodenje industrije ne predstavlja samo kompleksen tehnični in ekonomski problem, ampak tudi pomemben družben problem. Kapitalistično upravljanje je, kot je pokazal Marx, dualističnega zna-

čaja: koordinira akcije individualnih proizvajalcev, a hkrati opravlja nadzor nad uporabo sredstev za proizvodnjo. Obe funkciji sta v socializmu ohranjeni, samo prenehata biti sredstvo izkoriščanja delovnega ljudstva. V procesu komunistične izgradnje bo družbena ekonomska funkcija upravljanja prešla k neposrednim proizvajalcem materialnih dobrin in ne bo več potrebe, da bi država nadzorovala proizvodnjo. Zaradi tega bo upravljanje tega področja izgubilo svoj političen značaj. V. S. Tjuhtin, *Odras in informacija*, meni, da specifičen značaj odraza obstoji v zmožnosti stvari, da reagirajo na red, organizacijo in strukturo objektov, ki učinkujejo. N. S. Julina, *Kriza ideje o deideologizaciji filozofije*, je posvetila sestavek določenim tendencam v filozofskem mišljenju Zahoda, kar zadeva odnos filozofije do znanosti in ideologije v zvezi z določitvijo specifičnega značaja filozofije, njene družbene funkcije, njenega predmeta in metodologije. Filozofi prve polovice 20. stoletja so v alternativni »znanost ali ideologija« radi dajali prednost znanosti. Filozofija naj bi se osvobodila »vrednostne orientacije« in stoletja starih iluzij. V drugi polovici 20. st. pa je začela filozofija Zahoda kot celota dajati prednost ideologiji. Rehabilitacija ideološke funkcije filozofije je karakteristična manifestacija nadomeščanja kriticisma velikih filozofskih sistemov 19. st. s kriticismom ozke specializacije. V tem ko meščanski filozofi gledajo na ideologijo kot na temeljni vzrok deformacije »čistega znanja«, ne vidijo tudi njene druge pomembne vloge, ko nastopa tudi kot stimulator znanosti, če se navezuje na progresivne tendence v družbenem razvoju. J. A. Zamoškin, *Profislovni položaji sociologije v razmerah sodobnega kapitalizma*, kaže na specifično kapitalistično uporabo sociološkega znanja v družbeni praksi, kako se zunanji sociološki pogoji manifestirajo v metodoloških posebnostih sociologije same. Pokaže tudi na vlogo, ki jo ima sociolog v družbenem in političnem življenju v zahodnih deželah, zlasti v ZDA.

K. A.

št. 132, april 1967

Najbolj zanimive prispevke v aprilski številki so objavili tile avtorji: Louis Althusser, *O teoretičnem delu*; G. A. Melekechvili, *Suženstvo, fevdalizem in azijski način proizvodnje v antičnem orientu*; Charles Parain, *Kako označiti »način proizvodnje«*; Ion Banu — *»Azijske«* družbene skupine v perspektivi antične orientalske filozofije.

Zaradi svojevrstne tematike in zanimivega izhodišča se bomo pomudili pri članku Louisa Althusserja: *O teoretičnem delu*, s podnaslovom: *Težave in viri*. Svojo študijo je avtor zasnoval v dveh delih. V prvem razlaga ovire, ki zadevajo teoretične razlage pojmov marksizma. V drugem delu pa kritično pretresa splošno znana dela ter skuša popraviti oceno nekaterih manj znanih in po krivem obsojenih marksističnih publikacij.

Težave, ob katere zadevamo pri marksističnem teoretičnem delu, je avtor razdelil na: terminološke, vsebinske, metodološke in novatorske. Terminološke težave teoretičnih del izvirajo iz narave čiste teorije, bolj natančno iz samih teoretičnih razprav. Tako na primer je marksizem hkrati znanost (zgodovinski materializem) in filozofija (dialektični materializem). Znanstveni prijem pa ima tako kakor tudi filozofski svoje zahteve: uporablja besede, izraze in besedne konstrukcije iz pogovornega jezika, ki imajo v tem primeru popolnoma drugo funkcijo. V teoretičnem jeziku delujejo besede in izrazi kot teoretični pojmi. To pomeni, da smisel besedam ne določa raba v pogovornem jeziku, marveč obstoječi odnosi med teoretičnimi pojmi znotraj njihovega sistema. In prav ti odnosi, naznačeni v besedi, določajo pojme in njihov teoretični smisel. Težave teoretične terminologije so v tem, da je treba vedno razločevati in najti za navadnim smislom besed njihov pojmovni smisel, ki se vselej razlikuje od običajnega. Zlasti je to zapleteno takrat, ko je teoretični izraz čist in preprost posnetek običajnega izraza. Tako je na primer veliko ljudi

prepričanih, da razumejo to, kar je Marx hotel reči, ko je uporabil običajno besedo — delo. Vendar se mora človek precej potruditi, da razume marksistični koncept dela, ali bolje, da spozna, da beseda delo lahko označuje številne različne koncepte: proces dela, delovno silo, konkretno delo, abstraktno delo itd. Dober teoretični izraz preprečuje nejasnosti med običajnim smislom besed in teoretičnim smislom istih besed. To so predvsem sestavljenke, kot npr.: način proizvodnje, proizvodni odnos ipd. Poleg teh izrazov pa so še specifični teoretični izrazi, ki posebej označujejo teoretične pojme. Terminološke težave pa so le znamenje globljih težav, ki so skrite v sami naravi teoretičnega dela. Avtor se sprašuje, kaj je pravzaprav teoretična razprava? Po splošnem mnenju je to razprava, v kateri spoznamo predmet. Althusser precizira obstoj konkretnih predmetov in konkretnih posameznosti in poudarja, da je končni smisel vseh teoretičnih razprav konkretno spoznavanje o posameznih konkretnih predmetih. Spoznanje teh stvarnih konkretnih posameznosti je rezultat spoznavnega proizvodnega procesa, katerega je Marx označil kot — sintezo mnogoterih odločitev. To je konkretno spoznanje o konkretnem predmetu. Ta sinteza sestoji v pravilni vezni kombinaciji dveh tipov spoznavnih elementov, ki jih avtor članka imenuje: teoretični pojmi in empirični pojmi. Teoretični pojmi se nanašajo na abstraktno določeno predmet. Empirični pojmi pa se nanašajo na posebnost konkretnega predmeta. Odnosi med tema pojmomoma niso v nobenem primeru le zunanji in zaključeni. Empirični pojmi uresničujejo teoretične pojme v konkretnem spoznavanju konkretnih predmetov.

Teoretični predmet lahko obravnavamo v pedagoški ali ideološki razpravi. Zadnja in najbolj tehtna težava, s katero se srečamo, je revolucionarna novost v marksistični teoriji. Teoretični marksistični teksti so izpostavljeni raznim ideološkim skrčitvam, ki se jih lotevajo razni avtorji v imenu evolucije in humanizma. L. Althusser obsoja to početje, ki ogroža marksistično misel in jo hoče zadušiti, izmaličiti in uničiti. Primerja družbeno revolucijo s teoretič-

no ter sklene svoje misli o težavah teoretičnega dela z ugotovitvijo, da je potrebno zelo dolgo obdobje, preden se nova miselnost uveljavi, posebno še, če gre za miselnost, ki je zasnovala novo ideologijo in novo politično prakso.

Vire, iz katerih črpa načela marksizma, je avtor razdelil v dve skupini: 1. teoretična dela Marxa in njegovih velikih učencev in 2. dela iz marksistične prakse.

Tako so teoretična in praktična načela marksizma vzeta iz: marksistične teorije in marksistične prakse. Celo v Marxovih delih se je avtor srečal z občutnimi teoretičnimi razlikami, ki si med seboj nasprotujejo. To so predvsem razlike med njegovimi zgodnjimi deli in poznejšimi deli, kot so *Politična ekonomija*, *Kapital* in druga. Preden pisec prevzame iz Marxovih del načela marksizma, zastavlja tale problem: katera Marxova dela so pravzaprav marksistična in od katerega leta dalje lahko v njegovih delih zasledimo temelje njegove revolucionarne teorije. Da bi dobili odgovor na to vprašanje, je treba kritično presoditi ves Marxov publicistični opus in natančno potegniti črto med tema vrstama njegovih del. Kakor hitro je to delo opravljeno, se že pojavi drugi problem: ali lahko povzamemo iz marksističnih Marxovih del (npr. *Kapitala*) nekatera načela marksizma, čeprav jih ta dela ne obravnavajo niti neposredno ali izrecno izražajo? Tako npr. v *Kapitalu* ne bomo našli posebej navedenih načel marksistične filozofije, ker predmet tega dela ni filozofija, temveč kapitalistični način proizvodnje. Toda marksistična filozofija je v tem delu, in sicer obstoji »v praktičnem stanju«. Izraz »v praktičnem stanju« pomeni v tem primeru način bivanja filozofije v znanstvenem delu. In to bivanje filozofije v *Kapitalu* nam dovoljuje, da iz *Kapitala* povzamemo tudi načela marksistične filozofije. Pri vsem tem je treba razumeti, da gre za aplikacijo bolj izdelanih načel na manj izdelana, ali če ponazorimo s praktičnim primerom — za aplikacijo pojmovnega sistema *Kapitala* na pojmovni sistem Marxovih zgodnjih del. Sklep tega razmišljanja bi bil: načela marksizma povzemamo iz teoretičnih del Marxa in

njegovih naslednikov s pripombo, da so identificirana kot marksistična. S tem avtor končuje razmišljanja o klasičnih delih marksistične teorije in usmeri svoje iskanje k delom marksistične prakse, ali natančneje, k praktični organizaciji razrednega boja, ki združuje marksistično teorijo z delavskim gibanjem. Praktična politika komunističnih partij lahko vsebuje nekatera načela marksizma ali nekatere njegove teoretične posledice, ki jih ne moremo najti v obstoječih teoretičnih analizah. Tako lahko iz politične prakse izločimo teoretične elemente, ki jih vsebuje taka praksa in ki so torej pred obstoječo teorijo. Razumljivo je, da

takaj ne gre za kakršno koli samohotno prakso, marveč za prakso revolucionarnih partij, katerih organizacija in akcija temeljita na marksistični teoriji. Iz tega sledi sklep, da najdemo načela marksizma hkrati v teoretičnih delih klasičnega marksizma in v praksi komunističnih partij. Oblike politične prakse teh partij pa so lahko: politične analize, resolucije, gesla, organizacijske oblike razrednega boja, načini in metode tega boja i. pd. Veliki teoretični premiki ne potekajo vedno in samo v teoriji. Večsah potekajo v politični praksi in so nekatera njena področja pred teorijo.

— sa —

Bibliografija knjig in člankov

A. KNJIGE IN CLANKI IZ SFRJ

III. SOCIOLOGIJA

KOŠČEVIĆ Vladimir: Samoupravljanje i protuvrječnost unutar radne organizacije. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 2, str. 270—277.

MARINKOVIĆ Josip: Umjetnost i industrija zabave. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 2, str. 278—288.

MILLS C. W.: Rajt Mills: Znanje i moć. Beograd, Vuk Karadžić 1966. 168 str. (Zodijak 7.) — 11.320-7.

MOZINA Stane: Angažiranost vodilnih kadrov v sistemu delavskega samoupravljanja. Ljubljana, Inštitut za sociologijo in fil., Skupina za industrijsko sociologijo 1966. 285 str. (Informativni bilten 22.) — IV/1661-22.

NATEK Milan: Priseljevanje delovne sile v Slovenijo. Naši razgledi, Lj., 8. apr. 1967.

SZCEPANSKI Jan: Marksistična sociološka teorija. Naši razgledi — Po svetu, Lj. 8. apr. 1967.

SERGEJEV Dimitrije: Sistem podjele rada — osnova suvremenog društva. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 2, str. 263—269.

V. ZNANOST — KULTURA — PROSVETA — SOLSTVO

BOGDANOVIĆ Miloš: Kako obezbediti veća sredstva za obrazovanje u nerazvijenim područjima. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 8, str. 50—55.

DEKLEVA Marica: Odgovornost za moralno vzgojo. Naši razgledi, Lj. 22. apr. 1967.

DJORDJEVIĆ Božidar: Univerzitet i privreda. Univerzitet danas, Beograd, 1967/IX, št. 1, str. 5—9.

MILOVANOVIĆ Dragoslav: Ispiti — mogući izvori psihičkih trauma studenata. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 8, str. 81—90.

PILIĆ Bogdan: Problemi postavljanja sistema finansiranja visokog školstva. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 8, str. 5—10.

POPOVIĆ Slavoljub: O udruživanju visokoškolskih ustanova; stanje i problemi. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 8, str. 56—74.

ŠVAJNCER Marija: Nevzdržne razmere. Posvetovanje prosvetnih delavcev v Mariboru. Naši razgledi, Lj., 8. apr. 1967.

VI. POLITIČNE VEDE

1. Splošna dela:

- PEJANOVIC Obrad: Suština i oblici društvenih revolucija. Beograd, Rad 1965. 50 str. (Savremeni problemi 19.) — I/2368-19/.
- POPOVIC Dušan: Aktualni pomen ideologije. Komunist, Lj. 28. apr. 1967.
- PUPIĆ Borivoj: Odnos države i prava. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 2, str. 224—241.
- VAJS Albert, Ljubica Kandić: Opšta istorija države i prava. Beograd, »Savremena administracija« 1967. 286 str. II/10.452.

2. Družbenopolitični sistem SFRJ:

- BAKARIĆ Vladimir: Raziskave ob »deklaraciji« o položaju hrvaškega knjižnega jezika. Delo. Lj., 20. apr. 1967.
- BAKARIĆ Vladimir: S spremembo osnovnih činiteljev družbenega sistema se spreminja tudi osnovni sistem zvez in odnosov med našimi narodi. Komunist. Lj., 21. apr. 1967.
- BAVCON Ljubo: Služba javne varnosti. Naši razgledi, Lj., 22. apr. 1967.
- CRVENKOVSKI Krste: Družbena zavest delavskega razreda — materialna sila napredka. Komunist. Lj., 28. apr. 1967.
- HADZI-VASILEV Mito: Dve poti do reorganizacije Zveze komunistov. Komunist, Lj., 7. in 14. apr. 1967.
- KARDELJ E.: Neka pitanja skupštinskog i izbornog sistema. Beograd, Sedma sila 1967. 48 str. (Dokumenti današnjice, God. VII, br. 167.)
- KARDELJ E.: Komunisti morajo biti notranja idejna in gonilna sila v razvoju samoupravljanja; odkrivati delovnim ljudem njihove resnične današnje in jutrišnje interese. Komunist. Lj., 21. apr. 1967. (Referat na slavnostni seji CK ZKS ob 30-letnici ustanovnega kongresa KPS.)
- KARDELJ E.: Trideset let po ustanovnem kongresu KP Slovenije. Delo, Lj., 16. apr. 1967.
- KAVČIĆ Stane: Včasih cikcakasto, a vendar k ciljem reforme. Delo, Lj., 14. apr. 1967.
- KAVČIĆ Stane: Samoupravljanje. IV. knjiga. Ljubljana, Delavska enotnost, 1967. 220 str. — 10.208-4.
- : MEDNACIONALNE odnose je treba urejati edinole v duhu politične linije ZK. Iz sklepov VII. plenuma CK ZKH. Delo. Lj., 22. apr. 1967.
- MIJATOVIĆ Cvijetin: Pogoji in zahteve za reorganizacijo ZK so nastali v dosedanem razvoju. Komunist, Lj., 28. apr. 1967.
- POPIT Franc: Postajamo narod združenih samoupravljavcev. (Iz govora v Zagorju ob 30-letnici KPS.) Delo. Lj., 17. apr. 1967.
- POPIT Franc: Smer za akcijo. ... ob resoluciji o poglavitnih idejnopolitičnih nalogah slovenskih komunistov. Naši razgledi, Lj. 8. apr. 1967.
- RIBIČIĆ Mitja: Krepiti moramo socialistično osnovo enotnosti Jugoslavije. Delo. Lj., 18. apr. 1967.
- STAMBOLIĆ Petar: ZK ni v sporu z inteligenco. Delo. Lj., 22. apr. 1967.
- SČEKIĆ Jovan: Izbori 1967. Beograd. Sedma sila, 1967. 80 str. (Dokumenti današnjice. Nova serija. God. VII, br. 166) — 9011-7/166.
- : TEZE o nadaljnjem razvoju in reorganizaciji Zveze komunistov Jugoslavije (osnutek). Komunist. Lj., 28. apr. 1967. (pril.)
- TITO: Tridesetletne izkušnje KPJ so dragocen nauk za nadaljnje delo in boj ZK Jugoslavije na poti graditve socializma in komunizma. Govor na zasedanju mestne konference ZK Beograda. Delo. Lj., 18. apr. 1967.
- TITO: Da oblast ostane v rokah delavskega razreda. Komunist, Lj., 21. apr. 1967.
- TRIPALO Mika: O idejnih problemih ni mogoče razpravljati med štiriimi zidovi. Delo. Lj., 18. apr. 1967.
- TRIPALO Mika: Enotni v boju za samoupravljalni socializem. Komunist, Lj., 21. apr. 1967.
- ZUPANČIĆ Beno: Na rob jezikovnih razprav. Komunist, Lj., 28. apr. 1967.

3. Politični sistemi in organizacije:
PRIKLMAJER-TOMANOVIĆ Zorka: Francuska levica i parlamentarni izbori. Međunarodna politika, Beograd, 19—67/XVIII. št. 408, str. 12 do 13.
- PETKOVIC Ranko:** Putevi Indonezije. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 408, str. 15—16.
4. Delavska in progresivna gibanja
IVEKOVIC Ivan: Omladinski pokret Afrike. Naše teme, Zagreb, 1967/XI, št. 2, str. 242—262.
- : **RADNICI i upravljanje.** Ekonomska politika, Beograd, 1967/XVI, št. 783, str. 403—404.
5. Mednarodni odnosi:
BASO Lelio: Prepreke na putu evropske saradnje. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 408, str. 7—8.
- JUZNIC Stane:** Interamerički sistem spasavanja krize. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 408, str. 13—14.
- LAPP Ralph E.:** Strategija uništenja. Beograd, Sedma sila 1967. 95 str. (Dokumenti današnjice. Nova serija, god. 7, broj 162—165.) — 9011-7/162—163.
- MATES Leo:** Zemlje u razvoju i novi politički odnosi u svetu. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII št. 408, str. 1—5.
- RADOVANOVIĆ Ljubomir:** Pojam evropske bezbednosti. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 408, str. 8—10.
- RUMESIC B.:** Naoružana Evropa. Međunarodna politika, Beograd, 1967/XVIII, št. 408, str. 10—12.
- VII. POLITICNA EKONOMIJA
 IN GOSPODARSTVO
- ADAMOVIĆ Ljubiša:** Uzajamno dejstvo unutrašnje ekonomske politike i spoljne ekonomske ravnoteže. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9, str. 244—253.
- BAJT Aleksander:** O inflaciji v poreformskem obdobju. Naši razgledi, Lj., 8. aprila 1967.
- BOGDANOVIĆ Miloš:** Problem zapošljavanja diplomiranih studenata (sa specialnim osvrtom na kadrove u poljoprivredi). Univerzitet danas, Beograd, 1967/IX, št. 1, str. 37—46.
- CAMPBELL Robert W.:** Jugoslavija i svetsko tržište. Univerzitet danas, Beograd, 1967/VIII, št. 9-10, str. 109—120.
- : **EKONOMIKA Jugoslavije.** I. dio. Farkaš V., B. Kubović, J. Sirotković V. Stipetić, R. Stajner. Zagreb, Informator 1967. 379 str. (Ekonomska biblioteka. III/4-5.) II/10.000-3/4-5.
- GORDON Robert:** Puna zaposlenost nasuprot stabilnosti cena kao ciljevi privredne politike. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9—10, str. 208—220.
- KRAUSE Lawrence B.:** Meduzavisnost unutrašnje privredne politike i bilansa plaćanja. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9—10, str. 254—264.
- MIHAILOVIĆ Kosta:** Javna politika regionalnog razvoja u SFRJ. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9—10, str. 173—187.
- ROCKWELL Charles S.:** Rast proizvodnje i elementi ulaganja u Jugoslaviji — neki prosečni rezultati. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9—10, str. 32—77.
- SIROTKOVIĆ Jakov:** Osnovne karakteristike planiranja u jugoslovenskom sistemu društvenog samoupravljanja. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9—10, str. 9—20.
- STANOVNIK JANEZ:** Svet in Jugoslavija v razponu ekonomskega razvoja. Delo. Lj., 1. apr. 1967.
- SOSKIĆ Branislav:** Puna zaposlenost i stabilnost cena. Univerzitet danas, Beograd, 1966/VIII, št. 9—10, 196 do 207.
- TITO:** Veliko je možnosti, da gre kmetijstvo v nadaljnjem razvoju pred industrijo. Delo. Lj., 2. apr. 1967.
- VIII. SREDSTVA MNOZICNEGA
 OBVESČANJA IN JAVNO MNENJE
- TOMSIĆ Vida:** Reforma trga tančice s tabujev. Intervju z Vido Tomšič — o bralcih, vlogi časnika, morali, odgovornosti. Delo. Lj., 15. apr. 1967. apr. 1967.

OBVESTILO SODELAVCEM IN BRAVCEM

Zaradi odhoda na nove dolžnosti so zaprosili za razrešitev: glavni urednik Stane Kavčič in člani uredniškega odbora: Roman Albreht, Sergej Kraigher ter Joža Vilfan. V skladu s pravili revije in statutom Visoke šole za politične vede je svet šole imenoval nove člane uredniškega odbora — Vlada Beznika, Franceta Hočevarja, Lojzeta Skoka in Iva Tavčarja. Svet šole je ob tej priložnosti ugotovil ugoden odmev revije pri širokem krogu bralcev ter njeno pomembno vlogo v našem družbenem in političnem prostoru. K uresničevanju te vloge so v tri in pol letnem obdobju mnogo pripomogli dosedanji člani uredniškega odbora, zlasti pa glavni urednik revije Stane Kavčič.

Iz vsebine naslednjih števil:

Socializem in narod:

Prispevki Krste Crvenkovskega, Mike Tripala, Mitje Ribičiča, Ernesta Petriča, Janeza Škerjanca in Janka Pleterskega

Franc Šetinc:

Zaposlovanje naših delavcev v tujini

Rudi Crnkovič:

Koncentracija finančnih sredstev gospodarstva s posredovanjem kreditnega trga

Lojze Briški:

Varnost države in demokracija

Zdenko Roter:

Cerkev in politika

Bojan Černjavič:

Delitev dohodka v šolstvu